CIORAN

Caiete III

1969–1972

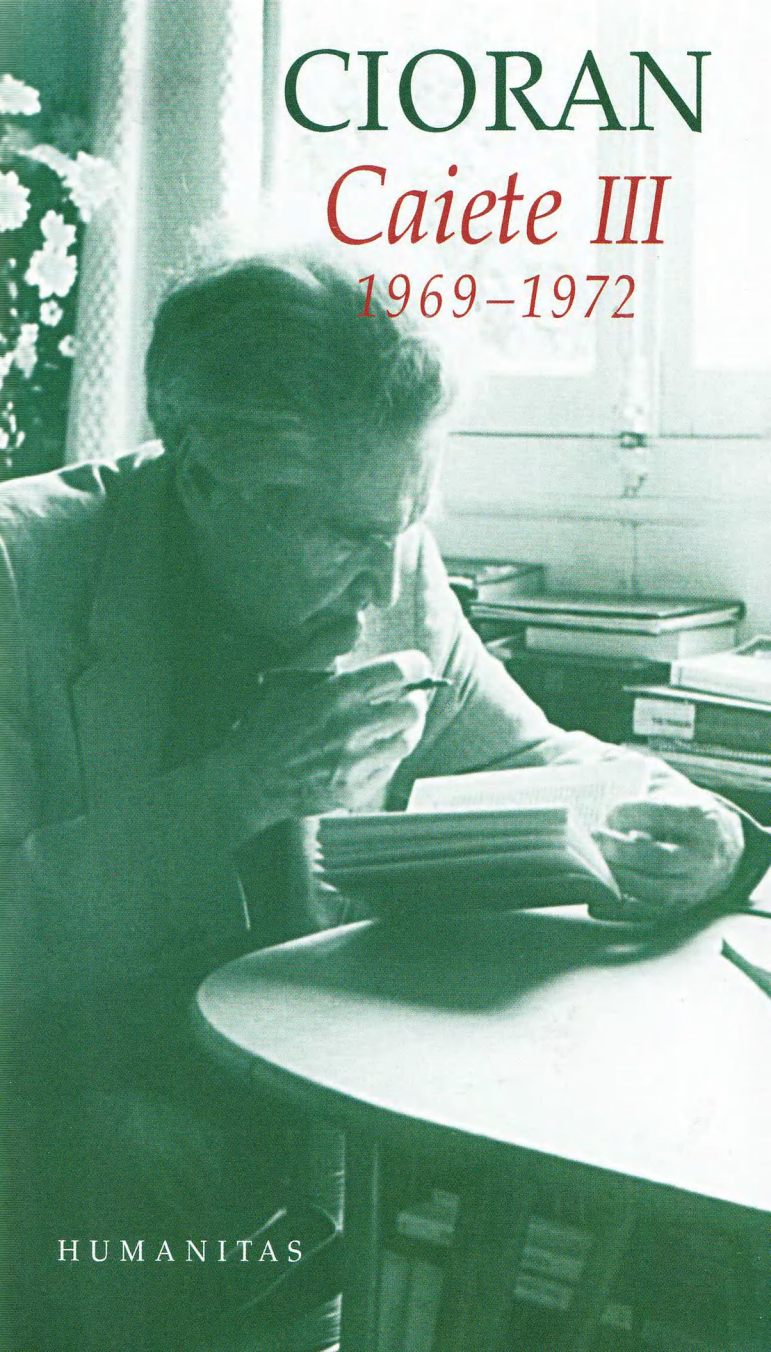

HUMANITAS

OPERA LUI CIORAN

SCRIERI ÎN LIMBA ROMÂNĂ

Pe culmile disperării
ediția întâi–1934 / prima ediție postbelică, Humanitas–1990

Cartea amăgirilor
1936 / 1991

Schimbarea la față a României
1936 / ediție revăzută de autor–1990

Lacrimi și sfinți
1937 / 1991

Amurgul gândurilor
1940 / 1991

Îndreptar pătimaș
Humanitas–1991

SCRIERI ÎN LIMBA FRANCEZĂ

Précis de décomposition Gallimard–1949	*Tratat de descompunere* Humanitas–1992
Syllogismes de l'amertume–1952	*Silogismele amărăciunii*–1992
La Tentation d'exister–1956	*Ispita de a exista*–1992
Histoire et utopie–1960	*Istorie și utopie*–1992
La Chute dans le temps–1964	*Căderea în timp*–1994
Le Mauvais démiurge–1969	*Demiurgul cel rău*–1995
De l'inconvénient d'être né–1973	*Despre neajunsul de a te fi născut*–1995
Écartèlement – 1979	*Sfârtecare*–1995
Exercices d'admiration–1986	*Exerciții de admirație*–1993
Aveux et anathèmes –1987	*Mărturisiri și anateme*–1994

Mon Pays / Țara mea
Humanitas–1996

PUBLICISTICĂ, CORESPONDENȚĂ, CONVORBIRI

Singurătate și destin
Humanitas–1992

Convorbiri
Humanitas–1993

Scrisori către cei de-acasă
Humanitas–1995

CIORAN

Caiete III

1969–1972

Traducere din franceză de
EMANOIL MARCU și VLAD RUSSO

Ediția a II-a

HUMANITAS
BUCUREȘTI

IOANA DRAGOMIRESCU MARDARE

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
CIORAN, EMIL
Caiete / Cioran; cuvânt înainte: Simone Boué; trad.: Emanoil Marcu, Vlad Russo. – București: Humanitas, 2010
3 vol.
ISBN 978-973-50-2654-7
Vol. 3: 1969–1972. – ISBN 978-973-50-2657-8
I. Boué, Simone (pref.)
II. Marcu, Emanoil (trad.)
III. Russo, Vlad (trad.)
821.135.1-94

E. CIORAN
CAHIERS 1969–1972
© Éditions Gallimard, 1997

© HUMANITAS, 1999, 2003, 2005, 2010, pentru prezenta versiune românească

EDITURA HUMANITAS
Piața Presei Libere 1, 013701 București, România
tel. 021/408 83 50, fax 021/408 83 51
www.humanitas.ro

Comenzi Carte prin poștă: tel./fax 021/311 23 30
C.P.C.E. – CP 14, București
e-mail: cpp@humanitas.ro
www.libhumanitas.ro

1 ianuarie 1969

M-am plimbat între Étréchy și La Ferté-Alais. Ninsoare și ceață, o ceață atât de diafană că arborii păreau un fum încremenit. Rareori am văzut un peisaj atât de poetic. Totul era ireal — în plus, din cauza poleiului, pe drumuri nu era țipenie.

Am intrat într-un bistrou din Villeneuve-sur-Auvers, unde am auzit un șlagăr american (englezesc?), „Those were the days", care, prin tonul lui elegiac, m-a tulburat mai mult decât era cazul.

Ieri-seară, la familia Corbin, ascultat concertul nr. 3 pentru pian și orchestră de Rahmaninov. În afară de câteva momente foarte frumoase, multă umplutură ce strică bucata. Devin tot mai puțin capabil să suport lungimile în muzică și, bineînțeles, în literatură. În afara celor foarte mari, toți umflă un text sau o bucată muzicală. Nu mai accept nimic din oficiu. Aproape pretutindeni, valori îndoielnice, false. În lume domnește neesențialul.

Nu mai pot să-l citesc pe Nietzsche și nici să-mi păstrez interesul pentru el. Mi se pare mult prea *naiv*. De mult am încetat să-l admir. Un idol mai puțin. Și el s-a complăcut în prolixitate, în umplutură, în cețosul *grandios*.

Acum vreo trei ani, Pierre Oster, un tânăr poet, a venit să mă roage să scriu o prefață la volumul al șaselea din *Operele complete* ale lui Paulhan. Am refuzat. M-am gândit atunci că Paulhan îmi devenise dușman și nu l-am

mai întâlnit. Am spus în dreapta și-n stânga că ne-am certat, că Paulhan e un ins răzbunător.

Or, alaltăieri, mă întâlnesc cu Pierre Oster și-l fac mai mult sau mai puțin răspunzător pentru această ceartă. Îl întreb în ce termeni i-a prezentat lui Paulhan refuzul meu. Îmi răspunde că nu-i spusese nimic, că Paulhan îi dăduse câteva nume printre care al meu și că nu fusese informat despre răspunsul meu negativ.

Timp de trei ani am trăit cu gândul la *răzbunarea* lui Paulhan, or această răzbunare nu era decât o idee plăsmuită în mintea mea.

2 ianuarie 1969

„Viața mea e șovăiala în fața nașterii." (Kafka)

... E ceea ce am simțit întotdeauna.

Am o slabă memorie a oamenilor și locurilor. Atunci cum să le rămân fidel? Fidelitatea presupune o memorie bună. Memoria este condiția și temelia vieții morale.

Se poate spune de asemeni că memoria e baza tuturor sentimentelor rele, începând cu ranchiuna. Cine uită, cine *iartă*? Cel cu memorie slabă, care nu *reține* toate jignirile.

Fidelitatea și *resentimentul* au aceeași bază. Cine este capabil de una este capabil și de celălalt. Inapți pentru ele sunt inșii incoerenți, frivoli, dezinvolți (*fluștur atecii*). Ei nu se lasă uciși pentru nimeni, și nu ucid pe nimeni.

Când scriam în românește, mă gândeam că ar trebui să scriu în altă limbă, în germană sau în franceză. Am optat pentru franceză. Acum, după ce-am folosit-o atâția ani, aș vrea s-o părăsesc și să mă îndrept spre engleză...

Îi ziceam adineaori lui Piotr Rawicz[1]: „De îndată ce ai un venit regulat, devii francez."

---

[1] Născut în Ucraina, fost deportat la Auschwitz, Piotr Rawicz trăia la Paris din 1947. Romanul său, *Le Sang du ciel* (Gallimard, 1961), scris în franceză, a fost tradus în vreo zece limbi. A publicat de asemeni *Blocnotes d'un contre-révolutionnaire, ou la gueule de bois* (Gallimard, 1969). S-a sinucis în 1982. Vezi și *Caiete II*, p. 31. (*N.t.*)

Nu e cazul lui, nici al meu — din păcate.

Îi spuneam apoi că este periculos să ai un cămin. Iată, eu, de când am un apartament am încetat să scriu. În condiții normale, trebuie să fii cel puțin epileptic ca să faci ceva *valoros*.

Nesiguranța e sinonimă cu dinamismul.

Mi se spune că ar trebui să țin cursuri la una din aceste facultăți înființate în ultima vreme. De acord. Dar ce fel de cursuri? De *neurastenie*? Este cam singura specialitate pe care aș putea s-o invoc și în care am dobândit oarece competență.

4 ianuarie

Sunt o natură profund necredincioasă și profund religioasă: sunt un om fără certitudini și aș putea spune, precum Celălalt, că împărăția mea nu e din lumea aceasta.

Mă gândesc la unii sau la alții dintre cunoscuții mei. Sunt oameni mai degrabă veseli, plini de viață, cel puțin în societate. Dacă însă le dai telefon, îi iei pe nepregătite: auzi o voce cavernoasă, o voce de spectru răgușit. Ce se întâmplă cu ei? Când sunt *adevărați*? În societate, sau în singurătate?

Omul care mi-a făcut cel mai mult rău este Valéry. Am avut naivitatea să cred, ca el, că limbajul e totul. O superstiție franțuzească, de altfel. Nu, limbajul nu e totul, e aproape nimic. Un Dostoievski sau un Tolstoi nu i-au dat nici o importanță. Dacă ai ceva de spus, o spui, asta-i tot. Căutarea *cuvântului potrivit* e un demers din cele mai vane. Saint-Simon n-a meditat asupra limbajului. Și totuși — sau mai curând: de aceea — e poate cel mai puternic scriitor francez. A medita asupra „scriiturii" echivalează cu o castrare. Literatură de eunuci. Obsesia *expresiei* devirilizează.

Indiferent ce influență suporți, dacă ea se prelungește prea mult se dovedește sterilizantă și nefastă. Ura discipo-

lului împotriva maestrului e semn de sănătate. Nu devii tu însuți decât respingând influențele, cu condiția, bineînțeles, ca această respingere să izvorască dintr-o nevoie profundă, dintr-o chemare lăuntrică, iar nu din oboseală sau insolență (cum se întâmplă în cvasitotalitatea emancipărilor literare sau filozofice).

„M-ai învățat prea multe, n-am să ți-o iert niciodată", murmură discipolul privindu-și maestrul care se îndepărtează. A suferi o influență înseamnă a accepta ca altul să *lucreze* în locul tău.

Kafka: evreu și bolnav, adică de două ori evreu sau de două ori bolnav.

Dacă aș fi fost francez, cred că n-aș fi dat nici o atenție stilului. E drama veneticului să se gândească neîncetat că folosește o limbă ce nu-i aparține. Apoi, să trăiești într-o țară unde întorsătura frazei contează nu-i de natură să simplifice lucrurile.

„Stilul" este minciuna însăși.

Oricare cititor e un parazit ce-și ignoră condiția.

Oricine poate *face* (ce cuvânt!) o carte. Și într-adevăr, aproape toată lumea încearcă și, de bine de rău, izbutește.

Însă o carte nu trebuie să expună ori să rezolve o problemă. O carte ar trebui să fie o provocare, o somație supremă, un ultimatum. Adresat cui? E un secret pe care doar autorul îl știe, dacă-l știe. Cvasitotalitatea cărților sunt inutile, căci tocmai acest secret le lipsește.

Ce este o *operă*? E modul în care X sau Y s-a luat de piept cu universul. — Dar nu s-a luat de piept câtuși de puțin! — Foarte bine. Atunci e vorba nu de operă, ci de producție. Iar să producă, poate oricine.

Trebuie să fac notița de prezentare pentru presă la *Demiurgul cel rău*. Or, tocmai am recitit — în diagonală —

primul capitol, care a dat titlul cărții. O înșiruire de proclamații gâfâite, la jumătatea distanței între, să zicem, o epistolă a Sfântului Pavel (!) și un articol de ziar. O teologie de doi bani, dar care totuși a țâșnit din adâncul ființei mele.

Sângele care se urcă la cap la cea mai mică umilință, la cea mai mică rușine. Aceleași simptome ca în dorința de răzbunare.

Când trec prin fața unui cimitir, îmi zic: Iată un loc unde nu mai există nici ambiție, nici decepție, nici mâhnire, nici, nici...

Mi se va replica: nici fericire, nici bucurie etc. Dar ce sunt aceste urme ale paradisului în comparație cu stigmatele atât de clare, atât de vizibile și atât de dureroase pe care le lasă orice formă de nefericire?

Orice ființă vie este ambițioasă: acesta e blestemul ei. Dacă simțim umilința și rușinea e pentru că suntem ambițioși. Nu sunt fericit decât atunci când ambițiile mele dispar, atipesc. Când se trezesc, neliniștea revine. Ceea ce numim *viață* este o stare de ambiție. Instinctul de conservare e tot ambiție, la nivelul cel mai de jos, cel mai comun. Cârtița care-și sapă galeriile este ambițioasă. Ambiția e pretutindeni, mai puțin pe chipul cadavrelor.

De îndată ce cobori în miezul lucrurilor, totul se face țăndări. Apoi nu se mai mișcă nimic.

7 ianuarie

Pe rue de l'Ancienne-Comédie se descarcă navete cu sticle de vin. Trece un vagabond și înhață una. Un polițai îl arestează. Vagabondul e beat criță și nu e decât 9 dimineața! Când polițaiul îl numește, de față cu asistența, „acest individ", vagabondul răspunde ofuscat: „Individ, eu?" — „Acest domn", reia polițaiul.

Bețivanul avea un aer atât de decăzut că n-am putut simți față de el nici măcar o *tresărire* de milă.

Când mă simt prea josnic, prea mizerabil, îmi spun în chip de consolare: „Curaj, vino-ți în fire, ai fi putut — ba chiar puțin a lipsit — să fii bețiv."

Un istoric observă pe drept că primilor creștini le convenea să fie luați drept evrei, pentru că religia ebraică era acceptată de legile Imperiului roman. Dar în același timp, notează istoricul, creștinii sufereau efectele marii antipatii față de tot ce era evreu.

Insomnie. În plină noapte, m-am văzut *producând* senzații dureroase.

Distincția între creștini și evrei a devenit foarte netă în timpul persecuțiilor lui Nero. Acesta nu i-a persecutat decât pe creștini.

Să asculți ploaia — o activitate ce-și este suficientă sieși. Nu văd de ce ne-am mai gândi la altceva.

Aproape orice experiență este o experiență *completă*, adică nu-i nici un motiv ca să mai încerci alta. Asta-i valabil în teorie.

Orice om a avut în viața lui o experiență extraordinară (fericită sau nefericită) care va fi pentru el, din cauza amintirii pe care i-o păstrează, obstacolul major în calea metamorfozei lăuntrice.

8 ianuarie. Citit poeme de Ahmatova, într-o traducere proastă. Nu contează. Importante sunt doar suflul și forța. Mă gândesc mai ales la poemele din perioada stalinistă, cele mai disperate. Pe lângă ele, căutările formale ale poeziei franceze de azi mi se par derizorii și chiar grotești.

9 ianuarie. Un tânăr inginer din România îmi trimite urări de Anul Nou într-o scrisoare *recomandată*! Dorește să iau

premiul Nobel... În general, compatrioții mei sunt niște prăpădiți. Intuiția dintâi pe care am avut-o despre țara mea, despre lipsa ei de destin, mi se pare din ce în ce mai corectă. Între timp, mi-am făcut iluzii în urma întâlnirii cu câțiva oameni de calitate.

Un individ, ca și un popor, nu-și dă măsura decât când e învins. (Mă gândesc la evrei.)

Un ins, de îndată ce-a reușit, nu mai prezintă nici un interes. Ceea ce putea fascina la germani, în timpul ultimelor două mari războaie, era cvasicertitudinea că se îndreaptă spre dezastru.

Nici vorbă aici de fascinația eșecului pentru sine, ci de acel lucru capital care, în eșec, se dovedește a fi esența, *adevărul* unei ființe. Atunci e cu adevărat ea însăși, iar nu în iluzia și aroganța reușitei. Iată de ce un erou nu este cu adevărat erou decât în prăbușire, care e pedeapsa lui glorioasă.

Altfel spus, adevărul se află în suferință sau mai curând suferința *este* adevăr.

Am citit undeva că, în India, un Rousseau sau un Schopenhauer nu sunt luați în serios pentru că au trăit în contradicție cu gândirea lor. Nietzsche n-ar trebui nici el să fie luat în serios, „idealurile" lui fiind la antipodul a ceea ce era el în fapt. Într-adevăr, Nietzsche n-a avut succes în India. În Occident însă, și-a datorat triumful tocmai dezacordului dintre viața și gândirea lui. De ce? Pentru că acest dezacord se pretează la analize psihologice interminabile. E ceea ce s-ar putea numi *biografia* unei gândiri, pasiunea intelectuală pentru anecdotă.

Fericirea de a muri fără urmași.

Porfir spune că Plotin se împrietenise cu un senator roman care-și eliberase sclavii, își lichidase casa și bunurile, dormea și mânca pe la prieteni, pentru că nu mai poseda nimic... Era, senatorul acela, un înțelept? Un sfânt? Sau

un *decadent*? Din punctul de vedere al Imperiului, era, neîndoielnic, un decadent, dar punctul de vedere al lui Plotin era, desigur, total diferit, și este singurul care contează în ochii noștri. Trăiască decadența, dacă produce exemplare umane de asemenea *calitate*.

Mareșalul Antonescu era poate nebun, însă a dat totuși dovadă de înțelepciune și omenie: a salvat viața a cel puțin șase sute de mii de evrei români. Nici un cuvânt de recunoștință, nici un monument, nici o stradă, în Israel, care să-i pomenească numele.[1]

Citit un poem răscolitor de Nelly Sachs, „Chor der Geretteten"[2].

G.B. îmi scrie că fratele meu i-a arătat și i-a încredințat (?) tot ce am scris și am publicat, precum și tot ce s-a scris despre mine până la plecarea mea în străinătate. Mă simt *postum*...

Vidul e dimensiunea metafizică a tăcerii
(sau: vidul este nuanța extremă a tăcerii).

Heidegger spune *Ființă* — cu același accent cu care se spunea cândva *Dumnezeu*.
De altfel, de un secol, în esență, nu facem decât să-l înlocuim pe Dumnezeu.
Toate majusculele îl înlocuiesc pe Dumnezeu.

Traducând o scrisoare a lui Pessoa, traducătorul folosește expresia „criză psihică" — ar fi trebuit: „criză morală", căci nu era vorba de o deprimare banală, ci de o schimbare a atitudinii sale față de semeni. Pessoa a trăit aproape aceeași criză ca Tolstoi. Așadar o criză de ordin moral.

---

[1] În realitate, Antonescu nu a încetat deportările masive de evrei în Transnistria decât după intervenția energică a Reginei-mamă și a tânărului rege Mihai, cărora li se adresase marele-rabin Șafran. (*Nota ediției franceze*)
[2] „Corul aleșilor". (*N.t.*)

Am încercat să citesc *Scrisorile* lui Broch. Neinteresante și prost traduse. Traducătorul nu face nici o transpunere, nu caută nici o echivalență, e o germană cu cuvinte franțuzești.

Sunt omul refrenelor la modă, îmi place melancolia puțin vulgară și chiar sordidă. Asta îmi pune nervii la încercare și îmi creează stări cum nu se poate mai metafizice.

Toate marile întrebări metafizice încep cu o criză de urât.

Simt nevoia să ies din mine și să nu mă mai opresc, să depășesc toate limitele care-au fost trecute vreodată, să scap de sub tirania creierului.

Disperare „fără motiv", fără conștiința nefericirii, fără nici un sentiment de decădere — disperare pură —, și din nou certitudinea — deloc tristă — că sinuciderea e singura soluție, singura mângâiere, poarta, poarta cea mare. Să treci dincolo *ocolind moartea*.
Disperarea nu mă deprimă, ci mă exaltă. Disperarea e altceva decât deprimarea, disperarea e flacără, o flacără care străbate sângele.

Cu cât mă gândesc la locurile trecutului meu, cu atât îmi piere pofta să le revăd. Aș vrea să evadez din trecutul acesta, dar el se agață de mine, mă trage înapoi și, cu cât fug înainte, cu atât mă apropii de obârșia mea. Astfel, orice viață revine la punctul ei de plecare — pe care n-ar fi trebuit să-l părăsească nicicând.

11 ianuarie. În *Match*, o fotografie a Pământului — făcută de astronauți. Această bășică pe care ne vânzolim, ne chinuim, ne sfâșiem între noi! Cât de infimă pare! Când te gândești că pe ea murim și trăim! La ea, la insignifianța ei va trebui să ne gândim de-acum înainte, indiferent ce necaz sau mâhnire ne-ar copleși. Eu de altfel cam asta am făcut mereu, cu un succes cât se poate de relativ.

Un critic american, scriind despre *Ispita de a exista*, mă numește un „Beduin al gândirii".

Oare Pascal era avangardist?

Am observat că semi-imbecilii cred în avangardă, iar șmecherii vorbesc despre ea. Niciodată n-am văzut un om serios care să-i dea cea mai mică atenție.

11 ianuarie. Cocteil oferit de Germaine Bré la Dna Marks, cu care am vorbit despre Moarte, temă a meditațiilor ei din acest moment. Aș fi vrut să-i spun că din cauza morții n-am putut să fac nimic cu *convingere*. Întotdeauna am trăit *pe lângă*, niciodată nu m-am identificat cu vreuna din opiniile pe care le-am proclamat. Moartea e marea generatoare de distanțe. Din cauza ei nu ne *implicăm* niciodată, și, cu orice prilej, facem figură de improvizatori sau de supraviețuitori, de începători și de —. Ea m-a făcut să irosesc totul, dar în același timp mi-a permis să suport orice. E destul să te gândești la ea ca să suporți orice *posibilă* mâhnire.

Vorbim de reușită, de reușită.

Fiecare clipă care trece e un eșec. Cred că esența timpului este eșecul, de aceea timpul e atât de tulburător și, de asemeni, captivant. Nu știm ce formă va avea acest eșec, nu-i cunoaștem chipul. Iar această neștiință face „farmecul" vieții.

Niciodată n-am dat multă atenție ideilor și credințelor unui om. Ce *era* acel om, asta mă interesa. Nu ceea ce crezi sau gândești, ci ceea ce *ești*, asta contează.

Poți fi catolic, protestant, evreu — nu asta contează, ci ceea ce *ești*. Restul e secundar. Din păcate, doar *restul* acesta e luat în seamă de oameni.

12 ianuarie — Cinci ore de mers pe jos în pădurea Rambouillet. După căderea nopții, arborii, desfrunziți și negri, păreau rugăciuni înghețate.

În întuneric, pădurea este o implorare mută.

13 ianuarie — Am primit de la Klett extrasele de presă despre *Istorie și utopie*, ediția germană.

Nu e nimic de făcut: toți acești intelectuali germani sunt marcați de Universitate. Criteriile lor sunt școlărești. Sunt profesori până în adâncul sufletului. O națiune didactică. De unde „prostia", „snobismul" lor ridicol. Pentru că în notița de prezentare pentru presă editorul a avut prostul-gust să mă compare cu Nietzsche, toți încearcă să demoleze această comparație, în loc s-o treacă sub tăcere. E facilitatea tălâmbilor, a minților greoaie.

Apoi, această manie de a pune etichete. *Nihilismus, nihilismus*. Una peste alta, francezii sunt de preferat.

Două afirmații contradictorii mi-au reținut atenția: una care susține că sunt în avans față de timpul nostru, alta că sunt un epigon al secolului al XIX-lea.

Ce sunt? — Un „gânditor" al umilinței. (N-ar trebui să spun: *ce sunt*, ci mai degrabă: *ce-aș vrea* să fiu. Dar poate chiar asta sunt.)

Scriind despre cărțile mele, criticii preiau de regulă sarcasmele pe care le-am îndreptat eu însumi contra mea. Nimic mai necinstit și mai stupid decât să exploatezi autoironia... altuia, folosindu-te de ea ca să-l zdrobești.

14 ianuarie

„Tod und Verklärung".[1]

Moartea, într-adevăr, e și „transfigurare", dar partea de umilire din ea este mai evidentă, mai frecventă.

A muri: eliberare sau umilire?

La acest Cocteau pe care l-am disprețuit întotdeauna, în niște scrisori pe care i le publică o revistă, găsesc această cugetare: „Să nu aspirăm niciodată la glorie, care nu e decât o farsă. (Nu ne putem imagina o floare ce ar visa să sfârșească într-o vază...)"

[1] *Moarte și transfigurație*, titlul unui poem simfonic de Richard Strauss. (*N.t.*)

Citit un articol despre Armand Robin, care, se afirma acolo, vorbea treizeci de limbi. Or, el putea citi, dar nu vorbea nici una din limbile pe care le învățase. Mi-a mărturisit într-o zi că este incapabil să se exprime în alt idiom decât franceza. — În realitate, nu știa toate limbile astea, dar avea o prodigioasă capacitate de a le intui.

Dacă expresia „Totul *și* nimic" se potrivește la ceva, aceea este sexualitatea, să zicem orgasmul.

Detaliu extrem de important: mama lui Churchill, o new-yorkeză, avea sânge indian.

În materie de scriitură (!), mă pot lăuda cu un dublu succes: am reușit să mă debarasez de jargonul filozofic (germanic) și de fandoselile literare (Valéry etc. etc.)...

Nu am vocație spirituală. Sunt pe lume ca să sufăr și *atâta tot*.

În istorie există două feluri de răzvrătiri: ale exploatașilor și ale paraziților. A nu fi confundate.

L-am întrebat o dată pe Armand Robin de ce nu-l traduce pe Zhuang zi. Mi-a răspuns că poate îl va traduce cândva, că îl consideră cel mai mare poet al tuturor timpurilor. — Cu ce l-ați compara? — *Cu peisajele golașe din nordul Scoției.* E tot ce poate fi mai frumos pe pământ, a adăugat el.
I-am spus că le cunosc. A părut mișcat.

16 ianuarie
Orgoliul evreiesc și orgoliul german laolaltă!
(Această alăturare extraordinară m-a făcut să-i admir atâta pe evreii germani.)

Alaltăieri pomeneam chiar aici de „filozofia istoriei" a lui Hesiod. Da, mi se pare mai „exactă" și mai „realistă"

decât a lui Hegel și te face să înțelegi *ce nu merge* în evoluția omenirii mai ușor decât schema hegeliană, aplicată artificial evoluției umane și de un simplism aproape incredibil, în ciuda unei obscurități voite.

Un vis lung, de o frumusețe rară. Priveliști montane cum n-am mai văzut niciodată, paradisul desfășurat sub privirile mele fascinate — de unde am scos aceste minuni? Și cum s-au născut ele în creierul meu, unde nu sălășluiește decât dezastrul?

Boala te umple de ură. De ce? Pentru că boala este o înfrângere *de fiece clipă*.

Nu sunt nici gânditor, nici om de acțiune (!), nici, nici, nici, nici, nici nimic altceva — sunt un elegiac al sfârșitului lumii.

Tot ce e subversiv frizează poezia.

Pentru mine, cuvintele *a se ruga*, *a plânge* au încă un sens. Niciodată n-am tratat *conceptul* așa cum ar face-o un contemporan. Sub mai multe aspecte, aparțin unui stadiu „depășit" al omului.

Armel Guerne mi-a trimis traducerea nuvelelor lui Stevenson făcută de el. Ieri, pe la miezul nopții, schimbându-mi hanțele ca să-mi fac plimbarea nocturnă, am avut impresia că sunt Dr Jekyll, deghizat pentru a ieși să comită o nelegiuire...

Am mult mai mult decât simțul metafizic, am simțul *patologic* al *Vergänglichkeit*[1]-ului. Sunt efectiv bolnav de caducitatea universală, nu pot să mă lipsesc de ea, sunt otrăvit cu ea. Totul e trecător — în mod esențial, absolut. Sunt atât de convins de acest adevăr încât trag concluzii contrare: o imensă consolare și o deznădejde nespusă.

---

[1] Efemerul, trecătorul. (*N.t.*)

Tocmai am ascultat (pentru a câta oară?) *Recviemul* de Mozart, și, într-un moment de entuziasm, mi-am spus că Mozart este, poate, omul cel mai deplin, cel mai frivol și cel mai profund, care a știut să exceleze în delicatețe ca și în tenebre, și care a rămas la fel de pur în veselie ca și în cea mai neagră deznădejde.

Un *portret* nu este interesant decât dacă înregistrează metehnele. De aceea este atât de greu să scrii despre un prieten sau despre un autor contemporan pe care-l respecți. Metehnele umanizează un personaj.

20 ianuarie

Mi-am „investit" toate entuziasmele în cauze ce nu puteau sfârși decât dezastruos.

Am instinctul cauzelor pierdute.

Într-o carte, *Viața mea printre brahmani*, autorul, o femeie, povestește o vizită la un sannyāsin erudit, care pleca la munte în sezonul ploilor. Femeia merge să-l vadă însoțită de un guru. Se așază tustrei în veranda unde locuia sannyāsinul. Rămân astfel timp de trei ceasuri fără să-și spună o vorbă, apoi se despart în același fel.

Ce lecție!

Istoria asta, am citit-o azi-dimineață și nu-mi mai iese din minte. Mă obsedează, mă tulbură profund, și știu de ce. Pentru că tot ce facem, pentru că tot ce fac eu este exact contrariul: cred în virtuțile tăcerii, nu-mi atribui puțină realitate decât atunci când tac, dar vorbesc, vorbesc, și cu toții vorbim. Adevăratul contact între două ființe, și între ființe în general, nu se realizează decât prin prezența mută, prin non-comunicarea *aparentă*, cum este orice comuniune adevărată, prin schimbul misterios și fără cuvinte ce seamănă cu rugăciunea interioară.

Excesul de clarviziune te face *șarlatan*.

Ieri, de la ora 21 până la 2 noaptea, la niște prieteni, foarte plăcuți de altfel, am vorbit fără contenire. Cu o zi înainte, fusesem răscolit de istoria cu sannyāsinul tăcut!

22 ianuarie. Nimic nu-mi pare mai absurd decât să mergi aiurea ca să cauți înțelepciunea. Dacă n-o găsesc la mine în mansardă, n-am s-o găsesc nici pe culmile Himalaiei.

Nu numai că duc o existență marginală, dar sunt *marginal* și ca om. Trăiesc la periferia speciei și nu știu nici cui, nici la ce să mă afiliez.

„Cunoașterea este mai bună decât exercițiul (practicile ascetice); concentrarea minții întrece Cunoașterea; renunțarea la fructul [faptelor] întrece concentrarea minții, iar liniștea vine imediat după renunțare." (*Bhagavad-G□tā*[1])

Nu am putea trăi dacă n-am acorda importanță lucrurilor lipsite de importanță.

În viața mea, am citit sau am încercat să citesc *G□tā* de vreo zece–douăzeci de ori. De fiecare dată am fost mai mult sau mai puțin dezamăgit. Abia acum am impresia că am reușit s-o înțeleg, adică să fiu la înălțimea problemelor pe care le ridică. Să le *trăiesc* însă, să le traduc în experiență, poate voi izbuti în altă viață... în aceasta nu, cu siguranță.

Bhagavad-G□tā. Secretul vitalității ei stă în mulțimea contradicțiilor, discordanțelor, incompatibilităților pe care le conține. Există în ea de toate pentru toți, pentru activi și pentru indolenți, pentru sfinți și pentru indiferenți, cu condiția să recunoască întâietatea lui Brahman și să nesocotească restul, adaptându-i-se totodată după împrejurări. *G□tā* este *extensibilă*; fiecare poate s-o tragă în partea lui. La fel stau lucrurile cu *Dao De Jing*, cu *Evangheliile*, și cu

[1] *Filosofia indiană în texte*, *Bhagavad-G□tā*, traducere din limba sanscrită de Sergiu Al-George, Editura Științifică, București, 1971, p. 86. (*N.t.*)

orice carte revelată *care nu se demodează*, pentru că se adresează oricui.

Jena pe care o încerci mergând la editor, când ești un autor fără succes de public. Prezența ta în casa *lui* nu are nici o noimă. Te gândești la bordel, la curva fără clienți care se teme de ochiul patronului.

Citit lunga prefață a lui Mircea Popescu la *Istorie și utopie*, ediția italiană. Sunt numeroase citate din cărțile mele, un șir întreg de paradoxuri, o orgie de formule demonice și frivole, de calambururi infernale, de flori de stil luciferiene; un estet al Apocalipsei. „*M-am schimbat*, nu mai sunt același", mi-am spus citind toate astea. Sunt mai sobru, dar și mai matur, mai puțin acrobat. Mi-am pierdut acel spirit provocator care constituia „talentul" (?) meu, în schimb am câștigat în demnitate, în plictis, în adevăr.

M-am întâlnit cu Hirsch, directorul comercial de la Gallimard, pe care nu-l văzusem de mult: „Ce mai faceți?" mă întreabă el. — „M-am retras din lume", i-am răspuns. — Iar el: „Dar lumea s-a retras din dumneavoastră?"

Azi am meditat la *Gîtă*, iar astă-noapte am căutat un bistrou cu tonomat, ca să ascult refrenul la modă și care-mi place destul de mult, trebuie să recunosc: „Those were the days" cu Mary Hopkins.

Macbeth sau *Demonii* — cartea pe care mi-ar fi plăcut s-o scriu...

25 ianuarie — Mă aflu, în 1969, cam în aceeași situație în care mă găseam în 1949, când am publicat *Tratatul*. Nu am nici o revistă în care să pot publica ceva, mă simt complet rupt de lumea „literară". Un lucru rău pentru unul bun. Dacă vrei să *fii*, trebuie să faci gol în jurul tău. Să cultivăm deci acest gol, să-l sporim, să-l punem în locul a tot ce există.

Fiecare om ar trebui să trăiască și să moară în locul în care s-a născut. Copil fiind, eram extrem de legat de satul meu, altceva nu iubeam. Nu voi uita niciodată spaima, groaza, *durerea* pe care le-am simțit când a trebuit să plec la oraș, la liceu. Mă văd și acum în prima zi, după plecarea părinților mei, la fereastra acelei pensiuni germane. Ce strângere de inimă, ce sfâșiere! N-am întâlnit ceva asemănător decât la Emily Brontë, neconsolată că părăsise Haworth, și revenind acolo după episodul de la Bruxelles.

Ești cu atât mai legat de un loc cu cât este mai izolat. Satul meu era pitit într-o vale: jur-împrejur, Carpații. Pentru mine era capătul lumii, sau centrul, mai curând centrul ei.

Acestea fiind spuse, dacă aș fi rămas acolo, problemele *esențiale* pe care le-aș fi avut de înfruntat n-ar fi fost deloc diferite de cele ce-mi stau în față aici. Din clipa în care faci abstracție de istorie, nu mai există loc privilegiat. Că locuiești într-un sătuc uitat sau într-o metropolă, e totuna, când e vorba de adevăratele probleme, problemele *fără soluție*.

Orice nevroză este o meditație neîntreruptă.

Tocmai am citit *Gelassenheit*[1] de Heidegger. De îndată ce folosește limbajul curent, vezi ce *puțin* are de spus. Întotdeauna am crezut că jargonul este o uriașă impostură. În cel mai bun caz, s-ar putea spune: jargonul este impostura oamenilor cinstiți.

Dar să prezinți lucrurile astfel înseamnă să fii indulgent. În realitate, imediat ce sari din limbajul viu ca să te instalezi în altul, confecționat, există o voință mai mult sau mai puțin conștientă de a înșela.

Violent și intolerant din fire, eram făcut pentru acțiune. Iată, sunt douăzeci de ani de când mă străduiesc să fiu inactiv și, pe legea mea, am izbutit.

---

[1] *Seninătate*, traducere franceză apărută în *Questions III*, Gallimard, 1966. (*N.t.*)

Un om este interesant doar dacă-și povestește suferințele, eșecurile, zbuciumul. În *Autobiografia* lui Karl Jaspers, pe care tocmai am citit-o, sunt vii doar paginile consacrate experiențelor sale dureroase din timpul regimului nazist.

Pentru mine, pericolul e să mă las prins de vraja unor formule prea vaste, prea onorabile, precum Izbăvire etc.

... Nu-mi pot rămâne credincios mie însumi decât păstrându-mi fondul de cinism, prin care înțeleg o îndoială *excesivă*, adică implacabilă, *invadatoare*. Și într-adevăr, la mine îndoiala se întinde, invadează, îmi ocupă spațiul gândirii.

Aroganții și chinuiții — aș vrea să-i pot pune în aceeași oală. Deosebirea ce se face între unii și ceilalți generează toate neînțelegerile.

(Deosebirea aceasta e totuși temelia morală a lumii noastre. Dacă vrem s-o suprimăm, trebuie să suprimăm și lumea în care trăim.)

Gradul suprem de libertate este atins în extazul vacuității. Pe lângă el, totul e lanț, robie, înfeudare.

Nu poți face ceva valoros decât dacă ești *necunoscut*. Nu mă simt *eu* decât atunci când nu *exist* pentru nimeni.

Pot spune de asemeni: nu mă gândesc la Dumnezeu decât atunci când am făcut gol în jurul meu, astfel încât să nu mai existe nimic, în afară de El.

28 ianuarie. Cantata *„Ich habe genug"* — Voioșia lui *„Ich freue mich auf meinen Tod"*[1].

Leacul oboselii? Să alungi gândirea, să te mărginești la percepție. Să redescoperi privirea și obiectele de dinaintea Cunoașterii.

---

[1] „Mă bucur de moarte." (*N.t.*)

Trebuia poate să rămânem la stadiul de larve, să ne abținem să evoluăm, să rămânem liberi și neterminați, să ne statornicim în ratare și să ne istovim la nesfârșit într-un extaz embrionar.

Exasperat de lectura dialogului „Drept comentariu la *Seninătate*", în *Questions III* de Heidegger.

În franceză n-are nici o noimă, iar în germană e un *Wortspielerei*[1].

Citesc câteva pagini din prefața pe care am scris-o la *Ivan Ilici*. Îl atac pe Tolstoi numai în aparență. În ce privește fondul, aproape totul e îndreptat contra mea.

La drept vorbind, nu mă interesez de *mine*, ci de neliniștile mele. Și nici măcar de neliniștile mele, ci de ceea ce ele ascund sau dezvăluie, așadar de ființă sau de negarea ființei.

Doar drama individuală este universală. Dacă sufăr cu adevărat, sufăr cu mult mai mult decât un individ, depășesc sfera eului meu, regăsesc ființa celorlalți. De aceea singurul mod de a rămâne în adevăr e să ne ocupăm de ceea ce ne privește — și atât.

29 ianuarie

Nu există faptă sau eveniment din toată istoria lumii căruia să vreau să-i fi fost autor. Nimic să nu-mi poarte numele.

Trebuie totuși să fie vreo vorbă care să-mi placă s-o fi spus, dar pe moment nu văd care.

Adineaori, am frunzărit cărțoaiele lui Ernest Bloch, la Goethe Institut. M-am gândit să le iau acasă, apoi am renunțat. E prea erudit, prea didactic pentru mine. Tot ce-i german mi-a devenit străin.

---

[1] Joc de cuvinte. (*N.t.*)

În lucrarea lui Kandinsky: *Elementul pictural în artă*, se face tot timpul aluzie la Maeterlinck[1], marele om al epocii (era puțin înainte de primul război mondial). Cine-l mai citește astăzi pe Maeterlinck? Mă gândesc la cutare sau cutare dintre contemporanii mei despre care se vorbește peste tot și care peste zece, peste douăzeci de ani...

Un teolog, Guardini, a spus pe bună dreptate că „melancolia este ceva prea dureros, și pătrunde prea adânc, până la rădăcinile existenței umane, ca să ne fie îngăduit s-o lăsăm în seama psihiatrilor".

„Ein ungewöhnlicher Gedanke auch das gewöhnliche Wort ungewöhnlich macht."[2] (Th. Haecker)

Haecker îi atacă pe toți în numele umorului. Dar creștinismul, pe care îl opune tuturor, are umor? E greu de imaginat o religie mai lipsită de umor.

Haecker vorbește despre umorul nemților! Dovada că-i lipsește chiar lui.

La englezi, chiar și umorul nu e decât un *tic* — cât de meritoriu și salutar!

Există doar două popoare care au un umor profund, semnificativ, fascinant: *evreii* și *țiganii*. Două popoare dezrădăcinate, rătăcitoare. Asta aruncă o lumină asupra esenței umorului.

Ca să fac mâine un exercițiu de traducere, cu o englezoaică, am bătut la mașină un text de vreo zece rânduri despre Egipt, de Gabriel Bounoure, om admirabil, spirit delicat. A trebuit să fac eforturi ca să trec de prima frază, atât de indigestă mi se pare proza saturată de poezie.

---

[1] Maurice Maeterlink (1862–1949), poet și dramaturg belgian. A creat drama simbolistă, poetică și feerică, gen artificial care s-a perimat curând. (*N.t.*)

[2] „O gândire insolită (sau extraordinară) face să devină insolit cuvântul obișnuit." (*N.t.*)

Și când mă gândesc că a fost o vreme când îmi plăcea așa ceva! Trebuie să-i redăm poeziei libertatea alungând-o din proză. Îmi dau bine seama prin ce este Proust vulnerabil.

Dacă aș putea suporta soarele, m-aș duce în țările calde, căci iubesc acea *intensă* senzație de futilitate pe care-o simți acolo în mijlocul nopților. Ibiza!

O traducere este proastă atunci când e mai clară, mai inteligibilă decât originalul. Asta dovedește că n-a știut să păstreze ambiguitățile, că traducătorul a *tranșat*: ceea ce este o crimă.

Mă gândesc la Morante, prietenul din Santander, care adunase o bibliotecă extraordinară, în care a băgat milioane, ca s-o citească mai târziu lângă Palencia, în casa țărănească ce și-o cumpărase. A murit la patruzeci și opt de ani de o criză cardiacă. Un om fermecător, entuziast și nebun, pe care nu-l voi regreta îndeajuns.

30 ianuarie

Francezul e ființa cea mai puțin poetică de pe pământ.

Niciodată n-am întâlnit în Franța un țăran care să-mi spună că peisajul în mijlocul căruia trăia este *frumos*. Totuși, francezul e prin natură pictor! Cum se explică aceste contradicții?

Nostalgia nu e franțuzească. Or, ea este izvorul tainic al oricărei poezii.

Ar trebui declarată *sfântă* orice măsură ce ar reduce numărul oamenilor.

O problemă ce nu încetează să mă pasioneze: dispariția speciei noastre. Nimic nu mă înfierbântă mai mult decât să-mi imaginez acest spectacol, să *văd* pământul fără oameni, populat doar de insecte și de câteva animale supraviețuitoare.

Înainte de comasare, câmpurile erau niște grădini, cu haturile, cu boscheții, cu fizionomia lor proprie, cu contururile lor individuale, neregulate, *vii*. Acum te-ai putea crede în America: un deșert însămânțat.

După dispariția calului, asistăm la dispariția arborelui.

Cea mai nefericită epocă din viața mea: de la nouăsprezece la douăzeci și cinci de ani. Nu înțeleg cum am reușit să rezist. Insomnie perpetuă. Tensiune nervoasă care mă istovea și mă silea să stau culcat toată ziua: efectiv, cea mai mare parte a timpului mi-am petrecut-o culcat, ca într-un sanatoriu.

În perioada aceea *am înțeles*, am cunoscut oribilul. Am descoperit atunci niște adevăruri pe care n-am izbutit să le uit, oricât mi-am dat silința.

În *Eseul de semantică*, Michel Bréal scria: „Cuvântul se golește rapid de semnificația sa etimologică, ce poate deveni un inconvenient și o constrângere... Cu cât cuvântul s-a desprins de originile lui, cu atât servește mai bine gândirii."

Toată filozofia lui Heidegger derivă dintr-o teză total opusă. Ea se întemeiază pe legitimitatea și chiar necesitatea etimologiei în căutarea adevărului. S-ar zice că pentru Heidegger a gândi înseamnă a reveni la sensul originar al cuvintelor.

Teza lui Bréal e bună pentru raționaliști, pentru „intelectualiști", cum se spunea cândva. A lui Heidegger se acordă perfect cu exigențele filozofiei germane.

Știu ce anume este forțat la stilul meu. E în același timp prea nervos și prea șlefuit. Prima versiune e întotdeauna mai bună, dar în general nu e clară, nemaivorbind că abundă repetițiile și ticurile. De altfel, un străin n-ar trebui să se încreadă în „prima versiune", în care „incompetențele" sale riscă să iasă la iveală. Nu poate fi cu-adevărat spontan, pentru că scrie într-o limbă de împrumut, *străină* de firea lui, o limbă adăugată, suprapusă. Important e să nu se vadă c-a învățat-o târziu. E tot ce poate spera în materie de *spontaneitate*.

30 ianuarie 1969

... O analfabetă va avea trăiri spirituale mai profunde decât un ins instruit, căci nu va avea capacitatea de a se gândi la altceva, se va identifica cu ceea ce simte și va merge până la capăt, pentru că orice posibilitate de a trișa, orice ispită de joc intelectual îi va fi interzisă.

În legătură cu stigmatizata[1] lui, P.N. îmi povestește următoarele. Acum treizeci sau patruzeci de ani, a căzut, se pare, de pe o scară și și-a rupt șira spinării. I s-ar fi arătat Isus spunându-i că va fi mântuită dacă acceptă să sufere *pentru el*, să îndure din nou toate suferințele lui. A acceptat. De atunci, în fiecare joi simte dureri cumplite, sângerează și urlă ca o posedată. Mai întâi lumea a crezut că a intrat în ea diavolul, dar apoi și-a schimbat părerea. I-ar fi poruncit preotului ei să creeze lăcașuri de adunare în care lumea să se roage și să se reculeagă. Preotul ar fi întemeiat vreo treizeci de asemenea locuri și se pare că, inspirat de ea, ar fi adunat vreo două miliarde de franci vechi.

P.N. mă întreabă ce cred despre... Dumnezeu; îi spun că-mi este absolut imposibil să mi-l imaginez ca pe o persoană, și chiar dacă aș reuși, n-aș putea crede că un spirit atât de puternic, de fapt infinit, se ocupă de viața zilnică a trei miliarde de locuitori, iar în curând de două ori mai mulți. Îi mai spun că ideea de Dumnezeu nu are decât un sens: să născocești pe cineva cu care să vorbești când nu mai ai cui să te adresezi, și când ești singur, singur, singur. — Restul e antropomorfism și farsă.

Am răsfoit o biografie a lui Kafka (tinerețea). Imaginile din Praga și moravurile evocate îmi amintesc de Hermannstadt. Am trăit la celălalt capăt al Imperiului austro-ungar.

Dacă vrei să cunoști o țară, trebuie să-i citești scriitorii mediocri, singurii care îi redau realist defectele, ticurile, virtuțile și viciile. Ceilalți scriitori, cei buni, reacționează de

[1] Purtătoare a stigmatelor cristice. (*N.t.*)

regulă împotriva patriei lor, se rușinează că-i aparțin. De aceea, îi exprimă incomplet esența, adică mediocritatea cotidiană.

Nașterea *fricii*.

La 3 septembrie 1943, la hotel Racine, am primit vizita unui român, înalt, sumbru, sinistru și prost, pe care-l cunoșteam de mult, dar care nu mă mai vizitase niciodată. Se dă alarma aeriană. Îl văd pe musafir devenind dintr-o dată și mai lugubru decât de obicei. Mi-a spus: „Azi e aniversarea declarației de război. Aliații au venit să bombardeze Senatul, unde e Statul-major al aviației germane. De ce am venit să te văd tocmai azi? Vom fi bombardați, iar eu am să mor." — Spunând acestea, a început să plângă. Spectacolul mi s-a părut atât de comic că puțin a lipsit să izbucnesc în râs. Am reușit să mă stăpânesc și am încercat să-l liniștesc pe individ spunându-i că totuși Aliații n-or să bombardeze centrul Parisului, că și-ar ridica în cap opinia publică, că de altfel serviciile germane instalate la Senat nu sunt așa de importante etc. etc. Argumentele mele nu-l convingeau. Suspina, se tânguia, încercând totuși să facă zgomot cât mai puțin. Eram uluit. Individul acela cu o constituție de atlet, enorm și serios, devenise o cârpă. Alarma a durat o jumătate de oră, timp în care am trăit lăuntric între râs și stupoare. Dar vizita asta avea să mă marcheze. Dacă până atunci nu simțisem nici un fel de teamă în timpul alarmelor, după aceea lucrurile s-au schimbat. Nenorocitul mi-a transmis frica lui. Căci nimic nu e mai contagios decât frica...

Am mers la clinica de pe strada Assas ca să-mi desfund urechea. Casierița mă întreabă: „Acum lucrați sau sunteți șomer?"

Iată-mă deodată aruncat, cufundat în societate. Dacă mă întreba: „Tot asasin sunteți?", întrebarea ei m-ar fi indispus mai puțin.

Utopia ține de infantilism. Ea presupune o metodă de gândire care îmi face greață. E tot ce poate fi mai opus firii,

ideilor, *senzațiilor* mele. Asta nu mă împiedică să recunosc că ea reprezintă o constantă a spiritului uman, și că omul nu se poate lipsi de divagații utopice dacă vrea să acționeze, să educe, să propovăduiască etc. Nu poți răscoli societatea cu *Maximele* lui La Rochefoucauld.

Îi detest pe înăcriți, dar le datorez mult: prin reacție împotriva lor, exasperat de refrenele lor, am izbutit să îmblânzesc pe ici pe colo ideile amare ce mi le-am făcut despre oameni. Dacă aș avea de-a face numai cu ei, aș cădea într-un optimism tembel — într-atât este de insuportabil să regăsești la alții caricatura obsesiilor, a zbuciumului, a ticurilor tale.

După o siestă de jumătate de oră, m-am trezit cu o vie senzație de oboseală a creierului, plus o și mai vie senzație a imensei realități a timpului, a timpului în care n-am ce căuta, în care orice incursiune îmi este interzisă, în care nici măcar libertatea de a mă rătăci nu o am.

În fiecare dimineață, după somn, mă regăsesc în fața timpului, în postură uneori de învins, alteori de indiferent. Dar și, câteodată, de cuceritor, când mă năpustesc, mă năpustesc înspre nu știu ce.

De îndată ce se dereglează ceva în noi, conștiința timpului ne este afectată. Oare de ce?

... „în toată activitatea mea literară, am avut nevoie din ce în ce mai mult, zi după zi de-a lungul anilor, de sprijinul lui Dumnezeu, căci el mi-a fost singurul confident..." (Kierkegaard, *Punct de vedere...*)

căci el mi-a fost singurul confident

E singura formă de credință pe care-o pot concepe și unicul rol ce i se poate atribui lui Dumnezeu.

D. — un ins pe care nu dau doi bani — povestea o anecdotă atât de stupidă încât m-am trezit brusc. Cei pe care nu-i iubim — rareori *strălucesc* în visele noastre.

Îi scriu corespondentului meu american care a rupt-o cu Roma și care simte o groază adâncă în fața lumii moderne: „Drama de a trăi și de a muri este aceeași, indiferent că trăiești într-o cavernă preistorică sau la Cape Kennedy. Omul ar trebui să se elibereze de superstiția științei sau mai curând să considere știința un rău inevitabil și, ca să fim obiectivi, *interesant*."

Nu trăiesc în renunțare, ci în *ideea* de renunțare. Ca toți falșii înțelepți.

Mă îndoiesc puțin de sinceritatea mea atunci când mi se-ntâmplă să declar că nu există nimic care să merite să existe.

Două titluri care îmi plac: *Retractări* de Sfântul Augustin, *Exclamări* de Sfânta Tereza.

Acum o jumătate de ceas, pe un afiș lipit pe grilajul bisericii Saint-Sulpice și care anunța *Arta fugii*, un imbecil a scris cu litere mari: *Dumnezeu a murit*. Iar asta în legătură cu Bach, muzicianul care dovedește că Dumnezeu, admițând că ar fi răposat, poate reînvia în răstimpul cât ascultăm o cantată sau o fugă.

Cretinismul contemporan nu cunoaște limite. Sunt sigur că un tânăr a scris această formulă tocită, stupidă și care nu mai înseamnă nimic. Parcă ar fi un slogan electoral, atât e de tâmpită.

Ateismul agresiv mi s-a părut întotdeauna la fel de odios ca și intoleranța religioasă. De altfel nici nu e altceva decât o religie de-a-ndoaselea. Bisericile și anti-bisericile sunt la fel de suspecte și provoacă același soi de rele. Ar trebui să nu fim nici pentru, nici împotriva vreunui zeu. Orice luare de poziție în acest domeniu este de prost-gust. Asta în cel mai bun caz.

2 februarie. Fontainebleau.
Deșertul din Appremont.

Azi după-amiază îi povesteam lui S. despre întristarea, despre marea mâhnire pe care am simțit-o când am fost dus la Sibiu, la liceu. Aș fi dat orice ca să rămân la Rășinari, de care eram extrem de legat. Nu aveam nici un chef de învățătură, voiam să rămân în satul meu și să nu fac nimic, să rătăcesc de-a lungul râului sau să mă cațăr pe munții din jur. Mergeam desculț până în noiembrie, și, în apa înghețată a râului ce curgea lângă casa noastră, m-am procopsit cu reumatisme ce mă chinuie și acum.

Să-ți aduci aminte, și să nu plângi...

Regretul este automat o stare poetică.

Am prostul obicei de a răspunde la scrisori. Așa am devenit victima unei mulțimi de pisălogi.

E drept că, pe de altă parte, cine nu-mi răspunde la scrisori a terminat-o cu mine. Nu am nici o încredere în el și nu-i iert bădărănia sau neglijența.

3 februarie. „Sentimentul" e depășit.

Aproape totdeauna, impertinența îi servește unui scriitor ca să-și mascheze sărăcia sau chiar nulitatea fondului.

Singurii inși interesanți din Germania erau evreii. După ce ei au dispărut, n-a mai rămas decât un soi de Belgie uriașă.

Un popor ce nu mai are o misiune este ca un artist care se repetă, ba nu, care nu mai are nimic de spus. Căci dacă te repeți dovedești că mai crezi în ceea ce spui. Dar o națiune istoricește terminată nu mai e în stare nici să-și repete sloganurile de altădată, care-i asiguraseră supremația.

La Paris, cel mai neînsemnat strat de zăpadă este considerat o calamitate. În țara mea, unde câteodată erau doi metri de zăpadă, nimeni nu se plângea. Există două soiuri de popoare: *răsfățații* și *resemnații*.

Aparțin unei națiii la care eșecul este endemic.

E sigur că întotdeauna am avut o predilecție *teoretică* pentru lacrimi.

Urâtul la toate nivelurile, de la tangou la Apocalipsă. Asta e atmosfera vieții mele de fiecare zi.

Pe la 1940, idealul meu era să am bani, să stau într-un hotel luxos, să pun să-mi aducă în cameră un covor gros și moale, să mă tăvălesc pe el și să plâng.

Viața nu are nici un sens, e sigur. Dar asta n-are nici o importanță cât ești tânăr. Lucrurile se schimbă de la o anume vârstă. Atunci chestiunea începe să te preocupe. Neliniștea devine problemă, iar bătrânii, care nu mai au nimic de făcut, își bat capul cu ea, fără să aibă nici timpul, nici capacitatea s-o rezolve. Asta explică de ce nu se sinucid în masă, cum ar face dacă ar fi ceva mai puțin ocupați.

Misiunea mea e să-i trezesc pe oameni din somnul lor dintotdeauna, știind totodată că astfel comit o crimă și că ar fi de-o mie de ori mai bine să-i las să doarmă mai departe, de vreme ce oricum, când se trezesc, nu am nimic să le propun.

Deodată, îmi imaginez că apartamentul meu e sub apă și, de frică să nu mă înec, ies în graba mare. Nu e un vis, e o *teamă* între două gânduri. La mine, anxietatea umple golul dintre gânduri.

Primesc șpalturile (de fapt vreo trei sferturi din ele) de la *Demiurgul cel rău*. E o cărticică, o broșură. Ce mizerie! Mă cuprinde o disperare subită, nu-mi vine nici măcar să le răsfoiesc. De altfel mi-e groază să mă recitesc.

Să rup pentru totdeauna cu tot ce e școlăresc, profesoral, pedant, instructiv, la modă, „obiectiv", „profund", „semnificativ", „cunoscut", „reputat", etc. etc. etc...

De fiecare dată când, într-o carte solemnă (și vai, aproape toate sunt!), citesc că îndoiala nu e serioasă, că scepticul, spunând că totul e îndoielnic, se îndoiește de propriile afirmații etc. — (de altfel chiar așa e), îmi vine să strig: „E adevărat, scepticul se contrazice în fiecare clipă, — *ei și?* Propoziția: «Nimic nu e sigur» e cea mai sigură din toate propozițiile nesigure. Scepticul își recunoaște vulnerabilitatea nu ca pe o slăbiciune, ci ca pe o forță. E mai cinstit cu sine decât se poate imagina. Asta e mândria lui."

Corectez șpalturile la *Demiurgul cel rău*. Până acum, singurul capitol serios mi s-a părut „Paleontologie". Dar se citește greu și este agasant.

Aceste pagini m-au costat atâtea suferințe și gânduri, iar acum când le văd aici, moarte, zăcând în fața mea, mi se par jalnice, insuficient gândite, pe jumătate ratate și deloc clare. Din păcate limpezimea nu-i punctul meu tare! Întotdeauna am avut mintea cam încețoșată, ca toți cei din neamul meu.

Ascult la radio câteva eșantioane de muzică din republicile sovietice: Turkestan etc. — Sunt frapat de anumite trăsături ce-mi amintesc de muzica populară românească. Fondul oriental al poporului meu este evident. Suntem veniți din Asia, ca toată lumea de altfel.

Ca să scrii o scrisoare de condoleanțe care să nu fie nici stupidă, nici falsă, e nevoie de geniu.

N-am scris cu sânge, am scris cu toate lacrimile pe care nu le-am plâns niciodată. Chiar dacă aș fi logician, tot elegiac aș rămâne. Izgonirea din Paradis, eu o trăiesc în fiecare zi, cu aceeași pasiune și cu același regret ca primul surghiunit.

Acum, când nu mai pot retrage *Demiurgul*, când e tipărit, simt o rușine vecină cu groaza. Încă o carte pe care-aș fi putut s-o fac mai bună. Dar n-am făcut-o și nu mi-o pot reproșa decât mie. Comedia asta e dintotdeauna: scrupule și spaime neputincioase.

5 februarie — Sunt bogomil și budist. Cel puțin așa reiese din *Demiurgul cel rău*.

Azi după-amiază am fost să-mi plătesc cotizația la Societatea Oamenilor de Litere. În răstimp de un an, nu s-a citat absolut nimic din mine, nici la radio și nici în altă parte, căci contul meu arăta: zero. Boicot? Indiferență? M-am instalat în condiția confortabilă de „filozof necunoscut".

Expoziție Baudelaire.

Ieșind, mi-am amintit că am scris undeva, într-una din cărțile mele românești, cred: „De la Adam — până la Baudelaire", dar în legătură cu ce, nu-mi mai aduc aminte.

Baudelaire, deși nu-i mai citesc poeziile (sunt prea clasice), e unul din spiritele care-au contat enorm în viața mea. Figura lui m-a obsedat. Va supraviețui operei sale: Baudelaire e *mare* în sine. Te obsedează chiar și atunci când nu-l mai citești de mult. Doar Pascal m-a *interesat* în aceeași măsură. *Omul* din ei.

6 februarie — Nu pot deschide o revistă fără să dau peste un articol despre limbaj. Până și în această prăfuită și inutilă *N.R.F.* A devenit o obsesie. Cred că voi sfârși prin a mă *retrage* din literatura franceză. S-ar zice că oamenii ăștia chiar nu au nimic mai bun de făcut decât să practice acest soi de masturbare în grup care e flecăreala în jurul cuvintelor. Mă simt absolut *singur* în Franța, din punct de vedere literar, desigur. E o țară în care moda hotărăște totul, de vreo cinci–șase veacuri...

Ahmatovei, ca și lui Gogol, nu-i plăcea să posede nimic. Împărțea în dreapta și-n stânga cadourile și tot ce primea. Astfel, un șal pe care îl primise în dar putea fi văzut la altcineva după numai câteva zile.

Îmi place enorm această trăsătură ce amintește de obiceiurile nomazilor, care, din motive evidente, nu pot și nu vor să agonisească nimic. Totul e provizoriu la ei, din necesitate

și din înțelepciune. Joseph de Maistre vorbește despre nu mai știu ce prinț rus care se culca la nimereală în palatul său, neavând, ca să spun așa, un pat *fix*, căci avea sentimentul că e în trecere prin propria-i casă.

Toți acești oameni aveau sentimentul de a fi intrat în viață ca o pală de vânt.

Dintotdeauna, unica mea problemă a fost: Cum să nu *mai* sufăr? N-am putut s-o rezolv decât prin subterfugii, adică n-am rezolvat-o deloc.

Sigur, am suferit mult din cauza diferitelor beteșuguri, dar motivul principal al chinurilor mele a ținut de *ființă*, de ființa în sine, de simplul fapt de a exista, și de aceea pentru mine nu există ușurare. Am trăit cu nostalgia lumii de dinaintea lumii, în beția anterioară Creațiunii, în extazul fără motiv și obiect, am fost contemporan cu Dumnezeu pe când își ținea singur de urât, cufundat în propriul său abis, în fericirea de dinaintea luminii, de dinaintea cuvântului.

Principalul atribut al înțelepciunii este dezabuzarea. În ea stă diferența dintre înțelepciune și sfințenie. Un sfânt nu e niciodată dezabuzat. Și într-adevăr, ce noimă ar putea avea un sfânt *dezamăgit*?

Citesc un text excepțional de Antoine Berman despre romantismul german. Aproape toate citatele îmi sunt cunoscute, pot spune chiar că am trăit multă vreme cu ele. Novalis, Schlegel. Toate acestea se depărtează, sunt trecutul *meu*, tinerețea mea. Aspectul *literar* al aventurii îmi pare demodat. Dar fondul rămâne, ar trebui să spun reflecțiile de fond, de pildă gândurile lui Novalis despre boală, moarte, sinucidere, sau ale lui Schlegel despre fragment. Dar tot ce e divagație despre *eu* mă irită. Are izul filozofiei din epocă.

Am moștenit de la țara mea nihilismul funciar — trăsătura ei fundamentală, singura ei originalitate. *Zădărnicie*,

nimicnicie[1] — aceste cuvinte extraordinare... dar nu, nu sunt cuvinte, sunt realitățile sângelui nostru, ale sângelui meu.

E totuși uimitor că am putut să scriu o carte despre lacrimi. Nu-mi vine să cred. Cât am putut să sufăr în tinerețe și mai târziu! Era, neîndoielnic, „vocația" mea. Am suferit de plictis, enormul plictis care m-a urmărit din copilărie, am suferit apoi de toate bolile inerente unei constituții fragile și unor nervi predestinați dezechilibrului. Am moștenit toată melancolia mamei. Dar mama era activă, hotărâtă, întreprinzătoare, știa să reziste la asalturile răului ei, pe când eu cedez, mă complac în el. Trebuie s-o spun: cu cât melancolia este mai profundă, cu atât îți place mai mult și te înfunzi în ea pe zi ce trece. Din fericire, îmi rămâne plăcerea de a citi și de a merge pe jos. Altminteri aș fi la casa de nebuni.

9 februarie. Șapte ore de mers în regiunea Dourdan. Adorabilul cimitir din Rochefort-en-Yveline, de unde ai o panoramă ce amintește de... Uzès.

Când îi spui cuiva *adevărul* verde în față, el se supără. Dar se supără și când i-l spui cu menajamente. Oare de ce? Pentru că nu vrea adevărul, pe care-l știe dar nu îndrăznește să-l recunoască deschis, ci o minciună agreabilă. De asta îți cere părerea. Așteaptă de la tine o iluzie, nu un diagnostic. Căci orice om, mai mult sau mai puțin inconștient, știe și singur ce hram poartă.

Am ascultat un disc englezesc: un extras din *Gulliver*, capitolul despre *Yahoos*. Sila de a fi om, dezgustul, repulsia fizică și morală pe care o inspiră omul n-au fost nicicând împinse atât de departe. Cunoșteam bine textul francez: în englezește e și mai dur. Întors acasă după cinci ani de absență și îmbrățișându-și nevasta, Gulliver leșină de scârbă. Venea din țara cailor și nu suportă *duhoarea* animalului uman.

[1] În românește în original. (*N.t.*)

Omul pute, e un monstru puturos, iată concluzia lui Swift. Nu-i de mirare că a detestat sexualitatea și că a murit virgin. Nici un ascet, în nici un moment al istoriei, n-a mers atât de departe ca el. Cele mai importante acte ale vieții devin impracticabile din cauza unui simț al mirosului prea fin. Sfințenia însăși nu e poate decât spaima, decât panica în fața anumitor mirosuri.

Elevii de treisprezece–paisprezece ani îl citesc pe Freud. Pornografia cvasiștiințifică în care s-a distins îmi face greață. Dar ea îi pasionează pe tineri, pe cei care taie frunză la câini, pe falșii medici, pe dezechilibrații de tot soiul, precum și pe cei ce vor să explice o mulțime de fenomene care, de fapt, n-au nici o explicație. Nu-i mai puțin adevărat că suntem cu toții psihanaliști — pentru că genul de explicație pe care-l propune această pretinsă știință este ispititor, aparent complex și profund, iar în fond superficial și absolut arbitrar. Recursul la ea a devenit aproape o nevoie. Explicațiile teologice erau mult mai interesante, dar nu mai sunt la modă. Când psihanaliza va fi lichidată, vom fi făcut un pas spre libertatea intelectuală.

Eliberați-ne de psihanaliză, iar noi ne vom elibera de bolile cu care ea ne împuie capul.

Fragmentul e modul meu natural de a mă exprima, de a fi. Sunt născut *pentru* fragment. În schimb, sistemul este robia, moartea mea spirituală. Sistemul e tiranie, sufocare, fundătură. Antipodul meu, ca formă a spiritului, este Hegel, și de fapt oricine și-a erijat gândurile într-un ansamblu doctrinar. Îi urăsc pe teologi, pe filozofi, pe ideologi, pe...

Din fericire, Iov nu-și prea explică strigătele. (Sunt poate vinovat că le-am comentat prea mult pe ale mele...) Niciodată nu trebuie să insistăm prea mult pe ceea ce iese din adâncurile ființei noastre.

Toată viața am vrut să fiu altceva: spaniol, rus, german, canibal — orice în afară de ceea ce sunt. Mereu răzvrătit

contra sorții, contra nașterii mele. Nebunia de a te vrea diferit de ceea ce ești, de a adopta în teorie orice condiție în afară de-a ta.

Există un singur cuvânt pentru a defini poporul în care m-am născut și căruia îi rămân credincios pentru că regăsesc în mine toate defectele lui: *minor*. Nu e un popor „inferior", e unul la care totul devine miniatură (ca să nu spun caricatură), chiar și nenorocirea.

11 februarie — Am lichidat în mine ideea de misiune și chiar pe aceea de datorie.

Sigur, a fost o vreme când credeam în mine, când nu mă îndoiam că am de jucat un rol...

Acum totul îmi este clar. Doar „orbii" au o misiune sau își atribuie una. Unica misiune pe care mi-o mai atribui este aceea de a *observa*, de a vedea lucrurile așa cum sunt: e contrariul unei misiuni.

Acum câțiva ani, la München, cerând o informație, insul pe care-l întrebasem mi-a spus: „Faceți prima stradă la stânga, apoi traversați piața (nu mai știu care) în *diagonală*." Și se oprește ca să mă întrebe: „Știți ce înseamnă *diagonală* sau vreți să vă explic?"

Iată esența Germaniei. O națiune îngrozitor de didactică.

Neîndoielnic, totul e amăgire. O dată afirmată această certitudine, n-am rezolvat nimic. Adevăratele probleme abia încep. Și totuși, riguros vorbind, după postularea amăgirii universale n-ar trebui să mai existe probleme, adevărate sau false. Dar ființa scapă rigorii. E chiar esența ei, e însăși definiția ființei. Ființa este *inimaginabilul* în stare permanentă.

Citesc în amintirile lui Ilia Ehrenburg despre Remizov că acesta avea obiceiul să-și boteze toți cunoscuții sau măcar pe cei cu care se vedea mai des. Nu l-am întâlnit decât de două–trei ori dar, efectiv, îmi dăduse un nume pe care mi-e cu neputință să mi-l amintesc.

Demiurgul meu e poate o decepție; dar cel puțin nu păcătuiește prin redundanțe prea supărătoare. Numele meu va figura poate cândva într-o antologie a laconismului.

Există la începutul și la sfârșitul *Variațiunilor Goldberg* un accent, o *amintire* dintr-o altă lume.

Marthe Robert despre Freud: „eroica trivialitate a lecției sale".

Pe cât mă interesează Freud ca om și ca scriitor, pe atât îi detest doctrina, ale cărei exagerări monstruoase mă scârbesc.

Freud avea mult spirit și foarte puțin umor. Vreau să spun că nu avea suficientă distanță față de opera sa. E un profet, un șef de sectă, un reformator „religios". Și-a confundat mereu misiunea cu adevărul, în dauna celui din urmă. Nu se poate imagina un spirit mai puțin obiectiv, printre oamenii de știință, desigur. Avea în el ceva de fanatic, de om al vechiului Legământ.

Sonate pentru vioară de Bach.

Trebuie să ne eliberăm — nu numai în muzică, ci și în filozofie și-n toate cele — de *orchestră*.

Există în începutul *Variațiunilor Goldberg* un accent de seninătate și de sfâșiere pe care-ai vrea să-l auzi *după* moarte.

Accept ca viața mea să fie, după criteriile lumii, un eșec total.

Atunci pentru ce aceste accese de disperare?

Tiutcev — întotdeauna am presupus că acest poet ar trebui să mă intereseze. Cele câteva poeme ale lui pe care le-am citit mi-au stârnit curiozitatea. Din păcate, erau prea prost traduse. E o figură stranie, în genul lui Ceaadaev.

Scepticul poate fi orice, dar nu și *revoluționar*. Vreau să spun revoluționar sincer, de bună-credință. Într-adevăr, cum să-ți imaginezi un sceptic entuziast?

Mă pasionase utopia. De îndată ce-am aprofundat-o puțin, m-a dezgustat. La fel mi s-a întâmplat cu toate (excepție: marile îndoieli și marile sfâșieri). Sunt, sub toate aspectele, la antipodul utopiei. Între ea și Apocalipsă, am ales; temperamentul meu a ales. Toate opțiunile mele, înainte de a fi intelectuale, elaborate, conștiente, sunt organice, viscerale. *Sunt prizonierul organelor mele*. Credeam că am rupt cu poeții. Dar îi înțeleg bine, mai bine decât mi-ar plăcea, și mai ales pe aceia dintre ei care-au avut gustul dezastrului personal.

13 februarie — Azi-dimineață m-am gândit din nou că sinuciderea e singura soluție, că toate celelalte nu sunt decât soluții de compromis.

Marthe Robert scrie că Freud a găsit adevărul, „un adevăr universal, cel mai simplu și mai bogat în consecințe din câte a ascuns istoria spiritului".

Această afirmație monstruos de exagerată, aproape delirantă, încheie studiul „Freud la Viena" care figurează în cartea ei *Sur le papier*. Este ultima frază a cărții. Deci autoarea a considerat-o foarte importantă. Nu e o afirmație făcută în treacăt. Dar să lăsăm această prostie ridicolă. Să atacăm *adevărata* problemă. Freud ura Viena din cauza antisemitismului care domnea acolo. Marthe Robert descrie destul de exact fenomenul. Dar uită să vorbească despre condiția celorlalte minorități. Din punctul de vedere al unui sârb sau al unui român, evreii aveau o situație privilegiată sub dubla monarhie. Toate aceste popoare tratate ca niște sclavi meritau ca și condiția lor să fie evocată puțin. Nici un cuvânt. Nu am chef să continuu, căci dacă antisemitismul mă dezgustă, văicărelile *de cealaltă parte* nu-mi fac o mai bună impresie.

M-am hotărât să scriu un eseu despre calomnie. Voi încerca să descriu figura calomniatorului. Fiecare cu monstrul pe care îl merită. Individul care te pândește zi și noapte, umbra care te urmărește și căreia îi simți prezența odioasă, malefică,

ființa otrăvită, sinistră care veghează și împotriva căreia nu poți nimic. E la fel de puternic ca demonul, e demonul — căci e omniprezent, indiscret, curios, băgăreț, și atât de aproape de tine! Iubirea cea mai pasionată nu apropie două ființe mai mult decât o face calomnia: calomniatul și calomniatorul sunt frați siamezi, constituie o unitate „transcendentă", sunt sudați unul de altul pentru vecie. Nimic nu-i va putea despărți. Unul face răul, celălalt îl îndură. Iar dacă îl îndură, e pentru că s-a obișnuit să-l îndure, pentru că nu se mai poate lipsi de el, ba chiar îl dorește. El știe că dorințele îi vor fi împlinite cu asupra de măsură, că va fi ghiftuit, că nu va fi *uitat*, că e veșnic prezent în mintea ponegritorului.

Se poate spune împotriva ta orice. Toată lumea va crede.

Calomniatorul e mai mult decât un dușman, căci dușmanul atacă *din față*. Calomniatorul, pe la spate: te *urmează*, te urmărește, lovește din umbră, e un mișel, o iudă, nu se măsoară cu tine cum ar face-o un dușman, te sapă fără să *rișt*e, te ucide fără să aibă demnitatea unui asasin. E un soi de blestem josnic, de jeg predestinat, de vampir abject care se leagă de numele și de sângele tău, și le devoră pe amândouă.

Revin la muzică, am revenit deja, după o pauză de șase–șapte ani. Am impresia că am regăsit tot ce posed, tot ce *ascund* mai prețios. Muzica este *ființa* esenței mele — dacă îndrăznesc să folosesc acest limbaj barbar.

Când stai toată ziua acasă și vezi puțină lume în general, vizita unui necunoscut devine un eveniment, un viol, o șansă nesperată și un dezastru. Ce ne va aduce, el, care vine de departe, dintr-o lume căreia nu-i mai aparținem de mult?

Teologie atee. Teologi care-și zic teologi vrând totodată să se lipsească de Dumnezeu, și chiar lipsindu-se foarte bine. E cea mai originală formă de autodistrugere din câte cunosc.

Vreau să fac (!) o carte compusă din fragmente, note, aforisme — și nimic altceva. Poate că-i o greșeală, dar această formulă e mai aproape de natura mea, de gustul meu pentru lucrul neterminat, bine formulat, decât aceste eseuri sofisticate în care trebuie păstrată o aparență de rigoare în detrimentul adevărului lăuntric.

Viața este extraordinară, în sensul în care actul sexual este extraordinar: *în timp ce*, iar nu după. De îndată ce te așezi în afara vieții și o privești din afară, totul se năruie, totul pare amăgire, ca după isprava sexuală.

Orice plăcere este extraordinară și ireală și tot așa stau lucrurile cu orice act al vieții.

Nu sunt influențat de nimeni. Spun ce gândesc cu capul meu. E ridicol să-i citez pe Schopenhauer sau pe Nietzsche sau pe oricare altul pentru a-mi defini propriul „Lebensgefühl", care îmi vine din străbuni și din predispoziția de a-mi converti necazurile în nenorociri, iar nenorocirile în dezastre. Dacă te asaltează gândurile negre, nu e din cauza lecturilor.

Sarcina dușmanilor noștri e să ne *inventeze* un trecut. Și izbutesc lesne, având în vedere că ceilalți abia așteaptă să-i creadă.

Secolul nostru — sub influența criticii istorice a veacului trecut, a maniei biografice, a psihanalizei, a obsesiei „secretului" — se îndârjește să „demaște" pe toată lumea. Poți însă „demasca" un impostor, nu pe unul care n-a pretins niciodată că e altceva decât este. Or, tocmai, noi nu mai concepem această probitate și nici, de altfel, această conformitate cu noi înșine. Și poate că într-adevăr acest gen de fidelitate nu mai e cu putință.

N-a fost niciodată în intențiile mele să las o „operă", ci să-mi exprim, cât mai concis cu putință, sentimentul în

legătură cu ceea ce numim viață și moarte. M-am așezat așadar în afara artei. Scrierile mele nu sunt ale unui scriitor. Oricum, faptul în sine de a scrie nu mă mai interesează, dacă m-a interesat vreodată.

17 februarie — Colette ar fi spus despre Bach: „O sublimă mașină de cusut."
Nu există ceva mai otrăvit decât spiritul parizian.

În biblioteca lui Bach se găsea *Istoria evreilor* de Josephus [Flavius]. E firesc la un cititor al Bibliei atât de fervent. Apoi evreii sunt atât de prezenți în *Patimile* sale!

Anna Magdalena Bach a mai trăit zece ani după dispariția soțului ei și a murit în cea mai neagră mizerie. Pe atunci, industria discului nu le asigura văduvelor subzistența...

20 februarie — Am terminat o cărțulie despre expediția din Egipt. Excelentă. Recitit *cu emoție* scrisoarea lui Bonaparte către Iosefina: „Onorurile mă plictisesc, sentimentul e veșted, gloria searbădă." ...

Bach era avar, reclamagiu, certăreț, lacom de titluri etc. Ei și? Ce contează? Schweitzer, citând cantatele în care cantorul își alesese drept temă moartea, afirmă că nimeni n-a avut nostalgia ei mai mult decât Bach. Doar asta contează. Restul e... muzică.

Nenorocirea mea e că nu sunt capabil de stări neutre decât prin deliberare și cu efort. Ceea ce un idiot are din naștere, eu trebuie să mă zbat zi și noapte ca să obțin din când în când.

Cele două ierni pe care le-am petrecut la Berlin se numără printre cele mai „blestemate" din viața mea. Am refăcut experiența lui Malte Laurids Brigge[1], dar nu la Paris, ci în

[1] Personajul lui Rilke din *Carnetele lui Malte Laurids Brigge*. (*N.t.*)

glacialul, în sinistrul oraș prusac. O, dac-aș avea cândva curajul moral de a descrie tot ce am trăit acolo! Acolo s-a format viziunea mea despre lume, acolo am suferit consecințele insomniilor mele începute pe la douăzeci de ani. Mai bine nu mă mai gândesc la asta. Să nu răscolim Infernul.

Când sare-n ochi că gloria și fericirea sunt incompatibile, cum se face că atâția oameni aleargă după glorie? Din aceleași motive pentru care primul om a ales arborele cunoașterii, amăgirea, sclipiciul cunoașterii în locul adevăratei vieți. Falsa nemurire în locul celei adevărate, aparența în locul ființei. Omul e superficial și mizerabil, el vrea să lase urme *vizibile* și nu izbutește decât vânzolindu-se în fața semenilor săi, în loc să aspire la Dumnezeu și, asemenea Lui, să se îngroape în sine, să refuze să se manifeste, să se cufunde în fericirea de a nu lăsa nici o urmă, să adopte condiția de necunoscut, să se piardă în extazul anonimatului.

Doamne, aș vrea să fiu mai necunoscut decât tine, să mă ascund în esența esenței prin care ești mereu cel-întru-totul-altfel, ești irevocabil *celălalt*, culmea non-comuniunii, intransmisibilul, incomunicabilul ipostaziat, străin de orice geneză, de orice izbucnire *în* ființă.

21 februarie — Trebuie neapărat să te eliberezi de origini. Fidelitatea față de un neam nu trebuie să degenereze în idolatrie (evreii). Naționalismul e un păcat împotriva spiritului — păcat universal — din nefericire.

Stoicii nu erau departe de adevăr, iar concepția lor despre om ca cetățean al cosmosului rămâne cea mai bună.

Deși ideea de progres ni se pare ridicolă, creștinismul reprezintă un formidabil pas înainte față de iudaism: e distanța de la un trib la umanitate.

Nazismul e spiritul Vechiului Testament aplicat neamului germanic, nazismul este un Yahve german.

Am observat că nu mă pot înțelege cu inșii marcați de Universitate. De îndată ce descopăr cel mai neînsemnat

element *didactic* în spiritul cuiva, consider inutil să continuu discuția. Îi prefer pe diletanți, care măcar sunt nostimi. Apoi, având mania cititului, nu simt nevoia să învăț din conversație; o socotesc un divertisment și nimic altceva. Vai de cei care vor să mă instruiască! Prefer să iau masa cu un monden decât cu un *specialist*.

Macbeth — fratele meu. (*Timpul* a fost pentru mine pădurea Dunsinane.)

22 februarie — M-am culcat după ora 3 noaptea. La trezire, m-am gândit iarăși că în unele țări din America Latină se spune despre cel răposat de curând: „A devenit indiferent." Am citit asta în Keyserling, cu ani în urmă, iar de atunci mă gândesc din când în când la vorba asta și mă „minunez". *Indiferența!* Moartea, promovare la starea de indiferență. Moartea este o *înaintare*.

Ora 6 seara. Ascult *Variațiunile Goldberg*, cerul e albastru pal, o pasăre trece rapid, probabil se *întoarce acasă*. Bach. Atâta virtuozitate și profunzime — doar Shakespeare a mai întrunit cu aceeași forță aceste două realități ireconciliabile.

Aflu că Abelio se scoală la 5 dimineața și scrie până la 9, după care pleacă la birou. Pe când eu... Dar la ce bun?

Nu fac nimic, bineînțeles. *Văd* însă orele trecând — și poate că-i mai bine decât să le umplu.

Nu pesimiștii, ci *dezamăgiții* scriu bine.

„... căci nu aspir decât să-mi cunosc neantul" (Pascal). ... Asta am făcut toată viața și totuși n-am primit răsplata credinței. E drept că nici n-am așteptat credința. Or, așteptarea aceasta e un alt nume al harului.

Am pus în cărțile mele tot ce-i *mai rău* în mine. Din fericire, altfel câtă otravă aș fi strâns! Arțagul, umorile de asasin, ranchiunele din ele dau pe dinafară — dar poate că erau necesare, altfel n-aș fi putut salva o minimă aparență de echilibru, de „rațiune". Mă gândesc mai ales la cărțile mele românești, în care delirul e peste tot.

Toată viața am fost victima unor nedreptăți. Aș fi putut să le evit ori să le neutralizez. Din masochism, le-am suportat, după cum am suportat calomnii fără a încerca să ripostez, doar din plăcerea secretă de a fi *victimă*.

Înfrângerea din '40, Ocupația și Eliberarea — aceste trei evenimente pe care le-am cunoscut îndeaproape m-au convins că omul e capabil de orice și că a-ți face iluzii e un *păcat*.

Întotdeauna am plătit pentru toate erorile mele — și cel mai sigur pentru aceea de a trăi.

28 februarie

Mi se reproșează anumite pagini din *Schimbarea la față*, carte scrisă în urmă cu treizeci și cinci de ani! Aveam douăzeci și trei de ani și eram mai nebun ca oricine. Am răsfoit ieri această carte; mi s-a părut că am scris-o într-o viață *anterioară*, oricum *eul* meu actual nu se mai recunoaște drept autor. Ce încurcată e problema responsabilității!

Câte lucruri am putut să cred în tinerețea mea!

Sunt douăzeci, ce zic, treizeci de ani de când sunt calomniat, de când fac figură de blestemat. Gustul tare al nedreptății. Într-un sens, nu mi-ar plăcea ca ceilalți să fi fost echitabili cu mine. E mult mai *fecund* să fii respins și chiar uitat, decât *acceptat*. Nu țin să fiu *bine văzut* de semenii mei.

1 martie. Lăsați slobodă gura lumii. Până la urmă adevărul iese la iveală. Mai bine orice decât înjosirea. Nedreptatea e necesară spiritului; îl întărește, îl purifică. În materie de

luciditate, o victimă este întotdeauna *mai presus* de persecutorii săi. A fi victimă înseamnă *a înțelege.*

Am vorbit îndelung la telefon cu Eugen Ionescu despre Garda de Fier; spunându-i că simt un fel de *rușine intelectuală* că m-am lăsat sedus de ea, el îmi răspunde foarte nimerit că am „marșat" pentru că mișcarea era „complet nebună".

Benjamin Fondane mi-a povestit cazul următor: timp de optsprezece ani, un rus (alb, pesemne) și-a suspectat soția că-l înșală. Nu i-a spus nimic, dar în ascuns suferea enorm. După optsprezece ani de agonie morală, îi pune marea întrebare: ea îi răspunde cu o sinceritate dezarmantă că temerile lui sunt lipsite de orice temei. Rusul trece imediat în camera de alături și își zboară creierii. Nu putuse suporta ideea că a suferit atâta vreme zadarnic.

L-am întâlnit pe Goldmann la Gabriel Marcel, apoi am ieșit să ne plimbăm, după care am intrat într-o cafenea. M-a însoțit până acasă. Omul ăsta are un anume farmec. Timp de douăzeci de ani, mi-a creat o reputație de antisemit și mi-a făcut o groază de necazuri. Într-o oră am devenit *amici.* Cât de ciudată e viața!

Un marxist nu poate înțelege plictisul în sine, anxietatea în sine. I-am vorbit despre ele lui Goldmann, citând din Pascal. El susține că acum condițiile economico-sociale în care a trăit Pascal s-au schimbat, că nu mai sunt motive să ne agățăm de „angoasă".

Istoria nu e decât o veșnică neînțelegere. Tinerii din Franța se închină la Mao. Mâine crimele lui vor fi dezvăluite, va fi denunțat la fel ca Stalin. Dar nu se va schimba nimic. Își vor găsi un idol nou, cât mai departe cu putință, ca să nu fie văzut de aproape, ca să nu poată dezamăgi imediat.

Noroc că există vanitatea. Fără ea, nu i-am putea veni de hac nimănui. Cu ea însă, e sigur că putem învinge un uriaș

sau un *convins*. Linguşeala e mult mai eficace decât forţa sau fanatismul.

Eugen îmi telefonează. Îmi spune că nu mai poate scrie sau citi nimic, că ar vrea să-i atace pe „tineri", dar nu ştie cum...

Încerc să-i explic că n-are nici o importanţă dacă, pentru moment, nu poate scrie, că opera lui e făcută, că există, şi că o piesă în plus sau în minus nu mai contează. Îmi răspunde că simte că mai are ceva de spus. Îi spun că e adevărat, dar că în fond important e că a spus ce avea de spus despre moarte, unica problemă care contează, şi că restul e secundar. El însă îmi spune că e ros de remuşcări, că se zbuciumă.

Cred că am afinităţi profunde cu el, că suntem aproape la fel de anxioşi amândoi, dar că nefericirea lui actuală e mai mare decât a mea. Simt pentru el o durere nespusă, vecină cu disperarea. La ce serveşte averea, gloria, dacă eşti mai nefericit decât cel mai neştiut şi mai mizer dintre oameni?

Voltaire, la sfârşitul vieţii, întrebându-se ce e fericirea, răspunde: „Să trăieşti şi să mori necunoscut."

Am observat că de când sufăr mai puţin că sunt neglijat, uitat, „necunoscut", sunt mult mai fericit decât înainte. În tinereţe voiam scandal, voiam să se vorbească despre mine, să fiu influent, puternic, invidiat, îmi plăcea să fiu agresiv, să umilesc oamenii etc. etc., ei bine, atunci eram mai nefericit decât acum. De când admit că pot foarte bine să *nu exist* pentru nimeni, mă simt uşurat *dar nu împlinit* — ceea ce dovedeşte că omul vechi e departe de a fi adormit.

La începutul căsătoriei sale, Tolstoi scria: „Am în permanenţă impresia că am furat o fericire nemeritată, nelegitimă şi care nu-mi era destinată."

... Eu am avut toată viaţa, pentru orice lucru *bun* ce mi se întâmpla, sentimentul că *nu-mi era destinat*.

Sentimentul meu dominant e că sunt victima unei mari nedreptăţi — dar care anume, mi-ar fi greu să spun.

E blestemat cel care se crede şi se simte blestemat.

7 martie. Aproape totdeauna ai de câștigat dacă suprimi un adjectiv.

Din cauza Pieței Comune și a comasării pământurilor, țărănimea franceză a dispărut în mai puțin de *cinci* ani. Urmările vor fi incalculabile. Când o țară își pierde țăranii, ea se rupe de tradițiile sale, de continuitatea sa istorică, de o clasă din fericire *înapoiată*, căci pune un fel de frână, de piedică utilă, fără de care ar merge din criză în criză. Este nevoie de inovatori, dar și de neîncrezători, de bănuitori, de *consternați*. Teama de schimbare este la fel de inerentă vieții ca setea de înnoire.

Îmi place la țară — dar locuiesc într-o metropolă; mi-e groază de stil — dar îmi supraveghez frazele; sunt un sceptic înrăit — dar îi citesc în mod special pe mistici... și aș putea continua așa la nesfârșit.

9 martie. Duminică primăvăratecă. Plimbare între Dourdan și Auneau. Pe o cale ferată practic dezafectată — o căsuță lângă o barieră. Curtea de păsări. Un cocoș roșu se învârte în jurul casei, apoi se oprește și scoate, într-un moment convulsiv, un soi de chemare, numită, nu se știe de ce, cântec. Câmpia se întinde cât vezi cu ochii. La orizont, o clopotniță. În acest cadru, cântecul pomenitului cocoș mi-a declanșat deodată un acces de disperare.

10 martie — Acum un an, am scris așadar un text despre Valéry, ce trebuia să figureze ca prefață la volumul VIII al *Operelor complete* publicate în America. Prefața a fost refuzată pe motiv că e prea negativă, prea aspră.

Noaptea trecută am avut un vis. Valéry, relativ tânăr, mă vizita ca să-mi mulțumească pentru prefață, cum nu se poate mai exactă, mai justă... Apoi am mers să jucăm biliard într-un bistrou (?)...

Mă gândesc din nou la povestea de ieri cu cocoșul. La Beauce — fascinația șesului. Și de asemeni, emoție în fața

acelei imagini de *strigăt în deșert*. Simbol a ceea ce sunt, al existenței mele marginale, al ineficienței mele. Mila de sine este sursa aproape tuturor emoțiilor sfâșietoare, exagerate, inexplicabile.

Citind un articol al meu apărut în *Hermes*[1]. Excelez în *lipsa* de rigoare.

O anume vibrație nu se potrivește cu rigoarea.

Cocoșul. Strigătul în deșert. Să gemi, să vorbești, să urli poate avea sens într-o cameră, într-o sală — dar în această întindere plată, în acest spațiu *pur*? — Verbul cere posibilitatea, ideea unei limite, un minimum de hotar, o aparență de univers închis. Tot ce poți face în deșert e *să te rogi*. De ce? Pentru că rugăciunea ar trebui să i se adreseze Cuiva *nemărginit*.

Sunt infinit mai aproape de muzică și de poezie decât de înțelepciune sau de religie. Căci la mine absolutul ține de starea sufletească. El cere continuitate, adică tocmai ce-mi lipsește.

Prea des mă copleșește urâtul ca să pot face efortul necesar celui mai mic progres lăuntric. Nu pot fi decât cel care sunt. Ca Dumnezeu...

Mă aflu într-o poziție echivocă față de toată lumea, de vreme ce nu sunt de partea nimănui și am abandonat pe rând diversele credințe pe care le-am putut apăra.

Trei ore de discuție cu Ioan Alexandru (douăzeci și șase de ani), cel mai adevărat, cel mai profund dintre toți tinerii români.

Numesc dialog esențial dialogul pe care l-ai putea avea cu tine însuți drept singur interlocutor.

---

[1] Articol despre vidul mintal; vezi *Caiete II*, p. 257. (*N.t.*)

Să spui lucruri ce vin din adâncul ființei tale, să vorbești despre Dumnezeu, despre sinucidere, despre tot ce te privește doar pe tine.

Există foarte puțini oameni care-ți dau senzația că într-adevăr caută adevărul, că adevărul *există* pentru ei. I.A. face parte dintre aceste spirite rare.

Trecutul. Azi după-amiază, scotocind într-o debara din camera mea, am dat peste o scrisoare a lui L. împotriva lui M. — (o ceartă violentă din cauza unei fete care, un an mai târziu, s-a dovedit a fi demnă de dispreț).

Citind-o, am resimțit dureros irealitatea tuturor relațiilor umane. Ceea ce în urmă cu douăzeci de ani era revoltă, febră, acum nu mai este nimic. Douăzeci de ani? O lună, zece zile sunt de ajuns.

În debara s-au adunat o groază de scrisori, unele vechi de treizeci de ani. Nu vreau să le recitesc. Ar fi prea deprimant. Îți vine să crezi că, în afara *clipei*, totul este ireal. — N-am putea să trăim dacă ne-am gândi că clipa *e* clipă, că abia așteaptă să devină trecut, că deja e trecut.

Aceste scrisori azvârlite acolo au contat în viața mea, le-am așteptat, au fost cauza atâtora din chinurile mele, iar acum zac acolo și n-am nici o poftă să le citesc. Iau totuși una din ele, cu un scris deosebit de frumos; venea de la tata, una din ultimele pe care mi le-a scris. Nici măcar n-am citit-o până la capăt — doar o frază, în care mă imploră să-mi fac *mea culpa* ca să opresc campania dezlănțuită contra mea în presa românească, în urma unor vorbe spuse despre România, în *Ispita de a exista.* Totul e atât de prăfuit, totul e mai mort decât moartea, totul este trecut.

11 martie 1969

Ieri-seară la vernisajul expoziției lui Max Ernst. Era acolo nevasta lui Mandiargues, Bona, care purta o pălărie mare. Firește, n-am recunoscut-o și n-am salutat-o. Nu recunosc decât monștrii (printre femei în special). De unde groaza mea la genul acesta de întruniri.

Întâlnit pe E. care-mi spune că nu-i place la țară, că el e un om al orașului: „Asta, îmi zice el, e latura mea iudeo-baudelairiană."

Primăvara și sinuciderea sunt pentru mine două noțiuni conexe. Căci primăvara reprezintă o *idee* pentru care nu sunt copt, sau mai exact care nu intră în sistemul meu.

Rivalitatea dintre sfinți, invidia care există între ei te face să crezi că într-adevăr *la perduta gente* e, fără excepție, *perduta*.

Până și Buddha era detestat de înțelepții din vremea lui. La toate nivelurile, aceeași mizerie. Și te mai miri că cutare scârța-scârța pe hârtie îl detestă pe cutare dintre colegii lui.

Nu există leac pentru această boală. Istoria lui Abel și Cain rezumă toată istoria, ba chiar o face superfluă. Intuițiile *originare* sunt aproape totdeauna definitive. Ar trebui să le rumegăm întruna și să nu ne îndepărtăm de ele decât din gust pentru paradox.

Să concepi un orgoliu cosmic, să te crezi egalul lui Dumnezeu sau chiar superior lui — asta da. Dar să rivalizezi cu oamenii, să fii ceva în ochii lor, nu, nici vorbă.

De aceea îl apreciez pe misticul, oricât de „simplu", care-și restrânge relațiile la acelea cu Dumnezeu.

12 martie. Seară minunată cu Octavio Paz și soția lui.

Mă gândesc la vizita de alaltăieri a tânărului poet român I.A. Mi-a vorbit despre Isus de parcă acest zeu abia fusese coborât de pe cruce.

Iată rezultatul propagandei atee. Li se interzice oamenilor religia; ei o descoperă în taină și își închipuie că abia s-a născut, când ea de fapt e terminată și chiar moartă.

Azi după-amiază, la frizer, am simțit foarte clar că violența interioară și inspirația, ca stări *trăite*, ca senzații, nu

se deosebesc. Dacă însă ar fi trebuit să scriu, să *spun* ceva, probabil aș fi înțeles că febra aceasta violentă n-are în comun cu inspirația decât acea fericită stare de anxietate pe care o trăim și în una și în cealaltă.

15 martie. Fiecare popor, la un anume moment al istoriei sale, se crede *ales*. Iar atunci își dă întreaga măsură, și în rău, și în bine.

17 martie. S-a spus despre Talleyrand că era un rebel pentru monarhie, un transfug pentru nobilime și un apostat pentru Biserică.

E trădătorul cel mai elegant, cel mai rafinat, cel mai onorabil din câți au fost vreodată.

Adineaori, o româncă, Dna K., m-a întrebat ce cred despre „fericire" și dacă sunt fericit.

Acest gen de întrebări nu comportă răspuns; totuși i-am dat unul întortocheat, confuz, deși mai simplu mi-ar fi fost să-i spun că nici dacă aș fi fericit n-aș fi fericit, primordială la mine fiind *superstiția nefericirii*.

Nu sunt în drept să mă plâng de compatrioții mei și de întrebările lor indiscrete, căci au și ele avantajele lor: te provoacă, te irită, te pun în mișcare, te... Au același efect ca anumite procedee brutale folosite în Zen pentru a provoca așa-numitul „satori"[1]. Chiar și o tâmpenie, de ce n-ar putea declanșa iluminarea? Face cât un pumn în plină figură.

În articolul meu despre G.M., cel mai greu mi-a fost să vorbesc despre bătrânețea lui. Cum să fac aluzie la ea fără să rănesc? Eufemismele sunt și mai rele decât folosirea brutală a formulelor curente. Poate ar fi mai bine să trec sub tăcere acest capitol delicat. Dar cum? — Mi-e groază când

[1] Trezirea conștiinței la adevăr. (*N.t.*)

un tânăr îmi vorbește de vârsta mea. Mă simt mai *tânăr* decât toți, nu simt povara vreunei vârste, m-am rătăcit prin timp.

Știu de unde-mi vine pasiunea pentru Talleyrand: pentru că toată viața lui s-a aflat în *situații ambigue*, și de aceea a putut să-i trădeze pe toți.

Am întâlnit o tânără româncă. E neîndoielnic: poporul meu are farmec, ba chiar asta e tot ce are.
Scepticismul și farmecul.

Asaltat de oameni, încerc să mă desprind de ei — fără mare succes, recunosc, căci locuiesc în inima celui mai mare bâlci din câte există. Totuși în fiecare zi izbutesc să-mi ofer câteva ceasuri de discuții cu cel *care aș vrea să fiu*.

Potrivit lui Bossuet, primul oraș a fost întemeiat de *Cain*, ca să aibă unde să-și *aline remușcările*.

Extraordinara figură a lui Talleyrand.
A doua zi după ce Napoleon l-a taxat de „căcat într-un ciorap de mătase", T. s-a dus la Tuilleries și, profitând de un moment când N. se afla lângă el, i-a pupat mâna. Deja complota cu Metternich și era plătit de curtea Austriei.
T., oportunismul *de calitate*. Niciodată n-a îmbrățișat o cauză pierdută. A părăsit monarhia, Revoluția, Biserica, Imperiul de îndată ce a simțit că viitorul e *în altă parte*. Trădând, nu făcea decât să urmeze mișcarea istoriei și, de fiecare dată, să răspundă la aspirațiile francezilor. În fond, trăda pentru că aceștia din urmă se schimbau. Geniul lui a fost să știe *când* să înceapă să trădeze. Niciodată nu aștepta ultimul moment, începea de la primul semn de slăbiciune din partea regimului sau stăpânului pe care-l servea.

Mi-ar fi plăcut să am cinismul lui Talleyrand. Din păcate, prea mulți străbuni umili și cinstiți îmi inhibă ambițiile și-mi stingheresc mișcările. Sunt prea slab ca să mă scutur de o atât de grea moștenire.

Fiecare zi e pentru mine o victorie asupra urâtului. Sunt așadar un *luptător*. Ce este urâtul? E starea prin care se exprimă în cotidian nepotrivirea dintre lume și noi, e suferința unei discordanțe fără leac. Această suferință crește sau scade, dar în oricare din clipele ei, în minte îți revine aceeași întrebare: „Ce caut eu *aici*?"

25 martie. Azi-dimineață, acces de activitate: am dat două telefoane.

Demiurgul cel rău apare săptămâna viitoare. Cl. Gallimard mi-a spus să-l anunț înainte, ca să dea ordin să fie redistribuite în același timp și celelalte cărți ale mele. Pentru ce să telefonez? Am trecut în revistă toate argumentele *înțelepte* în favoarea abținerii: la ce bun să te ocupi de „opera" ta... etc... Pe urmă am telefonat totuși. Am remarcat că, dacă iau o hotărâre pozitivă, o fac fără convingere și contra voinței mele.

Frunzărit o biografie a lui Mahomed. Când te-ai apropiat puțin de budism, Islamul pare lamentabil.

E ridicol să spui că toate religiile sunt echivalente. Nu sunt deloc.

Suntem poate egali înaintea lui Dumnezeu, dar fiecare exprimă această egalitate în felul său unic, și există o ierarhie în exprimarea acestui sentiment de dependență.

În fond, nu-mi plac decât religiile care au depășit ideea de Dumnezeu. De aceea țin budismul la așa mare cinste.

Starea de care am cea mai mare nevoie este bucuria. Fără ea, nu poți face nimic viu. Tot ce facem datorită ei este bun chiar dacă nu-i profund. Dar „profunzimea" ar putea să nu fie decât o prejudecată.

Sunt incapabil de gândirea liberă, detașată, alertă, care nu se leagă de nimic, pentru motivul că la mine totul e fie capriciu, fie obsesie, adică totul e frivol sau greoi.

27 martie. Am avut ieri o discuție despre prejudecăți cu o englezoaică. Ea susține că cele din Anglia sunt mult mai rele decât cele din Franța. Îi răspund că fiecare națiune are prejudecăți, ba chiar că ele îi asigură coeziunea. Din punct de vedere politic, e la fel. Ce face un nou regim? Introduce noi prejudecăți în detrimentul celor vechi etc. etc...

Se poate spune de asemeni că *moravurile* unei țări sunt tot atâtea prejudecăți, tot atâtea *tabuuri*. Când o societate nu mai are prejudecăți, se prăbușește. Ele însă o cimentează. Moravurile sunt așadar prejudecăți formate în timp, prejudecăți *consolidate*.

Mânuirea ideilor cere mai puțin talent decât mânuirea cuvintelor.

Prin exercițiu, poți deveni filozof, dar nu scriitor.

Cei care-au scris în America despre *Ispita*, s-au folosit de atacurile pe care le-am îndreptat chiar eu contra mea și de care *Ispita* e plină. Este un procedeu facil și aproape necinstit. Și eu m-am folosit de el în articolul meu despre Valéry. Te face să pari *inteligent*...

Metafizica și, cu atât mai mult, teologia sunt de un antropomorfism scandalos. Și una și cealaltă se reduc la o supremă cochetărie a omului, extaziat în fața propriului său geniu. De îndată ce-i analizezi puțin divagațiile, nu rămâne una care să scape de ridicol.

Nu cred să existe plăcere mai deplină decât să calci în picioare ceea ce ai adorat.

Am remarcat că atunci când lucrurile nu merg prea bine, *mintal* vreau să spun, întotdeauna am chef să *proclam*.

Dureri de cap în care ideile gem, căci ar vrea *să se nască* și nu reușesc.

Să te înduri de *spiritul* tău — să cazi în disperarea intelectuală.

Cuvântul luciditate, pe care-l folosesc adesea, se traduce în englezește prin „lucidity" — termen rar întâlnit în America și în Anglia — pe când în Franța îl folosește oricine. Astfel, nu mai departe decât ieri, la radio, un șofer de camion l-a folosit absolut firesc, în legătură cu un accident. Știu că nu se gândea la sensul filozofic al cuvântului, dar nu asta contează. Contează că acest cuvânt e familiar și banal. În țările de limbă engleză, este un termen aproape *tehnic*. Acest exemplu arată că *frecvența* folosirii unui cuvânt ar trebui să fie primul criteriu care să-l orienteze pe traducător în alegerea echivalențelor.

Primesc *Demiurgul cel rău*, exemplarul de semnal. Îl deschid, și primul lucru peste care dau e o greșeală de limbă.

Azi după-amiază mă duc la biblioteca arondismentului VI. Deschid o carte despre indienii din America. Chiar înainte de a citi o frază, îmi vine-n gând că albii vor sfârși la fel ca ei, că vor fi băgați în rezervații, cât să se păstreze câteva specimene. Cine vor fi noii stăpâni? Negrii? — Galbenii? Sau și unii și alții? Ce revanșă! Va fi revenirea în forță a mongolilor! Va fi trezirea tuturor acestor popoare înăbușite de albi — care, debilizați, abulici, măcinați de droguri, de o conștiință vinovată, idiotizați de remușcări, abia așteaptă să fie maltratați, alungați, striviți.

30 martie. Creștinismul îmi este inutil. Cu excepția a două–trei puncte (care?), el reprezintă un regres în raport cu Antichitatea. Douăzeci de secole *pierdute*.

Ieșind de la familia Masui, dau nas în nas cu Salah Stétié, care locuiește, ceea ce nu știam, în același imobil. Intru așadar la el: discuție cât se poate de fructuoasă de aproape două ceasuri. Postul pe care-l ocupă și diferitele obligații decurgând de aici nu l-au uzat deloc.

1 aprilie. Ieri toată ziua și azi-dimineață — serviciu de presă. Vorbăraie de tot soiul.

Când să termin, un funcționar între două vârste (șaizeci de ani?), un străin, cu un aer trist, nefericit, îmi spune spre marea mea surpriză: „Știți, *sunt de acord* cu ce scrieți în cartea dumneavoastră." Și îmi cere o dedicație. Foarte intrigat, îi spun: „Știți, la drept vorbind eu nu sunt scriitor. Scriu din când în când pentru că simt nevoia." El îmi spune: „Da, trebuie să scoți ceea ce ai înăuntru. Asta îi ajută și *pe ceilalți*. — Te ajută și pe tine însuți. — Da, bineînțeles", îmi zice el. Îl cheamă Antonio Sanchez, deci nu e francez. Lucrează la serviciul de expediție, tot ce poate fi mai „umil" într-o editură. Acolo mi-am găsit adevăratul cititor.

2 aprilie. Ieri-seară, la Ionescu, am revăzut-o după *treizeci* de ani pe L.P. E oare cu putință ca timpul să uzeze în asemenea hal? Prima impresie pe care mi-a făcut-o a fost că-i grav bolnavă, în pragul morții. Părea să nu priceapă nimic din ce se vorbea, punea întrebări stupide, aiurea. Înțeleg că nu era la curent cu ce se petrecuse în toți anii ăștia. S-a vorbit însă, printre altele, despre păcatul originar. Asta nu cere să fii la curent cu ultimele noutăți. Dar, cel mai grav, dădea impresia că-i gata să plângă sau că plânge de-a binelea. La cincizeci și patru de ani, pare o băbuță smochinită, scâlciată, gârbovită. Mi-e groază să revăd oameni pe care i-am cunoscut în tinerețe. Pentru o femeie, este indecent *să se arate* după un sfert de secol.

Groaza de a-mi revedea vechii prieteni vine din faptul că-mi amintesc brutal că și eu am îmbătrânit: știu asta *la modul abstract*; ei însă vin să-mi confirme și să ilustreze această certitudine care, fără prea concretul lor exemplu, ar păstra un dram de imprecizie și de îngăduință.

Nu e păcat să fii trist, ci să iubești tristețea. Acest păcat l-am cultivat prin toate mijloacele, la drept vorbind de nevoie și câtuși de puțin din cochetărie. Mi-au plăcut refrenele spaniole, ungurești, argentiniene, am iubit tristețea sub toate

formele ei, la toate laticudinile, la toate nivelurile, de la cel mai jos la cel mai înalt.

Ascultat la radio muzică ortodoxă rusească, e răscolitor, e profund, e sublim. Te mișcă până la lacrimi.

Nu există popor mare fără anvergură interioară sau, dacă vreți, fără accente profunde. (Francezii fac excepție; ba nu, există catedralele, există Port-Royal.)

E sigur că suntem marcați de spațiul „cultural" (?) din care venim. Transilvania păstrează o puternică amprentă ungurească, „asiatică". Sunt transilvănean, prin urmare... Cu cât îmbătrânesc, cu atât îmi dau seama că aparțin, nu numai prin originile mele, dar și prin temperament, Europei centrale. Treizeci de ani trăiți la Paris nu vor șterge faptul că m-am născut la periferia Imperiului austro-ungar.

4 aprilie. Ascultat azi-dimineață doi critici comentând poezie religioasă (astăzi e Vinerea Sfântă) — unul dintre ei debitează chestii precum „complexificare laicizantă".

Nu sunt scriitor, căci nu-mi place să scriu. Nu caut „adevărul", ci *realitatea*, în sensul în care o poate căuta un sihastru — care a părăsit totul pentru ea.

Vreau să știu ce este *real* și de ce nu putem să-l posedăm.

Începutul *Variațiunilor Goldberg* nu are nici un raport cu lumea aceasta; e cu adevărat *amintirea* unei alte lumi. Partea care urmează ține în mare măsură de exercițiu. Începutul însă!

Trebuie să te scuturi de origini, de superstiția „neamului". Sunt român, foarte bine; și totuși nu suport muzica populară românească (cu excepția *doinei*). În schimb, muzica ungurească mă mișcă, mă răscolește, mă pătrunde până la măduvă. Ungurii sunt dușmanii noștri. Dar într-un sens acești dușmani îmi sunt mai aproape decât compatrioții mei. Ce concluzii să trag de aici?

Demiurgul cel rău nu poate fi *simțit* decât de un ins *bolnav*.

Cărțile mele — asta e scuza lor — aruncă o anume lumină asupra fenomenului autodistrugerii. În acest domeniu, sub anumite aspecte pot revendica rangul de model.

Nu pot să cred că *Demiurgul* e pe de-a-ntregul prost, cred chiar că spune câteva adevăruri; sau mai curând e o carte ratată *ce are substanță*. E de asemeni, în afara *Silogismelor*, tot ce am scris mai puțin liric. Mă opresc: ce groaznic e să fii satisfăcut de sine!

8 aprilie 1969

E ziua mea. Uitasem complet de ea. *Cincizeci și opt* de ani bătuți pe muchie. Petrecut după-amiaza pe plaja de la Berneval, gândindu-mă la ce? — la nimic, mulțumindu-mă să *simt* elementele. Timp splendid: te-ai fi crezut într-o Ibiza a nordului.

La poalele unei faleze, nu poți să nu *te gândești* la cosmogonie, ba nu, să trăiești cosmogonic. Cobori fără voie spre isteria originilor, spre contorsiunile primordiale. Vezi pământul pradă demonilor săi, presimțind destinul ce-l așteaptă. Etc. etc.

Privind valurile, să rumegi, în felul lor, incredibilul fapt de a exista.

9 aprilie

Gândirea este indiscreție, *uzurpare*.

Să gândești înseamnă să nu lași lucrurile la locul lor — este un efort de dislocare.

Gândirea e forma cea mai subtilă a agresivității.

Chiar dacă vorbește despre milă, gânditorul o face ca un spirit *în stare de orice*.

Tensiunea secretă din spatele oricărei gândiri dezvăluie natura ei aventuroasă, implacabilă — brutală. Îți trebuie un

suflet *dur* ca să poți duce o gândire la ultimele ei consecințe — nici un mare gânditor nu s-a purtat cu menajamente.

Sus pe faleze, la Belleville-sur-Mer, o zi superbă: întâlnirea dintre ceață și soare, falezele fără arbori, deșertul deasupra celui mai frumos abis... Îmi amintesc vorba unei englezoaice la Piana, în Corsica, privind marea: „It is just sublime." Sunt cuvinte pe care ți-e rușine să le pronunți, și totuși trebuie să ai curajul s-o faci.

Algebra valorilor morale, de Jouhandeau, a apărut în ediție de buzunar. O citisem înainte de război, la început cu entuziasm, apoi cu indiferență și chiar cu iritare.

Treizeci de ani mai târziu, aceeași reacție. Nu e ușor să fii *cineva*. M.J. pare cel mai adesea un personaj rizibil. Se *joacă* cu conceptele moralei și, mai supărător, cu ale misticii. Aproape niciodată nu găsești la el o disperare adevărată, ci numai disperări instantanee.

În *La Quinzaine*, o fotografie a lui Nietzsche, probabil din perioada de *Unmachtung*[1], ce seamănă extraordinar cu autoportretul lui Van Gogh în pragul delirului.

Am terminat de citit un articol de Klossowski despre Nietzsche, un text fără nici o noimă, care se vrea profund și nu e decât îmbârligat. Nu poți ști ce vrea autorul. Iar ăsta e lucrul cel mai grav ce i se poate reproșa unui scriitor. De altfel vagul și misteriosul sunt foarte prizate de tineri, care, incapabili de o gândire clară, se bucură inconștient când își regăsesc defectele la maeștrii lor.

Marii reformatori religioși au fost aproape toți fie epileptici, fie bolnavi de stomac. Primul caz e de înțeles și nu miră pe nimeni; al doilea pare mai puțin evident. Și totuși, nimic nu te incită mai mult să răstorni lumea decât o digestie chinuită.

---

[1] Alienare mintală. (*N.t.*)

11 aprilie

Ce plăcere să trăiești într-un oraș în care nu te știe nimeni! Ești în postura unui răufăcător care se ascunde, fără frica aceluia.

Nici telefon, nici tranzistor: ce să-ți dorești mai mult?

Mare furioasă. Azi după-amiază am vrut să-mi cumpăr o șapcă de pescar. Mi-am spus însă că nu sunt demn să port așa ceva, având în vedere primejdiile pe care le înfruntă acești marinari. Gândul acesta înțelept mi-a venit citind o inscripție, lângă far: „Ajutor pentru naufragiați".

Ce-i datorez *Gărzii de Fier*[1]. Consecințele pe care-a trebuit să le îndur pentru o simplă înfierbântare de tinerețe au fost și sunt atât de disproporționate, că după ea mi-a fost cu neputință să mai îmbrățișez vreo cauză, chiar și inofensivă, nobilă sau Dumnezeu mai știe cum.

E bine să plătești scump o rătăcire de tinerețe; vei fi cruțat, mai târziu, de o mulțime de decepții.

Naționalismul e un păcat al spiritului. A aparține unui popor nu are o semnificație profundă (decât poate pentru evrei). Singura comunitate adevărată e cea fondată pe „familia spirituală", nu națională și nici ideologică. Nu mă simt solidar decât cu cei care mă înțeleg și pe care îi înțeleg, cu cei care cred în anumite valori inaccesibile gloatei. Restul e minciună. Un popor e desigur o realitate; — dar o realitate istorică, nu una esențială. Când mă gândesc ce frenezie trăiam, în tinerețe, din cauza neamului meu! Ce nebunie, Doamne! Trebuie să te rupi de origini, sau cel puțin să le uiți. Eu am tendința să mă agăț de ele — probabil din masochism, din gust pentru robie, pentru „lanțuri", pentru umilință.

Momentele superficiale, momentele isterice din viața mea au fost acelea în care Istoria a contat mai mult ca orice — iar aceea a fost perioada rătăcirilor mele.

---

[1] În englezește în original (*Iron Guard*). (*N.t.*)

Nu am trăit în adevăr, în esențial decât atunci când reacționam ca și cum nu exista nimic în afară de mine și de Tot, nu îndrăznesc să spun Dumnezeu.

Tăcere originară, anterioară Haosului. Te gândești că din ea ar trebui să se nască ceva, lumea, de pildă. Departe de vacarmul Parisului, repausul ființelor și lucrurilor îți pare atât de anormal, că îți inspiră fantezii cosmogonice.

Dieppe, spre miezul nopții, sub ploaie: pe străzile pustii, atmosferă de roman negru. Aproape ți se face frică, și îți place să-ți fie frică, într-atât aceste senzații țin de literatură.

12 aprilie. Din nou la Paris.
Cu Bach, viața ar fi suportabilă chiar și într-un canal.

P.N., catolic și de dreapta, nu poate accepta ideea că Isus a fost evreu. Îi explic că tocmai asta e formidabil. Prejudecățile însă...

P.N., care a trăit vreo cincisprezece ani în Africa neagră, are nostalgia acelor ani și nu se poate readapta la viața pariziană, pe care o găsește, pe bună dreptate, oribilă. Îmi spune că toți francezii care-au trăit în colonii simt la fel. Mi-a spus vorbe teribile despre negri, pe care-i consideră necinstiți, puturoși, lași, corupți; în același timp crede în viitorul lor, îi crede viguroși și îmi citează declarația recentă a episcopului de Dakar, cum că negrii vor veni să-i evanghelizeze pe europeni...

Și eu cred în viitorul negrilor. De albii ăștia, până la urmă te saturi. De altfel chiar ei sunt sătui de ei înșiși, își recunosc lehametea, și-o zbiară care mai de care.

Și-au secătuit capitalul de iluzii, nu mai știu de ce să se agațe; sunt lăuntric *învinși*, occidentalii cel puțin, căci rușii par intacți.

Ar trebui să-l citesc pe Gobineau. Are probabil câteva intuiții care s-au verificat, care au căpătat, astăzi, un caracter

de evidență. Curios e că rușii — Soloviov, Blok — sunt cei care-au simțit slăbiciunea albilor, a occidentalilor — în numele pericolului galben, ce-i drept. Dar „pericolul" galben și „pericolul" negru nu sunt incompatibile: și unul și celălalt reprezintă ceea ce trebuie să numim *viitorul*.

Succesiunea generațiilor, lupta dintre generații este mai importantă, pentru a înțelege Istoria, decât lupta de clasă. „Noul", „schimbarea", „devenirea" — toate astea nu există decât pentru că fiecare generație simte nevoia să repună totul în cauză. Nu-i vorba, aici, de o amăgire, ci de o lege biologică și spirituală, dacă nu cumva această lege este, chiar ea, expresia unei amăgiri mai profunde.

Toată ziua mi-am reproșat de a fi scris că profunzimea nu avea sens decât în epocile în care călugărul era considerat exemplarul uman cel mai nobil. Astă-seară totuși, am conștiința destul de împăcată: într-adevăr, cum să nu-l prețuiești pe cel care a renunțat la *lume*? Mai presus de el nu l-aș pune decât pe cel care a renunțat la *toate* lumile.

Dar, în fond, a renunța la lume nu înseamnă a renunța la *această* lume, ci la toate.

Concepția mea despre sinucidere e foarte simplă: ea mi se pare singura soluție, dacă vrei să mergi la esența lucrurilor. În schimb, la suprafața lor, poți face compromisuri, poți amâna, poți trișa, poți *scrie*.

La suprafață, există soluții câte vrei, provizorii, utile și atât.

Plouă. Acest zgomot monoton în liniștea nopții are un strop de supranatural.

Mă întreb ce-aș face dacă toți oamenii ar dispărea deodată, iar eu aș fi singurul supraviețuitor. Cred că aș *continua*.

Să încerc să extrag esența fiecărei zile și, dacă se poate, a fiecărei ore, ca și cum timpul mi-ar fi numărat. Și chiar e numărat — pentru mine ca și pentru oricine. Dar nu ne

gândim la asta suficient și astfel ne pierdem timpul, îl lăsăm să treacă fără a încerca să-i reținem substanța, dacă e vreo substanță.

Să rânjești ori *să te rogi* — restul e secundar.

Misiunea mea e să sufăr din cauza (?), pentru (?) toți cei care suferă *fără s-o știe*. Trebuie să plătesc pentru ei, să ispășesc inconștiența lor, șansa lor de a nu ști cât sunt de nefericiți.

Nu-mi lipsește nimic de ordin fizic sau psihic, am tot ce-mi trebuie ca să fiu normal, și de altfel chiar sunt. Nu-i mai puțin adevărat că am tot ce trebuie pentru a fi *tarat*, și de altfel chiar sunt.

Cel mai bun mod de a gândi e să te culci în pat, să-ți tragi pătura peste cap și să-ți lași mintea să se bucure ori să se întristeze după voie. Pentru a medita însă, mintea trebuie să-și impună o temă și să rămână la ea. Căci a medita înseamnă a-ți interzice improvizația și aventura. Meditația este contrariul aventurii spirituale; este coborâre în sine; or aventura, indiferent care, chiar și cea spirituală, implică ideea de extindere, de cucerire interioară cu *mijloace exterioare*.

Adineaori, furie surdă pe un pretins amic — poet, când îl apucă. O! Cum te însuflețește furia, ce dinamică este! Dintr-o dată, mi-a zdruncinat abulia, mi-a trezit instinctele, m-a azvârlit printre cei vii.

Vremea se îmblânzește, se-nmoaie: asta o să-mi aducă niște crize de urât clasa întâi! Primăvara e dușmanul meu ereditar. Și de altfel, ca și mine, e prea *echivocă*.

Spuneam mai sus că sunt tarat. Tot prin asta sunt și „religios". Nu am credința, dar îndeplinesc câteva din condițiile

care te împing spre ea, nu mă suport pe mine însumi, nu-mi suport ambalajul *terestru*. Ar trebui să pot atinge o altă formă de nesiguranță: e tot ce pot spera în fața certitudinilor credinciosului.

Parisul e un oraș în care-ți pierzi timpul vorbind o franceză stricată cu străinii în trecere.

Orice carne este o rană potențială.

„Carne" e o vorbă creștină, căci s-a făcut din ea sediul păcatului.

Detest creștinismul și totodată-l înțeleg anume prin ceea ce este oribil în el.

Să faci, e greu; să distrugi, e ușor. Fără această ușurință, răul n-ar exista. Și nici moartea.

Când scrii o carte, o scrii pentru toată lumea, mai puțin pentru prietenii tăi. Pentru ei, e un dar otrăvit de care se bucură cu o grimasă.

16 aprilie

Iarăși chinurile îndoielii de sine. De ce? De unde pot să vină? La ce bun să mă îndoiesc de mine câtă vreme, în principiu, m-am exclus din sfera actelor, deci din sfera valorilor și a ierarhiei lor?

În realitate, lucrurile se petrec cam așa: pe de o parte, omul vechi e foarte vigilent în mine; pe de alta, am făcut un salt în afara sferei lui; — între aceste două extremități, nu există nimic, adică nimeni nu ocupă spațiul care înainte era ocupat de *mine*.

Mă gândesc deodată la Shelley, poet pe gustul meu, vreau să spun că, pentru mine, nimeni n-a fost vreodată mai poet decât el, chiar dacă poemele lui, cu excepția celor de mici dimensiuni, sunt în cea mai mare parte ilizibile (ceea ce nu se va spune niciodată despre un Hölderlin).

Moartea e soiul cel mai straniu — și totodată cel mai firesc — de fiasco, de insucces, de eșec.

Nu există *faliment* mai desăvârșit decât moartea.

Ce-ar spune taică-meu, care în timpul primului război mondial a fost deportat la Sopron, dacă m-ar vedea ascultând la Paris, ceasuri întregi, muzică țigănească maghiară? Însă, la drept vorbind, această muzică aparține atât de organic lumii Europei centrale din care vin, încât orice formă de reacție șovină față de ea ar fi deplasată.

În sufletul meu, mă simt și român și ungur, poate mai mult ungur decât român.

Drama mea: sunt un violent pornit pe calea înțelepciunii, un violent care se emasculează, care-și reprimă toate pornirile. Care-i adevărata mea natură, care-mi sunt poftele? Să trag palme, să-i scuip pe oameni în față, să răcnesc, să-mi târăsc victimele pe jos, să le calc în picioare, să urlu, să mă zvârcolesc.

Mi-am impus exercițiul înțelepciunii ca să-mi reprim furia, iar furia mea se răzbună de câte ori poate.

Cine n-a cunoscut furii teribile nu știe nimic despre sinucidere, care e un fenomen de turbare.

Întâlnit în parcul Luxembourg pe A.J. Tras la față, răgușit (fiind profesor, elevii lui fac gălăgie la ore, iar el trebuie să-și forțeze coardele vocale ca se să facă auzit: de cine?, căci nimeni nu-l ascultă. El însă nu știe că e sabotat de când și-a început cariera în învățământ), aer rătăcit, dar mereu pasionat de lucruri rare, de *dramele sacre* ale lui Calderón, bunăoară. J. este ateu, supărător de laic, dar iată că traduce — *pentru plăcerea lui* — doar lucruri contrare convingerilor sale. Căci în taină e credincios, altfel n-ar fi luat o poziție atât de tăioasă împotriva religiei.

Azi după-amiază, la telefon, J.W. îmi spune că e de acord cu *Demiurgul cel rău*, dar nu și cu Vidul, că-i place să se

bată, să lupte, și că tocmai de aceea a ales teatrul. Îmi spune cum i-a venit gustul de a se afirma, de a nu ceda. Când era mică, la școală îi spuneau „jidancă". Ea suferea și se zbuciuma, dar până la urmă a înțeles că nu-i nimic de făcut, că, orice s-ar întâmpla, așa or să-i spună mereu; că prin urmare, dacă așa stau lucrurile, n-are motiv să abdice și că trebuie să se revolte, să-și urmeze calea, să nu țină seama de ce spun alții, să meargă înainte. O încăpățânare extraordinară, pe care bine-aș face s-o iau drept model, sau măcar s-o maimuțăresc.

Mai mult ca oricând, trebuie să alung gândul sinuciderii, căci am prea multe motive să mă agăț de el și să-l traduc în fapte. Să ne debarasăm de el — măcar pentru o vreme.

Pesimistul e omul cel mai puțin înzestrat ca să suporte o nenorocire: a meditat prea mult la *nenorocirea* în sine și a pierdut acea forță înnăscută, acele rezerve de vitalitate ce ne permit să înfruntăm dezastrul devenit în fine realitate.

Un lucru pe care l-am consemnat adesea în aceste caiete, l-am scris și în cărțile mele, dar care e atât de adevărat încât revin asupra lui. O nenorocire anunțată, atunci când în sfârșit se produce, e de zece, de o sută de ori mai greu de suportat decât o nenorocire pe care n-o așteptam. Căci în spaimele așteptării am trăit-o cu anticipație, iar când se produce, chinurile trecute adăugându-se la ale prezentului, fac împreună o povară de nesuportat.

Nu există decât o problemă: problema morții. A vorbi despre altceva înseamnă pierdere de timp, a dovedi o incredibilă frivolitate.

... E ceea ce au înțeles, atât de bine, religiile. De unde superioritatea lor asupra filozofiei.

Am scris zece cărți: cinci în românește, cinci în franțuzește. De la prima până la ultima, aceleași obsesii revin, dispar, apar din nou. La douăzeci de ani aveam în mine toate elementele ce aveau să ducă la *Demiurg*.

Un bogomil al secolului XX.

Czapski[1], acest om minunat, îmi scrie că *Demiurgul* meu îl șochează pe „cititor" și îl silește să se „ridice *în picioare*".

21 aprilie

Astă-noapte am meditat la viață, la aventura, la eroarea prodigioasă reprezentată de ea la suprafața acestei materii ostile, și m-a cuprins mila de ea și de mulțimea celor vii, de tragica improvizație care e orice individ.

„Tot ce se perfecționează datorită progresului piere din aceeași cauză." (Pascal)

Epictet și Montaigne sunt prolicși, în special primul. Pascal își trage forța din concizie. Avea geniul formulei.

Fondul meu e, poate, creștin; dar sunt păgân prin toate celelalte.

Azi-dimineață, m-am trezit. Apoi, nevăzând nici un motiv ca să mă scol, m-am culcat din nou, mi-am tras pătura peste cap și ..... am pascalizat.

Ioan Alexandru, după ce mi-a citit cartea, îmi scrie că se roagă pentru mine și că suferă că „sufletul unui transilvănean poate coborî în așa fioroase tenebre".

Nu mă deranjează mila celorlalți, iar Ioan Alexandru a dovedit instinct reacționând așa. Fiind profund religios, a simțit mai bine decât alții cât de părăsit sunt de Dumnezeu.

Părăsirea, abandonul etc. — dacă aceste stări nu ar juca un rol atât de important în mistică, nu aș fi fost atras de ea niciodată. Dacă o iubesc, e pentru că în ea îmi regăsesc rănile.

---

[1] Pictor și scriitor polonez, Josef Czapski (1896–1993) a publicat în 1947 *Terre inhumaine*, una din primele mărturii despre Gulag. Din 1944, a editat revista *Kultura*. (*N.t.*)

Pe vremea când mă chinuiau cel mai rău insomniile (trecusem de douăzeci de ani), mama a plătit, dacă-mi aduc bine aminte, o slujbă pentru mine.

Nu una, ci treizeci de mii ar fi trebuit. E numărul înscris de Carol Quintul în testamentul său. Sufletul lui avea mare nevoie de odihnă. Dar de această „odihnă" avem nevoie în viață. Zbuciumul care-o să-mi chinuie sufletul *după*, acela nu mă preocupă peste măsură.

Beckett, apropo de *Demiurg*, îmi scrie: „Printre ruinele tale mă simt la adăpost."

24 aprilie. Primit o altă scrisoare de la Ioan Alexandru, foarte frumoasă, în care-mi spune că *Demiurgul* l-a întristat adânc. Aproape că se simte rănit în sentimentele lui de creștin. Ce pot să-i răspund? Nu pare să poată concepe existența, totuși reală și legitimă, a *blestematului*. Îmi vorbește de *Tatăl* cu o fervoare ce mă depășește. Am sentimentul că sunt Ivan în fața lui Alioșa.

Cine e în *greșeală*, el sau eu? El crede că adevărul e de partea lui, când de partea lui nu e decât *speranța*. *Adevărul* e un lucru mai cumplit decât își închipuie el, și e posibil — lucru ce l-ar uimi grozav — ca eu să fiu mai aproape de adevăr decât el.

Și credinciosul și necredinciosul suferă de aceeași formă de orgoliu: doar conținutul e altul. Amândoi cred că dețin adevărul; altfel n-ar putea să trăiască. Însă cuvântul acesta, *adevăr*, n-ar trebui folosit. A recurge la el înseamnă trufie și chiar nerușinare.

Simfonia a treia de Brahms. Uneori mă întreb dacă în preferințele mele, după Bach, nu urmează Brahms: unde mai găsești un suflu tragic comparabil cu al lui? E poate ultimul mare muzician al Occidentului.

Nu-mi plac scrisorile în care e vorba de idei, ci acelea în care-i vorba de necazuri. De aceea citesc scrisorile lui Cicero, le recitesc, mai exact, căci le știam de mult. Cât de

viu e omul ăsta, și cum își dezvăluie defectele, în ciuda grijii de a lăsa posterității imaginea unui caracter fără fisură. Nu se văd însă decât defectele, și e motivul pentru care avocatul acesta a supraviețuit.

Nimic mai agasant decât să citești scrisori *spirituale* în care e vorba numai de *suflet* și niciodată de necazurile zilnice. În orice, ca să lase impresia de adevăr, e nevoie de *meschinărie*. Dacă îngerii s-ar apuca să scrie, ce plictiseală s-ar degaja din operele, din scrisorile lor! *Puritatea* e lucrul cel mai puțin convingător, pentru că nu e compatibilă cu viața și pentru că este, în esența ei, ireală.

Disperarea e starea mea *normală*. De aceea o suport atât de bine.

Mâhnirea te face teatral.

27 aprilie. Mă gândesc din nou la Ioan Alexandru. Ce idee, să se roage pentru mine! Poate că am nevoie, dar mi se pare că ghicesc o doză de trufie la tânărul ăsta. Ca să *îndrăznești* să te rogi pentru un nenorocit înseamnă să te pui cu mult mai presus decât el.

Apoi, rugăciunea lui ar avea vreun sens doar dacă am avea același Dumnezeu. El însă invocă o autoritate cu care n-am nici un raport.

N-aș vrea să dobândesc credința doar pentru că sunt mai nefericit ca oricând. Trebuie să fiu *puternic*, să continuu fără sprijin, fără cârje, fără ajutorul nimănui. Nu vreau să recurg la Dumnezeu pentru că sunt încolțit. Omul la care mă gândesc cel mai mult este Marc Aureliu, doar el îmi poate fi de oarece ajutor. Totuși, deocamdată nu-l citesc, de teama unei decepții.

Îi ziceam ieri lui Eugen I. că nu știu nimic mai adevărat decât vorba lui Voltaire, atât de inspirată: „Să trăiești și să mori neștiut."

Eugen n-a părut prea convins.

28 aprilie. Originea tuturor servituților noastre stă în atașament. Cu cât vrem să fim mai liberi, cu atât mai puțin ne legăm de ființe și lucruri. Însă o dată legați, să ne dezlegăm — ce dramă!

Începem să trăim creându-ne legături care, cu timpul, devin tot mai puternice. Vine o vreme când înțelegem că ele reprezintă tot atâtea lanțuri, că-i prea târziu ca să le scuturăm, căci suntem prea obișnuiți cu ele.

Discuție de trei ore, extrem de interesantă, la Jardin des Plantes, cu Jean Hémery. Am vorbit mult despre mistică, despre *Dumnezeu*, adică am încercat să-i explic un paradox ce mă caracterizează: de obicei Dumnezeu îmi pare de neconceput, dar în anumite momente pot concepe să mă adresez Lui, fără să cred cu adevărat în el.

Paul Valet îmi spune, apropo de *Demiurgul cel rău*, că e un fel de „budism frenetic".

30 aprilie — După două săptămâni de angoasă insuportabilă, azi-dimineață, o ciudată euforie. „Viața" se apără și ea cum poate.

Tot ce mă chinuie, aceste nostalgii de tot felul, aceste sfâșieri de-mi vine să urlu, aceste crize de urât subteran și acești fiori de dincolo de toate lumile — aș fi putut să le exprim prin muzică, și pe bună dreptate pot să mă declar ratat pentru că nu sunt muzician.

Tainica suferință de a nu fi muzician.

Dinu Noica îmi scrie — și are dreptate — că în „Noii zei"[1] regăsește poziția mea de acum treizeci de ani întoarsă pe dos, răsturnată. Și citează o frază pe care am spus-o la vremea aceea: „Îl invidiez pe Isus, căci a reușit să dea lovitura în Istorie."

---

[1] Al doilea capitol din *Demiurgul cel rău*. (*N.t.*)

Expresia românească: *a dat lovitura* are o nuanță vulgară greu de redat în franceză.

Cu cât citești mai multe despre Freud, cu atât te convingi că ai de-a face cu un fondator de sectă, cu un profet intolerant deghizat în om de știință.

6 mai. Fouad-El-Etr, revenit din Liban, îmi povestește că în fiecare zi maică-sa pune pe masă un tacâm pentru membrii absenți ai familiei. Astfel, are un frate care trăiește la Berkeley de ani de zile: locul lui la masă este însemnat, tacâmul e pus, fratele e *prezent*.

Orientalii ăștia au foarte mult farmec. Însă Fouad e cam scrântit. Înainte de a ne despărți, l-am însoțit o bucată de drum. În piața Saint-Sulpice (era ora 1 noaptea) mă întreabă care-i zodia mea. Nu înțeleg ce vrea. Luna nașterii, îmi zice el. Îi spun că e aprilie, Berbec. Atunci Fouad îmi spune că e singura zodie pe care-o detestă, ba chiar că-i este groază de ea. Și, izbucnind într-un râs zgomotos, pleacă fără alt comentariu.

Am citit azi-dimineață câteva pagini despre Teroare, care m-au înveselit. Am o nevoie organică de oroare și nu mă pot lipsi de ea. Mi-ar fi plăcut să fiu fecior de călău.

Georges Roditi îmi reproșează că am atacat pe nedrept creștinismul și că prea am lăudat lumea păgână. E drept, am lăudat-o, dar pentru că era *superficială*, iar noua religie am atacat-o pentru că era prea *profundă*, prin asta înțelegând că era mai mult o sursă de tulburare decât de mântuire.

G.R. n-a înțeles că „Noii zei" e un atac politic și nu religios. Mă acuză că am comis o exagerare „voluntară și conștientă".

În realitate, nu-i vorba de exagerare, ci de exasperare. Pur și simplu am fost exasperat de creștinism. În ochii mei, textul era un „certificat de deces" care, firește, nu poate decât să-i supere pe credincioși.

Afirmația mea de mai sus: „Mi-ar fi plăcut să fiu fecior de călău." Se va spune că-i o provocare, sau o butadă sau Dumnezeu știe ce. Ce este ea pentru mine? Un adevăr, dar un adevăr de moment, un adevăr umoral, fără caracter de permanență, și care a ieșit spontan în starea în care mă aflam atunci când l-am *simțit*. Căci asta e: un adevăr trăit, simțit, ieșit din „suflet" și nu dintr-o judecată. Căci, e purul adevăr, trăiesc în oroare nu prin opțiune, ci din fatalitate. Oroarea e sarea vieții, oroarea e chin, iar eu am suferit atâta în viața mea că nu mai pot trăi fără să sufăr. De aceea m-a obsedat atâția ani vorba Sfintei Tereza d'Avila: „Să suferi sau să mori" — și am crezut, în nebunia mea, că am o anume predispoziție pentru sfințenie. Îi pot înțelege pe sfinți, asta e tot; cât despre ideea de a *rivaliza* cu ei (la asta țînteam acum treizeci de ani, când am scris *Lacrimi și Sfinți*), e o pretenție grotescă — și patetică.

Îmi amintesc că am citit, la Sibiu, un text în care se vorbea mult despre infinit, despre viața lăuntrică, despre Dumnezeu, cred, iar după terminarea prelegerii Matei C. mi-a spus în franțuzește: „Monsieur, vous êtes un saint."

Cine ar mai putea să-mi spună asta acum?

Simt o enormă sfârșeală — *în minte*. Sufăr de o nostalgie generalizată. Nostalgie după ce? După o ultimă exclamație.

7 mai. Noapte cumplită. Aceste vechi, aceste groaznice furnicături în picioare (nici un medic n-a putut să-mi spună ce sunt). Poți foarte bine să mori în timpul unei nopți albe atât de chinuitoare.

A publica o carte comportă aceleași mizerii ca o nuntă sau o înmormântare. Scrisori de felicitare sau de condoleanțe. Triumf al genului convențional.

Mi-am amintit adineaori destinul tragic al familei Barcianu de la Rășinari. De ce nu sunt romancier sau memorialist!

Ieri-seară mă plimbam în jurul grădinii Luxembourg cu un prieten care îmi explica situația politică după eșecul generalului[1]. Îl ascultam cu o ureche mai curând distrată când, dinspre liceul Montaigne, am zărit un ins care, cu capul în piept, venea de-a lungul zidului, râdea și vorbea singur, cu o mișcare rapidă a buzelor și total indiferent la lumea exterioară. Nu l-am recunoscut decât când am fost la un metru de el. Am avut o strângere de inimă și aproape un acces de disperare. A privit spre mine dar nici nu m-a văzut, deși pe stradă nu era țipenie la ora aceea târzie (aproape 11 noaptea).

Cunoscându-i lungile internări în diverse ospicii, tentativa de a-și omorî nevasta și apoi de a se sinucide, cum să nu fiu asaltat de o angoasă cumplită și de cele mai negre și legitime presimțiri? Acum doi ani, când îl credeam la ospiciul Sainte-Anne, l-am întâlnit pe strada Garancière, după miezul nopții. M-am cutremurat, iar când a venit spre mine m-am întrebat dacă nu-i un strigoi.

De data asta, sunt sigur că-i în pragul unei noi crize. Numai în casele de nebuni am văzut o asemenea mimică. Ce râs smintit și *self-sufficient*! Așa ar râde un zeu dement. Râsul unui om rupt de toate, în afară de fantasmele lui. Cui i se adresa? *Ce* provoca atâta mobilitate a feței? Când mă gândesc la asta, încă mai simt un fior pe șira spinării.

Doar Bach mă poate reconcilia cu moartea.

Nota funebră e totdeauna prezentă la el, chiar și în veselie. Notă funebră și serafică. Să mori *deasupra* vieții, și a morții, triumf dincolo de ființă.

În centrul, în inima morții, să depășești viața — și moartea.

Un muribund care plânge de bucurie — asta e Bach, adesea.

Aveam o vitalitate fără margini; emoțiile mi-au ruinat-o.

---

[1] Generalul de Gaulle părăsise puterea la 28 aprilie, după ce referendumul privind regionalizarea și reforma Senatului se soldase cu 54% voturi contra. (*N.t.*)

Puțin câte puțin, ne obișnuim cu nedreptățile cărora le cădem victimă, sfârșim chiar prin a le iubi.

Ele fac parte din decorul și din structura existenței noastre, se confundă cu ea.

Citit câteva scrisori de Paulhan, în numărul special *N.R.F.* ce-i este consacrat, scrisori cu un ton intim și uneori profund care mă fac să regret „ruptura" survenită între noi, în mare parte din vina mea. Am fost ingrat cu el. Ce idee, totuși, să-mi ceară să scriu despre el. Pentru mine, e o greșeală gravă și nu-i pot ierta pe cei care-o comit. Mi-e groază să vorbesc despre oamenii care m-au ajutat. Paulhan credea că nu-l pot refuza. S-a înșelat și, firește, s-a răzbunat.

Ce întâmplare idioată!

În scrisorile lui Paulhan, vedem că un André Suarès făcea figură de mare om, ba chiar era *marele* om. Ce eroare! Era tinichea solemnă, „sublim" confecționat. Găunos, infatuat, fals, prolix. Acest Suarès era atât de convins de superioritatea lui, că a sfârșit prin a-și convinge și contemporanii. Posteritatea e mai puțin indulgentă.

Dacă ne-am putea mărgini *să privim*! Din nenorocire, ne încăpățânăm să *înțelegem*.

9 mai — După conferința lui Imre Toth[1], la Societatea de Filozofie, ia cuvântul un domn pirpiriu și plin de ticuri.

I-am spus lui Imre T. că domnul acela mi-a inspirat încredere pentru că avea un aer degenerat.

— Nu-i un degenerat, e un arab, a fost răspunsul.

Conceptul de *Ființă* nu se aplică *vieții*. Sau mai curând: „viața" comportă periculos de puțină ființă.

Conceptul de ființă i se aplică doar lui Dumnezeu, doar celui de neconceput.

---

[1] Imre Toth (1921), filozof al matematicii originar din România, stabilit la Paris. (*N.t.*)

E o tâmpenie să pretinzi că renunți la *eu*, la amorul-propriu, la vanitate și la orgoliu; toate acestea nu pot fi depășite, iar de îndată ce-ți închipui că le-ai depășit, cazi într-un șir nesfârșit de minciuni. *Eul* este incurabil. Să nu mai vorbim despre asta. De *eu* nu te vindeci.

Dacă vreun om s-a devorat pe el însuși, acela sunt eu.

Când de Maistre spune că timpul este „*ceva artificial care abia așteaptă să se termine*", el exprimă un gând care pentru mine are valoare de sentiment și aproape de obsesie. Eu chiar așa trăiesc timpul. Nu încetez să mă întreb: ce mai *așteaptă*?

A nega înseamnă a suferi.

Nu știu pe nimeni care să fi *negat* mai mult ca mine. Am inventat *negația cu suspine*.

Nu moartea, ci nașterea e ceasul adevărului.

O carte trebuie să provoace o leziune în sufletul cititorului.

A publica înseamnă a risca să fii judecat de oricine; și nu doar judecat, ci și *văzut*. Scriitorul este obligatoriu exhibiționist. Fiecare om ar trebui să poată gândi *pentru sine* și pentru nimeni altul. Să nu te *arăți*, să nu te destăinui, să nu-ți dezgolești spiritul. Să ai pudoarea secretelor tale, să nu te joci cu adâncimile tale.

10 mai. Scepticismul nu e poate decât rezultatul lipsei de imaginație.

Nu mă înțeleg în profunzime decât cu evreii.

Avem tare comune.

Un gânditor *abandonat*.

Întotdeauna am ținut la mare preț conversația, din care am ajuns să fac singura *scuză* a faptului că trăiesc.

A.J., pe care l-am întâlnit de cel mult două ori în viața mea, îmi telefonează ca să-mi spună că-i îndrăgostit. Urmează câteva detalii. Indiscreția e, poate, o formă de originalitate. Mie însă îmi plac originalii scrântiți, care nu aspiră să fie originali, care sunt excentrici în chip inconștient; care-și fac *numărul* din fatalitate.

La Bach, bucuria și deznădejdea sunt deopotrivă de adevărate, deopotrivă de frecvente. De aceea e atât de normal, de complet. Asta ar trebui să încerc să fiu și eu, înmulțindu-mi momentele *bune* astfel încât să fie simetrice cu cele rele. Acestea însă le depășesc de departe pe primele — în număr, în greutate și în semnificație!

11 mai 1969. În pădurea Dourdan. Zi superbă. În tren, la întoarcere, m-am gândit că nu-i deloc exclus ca soarele să explodeze pe dată și că, sub multe aspecte, acest eveniment ar fi o soluție.

Ieri-seară, cină cu Dr. Z. și cu fiul său, pe care îl adoră și căruia îi permite orice. Fiul se poartă ca un tiran, își disprețuiește pe față tatăl, care totuși e un mare specialist în oftalmologie. Seară penibilă. Cred că un asemenea fiu despot ar fi fost și al meu, dacă aș fi avut unul, i-am spus S[imonei] după plecarea *cuplului* tragic.

12 mai. Swift îl aprecia pe La Rochefoucauld. Bănuiam, dar nu eram sigur. Autorul *Maximelor* și patronul tuturor spiritelor amare.

„Istoria ideilor" — iată în ce excelează profesorii. E deci preferabil să ne ocupăm de orice altceva. Să le lăsăm câmp liber acestor paraziți intelectuali.

Câți imbecili și nebuni am putut să admir!
Când mă gândesc la trecutul meu, mă copleșește rușinea. Atâtea entuziasme care mă descalifică.

În 1950, mâncam la Sainte-Barbe; într-o zi, pe când mergeam într-acolo, arunc o privire în vitrina unei librării de pe strada Cujas: se lăfăia acolo o grămadă de oseminte. Când să-mi desprind privirea de pe ele, în vârful acelei grămăjoare sinistre, am văzut *Tratatul de descompunere*. N-am stat prea mult să-l contemplu...

Nu ne place *să vedem* lucrurile la care ne gândim. Imaginea *lăuntrică* ajunge. Astfel, obsedatul de moarte se mărginește la obsesie și ar uita bucuros moartea însăși...

Citesc, într-o Istorie a Bisericii, pagini despre Jovinian, Sfântul Vasile și alți câțiva. Lupta dintre ortodoxie și erezie, din vremea aceea, nu pare nici mai rezonabilă, nici mai absurdă decât cea dintre ideologiile de astăzi. Tiparul e același, doar conținutul se schimbă; — așa se face că, în fiecare clipă, Istoria este surprinzător de nouă și ridicol de veche. Forma conflictelor nu se modifică deloc; se schimbă doar pretextele, credințele și nebuniile care le declanșează. Indiferent că ne certăm din cauza Fecioarei ori din cauza Revoluției, pasiunile care intră în joc, intensitatea și durata lor seamănă în mod straniu: până și modalitățile controversei sunt cvasiidentice, atunci când în ambele cazuri e vorba de *credințe*. Important e să crezi — restul e secundar.

Femeia era *cineva* atâta timp cât avea simțul pudorii. Nu-l mai are, arată totul pentru nimic, distruge iluzia împiedicând imaginația să lucreze. Ce lipsă de instinct! Crede că se emancipează, și nu face decât să se nimicească. Deja nu mai valorează nimic. Una din ultimele mari minciuni care dădeau farmec vieții s-a risipit.

Este imposibil să fii bun creștin fără un soi de deznădejde *iubitoare*. Eu tocmai această deznădejde n-o cunosc.

13 mai. „Dorințele ticăloase", viciile, pasiunile suspecte și condamnabile, gustul pentru lux, invidia, emulația sinistră etc. sunt cele care fac societatea să funcționeze, mai mult, care fac posibilă existența, „viața".

Îmi place să ofer rezultate, nu procese. Produc reziduuri. Mâlul gândirii, sau mai degrabă drojdia.

Rugăciunea este reziduul disperării.

Melancolia mea *maghiară*.

De când i-am aplicat bolii mele acest adjectiv, simt o ușurare. E ca și cum aș ști de ce sufăr.

14 mai. Azi-dimineață, la piață, mi-am amintit preceptul budist potrivit căruia tot ce mâncăm e sortit putrezirii. Cred chiar că textul e mai clar și spune că orice aliment nu-i decât putregai.

Budismul nu e „pesimist". Budismul e seninătatea ce urmează unei lichidări generale..., beatitudinea non-posesiunii.

Sunt anumite sieste din care ies ca dintr-o tragedie.

Prin 1946, pictorul X m-a invitat la el în atelier, să-i văd lucrările. Le-am văzut și nu mi-au plăcut. Din polițe, l-am întrebat dacă vinde mult. — Nimic, și pictez de douăzeci de ani. Pe perete, am citit o inscripție scrisă cu litere mari: „L'ennui, fruit de la morne incuriosité."[1] — Baudelaire, providența învinșilor.

Ar trebui să scriu o carte despre irlandezele (profesoare de engleză) din Paris. *Miss d'Arcy*: când i-am recitat versurile lui Dowson:

„I am not sorrowful but I am tired
Of everything that I ever desired."[2]

ea a comentat: „*The man was crazy*."[3]

---

[1] „Urâtul, rodul amarei nepăsări." Citatul este din *Spleen* („J'ai plus de souvenirs que si j'avais mille ans..."). (*N.t.*)

[2] „Nu sunt trist, sunt doar obosit /De tot ce mereu am dorit." (*N.t.*)

[3] „Omul ăsta era nebun." (*N.t.*)

Sau cealaltă — cum o chema? — care izbucnea în râs la cea mai mică greșeală pe care-o făceam. Sau alta care nu avea decât „Almighty God"[1] pe buze.

Un popor profund original este original chiar și în exemplarele lui mediocre.

Un popor fără prejudecăți este nul. De altfel așa ceva nici nu există.

Forța unui popor stă în prejudecățile sale. Dar trebuie să se scuture de ele puțin câte puțin; altfel, se prăbușește. Un popor terminat e un popor care nu mai are prejudecăți de lichidat.

16 mai

Ce-i reproșez creștinismului: nu te ajută decât dacă ești credincios, în timp ce budismul îți e de mare ajutor indiferent de credințele tale. — Nu am încredere într-o religie ce implică raporturi atât de complicate, aproape meschine, cu un zeu personal în care nu poți crede dacă nu ai harul, altfel spus dacă nu ți-l acordă el, — în timp ce budismul nu face apel decât la meditație, la efortul întru cunoaștere.

Plătesc scump orice exces de alcool sau mâncare. Starea sănătății mele mă condamnă la ceea ce detest mai mult ca orice: la *prudență*, la mediocritatea alimentară.

Ieri, în Jardin des Plantes, o focă, în bazinul ei, moțăia la soare. Acel maldăr de grăsime, buimac, prostrat, n-a încetat să mă obsedeze: greu ai putea găsi o mai bună imagine a plictisului stupid, gros, primordial...

(Acea focă abulică sunt *eu*. De aceea mă urmărește și mă obsedează.)

Tot ce se află în marginea ființelor trezește în mine un ecou imediat.

---

[1] „Dumnezeule Atotputernic". (*N.t.*)

Ieri, cu excepția unei ore, am vorbit de la 9 dimineața până la miezul nopții, în franțuzește, în românește și în nemțește, stâlcindu-le pe fiecare după plac. Sfârșeală și greață.

Pentru cel care scrie foarte puțin sau chiar a încetat să scrie, a purta o corespondență e o modalitate de a se menține activ și de a rămâne fidel meseriei pe care a abandonat-o. De asemeni, îl împiedică să ruginească. Apoi, o scrisoare bine formulată dă mai multă satisfacție decât o conversație, oricât de interesantă.

Am citit un număr special dintr-o revistă sud-americană consacrată lui Heidegger. „Filozofii" ăștia, cu câtă voluptate se gargarisesc cu *Nada*[1]! Trebuie spus că terenul era pregătit de mistica spaniolă; cât despre terminologia autorului lui *Sein und Zeit*, probabil că nu le displace, căci seamănă cu cea a scolasticii, pe care o vor fi studiat în colegiile lor catolice.

Lucrul cel mai greu e să ai o experiență filozofică profundă și s-o exprimi fără să recurgi la jargonul filozofic, care reprezintă o soluție facilă, o escamotare și aproape o impostură.

Recitit Suetoniu despre Cezar și capitolul lui Carcopino din *Profiluri de cuceritori*. Totuși, nu izbutesc să-mi fac o imagine, nici măcar aproximativă, a omului care a trecut Rubiconul. Motivul e că sunt obișnuit să văd în împărații romani niște monștri; or Cezar nu era — ceea ce-l face mai complex și mai greu de definit; uneori e chiar foarte normal; da, asta e, un om extraordinar și totodată normal. Motivul pentru care a fost asasinat: i-a *iertat*, după Pharsala, pe prea mulți; ceea ce, până la urmă, avea să li se pară insuportabil tuturor prietenilor care-l trădaseră. Îi umilise pe republicani tratându-i fără ranchiună. Nu inspira destulă teamă. Iar dacă l-au ucis, au făcut-o nu pentru că era tiran, ci pentru că se temeau să nu devină.

---

[1] *Nimic.* (*N.t.*)

Adineaori, pe camionul editurii Seuil, am văzut, scris cu litere uriașe: *Tout Baudelaire en un volume*.[1]

Dacă Baudelaire ar fi prevăzut o asemenea oroare, sila pe care o simțea pentru lumea modernă ar fi degenerat în furie convulsivă.

Un om ca Cezar pare să fi fost străin de orice sentiment religios profund. De aceea se credea coborâtor din zei sau în stare să se ridice la rangul lor.

Asasinarea lui Cezar era aplaudată în timpul monarhiei (încă pe vremea lui Ludovic al XIV-lea) și era considerată o nenorocire în timpul Republicii (a treia, din cauza incoerențelor regimului).

N-aș admira decât un om dezonorat și fericit. Iată un ins, mi-aș spune, care disprețuiește opinia semenilor săi și care caută în el însuși fericirea și mângâierea.

În *Quinzaine*, un document „senzațional": tatăl lui Baudelaire ar fi fost preot. Autorul articolului încheie cu un citat din *Jurnalele intime* despre înclinația pentru misticism și despre „dialogurile cu Dumnezeu" din copilăria poetului. — E ridicol. Fiii de preoți (și sunt în situația de a ști câte ceva) nu sunt mistici deloc. Dar nu asta-i problema. Cum să crezi că o fire atât de aplecată spre provocare și scandal ca Baudelaire nu ar fi exploatat această anomalie? Un tată preot hirotonisit, apoi răspopit în timpul Revoluției — ce chilipir pentru imaginea pe care dorea să și-o impună contemporanilor și pentru excentricitățile cu care-i epata! Autorul articolului nu citează decât două mărturii absolut minore potrivit cărora Baudelaire a mărturisit că e fiu de preot. La drept vorbind, chestiunea nu mă interesează. Dar îmi imaginez cum vor profita de-acum criticii de această dezvăluire. Vor fi găsit explicația pentru obsesia păcatului și, de fapt,

[1] „Toată opera lui Baudelaire într-un volum." Joc de cuvinte intraductibil: *tout* Baudelaire poate însemna și *întregul* Baudelaire. (*N.t.*)

pentru toate temele din *Florile răului*. Sifilisul *explica* mai mult și mai bine.

Ani de zile, am trăit cu sentimentul că sunt singurul om normal și că toți ceilalți sunt nebuni, nebuni de legat. Viața mi se părea greu de suportat sub povara unei asemenea diferențe, a unui astfel de privilegiu. Mai târziu, am ajuns să-i judec mai nuanțat și pe ceilalți, și pe mine însumi. Totuși, din când în când, măgulitoarea obsesie apare iar și-mi strică dispoziția.

Acum douăzeci și cinci de ani, poemul *The Garden of Love* de Blake a fost pentru mine un eveniment. Găsisem un tip de decepție pe gustul meu.

Chiar și în tinerețe, când eram capabil de entuziasme și de frenezii, îmi plăceau oamenii amari și le căutam compania. Aveam deja obiceiul, de nu chiar superstiția decepției.

19 mai — Când cineva nu are nimic de spus, devine critic literar — iar când are și mai puțin de spus devine critic al criticilor. Sterilitate la pătrat.

Dna Beckett îmi telefonează. Are o voce foarte frumoasă. Au trecut peste doi ani de când n-a mai dat nici un semn. Îmi dă o veste grozavă. Sam e în afara oricărui pericol. Abcesul de la plămân i s-a cicatrizat. Am primit vestea cu o adevărată ușurare. Cum mi se spusese că e de așteptat un deznodământ fatal, simțeam o angoasă numai gândindu-mă că un om atât de obișnuit cu oribilul mai trebuie să-l suporte și pe propria-i piele. Sam este un om extraordinar și totuși apropiat, singurul contemporan de o incurabilă noblețe.

Acum vreo douăzeci și cinci de ani am primit vizita unui tânăr cu părul lung, pe care o vecină cam zurlie mi-l recomandase drept „geniu". Am vorbit de una și de alta, de o călătorie pe care acest zbanghiu o făcuse în America, des-

pre proiectele, despre ideile lui etc. În tot ce-mi spunea era ceva ce nu mergea, ceva ce mă neliniștea. Se dădea scriitor dar nu scrisese nimic, voia să scrie dar în același timp nu simțea nevoia s-o facă și altele asemeni. La un moment al discuției, se ridică, mă privește fix, mă ridic și eu, ochii îi sticlesc, e crispat, halucinat și înaintează încet înspre mine. Îmi amintesc că m-am gândit: „Geniul ăsta vrea să mă asasineze", și m-am dat un pas înapoi, ferm hotărât să-i dau un pumn în plină figură dacă mai înaintează spre mine. S-a oprit brusc, a avut un gest nervos, parcă și-ar fi reprimat o pornire și, ca un alt Dr Jekyll, s-ar fi opus unei sinistre metamorfoze, apoi s-a calmat, s-a întors și s-a așezat la celălalt capăt al mesei, a schițat un surâs crispat. M-am ferit să-i pun întrebări despre ceea ce se petrecuse; din contră, am reluat dialogul de unde îl întrerupsesem și n-am mai avut decât o dorință: să-l văd plecând cât mai repede. Ceea ce a și făcut. Nu l-am mai revăzut niciodată și nici n-am dorit să aflu vești despre el.

Una peste alta, nu trăim decât ca să ne batem joc de univers.

20 mai. Izbăvirea ca „stare de non-gândire".

Nu poate fi fericit decât un om liber — liber de orice legătură, de orice lanț, adică omul a cărui viață nu are nici un „sens", după criteriile lumii.

Să înțelegi totul — și să nu fii amar! — o cvasiimposibilitate pe care ar trebui să ne-o impunem și s-o urmărim prin toate eforturile. Să poți spune: „Nu mă mai amăgește nimic" — și să sfârșești în veselie.

După asasinarea lui Cezar, comunitatea evreiască din Roma se adună ca să-l plângă. Căci el era învingătorul lui Pompei, răspunzător de atâtea atrocități comise la Ierusalim.

21 mai — Vizită la Port-Royal.

Într-o țară în care religia a fost luată în serios, când credința dispare, triumfă patima ideologică. Francezul *crede* în idei. Ceea ce poate avea urmări nefericite, cum o demonstrează istoria Franței. Englezii nu-și dau seama cât sunt de fericiți.

Port-Royal. În mijlocul acestui rai de verdeață, să te zbuciumi din cauza unor subtilități teologice! După o vreme, orice credință pare de neînțeles sau gratuită ca și contra-credința care a ruinat-o. Rămâne doar îndoiala pe care o inspiră și una și cealaltă.

Apropo de povestea cu „fecior de călău" — Versiune nouă.

Nevoie fizică de dezonoare. Mi-ar fi plăcut să fiu fecior de călău.

Orice lucru (ca și orice doctrină) pe care îl (o) aprofundezi prea mult sfârșește prin a te steriliza. Asta e valabil în special pentru scriitor; în ce-l privește pe specialist, el nu riscă nici un pericol: e steril din născare.

Un debil mintal care *simte* timpul, care e victima timpului, care moare din cauza lui, care-i cunoaște povara și nu simte nimic altceva, care e timp în fiecare clipă, realizează ceea ce un metafizician nu atinge decât din când în când, iar un poet doar prin inspirație, prin miracol.

25 mai — La piață, am rumegat „cugetarea" de alaltăieri, anume că trăim ca să ne batem joc de univers, că poate existența nu are alt sens. Să pui la îndoială totul, pe tine însuți și lumea, și să-ți bați joc de tine și de lume. Apoi să-ți bați joc de bătaia de joc și așa mai departe.

Relațiile cele mai complicate, mai cumplite, mai ambigue pe care le avem nu sunt cele cu superiorii sau cu dușmanii, ci cu prietenii noștri. Fiecare din ei este un inamic virtual. Prin urmare, ne putem aștepta la orice de la el: trebuie să fim

cu ochii în patru. Cu un dușman, în schimb, știm la ce să ne așteptăm. În relațiile noastre cu el, ce-a fost mai rău a rămas în urmă. Iar încurajator este că, într-o zi, ne-ar putea deveni prieten. Această speranță ne e de cel mai mare ajutor *atâta timp cât nu se realizează*. Căci, o dată realizată, cădem iarăși în incertitudine și perplexitate.

Când îmi examinez trecutul ceva mai atent, sunt uluit că am putut cunoaște entuziasme prelungite și chiar pasiuni. Și totuși e adevărat.

Toată viața, am aspirat la detașare; dar niciodată n-am simțit-o cu adevărat. Oricum, mi-am dorit-o cu patimă, și, pentru a-mi camufla eșecul, m-am prefăcut că sunt mai presus de orice.

Sunt locul atâtor porniri contradictorii, iar asta în legătură cu orice, încât mă întreb prin ce jonglerie mai izbutesc să schițez un gest.

26 mai

Ceea ce nu-i în regulă cu Istoria e faptul că e scrisă de profesori, oameni placizi, dar care descriu existențe tumultuoase. Pe de altă parte, când cei activi, militanții, se transformă în istorici, sunt incapabili să respecte adevărul sau măcar să aspire la el.

Într-o epocă tulbure, dacă aș juca un rol important, aș semăna mai curând cu Cicero, spirit șovăielnic și care, abia intrat într-un partid, îl regreta pe cel pe care tocmai îl părăsise.

Ieri-seară, la Grille, cum vorbeam întâmplător de Ștefan cel Mare, Yvonne Lupasco mă întreabă cine e: „Un Napoleon român", i-am răspuns...

27 mai — Cei care au prea multe talente nu au în realitate nici unul și orice fac e mediocru.

Doctrinele trec — anecdotele rămân.

Mă deznaționalizez din ce în ce mai mult. Cum am putut să mă închin atâta originilor mele? Nu aparțin lumii; cum aș putea aparține unei patrii?

Experiența nirvānei e la fel de completă, la fel de hrănitoare spiritual ca și experiența ființei, dacă nu și mai mult. Căci nirvāna reprezintă mai mult decât ființa, e ființa parcursă, asimilată și depășită, este ființa superioară ei înseși.

Ultima dată când am mers să cinez cu Stuart Gilbert (optzeci și unu de ani), la întrebarea pe care i-am pus-o în prag: „Ce mai faceți?", mi-a răspuns: „Îmi supraviețuiesc."

Societatea este un sistem, un ansamblu de invidii.

Nu-i ușor să știi cine te invidiază. În principiu ești invidiat atunci când reușești un lucru pe care altcineva, *cunoștință sau prieten*, ar fi vrut să-l realizeze. Un necunoscut nu te invidiază, sau numai rareori; condiția esențială a invidiei e ca invidiosul să-ți cunoască mutra. De aceea, cel care nu se arată, care se ascunde, nu este obiectul acestui sentiment eminamente natural și josnic.

28 mai — De la Gabriel Marcel, căruia Bosquet i-a cerut un articol, aflu că *Le Monde* pregătește o pagină dublă despre mine. I-am scris lui Bosquet o scrisoare solemnă rugându-l să nu facă nimic și să anuleze proiectul. Ideea de a cerși articole, de a-i mobiliza pe amici mă îmbolnăvește. Atât de mult am suferit eu însumi din cauza acestei indiscreții practicate la Paris, care constă în a fi solicitat să scrii despre X sau Y, încât ideea de a-i supune pe alții aceluiași chin, din cauza mea, mă torturează. Îi telefonez lui Piotr Rawicz cerându-i ajutorul. El nu-mi înțelege refuzul și nici îndârjirea. Îi răspund că un asemenea proiect este în contradicție cu ceea ce sunt și gândesc și că, după ce am scris

despre sinucidere, nu vreau să ies ca păduchele-n frunte. El insistă, îmi spune că toate astea ar trebui să-mi fie indiferente. Îi răspund: „Nu sunt chiar într-atât de impostor." Voiam să spun că scepticismul meu nu e total, că mai cred în demnitate, că mai am prejudecăți, că încă prețuiesc un lucru ca respectul de sine. Într-adevăr, teoria mea este că, dacă ai înțeles anumite lucruri, tot ce faci *după aceea* e lipsit de sinceritate și deci frizează impostura. Eu însă n-am înțeles lucrurile până la capăt, nu-mi este totul indiferent, încă mai cred în ceea ce scriu, așa încât a accepta să mi se aducă omagii ar însemna să reneg esența ideilor mele. — A accepta un premiu e altceva, acolo e vorba de bani. Dar elogii adunate, solicitate, nu, nu și iar nu. Nu pot fi complice la o asemenea dezonoare.

„Ich will meine Ruhe haben, Ich will meine Ruhe haben"[1] — nu voi uita niciodată acest răspuns pe care un nebun îl repeta unui psihiatru care-l chestiona la Berlin, în fața studenților. E drept că nebunul începuse prin a spune că a cumpărat TOT AERUL din lume, ca să fie singur și să trăiască în pace.

Nimic nu este mai umilitor decât să te știi apreciat, să te gândești că „meritele" îți sunt recunoscute. Nu spun că trebuie să cauți nedreptatea, dar când apare trebuie s-o accepți și, la nevoie, s-o aștepți.
Cel mai rău este să fii un blestemat încununat cu lauri.

28 mai. Sinuciderea: să murim înainte de a muri.

Nașterea fiind o catastrofă, suntem cu toții supraviețuitorii ei.

Roma n-a dat decât doi scriitori: Cezar și Lucrețiu. Toți ceilalți scriitori au venit din provincii.

---

[1] „Lăsați-mă în pace, lăsați-mă în pace." (*N.t.*)

Faptul de a fi obsedat de naștere, ca și acela de a o fi pus în cauză este probabil ceea ce m-a apropiat de budism.

Trebuie să ai curajul să nu te sprijini pe nici o religie și pe nici o filozofie.

21 mai — În „Noii zei", am făcut o apologie a zeilor păgâni. Nu e sigur că am avut dreptate. Epicur (ca și Lucrețiu) îi detesta; și nu i-a păstrat decât îndepărtându-i de lume; căci erau niște pisălogi și niște indiscreți, iar indiscreția lor era sinistră.

În ciuda resturilor mele de religie, cred că-i mai bine să te descurci de unul singur decât cu ajutorul zeilor.

Gabriel Marcel se declară „dezgustat și revoltat" de cartea mea.

Această reacție îmi aduce aminte de cea a părinților mei, acum treizeci de ani, după ce au citit *Lacrimi și Sfinți*. Mi-au scris chiar că, o asemenea carte, ar fi trebuit s-o public după moartea lor. Lectura ei le-a fost un chin insuportabil: au trebuit să se lungească în pat...

Adineaori, mergând la piață, am întâlnit pe drum o tânără însărcinată (în ultima lună, după aparențe!). Dezgust, greață. Și m-am gândit că maică-mea, purtându-mă în pântece, trebuie să fi semănat cu acea oroare.

(Vorba cumplită pe care mi-a spus-o mama într-o zi: „Dacă aș fi știut, aș fi avortat."

Îmi amintesc, era cam ora 14, după prânz. Eu mă prăbușisem pe canapea, jeluindu-mă și spunând că nu mai suport. Să fi avut vreo douăzeci, douăzeci și unu de ani. Poate mai puțin. Sufeream de insomnie. Cu somnifere, izbuteam să dorm trei, maximum patru ore. De fiecare dată mă trezeam din cauza unui coșmar insuportabil. Ar fi trebuit să țin jurnalul acelor nopți cumplite. Toate rezervele mele de poezie s-au dus atunci. *După aceea*, nu mai puteam să fiu decât prozator. Pe măsură ce somnul revenea, pierdeam puținul lirism ce-mi rămăsese.)

30 mai. La ora 5 dimineața, trezit de misterioasele dureri de picioare care mă chinuie de vreo treizeci de ani, la orice schimbare a vremii. Medicii n-au nici o explicație. Dar să lăsăm asta... M-am sculat și m-am plimbat pe cheiuri. La ora aceea matinală sunt puține mașini și am sentimentul că orașul este al meu.

Dar ceea ce mă cufundă într-o stare de fericire *specială* este lumina ce precedă răsăritul soarelui — acea lumină neprihănită, acea *primă* lumină.

Demiurgul cel rău — opera unei vipere melancolice. Se poate spune același lucru despre tot ce am scris.

În 1936 am întâlnit, pentru prima oară în viața mea, un spaniol. Mi-a spus *de față cu martori*: „*Iubesc moartea și sublimul.*"

Superba prostie spaniolă.

(Acest spaniol se declara discipol al lui Unamuno. Nu-i de mirare. Maestrul dovedea, nu numai în vorbe dar și în fapte, un prost-gust și mai și.)

Să concepi gândirea ca un venin autodistructiv, ca produsul unei vipere ce se atacă singură.

„În lumea contemporană, a națiunilor zise civilizate, indivizii sub treizeci de ani nu cunosc surâsul sau râsul și au privirile goale..." (Armel Guerne, scrisoare din 28 mai 1969)

În Antichitate, se credea că îmbăierea are darul de a risipi mâhnirea. Sfântul Augustin, la moartea mamei sale, a făcut o baie care, mărturisește el, s-a dovedit ineficace.

Dintre antici, Crantor a fost autorul unei cărți de consolare, ce s-a pierdut, în care enumera toate argumentele filozofice imaginabile pentru a birui suferința morală. Un soi

de *Imitatio* păgână. Cartea lui Crantor se intitula *Despre mâhnire*. Toți moraliștii ar trebui să se inspire din ea.

... Asemenea carte mi-ar plăcea să pot scrie. Dar trebuie să recunoaștem că subiectul este complet epuizat, din cauza eternei sale actualități.

În acest moment *sufăr*. Această senzație nu are sens decât pentru mine; ea coincide cu viața mea — acum, în orice caz. Acest eveniment crucial pentru mine este inexistent și aproape inimaginabil pentru restul ființelor. Mai puțin pentru *Dumnezeu*, dacă acest cuvânt ar fi mai mult decât un cuvânt. Se vede aici rolul religiei și ceea ce, în ea, este de neînlocuit, unic.

N-am știut niciodată în ce sens sunt religios și dacă am și altceva decât un fond religios. Sunt, poate, o natură religioasă *pe dos*. La drept vorbind, nu pot să precizez nimic în legătură cu acest subiect. Sunt „religios" așa cum este orice ființă care se află *la liziera* existenței, și care nu va fi niciodată un adevărat *existent*.

Există o anumită formă de dezechilibru ce ține automat de religie. Dar care e acea formă?

Extraordinarul argument pe care Plutarh l-a folosit ca să-și ajute soția după moartea fiicei lor: „De ce să plângi? — Nu erai mâhnită când încă nu aveai copil; acum că nu-l mai ai, te afli în același punct."

Apropo de optimismul lui Dinu Noica.

Înțeleptul, spunea un antic (care?), e fericit chiar și în taurul lui Phalaris[1]. Cred că această vorbă i se potrivește cu adevărat lui Noica.

2 iunie. Duminică, plimbare de neuitat. Sermaise, Plateau, Boissy-le-Sec, Sermaise.

---

[1] Taur de bronz în care Phalaris, tiran al cetății Agrigente (570–554 î.Cr.), își închidea și își ardea dușmanii. (*N.t.*)

Ideologia este pentru francez ceea ce este pentru german *Weltanschauung*.

Nu mă mai satur de *Arta fugii*, geometrie duioasă, exercițiu pe un fond metafizic.

Adineaori, la Gabriel Marcel, l-am întâlnit pe Friedrich Weinreb, matematician și teolog evreu care mi-a făcut o impresie foarte puternică. Aerul lui de rabin hasidic, remarcele lui despre lumea contemporană, interpretarea pomului cunoașterii și a pomului vieții...
În timp ce vorbeam despre aceste lucruri, și-a făcut apariția un episcop din Ruanda (?). A vorbit despre țara lui, iar lucrul cel mai trist pe care l-a spus a fost acesta: acolo oamenii dau o capră pe un tranzistor.

3 iunie — Nu cunosc ceva mai umilitor decât un vis. Cel la care mă gândesc și pe care l-am visat acum două ceasuri e atât de stupid și de absurd încât, numai gândindu-mă la el, îmi piere pofta să mai visez vreodată.

Enorma reputație a lui Heidegger. Toată lumea s-a lăsat amăgită de imensa lui impostură lingvistică. Cu toate astea, părerea mea despre el e neclintită. Cele povestite de Ioan Alexandru despre discuția pe care a avut-o cu marele om m-a edificat: la întrebările simple și profunde pe care i le-a pus poetul român, filozoful a răspuns cu banalități. Căci, neputând să-și folosească jargonul obișnuit, nu putea să spună nimic în limba curentă, vie, normală. Nu mai putea să trișeze.

Mă gândesc la *Weinreb* — întrupând întregul *mister* al unui popor.

„În ziua când el [Germanicus] a pierit, s-a aruncat cu pietre în temple, s-au răsturnat statuile zeilor, iar unii cetățeni și-au aruncat în stradă larii familiei ori și-au abandonat nou-născuții." (Suetoniu)

Nu cred că în timpul erei creștine, cu prilejul unui doliu public, s-a aruncat cu pietre în biserici. Ce concluzie să tragem?

E drept că bisericile au fost transformate (pe vremea Revoluției) în grajduri.

Am discutat îndelung cu D. de R. despre Par., poet român care trăiește din expediente și care nu se dă înapoi de la nimic. Nu e la prima escrocherie. Genul lui de viață e de neconceput pentru un occidental. Eu însă recunosc imediat incredibilul nihilism al bucureșteanului și, la drept vorbind, al vechii Valahii.

Acest Par. s-a dus la Berna unde a rămas șase luni fără să plătească chiria, izbutind, cu felurite minciuni, să-l îmbrobodească pe proprietar. Ce făcea acolo? Nimic, se pare. Rămânea în cameră, nici măcar nu citea. Ciudat. D. de R. s-a dus să-l vadă. Par. îl invită la restaurant și comandă vinul cel mai scump, fără să plătească un sfanț, firește. Este uluitor. Escrocul e o ființă inevitabil misterioasă, căci existența lui se sprijină pe o minciună *insondabilă*.

4 iunie. Alaltăieri, în prezența lui Friedrich Weinreb și a lui Fischer-Barnicol, povestindu-le că în țările primitive (România, de pildă) țăranii analfabeți consideră că a citi altă carte decât Biblia e semn de perversitate, Gabriel Marcel îmi răspunde că e de acord cu analfabeții din țara mea, de vreme ce toate cărțile lui (are pereții apartamentului căptușiți cu cărți) nu-i mai servesc la nimic, ochii fiindu-i prea obosiți ca să mai poată citi.

Tot ce e *stil* mă obosește dincolo de orice închipuire. Când mă gândesc că și eu m-am prosternat atâta vreme în fața acestui idol!

Filozofia „păgână" încercase să-i demoleze pe zei, dar când a văzut creștinismul înaintând și gata să învingă, a făcut front comun cu păgânismul, ale cărui superstiții i se pă-

reau de preferat absurdităților creștine. Ironie: atacându-i pe zei și ruinându-i, filozofia credea că-și aduce o contribuție decisivă la eliberarea spiritelor, când de fapt avea să le arunce într-o nouă servitute, mai rea decât cea veche, Dumnezeul care avea să-i înlocuiască pe zei fiind mai rău decât ei.

Se va obiecta: dar filozofia nu e vinovată de instaurarea acestui Dumnezeu, nu pe acesta îl recomanda ea. Așa este, însă ar fi trebuit să înțeleagă că nu-i poate demola nepedepsită pe zei și că în istorie, aproape totdeauna, în locul răului pe care îl combați vine un rău și mai mare. Monoteismul iudeo-creștin e *stalinismul* Antichității.

În fața inevitabilului, ar trebui să nu reacționăm *în nici un fel*. Eu mă îngrijorez din cauza lui, motiv pentru care nu mă prețuiesc ... pe cât aș dori.

Neliniștea pe care-o simt de fiecare dată (de două–trei ori pe an) când merg la editura „mea". Motivul: întotdeauna mi-e frică să nu întâlnesc acolo scriitori, tagmă pe care o urăsc mai mult decât orice pe lume. Nu le iert păcatele pe care le regăsesc în mine. Un scriitor suportă vanitatea unui pictor, a unui muzician sau a oricui, dar nu pe cea a altui scriitor. Asta e valabil în toate meseriile, și-i suspectez pe gunoieri că au aceleași sentimente de intoleranță unii față de alții. Cine vrea liniște trebuie să frecventeze oameni cu gusturi și ocupații diferite de ale sale. Îmi place să discut cu un avocat, cu un medic, cu un infirmier, cu un meseriaș, dar am oroare de conversația celor ce freacă un condei.

Îndoiala este începutul și, poate, sfârșitul filozofiei. Carneade[1], cu ocazia celebrei sale solii la Roma, a pledat în prima zi *pentru* ideea de dreptate — iar a doua zi *contra* ei. Începând din ziua aceea, filozofia, până atunci inexistentă

[1] Carneade, filozof sceptic grec (213–129 î.Cr.), conducătorul Academiei din Atena, trimis împreună cu alți filozofi, în 155, în solie la Roma, unde a avut o influență considerabilă. (*N.t.*)

în această țară cu moravuri aspre și sănătoase, și-a făcut apariția. Ce este deci această filozofie? *Viermele din fruct.*

Filozofia, cel puțin în intenție, nu sapă virtuțile, vrea chiar să le mențină, dar în realitate le slăbește; mai mult: nu poate apărea decât dacă ele încep să se clatine. Și filozofia, fără voia ei, le dă până la urmă lovitura fatală.

E straniu, e de necrezut că acceptăm să trăim știind bine că în cel mai bun caz nu vom trăi decât anii sortiți *unui* muritor. Și chiar dacă am trăi până la sfârșitul timpului, problema rămâne aceeași. E în cauză, aici, chiar *ființa*, acea *ființă* după care toți tânjesc, dar care de fapt nu convine nimănui.

5 iunie

Ce este un martir? Un orgolios fără pereche și un monstru de egoism... intelectual, căci nu vrea și nici nu poate concepe argumentele celorlalți. Iar pentru că nu i se face pe plac, preferă să moară decât să cedeze.

Putem *admira* un martir, dar nu-l putem *prețui.*

Preferăm tovărășia unui sofist decât a unui martir. Martirul nu-ți admite argumentele, sofistul în schimb ți le admite pe toate.

Nu se poate *discuta* cu un candidat la martiriu.

Fanatismul e moartea conversației.

Am terminat o carte despre Franz Jägerstütter, acel țăran austriac care l-a înfruntat pe Hitler și care a fost executat pentru că refuza să pună mâna pe armă.

Despre utilitatea dușmanului.

Doar cel ce face gol în jurul nostru ne ajută.

Le sunt recunoscător celor care-au făcut să fiu mai singur, care, fără voia lor (dar ce contează?), au contribuit la întărirea mea spirituală.

Apropiații noștri sunt cel mai puțin dispuși să ne recunoască meritele. Sfinții au fost întotdeauna „contestați" de prieteni și de vecini. Să nu uităm că cel mai înverșunat dușman al lui Buddha a fost vărul său și abia după aceea diavolul.

Nu prețuim ceva decât în ochii celor ce ne ignoră antecedentele.

Lucrul cel mai greu din lume e să spui ceva care să aibă o aparență de realitate, adică să treacă dincolo de cuvinte.

N-ar trebui să scriem niciodată nimic despre nimeni. Sunt atât de convins de asta încât, de fiecare dată când sunt silit s-o fac, primul meu gând e să-l atac pe cel despre care trebuie să vorbesc, *chiar dacă îl admir*.

După câte decepții vine amărăciunea? — După una sau după o mie, în funcție de subiect.

Orice decepție pe care o înăbuși, o escamotezi sau o reprimi alimentează în taină neostoita amărăciune. Doar decepția recunoscută, proclamată nu devine sursă de amărăciune. Când însă vrei să fii „nobil", „decent", salvezi aparențele dar te macini în adâncime.

Calul nu știe că e cal. — Ei și?

Nu văd ce-a câștigat omul știind că e om.

Într-o carte de istorie, am nimerit peste această întrebare nimerită: „Ni l-am putea imagina pe Sfântul Pavel venind să predice la Roma pe timpul lui Cato cel Bătrân?"

Tot ce am descoperit, am descoperit consumându-mă. M-am *diminuat* ca să pot pătrunde anumite adevăruri.

7 iunie

Azi-dimineață m-am gândit din nou la solia lui Carneade la Roma, în secolul al II-lea înaintea erei noastre. Cato cel Bătrân a asistat la jocurile dialectice ale grecului și a fost

îngrozit. A cerut Senatului să facă voia solilor Atenei, ca să-i vadă plecând acasă cât mai repede, într-atât prezența lor i s-a părut de nocivă și chiar periculoasă. Tineretul roman trebuia ferit de niște spirite atât de corupătoare. Carneade și cei doi tovarăși ai săi păreau, în plan spiritual, la fel de redutabili pe cât erau cartaginezii în plan politic și militar.

Imperiile născânde se tem mai mult ca orice de contaminarea intelectuală, ce vine aproape totdeauna de la popoarele bătrâne.

Scepticismul nu poate fi reînnoit, dar i se pot găsi mereu noi aplicații.

9 iunie. Plimbare în regiunea Dourdan.

Contra stoicilor.

Dacă ne educăm să devenim indiferenți față de lucrurile care nu depind de noi și dacă izbutim să le suportăm fără să ne întristăm ori să ne bucurăm, ce ne mai rămâne de făcut, de *îndurat*, având în vedere că aproape tot ce se întâmplă este independent de voința noastră?

Stoicii au dreptate în teorie. În practică, totul îi contrazice. De dimineață până seara, nu facem decât să luăm poziție pentru sau contra lucrurilor pe care nu le putem înrâuri. Asta e „viața" — o tentativă nebunească de a ne depăși neputința; „viața" e cursa în același timp voită și inevitabilă către (... a sunat telefonul, și am uitat ce voiam să spun).

Am redactat o notiță autobiografică pentru un ziar. Nu știu ceva mai chinuitor decât să vorbesc, cu date, despre trecutul meu. Acest gen de literatură seamănă cu arta necrologului. Parcă m-aș îngropa eu însumi într-un... dicționar.

Îți sapi mormântul de fiecare dată când vorbești despre tine într-un stil de dicționar.

Ora 2 noaptea. Timp de patru ore m-am plimbat în Paris cu J.F. Am vorbit despre situația din România și despre

nenorocirile ei dintotdeauna. Mi-a spus: „În viitoarea mea reincarnare, n-aș vrea să fiu român."

10 iunie. În continuarea discuției cu J.F. de noaptea trecută. A fost îngrozit de ce i-am spus despre om, anume că tot ce face acesta se întoarce până la urmă împotriva lui. J.F. îmi răspunde că el, personal, se simte solidar cu toate cele; îmi arată o stea și îmi spune că se simte solidar cu ea. Îi răspund că și eu am un fel de sentiment cosmic, dar că totuși mă simt *marginal* în raport cu cosmosul și că în general trăiesc cu un sentiment cvasipermanent de neapartenență. Încerc să-i explic cum am ajuns să trăiesc, să dăinui, în ciuda convingerii profunde că sinuciderea *este* singura soluție, singura soluție *rezonabilă*. Aici însă mă încurc... căci nu izbutesc să explic paradoxul în care m-am băgat.

Apropo de acest sentiment „cosmic". — Dacă o râmă s-ar simți solidară cu... pământul, dacă și-ar proclama această solidaritate, care ar fi reacția noastră față de ea? Am disprețui-o mai puțin? Și ce semnificație *obiectivă* ar putea avea această conștientizare? Râma *aceasta* suntem noi. Și totuși refuzăm să recunoaștem cât de „puțină realitate" avem. Căci „conștiința" ne face orgolioși, iar orgoliul împiedică conștiința să fie ea însăși. Orgoliul întunecă mințile.

Amestec de înțelept și de estet, un blestemat elegant.

Punctualitatea nu există decât în societățile care-au pierdut orice simț metafizic sau religios, în societățile desacralizate. Societățile anacronice ignoră timpul; acolo întâlnirile au loc când se întâmplă.

11 iunie. Golit după nenumărate ceasuri de flecăreală. Sunt devorat de *Conversație*.

Un cuvânt, disecat, nu mai are nici o semnificație, nu mai este nimic. Ca un trup care, după autopsie, e mai puțin decât un cadavru.

12 iunie. Ioan Alexandru îmi scrie că a fost în pelerinaj la Assisi și că în capela Sfântului Francisc s-a rugat, printre alții, pentru mine. Osteneală deșartă! Niciodată n-am fost mai departe de creștinism decât acum. Până și Meister Eckhart mă irită, în ciuda strălucitelor sale talente de scriitor.

J.T., revenit de la Londra, îmi spunea că Anglia i-a făcut impresia unei corăbii pe care mateloții sunt nebuni iar căpitanul beat. Englezii știu că țara lor nu are viitor și chiar că e pierdută, dar nu suferă, își acceptă decăderea ca pe o evidență asupra căreia nu se cuvine să insiști.

Îi spun prietenului meu că este exact constatarea pe care-o făcusem și eu cu ocazia călătoriilor mele în Anglia, care îmi amintește Roma din secolul al IV-lea, sau chiar al V-lea.

(Drama acestor națiuni fără țărani, fără rezerve biologice și cu un trecut prea bogat, prea apăsător.)

Acum câțiva ani, compania teatrală Laurence Olivier a jucat la Moscova *Romeo și Julieta*. Spectacolul a fost atât de izbutit și de emoționant, încât spectatorii, la sfârșit, s-au îmbrățișat cuprinși de un entuziasm spontan, de parcă ar fi fost o slujbă de Paști.

Unde, în Occident, mai poți găsi atâta prospețime, ardoare și *pietate*?

I-am scris lui Arșavir că fără orgoliul eșecului viața ar fi aproape insuportabilă. Iată cheia înțelepciunii, pentru cei care nu sunt înțelepți. Cu toată sinceritatea, cred că nu există înfrângere mai gravă decât succesul, acceptarea, consimțământul, *aplauzele*, de la oricine ar veni, chiar și de la singuratici. Nu știu mai mare umilire decât aceea de a fi recunoscut. Mai bine pe fundul unui canal decât pe un piedestal.

(De aceea nu mă iert când simt o cât de mică amărăciune din cauza tăcerii din jurul activităților mele — *imperceptibile*, trebuie să recunosc.)

Religios în mine e doar dezgustul de lume.

Dar până și acest dezgust este impur. Așa se explică relațiile mele intermitente și nereușite cu absolutul.

Acum câteva zile, i-am promis lui Marcel Arland un articol pentru *N.R.F.* Nu știam, la drept vorbind, care va fi subiectul. Până să-l scriu, îmi spuneam că voi trata problema „nivelurilor spirituale", dar simt că tema nu-mi convine în momentul acesta. Mergând adineaori la piață, am frunzărit la un librar ultimul număr din *Quinzaine*. Un articol răutăcios al lui Gandillac despre *Hermes*[1], unde, printre altele, citează un crâmpei dintr-o frază de-a mea: „tihna de dinaintea nașterii". Ei bine, mi-am spus, o să scriu pentru *N.R.F.* despre *naștere*, despre ceea ce am numit o dată *catastrofa* nașterii. Am simțit pe dată că am dispoziția necesară ca să-l scriu, cu atât mai mult cu cât n-ar fi decât o completare la *Demiurg*.

Nu cunosc nimic mai trist decât o *carieră* care începe. De unde groaza mea față de căsătorii, față de începuturile de tot felul. În fața fiecărui caz, nu mă gândesc decât la decepția ce va *încununa* atâtea speranțe și iluzii.

15 iunie

În zilele din urmă, mi-am promis să nu mai beau. Ieri-seară, m-am întors acasă turtit.

Paseyro, Hennein, Messadier — tovarășii mei de ieri-seară mi-au reproșat articolul despre A.B., pe care îl disprețuiesc cu toții cu o patimă pentru mine de neînțeles și în tot cazul exagerată. Am încercat să mă „justific", fără să izbutesc — firește.

Ce oraș oribil unde fiecare îl judecă pe fiecare. Prin reacție, mă simt înclinat către indulgență. Când îi vorbesc de rău pe oameni, chiar dacă sunt niște „ticăloși", mă cuprind remușcările. Ar trebui să-i *iertăm* pe toți.

---

[1] Vezi *supra*, p. 50.

16 iunie. Insomniacul este vrând-nevrând un teoretician al sinuciderii.

Petrecut toată dimineața într-un subsol, lângă podul Neuilly, unde s-a mutat Biroul pentru refugiați. Impresie cum nu se poate mai deprimantă, analoagă celei pe care-o ai în spitale, la circa de poliție, în gări, în metrou și peste tot unde trebuie să stai la coadă. Aici însă, pentru că toți sunt străini, iar majoritatea nu vorbesc franceza, te simți și mai respins, și mai în margine decât în altă parte. Ești în sfârșit redus la proporțiile tale adevărate, aproape nu contezi, ești ceea ce ești, *nimic*, pe când la dineuri etc., unde debitezi impertinențe în mijlocul unor convivi incompetenți și admirativi, pierzi din vedere propria-ți insignifianță și te crezi ușor buricul pământului.

E bine să discuți cu unul mai decăzut decât tine. Ieriseară, cu Marion, în timpul unei plimbări cvasifilozofice, am simțit că în comparație cu ea sunt iarăși plin de vitalitate, de avânt, de curaj. Îi explicam că nu avem nevoie, pentru a trăi, de motive teoretice foarte solide, că viața se justifică dacă iubești arborii, sau pe Bach, sau orice. Vedeam bine că „argumentele" mele nu „prind" la ea, că distanța dintre noi e mare, chiar enormă și că, în consecință, la fel ca psihiatrul ei, nu pot s-o ajut cu nimic.

Am pe masa de lucru o reproducere a capului lui Buddha din Java, care se află la muzeul din Leyda. Nu cunosc un alt chip care să exprime în egală măsură durerea *asumată*.

Ora 23. M-am întâlnit pe stradă cu Paul Celan. Ne-am plimbat o jumătate de oră. El a fost adorabil.

La radio, A.B. îmi reproșează că scriu, că public, că semnez dedicații.
... Dar Lao zi a scris și el și, poate, a făcut câteva concesii ca toată lumea.

Cenzorii cei mai nemiloși sunt suspecți. Mă gândesc la B., care se pretează la orice, care abia așteaptă să vândă o conștiință pe care n-o are..., și care totuși îi este cumpărată — ei bine, dacă stai să-l asculți, el e un sfânt care nu face nici un compromis, în timp ce ceilalți sunt niște ticăloși, mai mult sau mai puțin, desigur, căci, în incriminările lui, catadicsește să introducă oarece nuanțe.

Adineaori, în fața vitrinei unei librării, am avut o pornire de — cum să spun? — de furie, gândindu-mă la soarta mea... literară. M-am calmat însă imediat gândindu-mă că aș fi și mai furios dacă aș avea parte de recunoaștere.
(N-am simțit niciodată o pornire într-un sens fără să simt pornirea contrară *aproape în același timp*. Atât de mare e la mine grija pentru... obiectivitate.)

Anumite momente din Bach mă fac să cred că a atins acea extremitate în care *totul* i se părea doar un joc pe care Dumnezeu și-l oferă sieși. Acea impresie de *irealitate divină* ce se degajă din *Arta fugii*, din *Variațiuni*.

Toată lumea, *fără excepție*, îmi reproșează prietenia cu A.B. Și trebuie să recunosc că uneori aceste reproșuri sunt de luat în seamă.

24 iunie. În fiecare dimineață, aceeași poveste: încep prin a nu mă simți în largul meu. Apoi această senzație se îmblânzește, dar lucrurile nu se aranjează decât pe seară, mai precis către miezul nopții.

Din fire, sunt vorbăreț, dar tot ce pot avea bun în mine datorez *tăcerii*.

27 iunie — Articolul pe care trebuie să-l scriu despre „catastrofa nașterii" — nu-l *văd*, încă nu se conturează în mintea mea. Cum să transform niște presentimente, niște senzații în probleme? Cum să *formulez* niște neliniști?

Ca să-i mulțumesc pentru articolul pe care l-a scris despre *Tratat* și care avea un titlu amuzant: „Pavane sur une civilisation défunte"[1], i-am scris lui André Maurois că spiritele de care mă simt cel mai aproape sunt Iov și Chamfort. E poate lucrul cel mai exact pe care l-am spus despre mine însumi.

2 iulie. Ieri-seară, vorbeam cu Jacques Borel despre riscurile folosirii altei limbi decât cea maternă, iar el îmi spunea că, după o ședere destul de lungă în Anglia sau în America, îi scăpau anglicisme. Iar engleza era pentru el o limbă străină. Ce să mai spun de mine, după câteva ore de conversație în românește! Riscul e și mai mare, mai ales dacă discuția are subiecte serioase, cu un caracter mai personal, cum sunt de pildă cele religioase. Astfel, anul trecut, după o discuție filozofică pe teme de credință cu Ioan Alexandru, am avut impresia că am *ieșit* din limba franceză și că nu-mi rămânea decât să intru iarăși în ea, adică s-o învăț din nou.

Zilele trec una după alta, iar eu nu produc nimic. Sunt lovit de sterilitate într-un grad aproape *miraculos*.

Pe de altă parte, în punctul pe care l-am atins în materie de detașare, această stare de uscăciune ar trebui să-mi pară un semn bun, o ilustrare a împlinirii și a maturității mele.

Nici vorbă de așa ceva, iar remușcarea și furia mă rod văzându-mă mai prejos decât cel ce eram. Iată mizeria omului contaminat de faptă, de cultul faptei.

„Viața este o permanentă abatere ce nu ne permite nici măcar să devenim conștienți de sensul de la care ea se abate." (Kafka)

10 iulie — Niciodată nu mă îndoiesc mai mult de mine ca atunci când primesc scrisori cu elogii frenetice.

---

[1] „Pavană despre o civilizație defunctă". Articolul a apărut în revista *Opéra* din 14 decembrie 1949. (*N.t.*)

În parcul Luxembourg, cu Gabriel Marcel, care-mi spune că dacă societatea cultivă sentimentul de respect față de bătrâni, e poate pentru a le da încredere, pentru a-i cruța de sentimentul că sunt inutili sau că sunt o povară.

Aristotel, Toma d'Aquino, Hegel — marii tirani ai spiritului, pe care l-au pus în lanțuri prin coerența și teroarea sistemelor lor. Cea mai rea formă de despotism e *sistemul*, în filozofie și în toate!

Zile de sterilitate cumplită. Nu fac nimic — nici bun și nici măcar prost. Neant deplin, rușine absolută.

Enescu, vorbind despre Bach, spunea „sufletul sufletului meu". Această expresie simplă și aparent naivă exprimă exact sentimentul meu față de marele Cantor.

Canicula transmite un simț al misterului: e ca și cum am fi în vecinătatea deșertului.
E drept că arșița pune nervii la încercare și-i face mai sensibili la imperceptibil.
Freamătul frunzelor în unele zile de vară.

Cea mai mare întâlnire din viața mea: Bach. După el, Dostoievski; apoi scepticii greci, apoi Buddha... pe urmă, dar ce mai contează ce vine pe urmă...

E de necrezut că mi se poate cere sfatul, *mie*!
Dar și mai de necrezut e că-mi place să dau sfaturi, că-l copleșesc cu sfaturi pe primul venit.

24 august. Revenit de la Dieppe. Sinuzită, dureri de cap etc. etc. etc.

25 august. Am remarcat că nu sunt răutăcios decât atunci când sunt profund nemulțumit de mine însumi.
Din nefericire, mi se întâmplă adesea. Mă supăr pe toată lumea de îndată ce... sunt în dezacord cu mine însumi.

Silogismele amărăciunii au apărut în nemțește. Le-am recitit așadar în această limbă în care, ciudat, par și mai neserioase decât în franțuzește. Totuși, multe din ele mi-au amintit cutare sau cutare eveniment dureros. E poate cartea cea mai *personală* din câte am scris: totul e confidență, de la butadă până la „cugetarea" cea mai sofisticată.

Sunt uluit să văd cât am putut să sufăr în trecutul meu. E de altfel singurul lucru pe care l-am făcut, căci, într-adevăr, ce a rezultat din atâția ani de muncă? Nimic, doar câteva broșuri.

30 august 1969

Primesc vizita a doi români, dintre care unul îmi spune că mi-e văr (!). Îmi povestește că unchiul Tavi, cel pentru care bătrânul baron își dezmoștenise cele șapte fiice, trăiește într-o rulotă, într-un sat, casa lui din Brașov aparținând fiului și fiicei sale, cu care e certat. Totuși, se pare că-și păstrează buna dispoziție și că, la șaptezeci și doi de ani, e mai înfloritor ca niciodată. Când mă gândesc că, în 1937, acest unchi care era avocat la Brașov, unde eu eram profesor de liceu, îmi spunea că într-o zi câștigă cât câștigam eu într-o lună!

Era nebun, nătărău și simpatic. Și se pare că așa a rămas.

Defectele compatrioților mei sunt pur și simplu năucitoare. Lipsă de substanță, laxism inimaginabil, *inconsistență generalizată*. Niște slavi italienizați. E necesar un minimum de caracter, altfel treci de la psihologie la gelatină.

Cei doi români care-au venit să mă vadă, transilvăneni fiind, nu vorbesc, firește, franceza. S-au adresat portăresei în germană și în ungurește, și se mirau că ea nu-i înțelege. Mi-au spus chiar că probabil nu voia să le răspundă în nemțește din germanofobie...

Cine a spus că „Dumnezeu nu vorbește decât despre El însuși"?

Hotărât lucru, suntem făcuți după chipul și asemănarea lui!

Ora patru și jumătate dimineața. Cine e obsedat de sine nu se gândește la ceilalți, dar poate foarte bine să se gândească la Dumnezeu. De aceea putem vedea atâția credincioși autentici dar incapabili de altruism. Căci sunt mai mult sau mai puțin modelați după Egoistul suprem.

De la 18 la 21, discuție minunată cu Lavastine. Am vorbit de toate cele... Ce plăcere să întâlnești un om pe care totul îl amuză, și cu care poți vorbi despre Vedānta tăvălindu-te de râs!

Tema nașterii nu e o temă, mi-am ales un subiect greșit și o cale greșită.

Am conștiința vinovată. În loc să mă apuc de articolul promis la *N.R.F.*, mă duc să mă primblu prin Spania! E drept, credeam c-o să-l termin în august, or fișele pe care le-am făcut s-au dovedit inutilizabile și în afara chestiunii.

Despre naștere ar trebui scris într-un stil oracular, încercând să nu explici nimic, să rămâi în clarobscur, în echivoc; așa cum facem când scriem despre un subiect pe care nu l-am descâlcit bine, așa cum fac contemporanii mei.

Azi-dimineață, emisiune despre vikingi, cu extrase din câteva *saga*, de o mare frumusețe, în special pasajele privind America, Vinland, țara vinului, cum îi spun ei. Când te gândești ce au fost scandinavii, care au ajuns până în Persia, apoi când te gândești ce au devenit astăzi, trebuie să fii un imbecil patent ca să nu crezi în decadență!

Epopeea vikingilor are ceva mai nobil și, în ciuda pirateriei lor, ceva mai pur decât cea a conchistadorilor, care erau chiar foarte „plebeieni", pe când nordicii, măcar din cauza staturii lor, aveau un alt stil.

(Cred totuși că Gobineau a descoperit ceva important și, în ciuda dizgrației în care au căzut ideile sale, ar trebui să am curajul să-l citesc; n-am fost nici măcar tentat să citesc *Eseu despre inegalitatea raselor*, deși, ciudat, l-am cumpărat la Sibiu prin 1929, deci acum patruzeci de ani!)

Nimeni nu dorește liniștea mai mult decât mine: ceilalți sunt cu toții agasanți, tocmai pentru că sunt alții. Toată lumea mă obosește, căci mă consum în conversație la fel de mult ca un epileptic în crizele sale.

12 septembrie. Întoarcerea din Spania. O săptămână pe drumul pelerinilor din Compostela, pe jos. Moment suprem: la Estrella, într-o duminică seara, bal în piața principală a orașului: o sută de copii de la trei la zece ani (mai ales fetițe) încep să danseze, cu o virtuozitate și o gravitate stupefiante. Spun *gravitate*, căci m-a frapat că dansau ca și cum nu le-ar fi privit nimeni: — pentru ele însele. Era ceva religios, inițiatic. Rar am văzut un spectacol mai emoționant, mai *convingător*. Mă gândesc mai ales la o fetiță de cel mult trei ani și care sălta singură, cu brațul drept ridicat în aer și cu asemenea solemnitate, că nu mi-am putut ascunde emoția de spectator vrăjit de o experiență atât de neașteptată.

Ceea ce este real, dacă există o realitate, nu poate fi exprimat într-o *opinie*; o opinie nu e nimic, nici măcar o construcție teoretică.

„O construcție teoretică" — asta e totul, inclusiv *ființa*.

13 septembrie. Azi după-amiază mi-am amintit o întâmplare: acum vreo zece ani, în piața Odéon, în plină vară, două străine în vârstă, cu pălării mari, și care păreau să fie olandeze sau elveției, m-au întrebat unde e Notre-Dame.

— Nu există nici o Notre-Dame, le-am spus. Trăiesc de douăzeci de ani la Paris și, dacă ar exista, aș fi văzut-o și eu.

La care cucoanele, fără să scoată o vorbă, au plecat cuprinse de panică.

Partea curioasă e că nu era, din parte-mi, o glumă. Din contră, aveam un aer foarte serios, și de altfel chiar eram. Mă simțeam bizar...

14 septembrie. Am aruncat o parte din scrisorile care se adunaseră într-un colț al antreului. Printre ele am găsit câteva

ciorne și chiar misive în toată regula, scrise de mine, care erau acolo pentru că, din fericire, am ezitat să le trimit destinatarilor. Este incredibil ce poți face sub imperiul furiei. Niciodată n-ar trebui să scrii o scrisoare când ești stăpânit de o emoție *rea*.

Să culegi, să mănânci nuci pe drumul Compostelei și să stai de vorbă cu ciobanii!

Wittgenstein: foarte înfierbântat de scrierile moralizatoare ale lui Tolstoi; de tot ce-i mai rău în opera acestuia.

Răsfoiesc o carte despre Bernard Shaw. Când te gândești că înainte de război era comparat cu Shakespeare! Autorii de succes ar trebui, ca lecție de modestie, să citească acest gen de biografii.

Nu există un dram de poezie în viața sau în opera lui Shaw. Era un jurnalist extrem de talentat și la care umorul era *automat*, aproape reflex.

17 septembrie

Îi spuneam ieri-seară lui Henri Michaux că ratatul este o ființă misterioasă; el se bucură de cel mai mare avantaj: acela de a nu se fi realizat.

Scriu fără pasiune despre lucruri insuportabile.

Adineaori, făcându-mi plimbarea nocturnă, pe avenue de l'Observatoire, o castană îmi cade la picioare. „I-a trecut vremea, și-a trăit traiul", mi-am spus. Și este adevărat: la fel își încheie existența și omul. Se coace, pe urmă se desprinde de „copac".

Nimic nu-i mai rău decât un imbecil sperios.

20 septembrie. Reîncep școlile. Sâmbătă după-amiază, pe bulevardul Saint-Michel. Cum să crezi că această mulțime

de tineri, buni de nimic, îi vor putea permite „societății" să continue ca până acum? De altfel „societatea" e formată din ei. Aceste fete aproape despuiate, băieții ăștia cu părul lung, ce scârboșenie sinistră! Totul se va duce de râpă, inexorabil!

Compatrioții mei sunt vampirii mei. Îmi înfulecă... timpul.

Ce nebunie să răspund la scrisorile lor! De-acum gata, s-a terminat. Nu mai vreau să întâlnesc nici unul.

Trebuie să am mintea liberă. Vizitele mă scot din fire, deci mă fac să *ies* din problemele mele.

Omul care nu știe să-și apere singurătatea nu are dreptul să se plângă că e o zdreanță.

Sunt român: trebuie să plătesc pentru asta. Ei bine, plătesc.

21 septembrie. Recitit câteva pagini din Tacit. Moartea lui Britanicus. Când acesta cade sub efectul otrăvii, cei mai puțin prudenți fug; ceilalți însă nu se clintesc și privesc țintă la Nero. După o clipă de tăcere, festinul continuă ca și cum nu s-ar fi întâmplat nimic.

Sunt rugat să țin niște cursuri la Chicago. De parcă aș putea vorbi despre altceva decât despre mine!

Buddha, în fața discipolilor săi, ia o floare de lotus și surâde. Toți se întreabă care e semnificația acestui gest. Unul singur i-a pătruns sensul: surâde și el.

Mă simt asediat de toamnă.

Îmi *uzez* sănătatea precară. Ce altceva aș putea să fac?

Sunt oameni care pot trăi și oameni care nu pot. Dar și aceștia din urmă trăiesc, dacă a-ți pune întrebări absurde în legătură cu toate și cu nimic se poate numi astfel.

V. îmi telefonează. Îmi spune că e mai inadaptat ca oricând. Dar așa a fost întotdeauna. Cu toate astea trăiește, numai el știe cum.

Concert pentru violă și orchestră de J.C. Bach.

29 sept. Ieri, duminică. *Biserica din Gallardon*. M-am dus acolo pentru că citisem mai de mult că Iorga a mers la Gallardon anume pentru această biserică.

4 octombrie. Am petrecut seara de ieri la Jacoba Van Velde. Mi-a descris pe larg alunecarea în nebunie a prietenului ei Fritz Kuipers, care trebuia să traducă *Tratatul*, dar n-a mai apucat, cred, s-o facă. Prima criză a izbucnit acum unsprezece ani, la ora 6 dimineața, cu un urlet. Fritz a început să spună că Isus nu înseamnă nimic, că adevăratul răstignit este el și că va lua asupră-și întreaga suferință a lumii.

Făcea s-o vezi pe Jacoba, cu franceza ei mai mult decât aproximativă, descriind scenele răscolitoare din timpul crizelor ce-l transformau pe Fritz într-un monstru odios, el care, în mod normal, era atât de bun, atât de blând. Într-o zi, l-a zgâlțâit și i-a strigat: „Fritz, trezește-te! *Cine* ești? *Unde* ești?" El a privit-o cu ochii ieșiți din orbite, fără să înțeleagă.

Acum Fritz e într-o decădere totală. Tatăl lui, mama și una dintre surori s-au sinucis. O altă soră este internată la ospiciu. Alaltăieri, s-a dus la Amsterdam, la morgă, ca să-și *doneze* cadavrul pentru cercetări medicale. Probabil se va sinucide curând...

13 octombrie — Slujbă de înmormântare. Moartea Dnei Doré. În timpul slujbei m-am gândit că creștinismul nu mai înseamnă nimic. În locul acestor grimase, ar trebui să se citească un text frumos, să se asculte câteva piese pentru orgă, apoi asistența ar trebui lăsată zece minute să se reculeagă și să mediteze în tăcere asupra „evenimentului".

La sfârșitul ceremoniei, mi-a venit în minte vorba lui Renan: „Trăim din parfumul unui vas gol."

Ideea de a te naște e mult mai cumplită decât ideea de a muri, căci la spaima de moarte se adaugă viziunea inutilității nașterii.

Gândul morții e dublat de sentimentul inutilității nașterii.

Pentru că m-am gândit prea mult la moarte, am ajuns să nu mă mai tem de ea; în schimb, nu pot scăpa de sentimentul că este inutil să te naști.

Cine a depășit teama de a muri ajunge să nu se mai gândească decât la inutilitatea de a te naște. Ce-a câștigat?

Compatrioții mei mă sâcâie dincolo de orice închipuire! Nu timpul pe care mi-l consumă mă exasperează, cât faptul că mă gândesc la aceste întâlniri adesea penibile. Ca toți emotivii, mai greu suport *așteptarea* unui eveniment decât evenimentul însuși. Dacă am o întâlnire cu cineva, nu pot să nu mă gândesc la ea tot timpul (sau aproape), oricum destul pentru ca această așteptare să mă paralizeze și să mă scoată din minți.

14 octombrie. Când cineva nu e de acord cu tine asupra unor subiecte esențiale, el te consideră nesincer, căci nu poate concepe că poți urma, cu bună-credință, un demers diferit de al lui. De unde tendința ateului de a-l considera ipocrit pe credincios, iar acesta... etc.

Am remarcat că aproape toți cei care pun sistematic la îndoială sinceritatea celorlalți sunt indivizi suspecți și chiar impostori.

Ce pretenție, să crezi că poți pătrunde în ființa intimă a cuiva și să-l judeci *dinlăuntru*, cum numai Dumnezeu ar trebui s-o facă!

Întâlnit azi-dimineață pe Paul Monnet care mi-a spus că la Târgul de la Frankfurt patruzeci la sută din cărți țineau de erotism și pornografie, iar cartea religioasă practic nu ocupa nici un loc.

Realul e ceea ce *credem*; o opinie degenerată în certitudine.

Realul e ceea ce gândim, ce *simțim*. Când suntem copleșiți de apatie, realul se șterge, se risipește. Realul ține de gradul

de sensibilitate, scade și se estompează pe măsură ce indiferența noastră crește.

Închid ochii: lumea exterioară încetează să existe. Fac un efort ca s-o resuscitez. Izbutesc pentru puțin timp. Cel mai bine e să redeschid ochii...

Nu pot da decât reziduul unei gândiri. Tot ce am scris este drojdia minții mele.

Alaltăieri, la niște prieteni, l-am întâlnit pe V., pe care nu-l văzusem de mult. Vorbim de una și de alta, de fanatismul lui X sau Y, și îi spun că n-am găsit nimic care să-mi îngăduie să ies din scepticismul meu. „Scepticismul dumneavoastră este o reușită, îmi spune el: din câți oameni cunosc, sunteți singurul care nu s-a schimbat în douăzeci de ani. Sunteți la fel de tânăr ca atunci când v-am întâlnit prima dată."

Vorbele lui mi-au făcut plăcere preț de două–trei minute. Grav e că această plăcere a fost reală, autentică, resimțită. Pe moment, am reacționat ca toată lumea, dar mi-am revenit repede, căci nu-mi iese din minte ideea că nu trebuie să te lași amăgit.

Născându-mă, am rupt un pact. Cu cine?

15 octombrie. „Nu te întărește decât ceea ce crezi, nu ceea ce știi." (Maine de Biran)

Pe balcon, pe peretele din stânga, au mai rămas câteva frunze de viță. Vântul le face să fremete. Sunt în pragul unui *haiku*. Mai bine mă abțin.

Am încercat adineaori să-mi închipui imaginea pe care și-o fac ceilalți despre mine, ce sunt pentru ei; cu neputință să izbutesc. M-am gândit, de pildă, la B.; ei bine, știu cine este, cum îl văd ceilalți, știu totul despre el, mai puțin cum se vede el însuși.

Sentimentul meu obișnuit e că nu exist pentru nimeni; și totuși se pare că exist. Când merg undeva, știu cine este

fiecare și cum e văzut de ceilalți; singurul *necunoscut*, pentru mine, sunt eu.

Să te iubești pe tine însuți e un lucru absurd, incredibil, smintit: să-l iubești pe unul despre care nu știi nimic!

Un bonz din secta budistă japoneză Kousha i-a spus unui vizitator occidental: „Meditați măcar un ceas la inexistența «eului» și o să vă simțiți alt om."

M-am întins pe pat și am început să meditez pe tema aceasta. Dar la drept vorbind am practicat această metodă toată viața: de câte ori n-am meditat la irealitatea a tot ce este, *deci* și a mea? N-am devenit alt om, dar meditația în chestiune mi-a folosit întotdeauna.

20 octombrie. Guturaiele mi-au distrus viața.

Ieri, la Versailles, pe aleea ce duce la castel, o pală de vânt a ridicat frunzele moarte ce s-au învârtejit prin aer.

22 octombrie. Doar trei persoane au însoțit pe ultimul drum rămășițele pământești ale lui Leibniz.

Nu mai pot să-l citesc pe Nietzsche. Prea face parte din trecutul meu.

Literatura germană a devenit ea însăși doar în momentul în care s-a emancipat de sub influența franceză. *Înainte*, era total lipsită de geniu.

Există o mediocritate care nu e *reușită* decât în Franța și care...

Franța are geniul mediocrității. Mediocritatea franceză are un caracter special care-i permite să țină loc de geniu.

Plimbare pe valea râului Chevreuse. Cimitirul din Choisel.

Să fii singur într-o pădure și *să auzi* frunzele căzând în jurul tău.

În cimitirul din Choisel (unul dintre cele mai frumoase din câte cunosc), erau trei cumetre care priveau mormintele. Una dintre ele era foarte bătrână, dar nu părea tulburată de straniul spectacol pe care-l reprezintă acești morți atât de bine ascunși.

Toamna e mult mai *elocventă* decât un cimitir. Toamna într-un cimitir e aproape un pleonasm.

Totul e sortit să *cadă*. Este chiar sensul profund al timpului.

23 octombrie

Acești studenți cu sutele de mii.

Și când mă gândesc ce eforturi a trebuit să fac, atâția ani, ca să uit ce m-a învățat Universitatea, ca să șterg urmele pe care le-a lăsat în mine! Nu, nu urmele, ci gunoaiele.

Samuel Beckett. Premiul Nobel. Ce umilință pentru un om atât de orgolios! Tristețea de a fi înțeles!

Beckett sau anti-Zarathustra.

Viziunea post-umanității (cum se spune post-creștinism).

Beckett sau apoteoza subomului.

24 octombrie. O.C. îmi povestește sfârșitul lui Sorin Pavel, omul care întotdeauna mă ducea cu gândul la Stavroghin. Vasăzică era la Sibiu, merge la doctor care-i găsește o pneumonie. S.P. se duce întins la cârciumă și bea douăsprezece halbe de bere de la gheață. În aceeași seară face o criză cardiacă și moare.

O.C. îmi spune că Sorin Pavel era un „ratat". Îi răspund că singurii români interesanți pe care i-am cunoscut fuseseră niște ratați, că ceea ce numim „a se rata" e modul autentic, veritabil în care un român își poate *da măsura*, că așa se manifestă geniul propriu al acestui neam.

Toți românii care-au contat în viața mea: iată, Sorin Pavel, Țuțea, Zaprațan, Crăciunel, și cel mai mare dintre toți, Nae

Ionescu, erau „rataţi", adică se realizau în „viaţă", fără să se ridice ori să se coboare la o „operă".

Omul a fost *înşelat* de zei. Altfel nu putem înţelege Istoria.

Naştere şi vină sunt concepte corelative.

Vină *obiectivă*, aş fi tentat să spun: un păcat pentru care nu poţi fi răspunzător, deşi îţi poţi imagina că eşti; — astfel, pot să-mi atribui păcatul naşterii mele, dar nimeni nu mă va considera „vinovat".

În ce măsură sunt vinovat de naşterea mea? — În măsura în care sunt *mulţumit* că m-am născut.

25 oct. În ce priveşte moartea, oscilez mereu între „mister" şi „nimic", între Piramide şi morgă.

Anti-Zarathustra.

E aproape sigur că viitorul va aparţine mai curând sub-omului decât supraomului.

E ridicol să vorbim despre supraom, câtă vreme omul, de când există, nu face decât să se depăşească, să fugă de originile sale; dar nu fuge decât ca să cadă în ele mai rău, iar când va fi cel mai departe de începuturile sale, atunci va cădea mai jos ca oricând. Va plăti scump voinţa de înălţare şi de depăşire.

Văd omul micşorându-se din ce în ce mai mult, până ce nu va mai rămâne nimic din el.

Orice viziune lirică despre lume, în genul lui Nietzsche, mi-a devenit insuportabilă.

Dacă e musai să vorbim de „mister", naşterea e un mister, unul mult mai adânc decât moartea.

A te manifesta e poate un păcat.

26 octombrie. Plimbare la Vexin. La Villetertre, lângă Chars, clopotele au început să sune la ora 4 și 1/4. Dangătul lor mi l-a reamintit pe-al clopotelor din Rășinari. M-am oprit tulburat. Cincizeci de ani înapoi!

La sfârșitul războiului de o sută de ani, la Paris erau 24 000 de case părăsite; în 1435, Limoges mai avea *cinci* locuitori.

27 oct. Nu înțeleg de ce mă preocup atâta de mine însumi.

Un Prometeu *prost-crescut*.

Citit eseul lui Kant despre „eșecul oricărei teorii raționale". Scrierea este din 1791. Filozoful a trebuit să aștepte bătrânețea ca să observe părțile întunecate ale vieții. În amurgul său, se ghicește presimțirea infirmităților ce aveau să-l asalteze. E aici o latură omenească la care nu poți rămâne indiferent.
... Alții au văzut *asta* la douăzeci de ani.

Dintre toate mâhnirile, cea mai cumplită e cea a consacrării.
E de o mie de ori preferabil să mori necunoscut.

Veleitățile mele de înțelepciune... Prea le-am denunțat ca să nu ascundă un dram de realitate.

29 octombrie. Există la Nietzsche o latură juvenilă care mă calcă pe nervi.

La intrarea în Bon Marché, am dat peste Miss d'Arcy, irlandeza care-mi dădea „lecții" de engleză pe vremea Ocupației. Smochinită în ultimul grad. Altminteri, neschimbată. Mereu aceleași povești. Îmi povestește cum, pe cheiul Senei, i-a spus unui tânăr cu părul lung că e murdar, că trebuie să se spele fiindcă pute etc. — În timpul Ocupației,

de fiecare dată când o întâlneam la Mahieu și se afla acolo vreun soldat sau ofițer german, îmi vorbea englezește ostentativ, ca să fie remarcată și eventual să provoace proteste din partea ocupantului. Nu s-a întâmplat niciodată nimic, neamțul era indiferent, la fel ca, acum, hipiotul pe care l-a ocărât.

Nevoia ei dintotdeauna de a fi *prezentă*, de a ști totul despre toți; nemaivorbind că-i o tâmpită, sau aproape.

Când i-am spus că Beckett a luat Premiul Nobel, mi-a replicat pe loc: „Păi e un irlandez!" Iar ochii stinși i s-au aprins de îndată.

Lebensgefühl

Sentimentul vieții la mine: *ein völlig unbrauchbarer Mensch*[1].

Nu pot servi la nimic și nu vreau să servesc la nimic.

Nu știu pe nimeni care să fie mai nefolositor decât mine. Iată o evidență pe care-ar trebui s-o accept cu modestie, fără să mă împăunez defel. Atâta vreme cât voi fi mândru de ea, nu voi fi făcut nici un pas spre înțelepciune.

Mă depărtez din ce în ce mai mult de exclamație. Să fie oboseala, bătrânețea sau doar bunul-simț?

Orgoliul e comparabil cu focul, cu sângele, cu respirația: el face mașina să funcționeze.

Nu e deci superficial, frivol, efemer: e substanță. Unde orgoliu nu e, nimic nu e.

(După o conversație cu instalatorul meu, care tot timpul discuției n-a încetat să se laude. Și, pe legea mea, avea dreptate.)

30 oct.

A reflecta înseamnă a cântări lucrurile, a simți cât valorează. Asta nu-i bine.

---

[1] Un om cu totul inapt. (*N.t.*)

De aceea e atât de sănătoasă munca manuală, care tocmai asta ne împiedică: să măsurăm *greutatea* lucrurilor, cu excepția greutății fizice... Dacă le examinăm valoarea intrinsecă, conținutul, facem operă de reflecție. Nimic nu rezistă acestui examen.

A reflecta înseamnă mai mult decât a gândi; a gândi nu obligă la nimic; poți să fii un gânditor profund și *să nu fi înțeles nimic*; reflecția se situează la alt nivel: poți să fi înțeles totul fără măcar să treci drept gânditor. Reflecția este o calamitate intimă, consubstanțială; și n-are de-a face cu diversele încercări prin care putem trece. E o *cunoaștere* înnăscută.

Toată viața m-am străduit să cântăresc lucrurile, am încercat să văd cât valorează. Activitate *contra firii* prin excelență.

Neîndoielnic, Nietzsche e cel mai mare *stilist german*. Într-o țară în care filozofii scriau atât de prost, trebuia, prin reacție, să se nască un geniu al Verbului, cum nu are nici măcar *un popor îndrăgostit de limbaj, ca poporul francez*. Căci în Franța nu există un echivalent al lui Nietzsche — în planul expresiei, vreau să spun al intensității expresiei.

Din când în când, zăresc pe străzi umbra lui Adamov. Spun bine *umbra*, căci omul acesta fermecător, profund și fără talent, e un strigoi. Nu ne vorbim de ani de zile. Dar ce contează! Îmi amintesc discuțiile noastre, vocea lui, ochii lui de Crist armean și uluitoarele sale defecte. Pe scurt, o personalitate puternică.

Lupașcu: probabil omul cel mai *viu* pe care l-am cunoscut vreodată.

31 oct. Azi-dimineață, m-am gândit deodată la *mama* lui Kant!!

Cerul vinețiu, *între* asfințit și noapte.

În Psalmul 31 se spune: „Ferice de omul [...] în sufletul căruia nu se află vicleșug!"

Iov, Chamfort și urâtul unguresc — așa *m*-aș rezuma.

Un dumnezeu *personal* este absolut de neconceput. Din ce dereglare profundă se poate naște credința!

Azi-dimineață, deși este *La Toussaint*[1], m-am trezit vesel. Când mă gândesc că sunt oameni care au parte zilnic, la trezire, de starea aceasta! Cum de se pot ei despărți de *această* viață? Moartea ar trebui rezervată numai celor copleșiți de urât.

Mircea Zaprațan, un prieten adorabil, un geniu care și-a irosit viața și care a spus mii de vorbe de care nimeni nu-și va aminti niciodată. Pe vremea când mă întâlneam cu el la Sibiu, bea zdravăn. Îl certam aproape zilnic, dar uneori mă îmbătam împreună cu el. Într-o noapte, era vara, pe la ora 3 noaptea, cum era beat criță, iar eu îi spuneam că trebuie să-și schimbe viața, a deschis fereastra și, cu vocea lui răgușită, profundă și sonoră, a strigat către cer: „Iartă-mă, Doamne, căci sunt român!"

2 nov. Vernon. *Fourgues.* Am descoperit valea râului *Epte.*

„Orice artist vine pe lume ca să spună un singur lucru, un lucru mic de tot, atâta trebuie să găsească el, grupând tot restul în jurul lui." (Paul Claudel, într-o scrisoare din 10 dec. 1910, adresată lui Jacques Rivière.)

Ar trebui să mă opresc la fenomenul nașterii, să nu cobor mai jos de el. Dar nu pot, revin tot mai în urmă, mă retrag înspre nu știu ce, trec dintr-un început în altul. Poate că într-o zi voi reuși să ating originea însăși, pentru ca în sfârșit să mă odihnesc ori să mă prăbușesc în ea.

---

[1] Sărbătoarea tuturor sfinților, la catolici. (*N.t.*)

Nu mă simt cu adevărat eu însumi decât în acele stări de dincolo de disperare.

5 nov. Fenomen absolut nou în Literele franceze: dispariția ironiei.

Pedanți, prețioși, contaminați de tot ce-i mai rău în filozofia germană, spiritele se înfundă în gravitate, chiar dacă le ispitește revolta. Sau, dacă nu sunt grave, sunt insolente. Dar insolența nu este ironie. Sau mai curând e degradarea, contrafacerea jenantă a ironiei.

O vorbă a lui *Barrès*.

I-a scris unui tânăr care publicase o carte cam prea exuberantă despre un rege al Spaniei: „E foarte colorată, deformată și exagerată cum se cuvine... căci arta trebuie să fie o caricatură ce nu se lasă recunoscută ca atare."

N-ar trebui să scriem decât pentru noi înșine, să eliminăm orice didacticism. Le *explicăm* celorlalți; nouă înșine, cel mult ne sugerăm. Nu există nimic mai supărător decât o *teorie* într-un jurnal intim.

Ludwig Marcuse (a nu se confunda cu omonimul său celebru[1]) vorbește, în legătură cu Heidegger, de *paranoia etymologica*.

Gertrud Kantorowicz, călătorind cu toate ineditele lui Simmel, le-a pierdut pe toate, valiza fiindu-i furată în timp ce ea se afla în vagonul-restaurant. Pasternak îi încredințase unei prietene, bibliotecară la Moscova, cele vreo sută de scrisori primite de la Țvetaeva. Cât a durat războiul, bibliotecara, ca să ocrotească o comoară atât de prețioasă, le ducea zilnic în servieta ei; dimineața le lua la birou iar seara le aducea din nou acasă. Într-o zi, și-a uitat servieta în metrou și n-a mai regăsit-o niciodată, în ciuda nenumăratelor căutări.

[1] Herbert Marcuse (1898–1979), filozof american de origine germană, autorul lucrării *Omul unidimensional*. (*N.t.*)

Dintre toți semenii noștri, cel mai mult le semănăm dușmanilor noștri. Nu degeaba le purtăm atâta interes — și ei nouă.

8 noiembrie. În *La Croix*[1] se spune, despre *Demiurg*, că e cartea unui estet al disperării, că autorul nu e sincer etc.

Este de neiertat să pui la îndoială sinceritatea unui scriitor pentru că nu-ți împărtășește opiniile. În cazul ăsta, orice adversar e un impostor.

În ce mă privește însă, nu sunt adversarul nimănui. Iar acest critic imbecil nici măcar n-a observat că nu sunt câtuși de puțin ostil religiei, ba dimpotrivă.

Orice pesimist este un umorist.

Tema asta a nașterii e peste poate de sterilă. Am „ales" o fundătură și mă mir că nu înaintez!

Marile sisteme din secolul al XIX-lea — Hegel, Schelling, Schopenhauer, Hartmann — se înrudesc cu sistemele gnostice.

Toate aceste mari construcții metafizice nu puteau să apară decât în sânul unei națiuni vizibil lipsită de ironie și de bun-simț.

Ironia este moartea metafizicii.

Recitit Heidegger: caz unic de profunzime și de impostură.

Lipsa de „probitate" a limbii germane. Așadar impostura e la origine.

12 noiembrie

Plimbare ieri între Saint-Chéron și Dourdan. Toți arborii, ruginii. Seara, traversând o pădure, m-am gândit la

[1] Revistă catolică din Franța. (*N.t.*)

Lenau. Erau acolo toate motivele: Waldeinsamkeit, Herbststimmung, Wehmut[1] etc., numai lucruri cu care poezia actuală n-ar avea ce să facă.

Claudel e personalitatea cea mai puternică din generația Valéry-Gide. Ce sunt în comparație cu el acești imbecili de suprarealiști care l-au ridiculizat? Când te gândești că Breton vorbea despre el cu dispreț! Dar ce este Breton pe lângă el? Nu-mi plac nici teatrul, nici *Odele*, nici comentariile lui Claudel despre Biblie; dar figura lui în întregul ei este impresionantă.

Trebuie să suporți o infamie la fel cum suporți o infirmitate.

Tot ce ni se întâmplă e suferință, binele ca și răul. Mai ales binele.

Răzbunarea este o eliberare. A nu te răzbuna înseamnă a-ți otrăvi existența.

Este *impur* oricine nu are forța de a se răzbuna — sau de a depăși dorința de răzbunare.

Melancolia este setea languroasă de insolubil.

Te naști înțelept — sau devii după ce ai iubit și apoi ai trădat toate cauzele.

Veselia e masca mea, mântuirea mea.

Un veleitar al violenței. Toți cei cărora nu le-am stâlcit mutra sunt tot atâtea reproșuri pe care mi le fac și care-mi otrăvesc existența.

15 noiembrie

Concertul pentru pian și orchestră de Chopin, scris la nouăsprezece ani! Ce profunzime și ce strălucire!

---

[1] Singurătatea pădurilor, dispoziție autumnală, melancolie. (*N.t.*)

La mine, filonul cel mai „autentic" e filonul romantic. Mi-am greșit epoca — și, aș adăuga, istoria, lumea, universul, *ființa*.

Era orgolios, ar fi vrut să verse lacrimile *cele mai prețioase*.

17 noiembrie. Cu excepția lui *Ecce Homo*, nu-mi mai plac scrierile lui Nietzsche din ultima lui perioadă. Ceea ce mă îndepărtează de el e megalomania la care nu renunță niciodată. Îmi plăcea asta pe când eram tânăr; acum mi-am schimbat *tonul*.
(*Ecce Homo* e totuși scrierea lui cea mai delirantă. Neîndoielnic. În ea însă *depășește* chiar și grandomania.)

Ceea ce s-a numit „nebunia *credinței în sine*" e lucrul care-mi lipsește cel mai mult, care se depărtează de mine pe măsură ce înaintez în vârstă.

Un popor este pierdut când nu mai poate zămisli zei, când și-i caută în altă parte; asta e valabil în politică mai mult chiar decât în religie.

În tot secolul al XIX-lea, Franța și-a imitat propria Revoluție; în secolul nostru, nu-i mai poate imita decât pe ceilalți.

Viața mea „intelectuală" a început cu credința în misiunea mea (epoca *Schimbării la față*). La douăzeci și trei de ani eram profet; pe urmă credința a slăbit, și an de an am asistat la declinul convingerii că am o misiune de îndeplinit, o influență de exercitat. Tare mă tem (?) că, până la urmă, scepticul din mine are câștig de cauză. Cu vârsta, am devenit *modest*, adică din ce în ce mai normal. Iar un om cât de cât echilibrat nu poate să-și aroge o misiune, nici să creadă în el însuși cu pasiune. Când mă gândesc că în 1936 (?), la München, am ajuns să cred că o nouă religie avea să apară în Balcani — atât de intens trăiam și într-atât frenezia mea îmi dădea încredere în mine. O încredere care mă îngrozea,

căci nu credeam să mai pot suporta mult timp asemenea tensiune.

(Am urmat exact traseul opus celui parcurs de Nietzsche. Am început cu... *Ecce Homo*. Căci *Pe culmile disperării* asta e: o provocare aruncată lumii. Acum orice provocare mi se pare prea infantilă și sunt prea sceptic ca să mai comit vreuna.)

Misiunea mea e să nu am o misiune. Nu degeaba am frecventat un pic budismul.

A aspira la nirvāna înseamnă a te elibera de ideea misiunii, cu tot ce e demonic, dar și fortifiant în ea.

18 noiembrie. Dacă omenirea îi iubește atâta pe *mântuitori*, halucinați care-și arogă o misiune, care cred în ei înșiși cu fanatism, e pentru că-și închipuie că mântuitorii cred în omenire.

Discuție de aproape trei ore cu un tânăr editor italian, mai ales despre viitorul Europei. Mi se pare că i-am spus niște lucruri care l-au demoralizat.

Nu sunt apreciați decât scriitorii care au influență, care au discipoli, care fac școală, care au o posteritate; pe scurt, care au *semeni*.

20 nov. Cine nu disprețuiește nu poate să se afirme. Fiecare generație minimalizează ce a făcut precedenta; altfel n-ar avea forța de a-și elabora o originalitate.

La întrebarea: Ce este nirvāna?, Buddha nu răspunde, dar nu primește răspuns nici întrebarea lui Pilat: Ce este Adevărul?

21 noiembrie. De când am scris și *publicat* textul despre sinucidere, obsesia pe care o aveam s-a dezumflat considerabil. Ceea ce dovedește că nu e chiar atât de rău să fii autor.

22 noiembrie. Fiecare își sapă groapa. Frate-meu, refuzând să se însoare cu fiica președintelui Republicii Române, a devenit vulnerabil. Dacă ar fi făcut această concesie (importantă, recunosc), cu siguranță că n-ar fi stat șapte ani în pușcărie.

Când nu voi mai avea nimic de spus, va trebui să mă retrag ori să mă sinucid. Voi izbuti oare?

Vioiciunea ce depășește anumite limite degenerează în vulgaritate.

Vulgaritatea este vioiciunea lipsită de finețe, dar nu lipsită de inteligență.

Un prost nu e vulgar, e pur și simplu prost. Vulgaritatea cere un anume nivel, și de asemeni are anumite pretenții.

Cel mai adesea, cădem în vulgaritate atunci când vrem să fim mai mult decât suntem. Imitația *vizibilă* frizează vulgaritatea.

23 noiembrie. Soarta mea e să sfârșesc ca un câine, mi-am spus azi-dimineață la trezire. Neavând forța să mă scol, mi-am lăsat memoria să rătăcească și m-am văzut copil, cățărându-mă pe munții din Rășinari. Într-o zi am dat peste un câine legat de un arbore (de mult timp, pesemne) și care era atât de slab, de *transparent*, atât de golit de viață, încât n-a putut nici să latre, nici să se bucure de prezența mea. N-a avut decât forța să mă privească fără să se miște — însă era *în picioare*. De când era acolo? Și n-ar fi fost mai caritabil să fie ucis decât să fie condamnat să moară de foame? L-am privit câteva clipe, apoi, îngrozit, am fugit.

În orice teamă există un fond de lașitate. Până la urmă, nimic nu poate sfârși cu bine; ar trebui s-o știm, și totodată să avem curajul să nu ne gândim la asta.

Pentru anxios, nu există nici o diferență *calitativă* între succes și eșec. Reacția lui e până la urmă aceeași față de amândouă. Amândouă îl deranjează deopotrivă.

Plimbare în pădurea Fontainebleau. Tot timpul, o angoasă difuză, pe care-am refuzat s-o analizez.

Potrivit unuia din discipolii săi, Alain obișnuia să spună: „Tot ce merge rău merge de la sine."

O națiune — iar o civilizație cu atât mai mult — dispare atunci când în ea dispar *tabuurile.*

Euforia este ruda săracă a extazului.

Goethe este ultimul maestru în banalități. Trebuie să coborâm în Antichitate ca să-i găsim egalii...

Îmi reproșez că n-am făcut nimic ca să evit să mă nasc.

25 noiembrie. Un singur lucru contează: să-ți urmezi firea, să faci ceea ce ești menit să faci, să nu fii nedemn de tine însuți.

Toată viața, *de frică să nu mă trădez*, am refuzat toate șansele care s-au prezentat. De aceea, prima mea reacție în fața succesului este retragerea.

Dacă deosebirea dintre o limbă vie și una moartă este că în ultima *nu ai dreptul să faci greșeli*, atunci franceza e o limbă moartă.

Când doi francezi se ceartă, dacă nu trec la violențe, ei își reproșează, ca ultim argument, greșelile de limbă. Într-o scrisoare de injurii, evită cu orice preț orice greșeală, orice improprietate. Cel mai mult îți va fi reproșat acest păcat de formă, pe când *fondul* va fi ignorat.

Hudson Review publică textul meu despre Valéry, urmat de al lui Auden. Tonul acestuia din urmă este *bun*, fără sarcasme, fără reproșuri, fără insinuări, fără acea acreală permanentă ce-l caracterizează pe al meu. Nimeni nu are dreptul să se proclame judecător: ce mă îndreptățește să fac pe inchizitorul literar al lui Valéry?

Există un răspuns: nu-l iert pentru că a contat în viața mea, pentru că m-a *marcat*. Detest ingratitudinea, dar nu mă pot împiedica s-o simt, mai ales atunci când se situează la o anume înălțime.

Apoi îi reproșez că m-a făcut să cred prea mult în stil, sau, cum se spune azi, în scriitură. Prea mult l-am idolatrizat. Ce risipă de timp pentru niște *fleacuri*!

Încrederea în sine e bună pentru a produce, nu pentru a descoperi. Adevărurile se dezvăluie dincoace sau dincolo de această încredere, în incandescența sau în răceala conștiinței.

Toți oamenii pe care îi iubesc, sau mai curând îi venerez, au fost incapabili să-și câștige existența...

Singurul lucru ce m-ar putea răscumpăra în starea de mizerie morală în care mă aflu ar fi să scriu o carte care să fie *a mea* mai mult decât celelalte.

La mine, orice dorință naște o contra-dorință; în orice caz, dorința contrară. Astfel încât, orice-aș face, contează doar ceea ce n-am făcut.

Azi-dimineață, în pat, am meditat la motivele pentru care Weininger[1] m-a pasionat atâta în tinerețe. Îmi plăcea, evident, că ura femeia. Dar și mai mult mă seducea faptul că, evreu fiind, își detesta „neamul", la fel cum mie, român, îmi era groază că sunt român. Refuzul originilor, neputința de a te resemna să fii ceea ce ești, drama de a te visa altul, le cunoșteam pe toate; mi se părea însă că Weininger a mers cel mai departe în acea voință, acea căutare a autonimicirii, că reprezenta un caz-limită, *cazul*.

Cine n-a avut curajul să se sinucidă în plină tinerețe și-o va reproșa toată viața.

---

[1] A se vedea „Weininger. Scrisoare către Jacques Le Rider", în *Exerciții de admirație*. (*N.t.*)

În cazul meu, nu-i vorba de curaj. Eu am *amânat*: asta-i tot. După o vreme, observi că-i prea târziu, că ai ratat prea multe ocazii și că trebuie să te resemnezi.

La mine, teama de viitor e altoită pe *dorința* de a simți această teamă, eu doresc să mi se întâmple lucrul de care fug.

De când am încetat să scriu despre Istorie și, în parte, să mă gândesc la tot ce e absurd sau îngrozitor în ea, sunt mult mai senin decât înainte. Ar trebui să extind operația la toate domeniile și să ajung să nu mă mai gândesc la nimic. Ar fi seninătatea absolută.

Este evident că Dumnezeu era o soluție, și că niciodată nu vom mai găsi una la fel de mulțumitoare.

De dimineața până seara, scos din fire, inutil. Ce fericit trebuie să fie un arbore! Dar o piatră!

Aceste violențe lăuntrice, care nu duc la nimic, mă consumă prostește și mă împiedică să mă concentrez asupra unei probleme personale. Ele mă reduc la starea de vulcan grotesc.

Niciodată nu reacționez pe loc la calomnie: o las să se răspândească, și intervin abia atunci când toți au acceptat-o, sau când nimeni nu mai e dispus să mă asculte. *Ich bin nun einmal so*[1]!

28 noiembrie. Am remarcat că nu pot accepta un dar (s-o spun de-a dreptul: în bani) decât dacă, într-un fel sau altul, această acceptare e legată de o umilință din partea mea. E prețul pe care îl plătesc, pe care trebuie să-l plătesc ca să mă spăl în propriii mei ochi de rușinea de a cerși *în chip onorabil*.

Am trăit toată viața ca un cerșetor. Un cerșetor căruia i s-a dat, dar care n-a cerut.

---

[1] Așa sunt eu! (*N.t.*)

Am înțeles de mult că nu am nimic de învățat de la filozofi și nu știu de ce mă încăpățânez să le răsfoiesc cărțile. E drept că îi prefer pe teologi, care, față de filozofi, au avantajul de a evolua în straniu și neverificabil: superioritatea lor asupra filozofului este superioritatea viciosului asupra virtuosului.

Două lucruri care au contat enorm în viața mea: muzica și mistica (deci *extazul*) — și care se îndepărtează...

Între douăzeci și douăzeci și cinci de ani, *orgie* a amândurora. Pasiunea pentru ele era legată de insomniile mele. Nervi incandescenți, întinși să plesnească în fiece clipă, pofta de a plânge dintr-o fericire insuportabilă...

Toate au fost înlocuite de acreală, de zbucium, de scepticism și de anxietate. Pe scurt, o scădere a temperaturii lăuntrice — singura explicație că mai sunt în viață. Căci dacă era să rămân în starea aceea de ebuliție, de mult mi-aș fi ieșit din minți.

Sunt tipul negatorului însetat de ceva diferit, de un *da* catastrofal.

... și care e disperat că nu l-a găsit de partea aceasta a nașterii.

Groasa tămâiere românească. Un scriitor de acolo îmi trimite ultima lui carte cu următoarea dedicație: „Divinului E.C., admiratorul său febril."

Hiperbola e viciul nostru național. Nu sunt ferit de el, vai! Tot auzindu-i pe ceilalți cum exagerează, exagerezi și tu puțin câte puțin, iar imitația devine obicei. Trebuie spus de asemeni că în exagerarea lor există un soi de căldură și chiar de generozitate, pe care uneori ai vrea s-o găsești la francezi, atât de calculați, de reci în complimentele lor. Atât de mult își calcă pe inimă și par atât de stingheriți atunci când le scapă vreunul, că parcă ar slăbi cu zece kilograme! Nu le place să facă ceea ce ei înșiși așteaptă.

Originalitatea nu e un criteriu. Paganini e mai original decât Bach.

Citesc o cărticică destul de abilă și foarte răutăcioasă a lui Gracq. Îl atacă pe Cocteau și pe alții de același soi, morți încă din viață. La ce bun să irosești atâta vervă de pomană?

Mă gândesc la articolul meu despre Valéry, atât de nedrept, atât de inutil agresiv și de sarcastic. Am adevărate remușcări că l-am scris. E un lătrat de cotei. Ce rușine!

Portretul Margueritei Jamois făcut de Julien Gracq în *Lettrines* este o capodoperă. Ea jucase cu multă strălucire rolul *Mayei*[1] — „Iar acest rol, cum rareori se întâmplă, o împlinise, o făcuse să înflorească fizic — nu cum se împlinise Ludmila Pitoeff în rolul Jeannei d'Arc, ci așa cum văzusem, în timpul războiului, steaua galbenă conferind deodată ținută, noblețe și nu știu ce lumină vrăjită în ochii anumitor evreice."

3 dec. Adineaori la radio, J.L. Barrault, vorbind despre Artaud, spunea că în teatru trebuie să te înalți fără a pierde contactul cu publicul, cu mulțimea, dar că Artaud îl pierdea, pentru că era *bolnav*.

Observația e foarte justă: boala te face să pierzi contactul cu mulțimea. Boala merge la esență, la Unul.

Nu poți crede că un bolnav nu se gândește la Dumnezeu, la ceea ce rămâne când totul a dispărut.

Dumnezeu este ceea ce supraviețuiește evidenței că nimic nu merită să fie gândit.

Minut de reculegere: să savurezi voluptatea de a nu te gândi la nimic, să te odihnești în conștiința unei nulități calme, a unui popas în suprem.

În magazinul cu alimente de regim la care sunt client de ani de zile, vânzătoarea, o fată bătrână urâtă și antipatică, mă calcă pe nervi. Azi, la o remarcă a ei răutăcioasă, i-am răspuns pe același ton, fără să fac totuși scandal, din cauza oa-

[1] Piesă de Simon Gantillon (1887–1962) apărută în 1924 și care a cunoscut un succes considerabil; eroina piesei, Maya, este o prostituată. (*N.t.*)

menilor care erau acolo. — Când detești pe cineva de mult timp, este omenește imposibil să eviți o ieșire. Ar trebui totuși să încercăm. În cazul meu, știam că într-o bună zi, pentru un fleac, mă voi înfuria pe această cumătră. Dacă n-ar fi fost nimeni, aș fi făcut un tărăboi care m-ar fi otrăvit pentru mai multe zile. De ce nu pot să fiu englez, măcar un pic! Ar trebui să port melon ca să-mi amintesc la orice întâlnire că trebuie să urmez un model total diferit de firea mea.

Citit câteva pagini din Schopenhauer. Recitit mai curând. Nu ceea ce spune Schopenhauer, cât pasiunea cu care o spune face să-l mai putem citi. Un filozof pasionat e ceva atât de rar încât trebuie mai degrabă omagiat decât urmat. Îmi plac la Schopenhauer maniile, capriciile, butadele, extravaganțele și acel amestec de gravitate și rea-credință, condimentate cu umor, care fac din el cel mai mare moralist german după Nietzsche.

(Față de Nietzsche, Schopenhauer are avantajul umorului, de care poetul lui *Zarathustra* este complet lipsit. Nietzsche era prea pur, trăise prea puțin în contact cu oamenii, apoi prea era mânat de un suflu tragic ca să fie capabil de acea formă de scepticism pe care o presupune umorul. Apoi Schopenhauer avea ceva de „pramatie" și era mult mai aproape de Voltaire decât Nietzsche, care se credea moștenitorul lui.)

Aș putea spune despre mine ceea ce a spus despre sine, cu mai puțină îndreptățire, Sainte-Beuve: „Nu i-am permis nimănui să spună: *E de-al nostru.*"

„Prefața" mea la Valéry a apărut în *N.R.F.* — Ce-i reproșez lui Valéry e *lipsa de modestie.* Nu ai dreptul să-ți atribui un statut ce nu se justifică prin nimic, și cu atât mai puțin să-i disprețuiești pe cei care au avut probitatea să-și recunoască limitele. Mă revolt împotriva grandomaniei altora pentru că nu mai am șansa de a-i simți avantajele. Într-adevăr, sunt lecuit de toate delirurile și, în ascuns, regret amarnic. Pizmuiesc nebunia lumii întregi.

Aș vrea să scriu un eseu despre *conștiință*, temă care mă obsedează dintotdeauna și pe care am abordat-o, fără s-o adâncesc, în tot ce am scris.

Gradele conștiinței.

Blake: „Mai bine sugrumi un copil în leagăn decât să porți în suflet o dorință neîmplinită."

Aici se află, deja, esența psihanalizei.

Papa Inocențiu al IX-lea comandase un tablou în care era reprezentat pe patul de moarte și pe care-l privea de fiecare dată când trebuia să ia o hotărâre importantă.

Ar trebui să-mi procur cartea lui Rank despre *Traumatismul nașterii.*

Acea criză de plictis pe care am avut-o la cinci ani (1916), într-o după-amiază pe care n-am s-o uit niciodată, a fost la mine prima și adevărata trezire a conștiinței. Din acea după-amiază datează nașterea mea ca ființă *conștientă*. Ce eram înainte? O ființă și atât. *Eul* meu a început cu acea fisură și totodată revelație, ce exprimă bine dubla natură a plictisului. Am simțit deodată prezența nimicului în sângele meu, în oasele mele, în respirația mea și în tot ce mă înconjura, eram vid ca obiectele. Nu mai era nici cer, nici pământ, doar o nesfârșită întindere de timp, de timp mumificat.

Fără plictis n-aș fi avut identitate. Prin el, și din cauza lui, mi-a fost dat să mă cunosc. Dacă nu l-aș fi cunoscut niciodată, m-aș ignora total, nu aș ști cine sunt. Plictisul e întâlnirea cu sine — prin perceperea nulității sinelui.

M-am născut în acea după-amiază când aveam cinci ani și când mi-a fost dat să asist la golirea universului săvârșită sub ochii mei.

Plictisul este morbid dacă se repetă adesea, dacă devine cronic. Plictisul poate fi o criză sau o aventură organică,

o fantezie, un episod metafizic; în aceste ipostaze, el nu contează; dacă însă se *organizează*, dacă devine cronic, înrobește toată ființa.

Am citit un text în care C., spirit riguros, ultra-clasic, face exerciții în genul fantastic. Este fals, pare o pastișă. N-ar trebui să intrăm niciodată într-un domeniu pentru care nu suntem făcuți. Greșeala intelectualului, în Franța, e de a crede că se poate ilustra în orice domeniu, că e destul să fii abil pentru a excela, și că poți suplini talentul prin inteligență. De fapt, n-ar trebui să ne aventurăm acolo unde nu avem chemare. Vocația nu se inventează, nu se confecționează. Trebuie să ai curajul să-ți urmezi legea și să nu te depărtezi de la ea, cu gândul ascuns de a-ți spori patrimoniul, de a te înnoi. Nu te înnoiești, nu sporești făcând piruete. Nu faci decât să-ți dezvălui limitele și veleitățile.

8 decembrie 1969

Ieri, duminică, pe șesul de lângă Dourdan, zăpada acoperise totul. Mare calmă, înghețată. Un cocoș înainta singur. Mersul lui țanțoș, ținuta mândră, pe fundalul acela de infinit feeric și mohorât, m-au făcut să pricep că de la ridicol la fantastic poate fi doar un pas.

Solul alb și pădurea cenușie combină feeria cu sinistrul care-o înnobilează și o complică.

Ascultându-l astăzi, la radio, pe Ruggiero Ricci interpretând Partita nr. 1 de Bach, am simțit că nu trebuie să renunț, că nu am dreptul să mă las în voia curentului și că, în ce mă privește, am datoria să-mi revin în fire.

În eseul său *Poe și Franța*, Eliot scrie: „O totală ignorare a stilului poate însemna că poezia încă nu și-a făcut apariția; o totală indiferență față de subiect poate însemna că poezia a ajuns la sfârșitul ei."

9 decembrie. Citit cu plăcere *Découvertes* a lui Eugen. Tonul e detașat și uneori aproape senin, așa cum se cuvine pentru cineva care se înstrăinează din ce în ce mai mult de viața și chiar de opera sa.

Nu știu nimic mai prostesc decât să ai o „operă" și s-o invoci. Cei care n-au scris și n-au publicat nimic nu-și cunosc fericirea și extraordinara libertate. O operă e un lanț, poate cel mai rău, pentru că nu-l poți *uita*.

De regăsit în *Nașterea tragediei* povestea lui Midas și a lui Silen — despre fericirea de a nu te fi născut.

Peste cinci ani, tinerii, deveniți șomeri, vor întoarce lumea cu susul în jos. Acum sunt pensionari de douăzeci de ani, care trăiesc pe banii părinților sau ai statului. Când însă vor vedea că pentru ei nu există nici o soluție, se vor răzvrăti. *După aceea*, teroarea va fi inevitabilă, și va fi dezlănțuită împotriva lor.

Doar agresivitatea, nevoia de a turti mutra cuiva îți dă sentimentul că exiști.
(Tinerii de azi umblă în găști; or, găștile nu au rațiune de a exista și nu pot să dureze decât dacă tind să se distrugă unele pe altele.)

De îndată ce adopți un ton profetic, oamenii încep să se adune. Când însă te îndoiești, cine vrei să alerge? Îndoiala nu e o goarnă.

Grandiosul prost-gust al lui Claudel, pe care-l întâlnești în toată opera lui și mai ales în epitaf:
„Aici zace sămânța lui Paul Claudel."

Imensul orgoliu al celor care n-au reușit, care nu sunt recunoscuți și care nu-și uită o secundă meritele. Mai suportabil e orgoliul omului care și-a dat măsura și care, foarte adesea, sătul de succesul lui, încearcă să-l minimalizeze!

12 dec. — Nu cunosc ceva mai trist sau mai patetic decât, bunăoară, viața lui Nietzsche la Sils-Maria, unde făcea pe galantul pe lângă niște babete, englezoaice și rusoaice, și le implora să nu-i citească scrierile. Avea un respect special pentru femeile cucernice. — În toată istoria filozofiei, nimeni altul n-a mai trăit în asemenea contradicție cu, nu spun ideile, dar cu morala sa. Era un miel care se visa lup.

A scrie despre sinucidere înseamnă s-o fi depășit.

Bunătatea este calitatea supremă pe care o putem poseda. Din păcate, niciodată nu e dobândită; te naști cu ea, iar în decursul vieții se poate accentua sau atenua, dar nu poți ajunge la ea prin efort, prin altruism voit sau generozitate. Dacă nu ești bun din fire, nu vei deveni bun niciodată; și, foarte grav, cel mai adesea această calitate nu se întâlnește la marile inteligențe. E ca și cum ar fi incompatibilă cu funcționarea spiritului. S-a tot repetat că-i mai frecventă la oamenii simpli. E, din păcate, adevărat, deși, când se întâmplă ca oamenii simpli să fie răi, sunt mult mai răi decât firile complexe și, minune!, de o manieră mai rafinată, mai ingenioasă.

Aș vrea să fiu bun, oricum mai bun decât sunt. N-aș putea reuși decât dacă aș renunța să-i judec pe oameni. Dar asta e cu neputință, căci sunt un om pătimaș, adică simt o pornire viscerală să-i judec, deci să-i urăsc pe semenii mei, mai toți odioși, s-o recunoaștem. Întotdeauna am crezut că omul nu a fost o *reușită* și că Dumnezeu sau Natura nu putea izbuti, că era un fel de fatalitate să iasă ce a ieșit.

Ca orice individ condamnat la introspecție, urăsc omul. Căci prea l-am cunoscut în profunzime ca să-mi permit, în ce-l privește, luxul celei mai mici iluzii. — Cu toate astea, rămâi stupefiat la ideea că dintr-un spermatozoid a putut ieși, câteodată, un *sfânt*.

Văzut ieri *Umbrele mării* de Yeats. Sala goală. Tineretul de azi nu poate aprecia o piesă atât de fundamental, de radi-

cal poetică. Îl înțeleg. E nevoie de un minimum de cinism care să tempereze excesul de poezie; altfel riscăm să cădem în searbăd, în pueril, în sublim, în livid. Beckett, de fiecare dată când riscă să cadă în lirism sau metafizică, își pune personajele să scoată un râgâit, iar această autoderiziune, prin care „eroul" își recapătă controlul de sine, e cum nu se poate mai nimerită și mai actuală. Yeats este un mare poet, dar teatrul lui nu e decât o bună producție gen Maeterlinck[1].

Expoziție Giacometti.[2]

Pictor și sculptor supraevaluat. Ar fi trebuit să se facă o selecție și să fie expus într-o sală sau două, în loc să fie *diluat* în tot muzeul.

Creația ultimilor ani e admirabilă. Dar de ce a trebuit scoasă opera de dinainte de război? Giacometti nu este original și impresionant decât începând din momentul când s-a *găsit* pe sine, adică anii când *girafizează*, când subțiază trupurile și capetele până ce nu mai au grosime, masă, greutate. E un atentat din cele mai subtile împotriva materiei, a greutății. Giacometti avea geniul subțierii; chiar și atunci când e grandios, e grandios în... diminutiv.

Este ceva ridicol să vrei să „faci" o operă. Dar cum să numești refuzul de a o face atunci când ai mijloacele?

14 dec. Într-un articol despre India, Béguin se miră că hindușii sunt incapabili să-și dateze cu exactitate monumentele. Un ghid, spune el, „va face erori de datare de trei–patru secole".

Te întrebi ce importanță poate avea, pentru niște oameni care trăiesc în afara Istoriei, să știe că templul cutare datează din cutare secol, că e vechi de cinci sau de nouă veacuri. Punctul de vedere istoric nu are nici o valoare când e vorba de realități spirituale.

---

[1] Vezi nota de la p. 24. (*N.t.*)

[2] Cuprinzând sculpturi, picturi și desene, această mare expoziție a fost deschisă la muzeul Orangerie, între 5 octombrie 1969 și 11 ianuarie 1970. Alberto Giacometti a murit pe 11 ianuarie 1964. (*N.t.*)

Predicile lui Buddha datează, pare-se, din secolul al IV-lea înaintea erei noastre. Când le citești din nevoie interioară și nu din curiozitate filozofică, te gândești oare că au fost concepute într-o epocă atât de îndepărtată? Oare *durerea*, de care este vorba în primul rând, reprezintă o realitate situată în timp? Suferim mai puțin decât se suferea atunci? Suferința nu are dată; se schimbă doar felul de a o exprima.

Orice opțiune ca atare este obligatoriu greșită? În teorie nu, în practică da. În afară de asta, s-ar cuveni adăugat, ea este inevitabilă. Căci nu putem să nu optăm, iar această lipsă de opțiune este opțiunea prin excelență.

Violența mă definește. Iar pentru că nu pot s-o traduc în act, pentru că trebuie s-o reprim, s-o strâng în mine, simt că-l *trădez* pe cel care sunt cu adevărat. *Nerealizat* din prudență, lașitate, „înțelepciune", deliberare, atavism. — *Explozia*, ba nu, *nevoia de explozie*, iată ce simt, dar cum știu că nu pot exploda, mă consum regretând, mă istovesc urându-mă, îmi reproșez că sunt sub posibilitățile mele — aș vrea să-mi stâlcesc mutra, într-atât mă exasperează compromisurile, concesiile, resemnările mele. Nu mai suport să mă stăpânesc. Va trebui să urlu în sfârșit — să urlu ca să nu mai urlu.

Nietzsche, în primele zile de nebunie, nu înceta să ceară femei... Reacția unui mare inocent.

Erwin Rhode, vorbind despre o vizită pe care i-a făcut-o lui Nietzsche cu doi ani înainte de prăbușire, spune: „Părea că vine dintr-o zonă unde nu locuiește nimeni."

15 decembrie. Niciodată nu m-am lovit de atâtea dificultăți în tratarea unui subiect ca acum, când scriu despre naștere. Poți pune în discuție viața, moartea, orice — sunt suportabile, sunt subiecte normale. De ce nu e la fel de simplu să vorbești despre naștere? De ce, atunci când o fac, simt această jenă, de ce am acest aer lipsit de convingere,

ba mai mult, vinovat? — Pentru că este antinatural, antitu-însuți să-ți judeci începuturile, să-ți pui în cauză originile. E ca și cum toate punctele unui parcurs ar fi infamante, în afară de primul: parcă ar fi de neatins și chiar sacru. Poți să te lepezi ușor de Dumnezeu, de *origine*, dar nu de propria-ți naștere, de originea ta. De aceea, de fiecare dată când vorbesc despre naștere am sentimentul de a comite o crimă fără egal, și în același timp de a mă elibera de toate și de mine însumi: o eliberare fără precedent, plină de riscuri, cea mai importantă de care e capabil un muritor.

Lui Christoph Schwerin, care sub titlul „Iov printre moraliști" a scris într-un ziar german o cronică interesantă despre *Silogisme*, i-am scris că iubesc, întocmai ca Iov, „lepra și sintaxa".

În fiecare clipă ar trebui să ne gândim că nu ne-a mai rămas mult timp, și să *muncim*, să ne realizăm, să încheiem ce avem de terminat; da, sigur — însă la fel de bine putem să ne spunem că, dacă tot nu ne rămâne mult timp (ce contează că e o lună, un an, zece ani sau mai mult!), nu are rost să ne grăbim, că e mai înțelept să abandonăm totul, că o operă nu valorează mai mult decât absența unei opere.

Cele două atitudini își au eroii lor. Trebuie însă precizat că doar reprezentanții celei dintâi sunt cunoscuți; ceilalți, nelăsând urme, posteritatea nu are cum să-i cinstească.

Ce contează că trăiesc sau că mor sau că... — dar asta-i tot. Altă opțiune nu există. Ce sărăcie!

18 dec. *Și ce dacă*! — e vorba care-mi vine cel mai des în minte când sunt cuprins de perplexitate. E, dacă vreți, un tic, dar unul edificator, nu un automatism.

Marea șansă a lui Nietzsche de a sfârși așa cum a sfârșit.

Mă cunosc — așa cum este intolerabil să te cunoști.

Nietzsche, în ultimii ani de *Unmachtung*[1], mut, apatic, își privea fix, ore în șir, mâinile.
Ca Macbeth după crimă.

Libertatea, fantezia, preafericita relaxare de dinainte de a te naște.
Naștere și cătușe sunt pentru mine sinonime.

Nașterea ca jug, ca lanț — nu e încă sentimentul curent, general; dar poate deveni; e suficient să ne gândim la ea îndelung, să medităm la ea mai mult decât se cuvine (e cazul meu, vai!).

19 dec. Azi-dimineață, m-am înfuriat dincolo de orice închipuire pe instalatorul „meu", care, cu o întârziere de două luni, a venit să isprăvească o lucrare pe care n-o terminase când a instalat un radiator cu gaz.
(Mi-e atât de rușine de ieșirea mea că n-am decât o idee în cap: să-i cer scuze acestui instalator obraznic.)
S-a făcut, i-am telefonat instalatorului.

Lucrul cel mai grav e să-ți pierzi controlul de sine.
A fost o vreme când îmi plăcea să insult oamenii. O mai fac uneori, fără să vreau, și întotdeauna am vii remușcări după aceea.

Tânăr fiind, aveam voluptatea de a-mi face dușmani — acum nu știu ce să fac nici cu cei pe care abia îi târăsc după mine.

Sunt un obsedat, deci ar trebui să fiu un fanatic, dar nu sunt.

Nu se poate spune că satisfacția de a fi creat o operă ce nu interesează pe nimeni e pură. Oricum, ea există, și, chiar și impură, este o sursă de orgoliu iar uneori de voluptate.

[1] Nebunie. (*N.t.*)

În Japonia feudală, vendeta era permisă legal — căci nu aveai „dreptul să trăiești sub același cer" cu ucigașul unui tată sau al unui frate — cu condiția să anunți autoritățile judiciare după tipicul legii, fixând o dată-limită pentru împlinirea răzbunării.

Când te simți batjocorit și te gândești la nedreptate, totul devine Amărăciunea Amărăciunilor.

Bucuria nu e un mister: e pur și simplu o senzație pură — pe care o ai doar în acele rare momente când dispare obsesia că ești victimă, când nu invidiezi pe nimeni, când îi ierți pe toți, când ești pizmuit de un zeu.

Bucuria: nimic din ceea ce mi se întâmplă nu mă mai atinge, și de altfel nimic nu se întâmplă, nici nu s-ar putea întâmpla. E o lumină ce se devoră pe sine, la nesfârșit; e soarele *la începuturile sale*.

Nu există bucurie decât atunci când victoria altuia, chiar și contra noastră, nu e o înfrângere pentru noi: bucuria e un moment de supremă invulnerabilitate.

Nevolnicii, bolnavii, muribunzii ce *îndrăznesc* să propună omenirii un nou crez: Nietzsche, cel mai jalnic și mai *optimist* dintre ei.

Nietzsche a trecut de la pesimism la delir; de aceea a avut atâția discipoli, grotești în cea mai mare parte.

22 dec. Plimbare minunată ieri în pădurea Rambouillet.

De sus, de pe stânca de la Angennes (?), învăluită în ceață, aveai impresia că te afli undeva în munții Jura.

Citit *Jurnalul Doctorului Faustus* de Thomas Mann. Totul e banal, afară de cele trei-patru pagini despre Gerhart Hauptmann. E ciudat să vezi un om la sfârșit de carieră, atât de vanitos. La ce bun să citezi toate complimentele pe care ți le-au făcut amicii? Când știi că nici o laudă nu este intrinsec sinceră, cel mai bine e să nu faci caz de ele vreodată.

Franceza e mai frumoasă poate decât engleza, dar o voce engleză e întotdeauna mai melodioasă, mai emoționantă decât una franceză.

Aceste voci pițigăiate, ce coșmar!

Orice furie împotriva mea sau a celorlalți sfârșește la mine în furie contra nașterii mele; mai mult, tot ce mi se întâmplă ține de furie, astfel încât această naștere nenorocită, care ar trebui să-mi fie indiferentă, pe care ar fi trebuit s-o uit, cum fiecare și-o uită pe a sa, se așază în centrul preocupărilor mele, înlocuindu-mi viața și chiar ființa.

Numai o „cură" m-ar putea vindeca, m-ar putea elibera de nașterea mea. Dar care, Doamne, care? Prea des am folosit ca leac sarcasmul pentru ca acum să găsesc ușurare în vreo terapeutică naivă.

Nu iubesc decât explozia, și cred că singura perioadă din viața mea pe care o pot califica drept eroică e cea a primei cărți scrise în românește, *Pe culmile disperării*; în fiecare clipă simțeam că momentul următor putea foarte bine să nu mai vină niciodată. Dacă există ceva inexplicabil în viața mea, e faptul că mai trăiesc după atâta febră, extaz și nebunie. Nici o cămașă de forță n-ar fi fost destul de solidă ca să reziste delirului meu. Aveam puteri supranaturale și în același timp eram făptura cea mai slabă. Tremuram zi și noapte, iar vorbele și gesturile mele îmi trădau nesomnul, zbuciumul și spaimele.

23 dec. Cea mai mare schimbare intervenită în viața mea constă în atitudinea mea față de dușmani, presupunând că mai am vreunul.

Tânăr fiind — de fapt până la patruzeci de ani! — simțeam o nevoie profundă, aproape organică să-mi fac dușmani: voiam, țineam cu orice preț să am dușmani și mi-i făceam prin toate mijloacele. Mergeam într-un loc? Aveam grijă să-l execut pe insul ale cărui vorbe — sau mutră — mă călcau

pe nervi. Îmi plăcea să provoc scandal peste tot, și de asemeni mă străduiam să fiu nedrept. Izbuteam cu ușurință, și mă simțeam mai bine.

Acum, orice conflict mă indispune, iar dacă-mi fac un dușman, primul meu gând este să mă împac cu el, oricine-ar fi și oricât l-aș disprețui. Nu mai am destulă vitalitate, nici încredere în mine sau orgoliu ca să mă mai pot *ocupa* de un dușman. Povara mea îmi ajunge, n-o mai pot duce și pe-a altora. Or, ca să ai dușmani îți trebuie un foarte dezvoltat simț al responsabilității. E ceea ce-mi lipsește din ce în ce mai mult, dacă nu chiar de tot.

24 dec. M-am gândit la A.B., cu acea imensă ușurare pe care-o simți când lichidezi o prietenie bazată pe o neînțelegere.

Ideea bizară de a nu mă putea imagina fericit decât dacă aș fi trăit înainte de apariția omului sau după dispariția lui. Traiul alături de *semenii* mei e pentru mine o înfrângere de fiecare clipă, un coșmar insuportabil.

Să ai *semeni*, și să fii nevoit să trăiești lângă ei e un coșmar insuportabil. Nu-i doar o toană să nu te poți imagina fericit decât înaintea apariției omului sau după dispariția lui.

Îmi fac o idee atât de înaltă despre obligațiile ce-i revin unui credincios, că mi-ar fi teamă să am credința.

Mi se pare aberant și ridicol să-l invoci pe Dumnezeu și să te porți ca restul muritorilor. E totuși ceea ce se întâmplă. E mult de când credinciosul a încetat să fie un fenomen straniu, misterios, excepțional. Când există, credinciosul e la fel ca toți ceilalți. E ca și cum n-ar exista deloc.

Afinitățile mele cu Swift. Mă întreb câteodată dacă nu e *nefericitul* pe care l-am admirat cel mai mult.

Crăciunul — Liniște extraordinară. Acest fapt ar trebui, și singur, să mă facă pe deplin fericit. Îmi știu fericirea, dar nu am forța s-o trăiesc.

Ce-i drept, nu pot să nu mă gândesc la revenirea oamenilor.

26 dec. Claudel, în *Jurnalul* său, cu câteva zile înainte de moarte, spune că Dumnezeu trebuie numit nu infinit, ci inepuizabil. Ca și cum n-ar fi totuna! Oricum, această grijă pentru exactitate, acest scrupul teoretic atunci când notează că „contractul" lui cu viața e pe sfârșite are ceva frumos și reconfortant, și mai ales nobil.

Regret că nu am forța de a mă dezinteresa complet de „opera" mea (dacă pot numi astfel cele câteva opuscule pe care le-am scris).

27 decembrie. Vis interminabil.

Se făcea că frate-meu era la Paris. Împărțeam un apartament spațios cu familia C., proprietarii clădirii în care locuiesc. Frate-meu, într-o după-amiază, s-a culcat în patul soților C., care au venit *cu umilință* să se plângă la mine.

Neîndoielnic, visul este revanșa pe care și-o ia fiecare, nepedepsit. În vis, aproape totdeauna ești *cineva*, chiar și într-un coșmar. În vis triumfă orice amărât. *Dacă visele ar fi suprimate, revoluțiile s-ar ține lanț.*

Hegel — filozoful cel mai citat și cel mai puțin citit.

Ideea de a trece pe pământ fără să lași nici o urmă este, în sine, cât se poate de exaltantă. În răstimpul în care o gândești te simți mai pur și mai înțelept decât ceilalți.

În chiar acest moment, nici un reproș venit din partea oamenilor sau a zeilor nu m-ar putea atinge: am conștiința atât de împăcată, că parcă n-aș fi existat niciodată.

Duminică — Vernon, Vétheuil pe drumul ce urmează cumpăna apelor. Zăpadă și ceață, *așadar* fericire, fericire aproape deplină.

La un moment dat, învăluit în ceața acestui drum ce domină Sena, mi-am repetat acea vorbă supremă a lui Valéry: „sentimentul de a fi tot și evidența de a fi nimic", fără să simt nici un fior de disperare. Din contră, o mare siguranță, sentimentul unei certitudini absolute.

29 decembrie. Ascultat azi-dimineață o discuție despre primul război mondial între niște generali bătrâni și câțiva istorici la fel de bătrâni — care vorbeau cu-atâta patimă de parcă războiul se terminase ieri.

Viața este viitorul; tot ce face parte din trecut pare arbitrar (?), stupid și absolut zadarnic. În plină angoasă, să-ți amintești că lucrul de care te temi își va pierde cândva orice realitate și orice sens, că trecutul pândește tot ce se întâmplă, că trecutul e mai rău decât moartea.

Națiunile. O națiune se afirmă prin orgoliu și aroganță. Cât timp are conștiința superiorității sale, ea constituie un pericol; pe de altă parte, datorită acestei megalomanii, creează valori și se definește. Vine apoi un moment când acest proces de dilatare și de conștientizare descrește, când trece din înfrângere în înfrângere, până încetează să mai creadă în sine. Atunci se umanizează, *își pierde orgoliul, nu mai contează*. Imperiul roman la sfârșitul său, Anglia de azi, Franța de după primul război mondial etc.

— Care e sensul Istoriei? Să permită popoarelor să-și manifeste și să-și lichideze geniul.

Adineaori, un general, vorbind despre Foch, spunea că acesta era dublat de un diplomat, pentru c-a înțeles că trebuie să menajeze sensibilitatea americanilor. Astfel, în loc să-i verse pe soldații americani în unități franceze, a înțeles că e mai bine să accepte principiul unei contribuții independente; așa s-au constituit diviziile americane...

Treizeci și cinci de ani mai târziu, nu mai exista armată franceză... Să se compare forța americană cu debilitatea

franceză. Prima națiune a lumii a devenit o națiune provincială...

Istoria universală *asta* e, nimic mai mult: energii, forțe care-și iau locul una alteia. Vine *rândul* unei națiuni sau alteia. Există însă unele cărora nu le vine rândul niciodată, care sunt condamnate să se târască în penumbra istoriei. Nu neapărat spre nefericirea lor.

Dintotdeauna, toți oamenii au trăit zadarnic și au murit zadarnic. Așadar, marea greșeală e într-adevăr nașterea.

Adevărul, trebuie s-o spunem, este insuportabil, omul nu e făcut ca să-l suporte; de aceea fuge de el ca de ciumă. — Ce este adevărul? E ceea ce nu ne ajută să trăim. Este exact contrariul unui *sprijin*. Prin urmare adevărul nu servește la nimic, sau doar ca să ne pună într-un echilibru instabil, prielnic tuturor formelor de vertij.

Simt imediat dacă o carte e *necesară* sau nu, dacă o admirație e sinceră sau nu.

Mă gândesc la Jean Guitton, portretist admirabil. Toate portretele lui sunt *izbutite*, mai puțin cel al papei Paul al VI-lea. Aici, hotărâtoare a fost profesiunea modelului. În spatele portretului se simte meseria, efortul; e o acumulare de detalii puțin semnificative, o peltea penibilă. Apoi, să scrii despre cineva fără să poți exprima nici cea mai mică rezervă! Într-o zi, musafirul este invitat pe o terasă, invizibilă din exterior, de unde papa privește orașul fără să fie văzut. Și unde începe, deodată, să se roage, cu mâinile împreunate, ca și cum ar fi fost singur. Nu era musai s-o facă și Guitton o simte prea bine, dar, pentru că scrie o apologie, trebuia să găsească o justificare pentru un gest atât de neașteptat. — Ba nu trebuia să caute nici o justificare, trebuia doar să-și exprime jena și să nu-și ascundă uimirea.

Iată deci o carte *lipsită de necesitate*.

(O carte lipsită de necesitate este o carte care ar fi fost mai bună... dacă nu era scrisă.)

Beethoven — geniu impur.

Istoria omului și a lui Dumnezeu este istoria unei decepții reciproce.

31 dec. — O operă nu are greutate decât dacă-i sacrificăm viața noastră. O carte ar trebui să fie un vampir: să ne sugă sângele.

(Două din cărțile mele corespund întru câtva acestei exigențe: prima pe care am scris-o în românește și prima scrisă în franțuzește. *Pe culmile disperării* și *Tratatul*. Celelalte m-au costat mai puțină substanță.)

Când te gândești că pe Pământ, care de pe Lună se vede ca o bășică, miliarde de *subiecți vorbitori*, ca să folosesc jargonul lingvisticii, suferă și se chinuie unii pe alții!

Sunt uluit că există astronauți care-și iau în serios suferințele.

Mă simt atât de mic că-mi vine să miorlăi. Cum e posibil să fim atât de puțin?

Explozia unei umbre.

Bilanțul lui 1969

Descurajarea mea în fața oricărei fapte. An după an, am trăit în beția imposibilului.

1970

1 ianuarie

Azi-dimineață, în pat, senzație fizică, *vizuală* chiar, a timpului ca un torent ce ne duce cu el...

„Cuvântul pe care nu l-ai spus ți-e sclav.
Cuvântul pe care l-ai spus ți-e stăpân." (Cine a spus asta?)

A analiza înseamnă a des-face; a cunoaște, a aprofunda, a cerceta înseamnă a face un efort de distrugere. E ceea ce face uneori filozoful, iar criticul aproape totdeauna. Orice cunoaștere este un atentat la integritatea ființei.

Când încerci să te birui, suferi, dar suferința îți este ușurată de satisfacția inerentă oricărui efort — inutil — de a te învinge.

S-a spus că un filozof creștin nu poate fi, în adevăratul sens al cuvântului, un filozof, pentru că el nu mai caută, pentru că a găsit.

Da, sigur. Însă un filozof creștin, crezând că posedă credința, *riscă* oricând s-o piardă, iar acest risc, alimentat de neliniștea lui, face să nu fi găsit niciodată cu adevărat.

2 ianuarie. Cinci telefoane. Cinci *opinii* diferite; cinci lumi închise. Este imposibil ca opiniile să te ducă la adevăr; orice opinie îmi apare ca un punct de vedere *absurd* asupra realității.

Orice prezență umană îmi inspiră, în funcție de dispoziție, jenă sau groază. Niciodată nu mă simt *normal* înaintea unei ființe umane.

Dacă mi-ar fi luate, una după alta, toate dorințele pe care le-am putut zămisli, în adâncul ființei mele tot ar rămâne, intactă, inveterată: nostalgia deșertului.

Dacă, acționând, ne-am putea vedea acționând, fărâmă de materie agitându-se în infinit, ne-am opri de îndată. Orizontul limitat este condiția faptei și chiar a aventurii. Nu ne-am putea mișca dacă *ne*-am vedea, și cu atât mai puțin dacă ne-am vedea în „infinit".

De fiecare dată când trec pe strada Servandoni, și trec adesea, nu pot să nu mă gândesc, în fața casei în care s-a ascuns Condorcet în timpul Terorii, că acolo și-a scris eseul despre progresul infinit al spiritului omenesc. Ce ironie, să celebreze, exact în momentul acela, „progresul"! De fapt el e primul teoretician explicit și profet al progresului.

(Mă gândesc la cazul prietenului meu Dinu Noica, care, ieșind din pușcărie, aproape că le mulțumește călăilor săi

pentru favorurile cu care l-au gratificat. La moarte să fi fost condamnat, și tot ar fi scris un eseu despre fericire. E poate aici un gust pentru paradox, admirabil deghizat.)

4 ianuarie 1970. Se simte la fiii lui Bach voința de a se distanța de tatăl lor, nu aprofundând, ci înmulțind diferențele ostentative. Originalitatea e totdeauna mai comodă decât profunzimea. *A inventa* este un artificiu; orice dereglare te duce într-acolo; pe când a coborî în miezul lucrurilor sau al propriei ființe presupune o concentrare, o forțare, nu atât a minții, cât a sufletului.

Îi spuneam ieri-seară Sandei Stolojan, care-mi vorbea despre negație, despre negațiile *mele*, că nu trebuie să te lași impresionat de cuvinte, că o negație pătimașă este o afirmație și că în fond totul e afirmație.

Diavolul afirmă, afirmă *împotriva* lui Dumnezeu. O negație pură, totală, ar fi aceea care nu s-ar defini *împotriva* cuiva sau ceva. Dar nu există negație în sine. E deci adevărat că a nega înseamnă a afirma pe dos. Negația este o afirmație răsturnată. De aceea negatorul nu e obligatoriu un disperat; i se întâmplă chiar să trăiască la fel ca toată lumea.

Chiar și ultimul ratat, mai ales el, are dreptul să spună: „Încă n-a venit ceasul meu."

Dacă vine cu adevărat, puțin contează; dar această speranță e fondul oricărei aventuri. Chiar și moartea: este un mod de a te afirma, de a te manifesta, de a crede că, de data asta, s-a *întâmplat*.

Prefer să fiu obiect de critică decât de solicitudine. Succesul îmi face rău, mă diminuează în propriii mei ochi, îmi macină încrederea în mine, pe când eșecul e afrodiziacul meu.

După fiecare înfrângere, îmi revin, recapăt gust de viață. Autoflagelare permanentă, ancestrală — izvor de energie.

Freud e Sfântul Toma d'Aquino al tinerei generații. O nouă dogmatică.

Una peste alta, moartea e un soi de izbândă.

Socrate era probabil un mare pisălog — sau în tot cazul așa le va fi apărut celor care nu-l admirau, adică marii majorități a atenienilor.

Pe prima pagină din *Herald Tribune*, o fotografie: într-o școală din sud, din Statele Unite, niște copii albi, în jurul unei mese; la o altă masă, o mică negresă singură, cu o privire nespus de tristă. Școlarii albi o resping, nu vor să-i vorbească. America va trebui cândva să plătească scump această prejudecată cumplită, explicabilă dar inadmisibilă.

Mă înțeleg mai bine cu evreii români decât cu românii „propriu-ziși". La fel era încă în urmă cu treizeci și cinci de ani, înaintea neînțelegerii create de *Iron Guard*[1]. Cu evreii, totul e mai complex, mai dramatic și mai misterios decât cu acești ciobani și țărani înglodați în soarta lor nefericită și totuși oarecare.

Nimic nu e mai rău decât o dramă neînsemnată, decât o suferință nesemnificativă. E cazul țării mele.

Dar în definitiv e și cazul Pământului, dacă-l privim de pe Sirius, sau pur și simplu de la... Paris.

Trebuie deci să reținem că orice valoare e o chestiune de distanță: de *unde* mă priviți?

E drept că proximitatea fizică nu înseamnă nimic, dacă lăuntric ești mai departe decât dacă ai locui pe altă planetă. Poți să fii la mii de kilometri de un lucru fiind chiar lângă el. Astfel, puterea cea mai importantă a omului este aceea de *a se izola mintal*, de a nu fi acolo unde este. De aceea judecata sa asupra lui însuși poate să fie atât de obiectivă și atât de pustiitoare.

Fotografia cu mica negresă mă obsedează. Mai mult decât articolele, cărțile sau manifestațiile antirasiste, această ima-

[1] *Garda de Fier* (în engl. în original). (*N.t.*)

gine m-a lămurit în privința unei drame pe care nu o cunoșteam decât la modul abstract.

„«Ai prefera, scumpul meu Apollodor, să mă vezi murind pe drept mai curând decât pe nedrept?» și el [Socrate] își însoți vorbele cu un surâs." În Xenofon.

E replica pe care i-a dat-o Socrate, după condamnarea sa, lui Apollodor care-i spusese: „Sunt foarte mâhnit să te văd murind pe nedrept."

E poate cea mai frumoasă replică a lui Socrate, *din cauza surâsului.*

Prietenilor săi, care și înainte și după condamnare îi propuneau să evadeze, Socrate le aducea argumentul că îi convine să moară în acel moment, în pragul bătrâneții și al decăderii, și că nu va avea o ocazie mai bună ca să dispară. Orice i se părea preferabil umilințelor vârstei. Ce lecție pentru moderni care nu mai știu cum să-și întârzie moartea. Ar trebui inventată o nouă rușine: aceea de a îmbătrâni. Astăzi Socrate ar accepta planul de evadare al amicilor săi și, chiar dacă nu s-ar umili, oricum s-ar înclina în fața judecătorilor săi. Mereu aceeași poveste: am uitat arta de a dispărea la timp. Vom trăi până la capăt rușinea de a îmbătrâni. Bălăceala în decrepitudine — e ceea ce definește societatea de mai multe secole.

Incredibilul, stupefiantul orgoliu al lui Socrate în discursul din fața judecătorilor. Cum să nu-i scoată din fire pe niște oameni care nu concepeau că cineva ar îndrăzni să se considere, în asemenea măsură, mai presus de ceilalți cetățeni?

În loc să scriu, fac fapte bune. Îmi ușurez conștiința ca să evit remușcări și mai mari, fiind vorba de însăși ființa mea și de puterile pe care le poate avea.

9 ianuarie

Am trei prieteni octogenari care-au fost dezgustați și revoltați de eseul meu „Paleontologie". Făceam acolo, ce-i drept, apologia scheletului.

Le spuneam, ieri-seară, unor prieteni că în viața mea există trei evenimente: nașterea, renunțarea la tutun și moartea.

Pot spune că există două perioade în viața mea: înainte și după ce m-am lăsat de fumat. *Înainte*, treizeci de ani de nicotină, de febră, de „inspirație"; *după*, dezintoxicare, deci sterilitate. Ultima țigară am fumat-o acum șase ani. De atunci nu mai pot scrie, sau numai cu efort, cu căutări, cu silă. Înainte de a renunța la fumat, am dus o luptă zilnică, timp de cinci ani, împotriva robiei care era pentru mine țigara. Trei pachete pe zi! Nu mai puteam. Prima dată când m-am lăsat, am rezistat cinci luni în timpul cărora mă consideram ultimul om. Trebuie să faci orice ca să nu devii sclavul unui năravatât de funest. De când nu mai fumez, mă simt total decăzut, dar *liber*! Iar când mă disprețuiesc, îmi spun că totuși am izbutit să renunț la cea mai mare plăcere pe care o aveam pe lumea asta: să aprind o țigară. E singurul triumf adevărat obținut împotrivă-mi, singura mea victorie.

Dovadă certă că sunt total dezintoxicat: într-o noapte, într-un vis, se făcea că fumez. M-am trezit imediat cu o senzație de greață.

Obsesia nașterii nu e în fond decât obsesia trecutului, omniprezența trecutului. Dar cu această obsesie nu poți să fii, abia dacă poți să *exiști*.

Obsesia nașterii se naște dintr-o exacerbare maximă a amintirii. Și de asemeni dintr-o dorință: cea a impasului, a *primului* impas. Nu există deschidere, nici bucurie care să vină din trecut: ci numai din prezent, și dintr-un viitor eliberat de timp.

13 ianuarie. Criză de urât insuportabilă. M-am dus la Gibert[1] să frunzăresc niște cărți. Ce m-aș fi făcut într-un colț uitat de lume? Mă îndoiesc că „natura" îmi poate fi de vreun ajutor în asemenea clipe.

[1] Librărie din Cartierul Latin, la Paris. (*N.t.*)

Dacă aș fi credincios, m-aș ocupa de Dumnezeu. Nefiind credincios, mă ocup de mine...

Carol Quintul nu putea sta într-un loc. Filip al II-lea, fiul său, s-a zidit între pereții Escurialului.
Moștenim o tendință spre exagerare, nu o formă de exagerare.

Geniul politic al Franței este un geniu verbal, geniul eufemismului. Deficitul e numit *impas*, războiul *pacificare* sau *evenimente* (evenimentele din Indochina, din Algeria), nu se spune că guvernul este pro-arab, ci se vorbește de politica *mediteraneană* a Franței.

Un scriitor nu-și poate găsi pacea decât dacă încetează să se gândească la destinul operei sale.

Conștiință înseamnă *povară*.
Partea de conștiință dintr-o senzație e partea de senzație care se amputează.

O carte are realitate doar dacă va mai putea fi citită peste cincizeci sau o sută de ani. — Dacă nu, autorul s-a ostenit degeaba. Era mai bine să facă orice altceva. Dar din fericire sau din nefericire, fiecare, scriind, crede inconștient că lucrează pentru eternitate. Poate că fără această iluzie implicită, nedeclarată, însă oricum simțită, nu s-ar mai apuca nimeni de treabă.

Pentru mine, mulțumirea și aproape fericirea e să mă plimb și să privesc fără a da o expresie intelectuală impresiilor mele, fără să *formulez* nimic.

E ora 1 noaptea. Această liniște supranaturală ar justifica și singură adeziunea la o formă oarecare de *speranță*.

Nașterea — ce surghiun!

Ar trebui să ne spunem în fiecare zi: sunt unul din *miliardele* ce se vântură pe pământ. *Unul*, nimic mai mult. Această constatare poate duce la orice concluzie și îndreptățește orice: desfrâu, virtute, sinucidere, crimă, lene sau frenezie.

De unde trebuie să deduci că până la urmă fiecare are dreptate să facă ceea ce face.

16 ianuarie

„Voi muri la Paris — într-o zi de care-mi amintesc deja."

Ca să sfârșim mâine... Pentru asta murim întruna? Murim în fiecare clipă pentru ca până la urmă pur și simplu să murim?

César Vallejo[1]:
„decha tan desgraciada de durar"
(fericire atât de nefericită de a dăinui).

Să fim ceva în chip absolut — iată la ce ar trebui să aspirăm.

Să fii viu este desigur un mare avantaj; să fii mort e un alt avantaj, și mai mare.

17 ianuarie — Ieri m-am gândit din nou la legitimitatea sinuciderii, dar fără urmă de emoție sau măcar de sensibilitate: așa cum te gândești la o evidență care nu cere nici o participare afectivă. Și ca și cum orice altă soluție ar trebui exclusă din capul locului.

18 ianuarie

Nu nașterea *mea* mă interesează, ci *nașterea*. Obsesia mea este cosmogonică. Sunt obsedat de *origine*. Ea mă tulbură, pe ea o iubesc și o urăsc.

19 ianuarie

Deschid *Poeziile* lui Álvaro de Campos (Pessoa) și dau peste „*Seja o que fôr, era melhor naoter nascido.*"

Orice-ar fi fost, era mai bine să nu mă fi născut.

---

[1] César Vallejo (1892–1938), poet peruvian. (*N.t.*)

Este o eroare să credem că există o relație directă între sentimentul nefericirii și punerea în cauză a nașterii. Incriminarea faptului de a ne naște are rădăcini adânci: și s-ar produce chiar dacă n-am avea să-i reproșăm nimic existenței. Fenomenul nașterii ca atare este atât de derutant pentru rațiune, are atâtea consecințe și e atât de straniu în sine, încât mai ușor îl acceptăm ca pe o anomalie decât ca pe o evidență. Sunt uluit că m-am născut. De altfel, faptul că un altul s-a născut nu mă uimește mai puțin. Toți cei *născuți* mă înspăimântă.

21 ianuarie

Să *simulăm* că credem, că sperăm, că existăm — e maximum de realitate pe care îl putem atinge.

Mă gândesc la seara petrecută, ieri, în compania lui Sorin A. Dacă m-am simțit oarecum stingherit e pentru că, prin fizionomie și gesturi, îmi amintește de Mircea, unchiul lui. Acest aer de familie mă stinghерește întotdeauna. E o reacție ridicolă din partea mea, dar nu mi-o pot reprima. Poate că de aici vine atitudinea mea față de-ai mei, teama de a-mi revedea mama, iar acum fratele.

23 ianuarie — Ieri, alegerea lui Eugen la Academie. Mi-a spus, îngrozit: „E pentru totdeauna, pentru veșnicie." — Îl liniștesc: „A, nu, gândește-te la Pétain, la Maurras, la Abel Hermant și la alții. Au fost dați afară. Poate o să ai și tu prilejul să comiți vreun act de trădare." — El: „Mai rămâne deci o speranță."

O ceremonie de consacrare seamănă obligatoriu cu o înmormântare, orice glorie este funebră. În timpul vieții scriitorului, cel puțin.

26 ianuarie

Expoziție Klee[1].

---

[1] Prima expoziție publică a lui Klee în Franța, deschisă la Muzeul Național de Artă Modernă, între 25 noiembrie 1969 și 16 februarie 1970. (*N.t.*)

O oră de desfătare. În același timp grațios și profund, poetic și elaborat. Puține expoziții m-au făcut mai fericit.

Atâta timp cât cauți un țap ispășitor, rămâi prizonierul omului vechi. Când cineva își asumă răspunderea pentru propriile eșecuri, abia atunci începe să fie un om liber. Dar această formă de responsabilitate este în contradicție cu tendințele cele mai puternice ale naturii noastre.

Ascultat mult Chopin în ultimele zile. E singura muzică la care Nietzsche, nebun fiind, mai reacționa. Nu-i de mirare. Uneori ai sentimentul că, mort să fii, și tot te va emoționa.
(Îmi propun să fac o plimbare la Nohant, luna viitoare... Nu încetez să mă gândesc la Valdemosa.)

Primesc o scrisoare de la Yvon Belaval în care-mi spune că e întru totul de acord cu articolul meu despre Valéry. Scrisoarea e foarte bine scrisă. Și m-a convins! Într-adevăr, am recitit câteva pagini din articol. Miracol! — mi s-a părut bun și chiar just...
În ce măsură judecățile noastre despre alții și despre noi înșine depind de sugestiile exterioare și de circumstanțe!

Cu cât îmbătrânesc, cu atât mă obișnuiesc cu realitățile cele mai sumbre (sinuciderea, oroarea nașterii etc.), fără umbra vreunui gând de mâhnire și deznădejde. Concep ireparabilul fără tristețe. Sunt până la gât în neconsolare obiectivă, evidentă, impersonală. Plâng cu ochii veșnic uscați.

„Sfârșitul lumii creștine, cu Judecata de Apoi și cu împărțirea în drepți și nedrepți, este patetic. Un sfârșit al lumii provocat de o bombă enormă e spectaculos, ce-i drept, dar e grotesc. Un asemenea sfârșit al lumii, atât pentru creștini, cât și pentru marxiști, este inacceptabil. Ar fi un sfârșit al lumii ridicol." (Jan Kott, *Shakespeare, notre contemporain*, p. 124)

Acest raționament este fals; căci bomba atomică e rezultatul întregii *științe* omenești; este o împlinire și de asemeni un simbol. Dacă ar fi fost inventată *din întâmplare* și ar fi fost un simplu exploziv ca oricare altul, atunci da, sfârșitul prin ea ar fi fost grotesc; ea însă, prin chiar apariția sa, a devenit emblema Judecății de Apoi. Nu văd ce poate fi grotesc în asta.

De ce e sinuciderea o „soluție"? Pentru că e singurul răspuns personal la o naștere pe care nu am ales-o; un act personal opus unui act la care n-am avut nici o contribuție. Sinuciderea este revanșa supremă a „eului".

Un Iov anemiat de scepticism.
Îndoielile mi-au măcinat forțele și este de mirare că mi-au lăsat destulă energie ca să mai pot să mă gândesc la sinucidere.

„Melancolie *haotică*", cum se spune în limbajul mistic — asta e boala mea și nimic altceva.
Ea vine din faptul că „adâncim lucruri ce n-ar trebui adâncite".

„Prezența morții este amară, dar cel puțin pune capăt tuturor amărăciunilor." (Suso)

Adevărul este că totul e putred de la-nceput. În fiecare copil văd un viitor Richard al III-lea.

În timpul nopților lungi din caverne, Hamleți nenumărați au bântuit probabil de colo-colo, căci avem motive să credem că epoca eroică a zbuciumului metafizic se situează cu mult înainte de această mediocritate generală, ce a urmat după irupția Istoriei.

Orice atașament e suferință și izvor de suferință. *Atâta timp cât nu ne eliberăm de oameni, suntem total vulnerabili.*

De la obsesia sinuciderii am trecut absolut firesc la obsesia nașterii. Aceasta din urmă e mai înfricoșătoare decât prima. Căci în orice *joc* cu sinuciderea există întotdeauna un dram de cochetărie; în schimb, o maximă gravitate domnește în dezbaterea lăuntrică privind evenimentul nașterii.

Recitit episodul despre Francesca da Rimini[1]. De fiecare dată, la fel de răscolit.

Resursele poetice ale italienei sunt mai bogate decât ale francezei. Ca să mă exprim simplu, franceza e prea abstractă ca să se adreseze sufletului; e un idiom ne-*însufleţit*, care și-a pierdut sufletul din cauză că s-a controlat, s-a supravegheat prea mult.

Tora — Potrivit tradiției evreiești, Dumnezeu ar fi creat-o cu două mii de ani înaintea lumii!

N-a existat un alt popor care să se creadă atât de *important*! — Să atribuie cărții sale sfinte asemenea vechime, să creadă că *precedă* Creațiunea! — Așa se creează un destin.

3 februarie — La radio, azi-dimineață, fragmente din *Arta fugii* — Să-ți începi ziua cu această operă supremă e o adevărată binecuvântare.

Refuzul creștinismului de către evrei nu poate fi calificat decât ca genial.

(Mai trebuie spus că blestemul care-i apasă pe evrei este un blestem *genial*, vreau să spun *unic*.)

Budismul, suprema tentativă de a pune un capăt nașterii. Nirvāna asta e.

„De-acum înainte nu va mai fi naștere", așa ar glăsui îngerul apocalipsei budiste.

---

[1] Dante, *Infernul*, cântul V. (*N.t.*)

Să fii original e ușor; reușești cu ajutorul trucurilor (Borges, bunăoară); să fii profund e greu, chiar imposibil. Pentru asta e nevoie, printre altele, de infirmități... pe care le-ai depășit, și de mii și mii de secrete nemărturisite.

8 februarie

Vizită la Luvru. Am privit pânzele lui Rembrandt, apoi am trecut rapid prin fața pictorilor francezi din secolele al XVII-lea, al XVIII-lea și din perioada napoleoniană. Pictura, ca și poezia, nu începe în Franța decât în a doua jumătate a secolului trecut.

Am fost impresionat de *Bătrânul* lui Rembrandt, căci surprinde *esența* vârstei și, aș spune, a *ridurilor*.

Știu de ce m-a iritat enormul antrepozit care e Luvrul. Azi-dimineață, am închis furios volumul doi al corespondenței dintre Martin du Gard și Gide. Găsești acolo, e drept, câteva scrisori excelente ale celui dintâi. De ce n-au fost adunate într-un volumaș? De ce să impui cititorului corvoada de a citi sau răsfoi două volume groase, când o selecție judicioasă era atât de simplă? Orice om de gust ar fi putut s-o facă ușor.

La Luvru, ceea ce lipsește e tocmai selecția. Pare în același timp muzeu istoric și bazar.

Toată după-amiaza, am fredonat în gând refrene ungurești. „Sensibilitatea" mea este maghiară, dar viziunea mea despre lume, *năravul* spiritului meu este „valah".

12 februarie

Trei zile departe de Paris. Beaune, Autun, Semur-en-Auxois.

(Judecata de Apoi pe frontonul catedralei din Autun.)

În fiecare dimineață, la trezire, tata avea obiceiul să-i povestească mamei visele de peste noapte. Îmi era groază de acest ritual și nu-i vedeam rostul. Când mă gândesc că,

după Freud, acest exercițiu este practicat peste tot, și mai ales de cei care ar fi trebuit să-l respingă, „intelectualii"!

(Azi-dimineață, la telefon, Michaux mi-a vorbit îndelung, cu multă gravitate, despre visele lui și despre vis în general. Și încă el se numără printre puținii care nu împărtășesc ideile extreme ale psihanaliștilor, acești *naivi* nărăviți la subtilitate, care trăiesc din ea.)

Să fii metafizician sau spion, două condiții cu adevărat interesante; ceilalți...

A medita prea mult la un mister înseamnă a-l depoetiza — nu a-l pătrunde.

„Nimic nu consolează, pentru că nimic nu înlocuiește." (Marie Lenéru)

13 februarie

Nu voi fi un cerșetor *ingrat*. Singurul mod de-a suporta o binefacere este s-o *uiți*. Altfel este o otravă fatală.

Cei care au talente prea numeroase și prea diverse sunt incapabili să creeze o operă care să *lase urme*.

Nimic n-ar putea să-mi schimbe viziunea despre lume: dacă mi s-ar oferi pe tavă Pământul și chiar Universul, eu tot aș continua să văd nașterea așa cum o văd.

Citit o scrisoare a lui Étiemble despre Brasillach, atât de otrăvită de ură, că aproape-ți vine să te rogi din *dezgust*. Într-atât de oribil e spectacolul oferit de cel care împinge ranchiuna până la delir.

16 februarie

În timpul Terorii, când s-a făcut o descindere la domiciliul marchizei de Condorcet, aceasta, bună desenatoare, a

schițat rapid portretul celor veniți s-o aresteze, toți membri ai Comitetului revoluționar. Rezultatul: au lăsat-o în pace...

Ieri, duminică, plimbare splendidă în Beauce.

17 februarie

Ieri-seară la teatrul Récamier (s-a jucat *Oh les beaux jours* de Beckett), Jacqueline Piatier îmi cere un articol pentru o pagină consacrată lui Caillois[1] în *Le Monde*. Ca-ntotdeauna, prima mea pornire e negativă. Totuși, în antract, îi dau un răspuns pozitiv. Motivul pentru care m-am răzgândit e dintre cele mai simple: Caillois, pe care Bosquet îl rugase să contribuie la pagina dublă ce mi-a fost consacrată în iulie trecut, refuzase. Dacă aș fi refuzat la rândul meu, mi-aș fi părut meschin *în propriii mei ochi*. Am crezut că-i bine să accept ca să nu am probleme de conștiință...

19 februarie. Ieri, la cină: vorbe, vorbe, vorbe. Azi-dimineață, o asemenea oboseală că m-am surprins pizmuindu-i pe morți.

Bucătăria proastă și flecăreala, una mă ucide, iar cealaltă mă golește.

Ieri, îmi telefonează E., cam afumat. Îmi spune cât se minunează când se gândește la cariera lui, de profesoraș în România, apoi de lucrător la Ripolin și de corector la foaia Primăriei: pentru ca acum să ajungă la Academie. Îi răspund că nu-i nici o diferență esențială între noua lui condiție de academician și cea de odinioară, când era aproape un vagabond, că nu trebuie să ia în seamă promovările și că cel mai bine ar fi să uite de ele.

20 februarie — Ieri, seară cu familia Beckett. Sam era în formă și chiar în vervă. Mi-a povestit că a ajuns să scrie teatru din întâmplare, ca să se destindă, după ce scrisese

[1] Articolul, apărut în aprilie, va fi reluat în *Exerciții de admirație*. (*N.t.*)

romane. Era doar un amuzament sau o încercare și nu-și imagina că va căpăta asemenea importanță. A adăugat, e drept, că scrierea unei piese implică o serie de dificultăți, pentru că trebuie să te *limitezi*, și că asta îl făcea curios și-l ispitea după marea libertate, arbitrară și nelimitată a romanului, în care chiar nu sunt limite. Pe scurt, teatrul comportă convenții: romanul nu mai are aproape deloc.

23 februarie

Slujbă de înmormântare, la Saint-Sulpice, pentru o bătrână din imobilul meu.

Am urmărit „textele" pe care le-a citit preotul. Nici unul care să mă convingă. Impresie de fals de la un capăt la altul.

Iar acest Crist — judecător și împărat — ce deriziune! Să spui că Isus și îngerii o așteaptă în Paradis pe baba asta, care ani de zile m-a călcat pe nervi cu aparatul ei de radio, ce tupeu!

Nu doar grimasele catolicismului trebuie respinse, ci aproape toată „mitologia" creștină.

24 februarie

Din nou, obsesia nașterii. Cât timp nu voi fi terminat și *publicat* eseul pe care l-am început despre acest subiect imposibil, îmi va fi imposibil să nu mă gândesc la el din când în când și chiar adesea.

Miezul nopții. Mă simt *singur* în prezența unei disperări pe care nu o pot învinge. Și iarăși mă refugiez *înainte* de nașterea mea.

Locul meu, patria mea este, ca pentru mistici, acel nimic care îl *precedă* pe Dumnezeu.

Ieri, la țară, mi-a venit acest gând, pe care de fapt îl am în fiecare zi, dar care în oraș durează mai puțin decât în mijlocul unui peisaj: sunt o insectă ce are foarte puțin de trăit și nu pricep de ce, *știind asta*, mă bucur de tot ce văd, de

ce sunt încântat să privesc arborii, să contemplu norii, un râu sau o floare.

La sfârșitul lui 1939, cu câteva zile înainte de izbucnirea războiului, m-am întâlnit, pe bulevardul Saint-Michel, cu un anume Bernard care făcea parte din misiunea franceză în România. Mi-a împărtășit neliniștea și groaza pe care i le inspirau ideea de a merge pe front: Ce vrei, îmi place viața, îmi place să citesc o carte, îmi plac femeile, îmi place să privesc o catedrală...

Catedrala era cu adevărat neașteptată, și acest cuvânt, în gura unui personaj oarecare și în asemenea împrejurări, m-a emoționat profund.

3 martie — Caracterul eruptiv al anxietăților mele.

Cel mai mic motiv de angoasă provoacă în mine o angoasă *totală*. Și nu mă pot împotrivi, nu pot opri acest proces automat, izbutesc doar să-i atenuez efectele ascultând vocea rațiunii, repetându-mi că nimic, dar absolut nimic nu merită să ne facă să suferim.

Nici un trapist, nici cel mai înrăit, n-a trăit mai mult decât mine în intimitatea lui *Memento mori*. N-am uitat niciodată că sunt muritor; or, ca să te poți agita, trebuie să te gândești la asta numai din când în când, la fel ca toată lumea.

În articolul despre Caillois, am scris că neantul e o versiune *mai pură* a lui Dumnezeu, și că de aceea misticii preferă să se cufunde în el.

Jacqueline Piatier a citit în întregime *Căderea în timp*. Adesea, în discuțiile noastre, a făcut aluzie la ea și am văzut că efectiv o cunoștea. Credeam de asemeni că i-a pătruns adevăratul spirit. Eroare. Ieri, la *Le Monde*, spunându-i că există o parte de acrobație la Caillois, mi-a replicat: *Ba nu, la dumneavoastră*, căci *Căderea* se termină exact cu contrariul a ceea ce susține la început.

Așadar a luat drept *joc* revirimentul de la sfârșit! N-a înțeles nimic, sau nu mai mult decât un jurnalist *inteligent*.

6 martie 1970

Berdiaev spune pe bună dreptate că Soloviov, ca personaj, e mai interesant decât opera sa. Și adaugă că Soloviov nu era o făptură a pământului, ci a văzduhului.

7 martie. La T.N.P.[1] — *Dansul morții* de Strindberg.

Un scriitor pe care l-am citit atât de puțin și cu care simt atâtea afinități. Unul căruia îi plăcea să se tortureze mai mult chiar decât o fac eu.

Putem fi siguri că omul nu va mai atinge vreodată profunzimi comparabile cu cele pe care le-a cunoscut în timpul veacurilor de dialog egoist cu Dumnezeul *său*.

Dumnezeu e cineva care *se sfâșie* dintotdeauna — nu pot să mi-l închipui altfel. Universul nu e decât spectacolul unei supreme sfâșieri.

Prânz cu Christophe Schwerin și cu Hélène. Mă înfierbânt și le explic viziunea mea despre Istorie. Lichidez epocă după epocă, le „demonstrez" superioritatea revolutului și le spun că, una peste alta, trebuie să revenim la Adam ca să găsim o formulă de viață acceptabilă.

— Chiar și după Cădere?

— Da, chiar și după Cădere. Căci Adam încă era aproape de paradis și îi păstra o amintire intactă.

8 martie

Momentul de supremă luciditate pentru un autor este acela când percepe valoarea exactă a operei sale, fără să-și facă iluzii. Când se poartă cu sine așa cum ar face-o *un dușman cinstit*.

---

[1] Théâtre National Populaire, teatru din Paris. (*N.t.*)

Ar trebui să ai forța și curajul să nu te citezi niciodată și cu atât mai puțin să faci vreo aluzie la propriile tale producții.

Să nu-i imiți niciodată pe francezi: pentru nimic în lume să nu vorbești despre succesele tale, oricât de modeste ar fi, iar dacă altcineva face aluzie la ele, să schimbi subiectul pe loc.

Plătim scump orice lașitate — dar și orice act de curaj.

11 martie

Ieri-seară, *Așteptându-l pe Godot*. Piesă desăvârșită. După cincisprezece ani, a rămas la fel de proaspătă.

12 martie

Fluctuații — aș vrea să scriu o carte cu acest titlu.

Mă simt *exterior* problemelor omenești. În fiecare zi, la trezire, primul lucru la care mă gândesc este că totul se petrece în afara mea, și că acest *totul* este o vânzoleală lipsită de sens. — Pe vremea când umblam cu bicicleta, mergeam adesea lângă Saint-Cloud și, de sus, priveam orașul. Ideea de a fi cineva, de a-mi face un nume la Paris mi se părea absurdă: simpatică mi se părea mai curând perspectiva de a nu fi nimic.

Dar în afara acestor reacții pur subiective, ceea ce mă izbea era *absurdul* acestui conglomerat uman, unde fiecare îl chinuie pe fiecare — furnicar grotesc și osândit.

Alaltăieri am făcut o intervenție la Robert Gallimard în legătură cu cărțile mele ce nu se mai găsesc nicăieri, nici măcar în cele două librării ale editurii, unde spun că s-au epuizat. Intervenția mea, firește, n-a avut nici un rezultat. Mi-e rușine că am făcut-o. Căci a manifesta cea mai mică nemulțumire în legătură cu cărțile mele și mai ales cu soarta lor înseamnă să mă pun în contradicție flagrantă cu mine însumi și cu ceea ce cred în general.

Este puternic cine privește în față nu pericolul, ci disperarea, acest pericol amplificat, acest pericol de două ori, dar ce spun? — de o mie de ori mai mare.

Când ai trăit zile în șir cu spaima unei primejdii teribile, dacă până la urmă ea se dovedește neîntemeiată, nu ai forța să te bucuri, căci ți-ai epuizat toate rezervele de energie în lupta cu disperarea și teama.

Un înțelept scriind... Îți poți imagina o asemenea oroare? Și totuși, scumpul meu Marc Aureliu...

Rāmana Maharshi n-a scos nici un cuvânt timp de trei ani.

Eugen mă anunță că Adamov a murit. Nu ne mai vorbeam. Acum zece ani sau mai mult, nu mai știu din ce cauză, a început să-mi întoarcă spatele. Nu are importanță.

El m-a făcut să merg la Girolata[1], pe care el o considera locul cel mai frumos din lume.

O amintire de „neuitat": în plină vară, pe o căldură toridă, îl găsesc în pat, cu Jacky. El era probabil gol și, cu o pătură cenușie trasă până la jumătatea trupului, părea un Crist bizantin.

Farmecul lui „armenesc", profund nefrancez. A fost o vreme (1950–1955) când faptul de a-l ști pe Adamov în Cartierul Latin și de a-l putea întâlni oricând îmi dădea un fel de siguranță și chiar de consolare. Ieșeam în oraș și mergeam prin toate cafenelele în care l-aș fi putut găsi.

În anii în care nu ne-am vorbit, îl zăream adesea, iar chipul lui, marcat de boală, de o culoare pământie, aproape neagră, mă umplea de spaimă.

Ieri, plimbare la Chantilly.

La muzeu, un portret ciudat al lui Molière. Al lui Talleyrand de asemeni; parcă era o bătrână frumoasă, cu un rictus *reprimat*.

---

[1] Localitate în Corsica. (*N.t.*)

Azi, ziarele sunt în grevă. Drept care Eugen îmi spune că Adamov n-are noroc. Ca și cum, *acolo unde este* (această expresie e de o nepotrivire, de o stupiditate îngrozitoare), Adamov ar mai fi sensibil la elogii! Avantajul morții e că te pune obiectiv în situația unui cinic absolut. Nimic nu mai contează: cel mai mare cinic, chiar dându-și toată silința, nu se ridică nici la genunchiul unui cadavru.

Orice atitudine a unui om viu, chiar și a celui mai detașat, mai desprins de toate, e o farsă pe lângă supremația celui mai modest hoit. Nu există înțelepciune deplină decât acolo unde orice strop de viață a fost lichidat.

De aici sentimentul de indispoziție filozofică și chiar de inferioritate pe care îl încerci în fața unui mort.

Citit concluzia-testament a lui Bertrand Russell[1]. Câtă naivitate din partea unuia care, toată viața, s-a declarat sceptic.

Scotocind într-un sertar în căutarea unei fotografii, am găsit un teanc întreg, vechi de douăzeci, treizeci de ani. E cu putință ca acest tânăr, cu un aer întru câtva romantic, să fiu *eu*? Iar prietenii mei, cum să cred că ăștia sunt ei? Ce face timpul din noi! Identitatea noastră prin ani nu este garantată decât de *nume*! Ar trebui să ni-l schimbăm la fiecare cinci ani. E cu adevărat imposibil să crezi că ești cel care-ai devenit.

Pe stradă, adineaori, agitația oamenilor mi s-a părut ridicolă, grotescă. „Adamov a devenit indiferent la toate astea", mi-am spus. E ceea ce-mi repet la moartea unui prieten.

Prin 1950 (?), Adamov a fondat o revistă, din care, după știrea mea, n-a apărut decât un număr: *L'Heure nouvelle*. Purta un moto: *Ora cea nouă e pe puțin foarte severă*.

Cu ce ton îl cita A. pe Rimbaud! Ajuns la *sever*, privea către un cer imaginar, cu un aer de credincios ofensat.

---

[1] În *Autobiografia* sa, apărută în 1967. Bertrand Russell murise la 2 februarie 1970, la vârsta de nouăzeci și opt de ani. (*N.t.*)

Dovada că cineva a contat pentru tine: te simți *diminuat* când respectivul moare. Suferi o pierdere de realitate — dintr-o dată exiști mai puțin.

Adamov era cu siguranță înlăuntrul orizontului meu, și în felul meu am participat la lunga lui agonie.

18 martie — Azi după-amiază, în pat, am încercat să mă apropii de starea în care se găsește scumpul nostru Adamov. Am închis ochii și m-am lăsat invadat de toropeala de *dinaintea* somnului. La un moment dat, am putut percepe acel nimic, acea realitate infinitezimală ce încă mă lega de conștiință (de conștiința de a fi viu). Eram *în pragul* morții? O clipă după aceea, nu mai eram nimic, mă prăbușeam în fundul unui hău, *fără să simt nici cea mai mică spaimă*. Poate că a muri este la fel de simplu.

(Da, poate, dacă moartea ar fi doar o experiență; dar moartea este Experiența însăși. Ce idee, de altfel, să experimentezi moartea, să te *joci* cu un fenomen ce are loc o singură dată! Se experimentează ceea ce se repetă, nu unicul. Nu-i mai puțin adevărat că simulăm moartea, fie prin contaminare creștină, fie dintr-un gust morbid, fie în fine din solidaritate cu prieteni dispăruți.)

Nu-l vei auzi pe un creștin să strige: „Scăpați-mă de nașterea mea!" Acesta însă e vechiul strigăt al întregii Asii și al tragediei grecești, în fond al oricărei tragedii.

19 martie. *Syllabes* — de propus ca titlu de revistă.

Un lucru își pierde orice realitate de îndată ce se realizează. Imensa presiune a viitorului. Un eveniment care se prefigurează, pe care-l așteptăm sau de care ne temem este un univers; de îndată ce se petrece, își pierde capacitatea de a fascina sau de a îngrozi.

Toate acestea sunt truisme, însă truisme capitale. *Ar trebui să putem reacționa față de viitor cu detașarea pe care o avem față de trecut, să dobândim o atotștiință fără iluzii, pe scurt să-i întrecem pe morți.*

20 martie. Înmormântarea lui Adamov.
Ridicarea trupului.
Ce odios poate fi un sicriu!
Aici duce naşterea! Motiv suficient ca s-o urâm.

Ieri-seară, în metrou, o fată (şaisprezece–şaptesprezece ani) mi-a oferit locul ei. Am refuzat, firește. Să-mi ofere locul, mie, care abia făcusem douăzeci şi cinci de kilometri pe jos! Părea mai degrabă plăpândă, şi mă îndoiesc că ar putea face măcar jumătate din această distanţă. Cum-necum, în ochii ei eram un bătrân — şi chiar sunt, cu mutra mea de ocnaş *odihnit*.

Că sunt bătrân, o *ştiu*; dar n-o *simt*; în mod normal mă port ca un ins de cel mult treizeci de ani, şi nu m-aş simţi ridicol dacă ar fi să-i fac curte unei fete de douăzeci de ani. Această iluzie de vigoare, această insensibilitate „instinctivă" la trecerea timpului face să ne credem feriţi de ravagiile vârstei.

27 martie. Toată seara trecută, până la ora 1 noaptea, discuţie extrem de interesantă cu Marie-France Ionesco.

Cvintet pentru coarde în do major opus 163 de Schubert.

Le dăruim prietenilor noştri cărţile noastre, le scriem dedicaţii afectuoase, credem că ne vor citi, că se vor înduioşa pentru noi sau ne vor admira. Eroare. Nu facem decât să-i indispunem. Pe scurt, exemplare sacrificate.

... În timpul ăsta, undeva, un necunoscut ne va citi cu un respect religios şi va aştepta ani în şir înainte de a îndrăzni să ne spună ceva.

O idee, de îndată ce se întrupează, devine grotească. La fel se întâmplă cu înseşi fiinţele. O, dacă ne-am putea menţine într-o eternă virtualitate, fără să cădem niciodată în naştere.

31 martie. Mers la *Le Monde* să corectez şpalturile articolului meu despre Caillois; e cules cu litere atât de mici,

că m-au durut ochii citindu-l. Apoi, în păienjenișul acestor cuvinte minuscule, toate nuanțele de limbă și de gândire dispar. Nu m-am înfuriat, din fericire!

1 aprilie. Ieri am mers la *Le Monde* să-mi corectez articolul despre Caillois. J.P. mi-a spus că a făcut tăieturi. Nu am avut, pe loc, decât o slabă reacție de nemulțumire, repede reprimată. Apoi nu m-am mai gândit la asta. Ieri-seară însă, la culcare, și azi-dimineață, la trezire, acea nemulțumire aparent depășită a izbucnit, transformată în furie. Ce prostie!

Nimeni nu se *frământă* ca mine, și pentru orice. Căci orice este motiv ca să mă zbucium. Și nu pot face nimic. De aceea Orientul m-a fascinat întotdeauna — Orientul, adică budismul.

Calle de la Amargura — la Valdemosa.

Cine și-ar putea imagina, în Franța, o stradă a Amărăciunii?

Mă gândesc de asemeni la *Paseo de los Tristes*, la Granada.

3 aprilie. Exprimând o obsesie, te descotorosești de ea ca să-i faci loc alteia. Astfel, mă gândesc mai puțin la sinucidere de când am vorbit despre ea în *Demiurgul cel rău*, în schimb am căzut într-o obsesie vecină: obsesia nașterii. Oricum, schimbarea este salutară, este izvor de înnoire, îmi îngăduie să *respir*.

Are loc așadar un catharsis — purificare și ușurare prin expresie. Dacă o idee ne urmărește și ne supără — putem să scăpăm de ea formulând-o. A formula un rău înseamnă a-l expulza, a-l scoate *în afara* noastră, înseamnă a-l goni din substanța noastră, înseamnă să exorcizăm demonul. Or, obsesiile sunt *demonii* unei lumi fără credință. (Trebuie să le exorcizăm, cum se făcea și cu demonii.)

Heidegger — creator de limbă, inovator abuziv.

Nietzsche n-a înnoit limba, ci doar a deschis o carieră anumitor cuvinte.

„A fost un timp când timpul nu exista", citim într-un text antic.

Refuzul nașterii coincide cu nostalgia acestui timp de dinaintea timpului.

Refuzul nașterii nu e nimic altceva.

3 aprilie

Ca să combată astrologia, Sfântul Augustin aduce contra-argumentul *gemenilor*: iată doi oameni, născuți în același moment, și ale căror destine sunt atât de diferite.

Trebuie să-i reproșăm psihanalizei faptul că pentru ea totul este semnificativ, totul are un sens; or, activitățile noastre, începând cu visele, comportă o considerabilă parte de zgură. Ei bine, pentru psihanaliști nu există zgură, există numai simboluri.

4 aprilie — Simbol al neantului: un articol ce nu durează decât o zi.

De îndată ce o speranță este împlinită sau înșelată, intrăm în ireparabil, adică alunecăm în trecut.

Ce grămadă de clipe moarte, ce morman de trecut trebuie să târăsc după mine!

Azi după-amiază am dormit o oră. Trezindu-mă, am simțit cum mă apasă imensitatea momentelor pe care le-am străbătut până acum. Senzație de strivire vecină cu disperarea. Cred că am scos un horcăit chiar în clipa trezirii, atât eram de înspăimântat.

10 aprilie

Fontenelle, aproape centenar, este întrebat într-o zi cum a reușit să aibă numai prieteni și nici un dușman.

— Urmând două axiome: totul este posibil și toată lumea are dreptate.

Știu de ce mă interesează atâta scepticismul: din cauza negației pe care o presupune, și de asemeni din cauza cruzimii — o cruzime atât de abil disimulată. Mă îndoiesc, deci distrug.

De zile în șir, indiferență pentru orice, dar în special pentru „opera" mea. Nu mai cred în ea, e ca și cum nu aș fi scris nimic. Nu mă mai interesează ce sunt, de ce m-ar interesa ce am scris? Trebuie să mă despart de trecutul — ca și de viitorul meu. Să-mi inventez un soi de prezent.

Azi după-amiază, mi-am amintit de experiența, de *senzația* cea mai fantastică a vieții mele. Era la Berlin (în 1934?), într-o dimineață, era 11 fără câteva minute, voiam să iau metroul în stația *Belvedere*, când deodată am simțit un fior „supranatural", certitudinea că *tot* timpul dintotdeauna se concentrase în mine, culmina în mine, și că eu eram cel care-l face să înainteze, că eram în același timp creatorul și purtătorul timpului.

Această senzație n-a durat mult: o străfulgerare, dar de o strălucire și de o intensitate abia suportabile, deși era asociată cu o impresie de fericire nemaipomenită.

(Cu anii, acest gen de experiență a devenit foarte rar. Căci stările extatice (sau cvasi) pe care le-am trăit în viața mea erau legate de insomniile mele, de otrava veghilor, de nebunia și delirul nopților albe, care-mi dădeau, în timpul zilei, o stare febrilă, istovitoare peste poate. Dacă aș fi continuat să trăiesc la asemenea extremități, n-aș fi ajuns să trăiesc atât de mult. Cu siguranță nu treceam de treizeci de ani.

Trăim doar pentru că am fost nevrednici de o anume febră.)

16 aprilie — Văzut ieri un doctor. Mi-a găsit tensiunea mărită. Boală de familie.

21 aprilie — Marți —

La ora 3 noaptea, mă trezesc. Imposibil să dorm. Dureri de stomac. Medicamentul, sau mai curând otrava pe care

M. mi-a dat-o pentru tensiune, mă dărâmă. La ora 4 m-am sculat, m-am îmbrăcat, apoi am făcut un tur prin oraș până la 6. Parisul este minunat înainte de ziuă și în momentul când se face ziuă. Lângă Notre-Dame, păsările se manifestau destul de zgomotos, începând de la 5 fără un sfert.

24 aprilie

Azi-dimineață am deschis o antologie de texte religioase și-am dat direct peste această zicere a lui Buddha:

„Nici un obiect nu merită să fie dorit."

Impresie extraordinară. Am închis cartea, căci, după asta, de ce să mai citesc? Și ce?

E un adevăr ce mi-a săgetat inima, deși trăiesc cu el de ani de zile și mi-l repet în fiecare zi (mi-l șoptesc mai mult sau mai puțin conștient). Însă oricum, să nimerești peste el dintr-o dată, într-un moment când simțeai nevoia *să vină* din exterior și să fie rostit de cineva pe care-l pui mai presus de toți oamenii — e altceva!

Singurul mod de a fi superior tuturor este să nu dorești nimic.

Când îți învingi dorința, ce beatitudine! Deci beatitudinea nu poate fi decât victoria asupra tuturor dorințelor!

Ce este paradisul? E lumea de *dinainte* de dorință.

Și într-adevăr, dorința a distrus paradisul.

25 — Ajunul Paștelui

Cei care ne-au umilit, care ne-au făcut rău, nu ne mai dușmănesc defel; au uitat umilința la care ne-au supus.

Doar victimele au memorie. De aceea ranchiuna e atât de stupidă. Ea nu-l atinge decât pe ranchiunos. Dacă am putea ierta cu adevărat, paradisul s-ar instaura pe pământ de îndată.

(Apropo de uitare. Pamfletarii care de dimineața până seara ocărăsc pe toată lumea se miră să constate că au dușmani. După ce pur și simplu și-au vărsat acreala pe X sau pe Y, nu pricep ce au ceilalți cu ei.

Niciodată n-ar trebui să luăm în serios o insultă, o calomnie. De fiecare dată când am făcut-o, m-am simțit rău și am regretat.)

A exista: — un ocol destul de lung ca să mă lepăd de naștere.

26 — Paștele. Nici o semnificație.

Francezii care-au cunoscut români nu-i iubesc. E de înțeles: au defecte apropiate.

Vinerea trecută, un actor irlandez, Mac Gowran, a interpretat singur, timp de peste două ore, părți din opera dramatică și romanescă a lui Beckett. Am fost surprins de afinitățile dintre *Weltanschauung*-ul lui Sam și al meu. În chip fundamental, aceeași imposibilitate de a fi.

Nu mă mai gândesc la sinucidere, într-atâta mi se pare de naturală, de acceptabilă. Altădată, ideea ce mi-o făceam despre sinucidere era întotdeauna precedată sau însoțită de o anume amărăciune. Nu și acum. Sinuciderea ține de evidență, de toate lucrurile pe care *uităm* să le facem.

27 aprilie

Toată viața m-am gândit la moarte, iar acum când mă apropii de ea constat că nu mi-a folosit la nimic, și că eram cu mult mai câștigat dacă nu-mi băteam capul cu ea. Căci gândul morții nu te ajută să mori.

Nimeni n-a iubit mai mult ca mine lumea și cu toate astea, dacă mi-ar fi fost oferită pe tavă, chiar și copil fiind, aș fi strigat: „Prea târziu, prea târziu!"

Până și suferința, o dată consumată, pare la fel de ireală ca un vis. Ce rămâne din ceea ce pare să fie?

Atâta timp cât suferim, nu putem concepe că *ceea* ce simțim poate să dispară sau că, încetând, din ea nu rămâne nimic. E totuși ceea ce se întâmplă, afară, bineînțeles, de cazul că un lung șir de suferințe provoacă *deformarea* opticii noastre.

Boala *lasă urme* în spirit, dar ea însăși dispare ca și cum n-ar fi fost niciodată, ca euforia, de pildă.

Mă simt vinovat de a fi. (Dar această vinovăție mă stimulează, îmi place...)

Azi după-amiază, am mers la spital. Sala de așteptare. Ce așteaptă toți oamenii ăștia? Să mai trăiască un pic, să nu moară *normal*.
Și mă gândeam la un spital pentru muște, în care muștele ar primi îngrijiri ca să trăiască până la sfârșitul anotimpului, sau o sală de așteptare pentru efemeride, ca să obțină o oră sau un minut în plus.

30 aprilie. Petrecut seara de ieri cu Christophe Schwerin și cu fiica lui H. von Hofmannsthal, văduva lui Heinrich Zimmer.
H. v. H. avea șaptesprezece ani. Într-o zi primește la liceu (*Gymnasium*) un buchet mare de trandafiri roșii din partea lui Stefan George. S-a simțit foarte încurcat, din cauza colegilor care l-au luat peste picior.

În *Mituri și simboluri*, Zimmer spune că India este Viața care meditează la ea însăși.

Lovecraft scrie o povestire ce nu e decât relatarea unui coșmar. Într-o scrisoare către un prieten, se întreabă dacă are dreptul să fie plătit pentru o producție a cărei paternitate nu și-o poate atribui integral...

Dacă tot ce am scris e sinistru în chip atât de evident, e pentru că nu înnegresc hârtia decât atunci când îmi vine să-mi trag un glonț în cap.

Expoziție Czapski[1]. Un om entuziast: se vede bine că nu-i de aici. Aproape toți sunt polonezi. Aproape. Se

[1] Vezi *supra*, p. 69. (*N.t.*)

vede după surâsul *sincer* pe care-l au oamenii când își vorbesc.

3 mai

Lângă Saint-Sulpice-de-Favières, există un sătuc, *Mauchamp*, cu o bisericuță din piatră ce mă emoționează. Ce mângâiere, s-o regăsesc de fiecare dată! Azi însă, oroare, văd că s-a construit un soi de șopron în prelungirea unui antrepozit, deschis de curând. Biserica e strivită de el. Nu se poate imagina profanare mai cumplită. Din fericire, mi-am *propus* să nu mă mai înfurii niciodată în fața barbariei civilizaților.

Omul spurcă tot ce a creat. Rămân din fericire câțiva arbori, împotriva cărora încă nu poate face nimic.

Pe vremea când era nevasta lui Scarron, Dna de Maintenon scrisese, sub pseudonimul de Fanchon, un tratat de erotism, primul de acest gen publicat în Franța (așa se zice).

5 mai. Ce înseamnă o răstignire unică pe lângă aceea, infinit repetată, a insomniei.

Lașitatea poate fi o formă de delicatețe.

„Absolut" — cuvânt ce nu trebuie folosit decât atunci când nu avem încotro, în cazurile cu adevărat disperate.

Am recitit, alaltăieri, două pagini din *Tratat*, cu o detașare totală și, de asemeni, cu dezgust pentru patetismul ce se lăfăie în el. Poezie proastă, inspirată de o nefericire autentică. Ce păcat că n-am știut să folosesc alt ton! Cu mai multă răceală, aș fi făcut o carte bună. Cu mania mea de a ridica vocea, nu puteam decât s-o ratez.

Cine ar vrea să *mă* cunoască ar trebui să țină cont de slăbiciunea mea pentru Regent, în care, adesea, m-am regăsit, m-am recunoscut. Latura mea frivolă, o văd realizată în el, și dusă la o expresie supremă. Era, ca și mine (!), „născut

plictisit" (Saint-Simon) — și nu putea nici iubi, nici urî cu adevărat. O existență din bucăți.

Întotdeauna mi-am făcut o înaltă idee despre înclinația mea pentru frivolitate. Sunt însă mai puțin frivol, vai, decât îmi închipui că sunt.

A exista e felul meu de a fi frivol.

Orice existență este o concesie făcută frivolității.

7 mai. Paul Celan s-a aruncat în Sena. I-au pescuit cadavrul lunea trecută.

Acest om fermecător și insuportabil, feroce cu accese de blândețe, la care țineam și de care fugeam, de teamă să nu-l rănesc, căci totul îl rănea. Ori de câte ori îl întâlneam, eram atât de atent și mă supravegheam atâta, că după jumătate de oră eram istovit.

8 mai. Orice adevăr este insuportabil. Orice adevăr este, în ultimă instanță, distructiv. S-ar spune că misiunea lui este să facă rău.

Dacă toate aparențele sunt echivalente, dacă sunt la fel de ireale, de ce am mai face vreun gest, când orice gest e aparență și irealitate? Viața este dragostea de aparențe și nimic altceva.

Dar atunci când, uneori, ne smulgem acestor aparențe, *unde* ne aflăm, dincolo de viață sau pe lângă ea? Sau poate regăsim altceva, mai *important*?

Dar poate exista ceva *important* care să nu semene deloc cu viața?

9 mai — Citit câteva scrisori ale lui Proust în care solicită decorații. Altădată, acest gen de slăbiciune m-ar fi îngrețoșat, acum însă face ca interesul meu pentru scriitor să sporească. Căci aceste slăbiciuni sunt ale unei ființe vii, *concrete*, nu ale unei măști sau ale unui simbol. Apoi, în cazul lui, aceste demersuri n-au nimic anormal, Proust nu propovăduia detașarea.

10 mai. Ieri-seară, Christiane Vaubourg mi-a arătat câteva compuneri școlare ale nepotului ei (treisprezece ani), elev într-un liceu de provincie. Una mai ales, în care trebuia să descrie zăpada, m-a uimit. În chip de preambul, puștiul anunță că va folosi până la capăt pronumele *on*, preferabil lui *je* sau lui *nous*, iar asta, zice el, ca să amelioreze calitatea stilului. La treisprezece ani!

Ce-i de mirare că toată literatura franceză de azi e obsedată de limbaj și că e gata să-i cedeze! În țara asta se trece direct de la biberon la scriitură.

O, dacă aș putea să spun ceva unic, teribil, definitiv despre naștere!

11 mai — Noapte cumplită. M-am gândit la *înțeleapta* hotărâre a lui Celan.

(Celan a mers până la capăt, și-a consumat șansele de a rezista nimicirii. Într-un sens, existența lui nu e prin nimic fragmentară sau ratată: s-a realizat pe deplin.

Ca poet, nu putea merge mai departe; se apropia, în ultimele poeme, de *Wortspielerei*[1]. Nu cunosc o moarte mai patetică, nici mai puțin tristă.)

Lui Klee îi plăcea să citeze: „Arta desenului este arta omisiunii." (Liebermann) La fel s-ar putea defini arta aforismului.

Pentru mine, a scrie înseamnă *a omite*. Ăsta e secretul laconismului, și al eseului ca gen.

12 mai. Cimitirul din Thiais. Înmormântarea lui Paul Celan.

În autobuz, de la Porte d'Italie până la cimitir, urâțenia periferiei mi s-a părut atât de îngrozitoare încât, ajuns la cimitir, care e frumos, am avut o senzație de eliberare.

Ieri-seară, Michel Random mi-a povestit istoria următoare: maimuțele care trăiesc în grup le resping pe acelea dintre

[1] În germană, „joc de cuvinte". (*N.t.*)

ele care-au avut de-a face cu oamenii. Au făcut totuși o singură excepție, pentru cea care se atașase de Rāmakrishna.

Cei care caută — și găsesc — mister peste tot nu merg neapărat la esența lucrurilor; cel mai adesea, „misterul" corespunde unui tic al spiritului mai curând decât unei investigări și unei adevărate căutări.

Trebuie să-ți detești secolul tău sau toate secolele?
Oare Buddha părăsește lumea *din cauza contemporanilor săi*?

Hermetismul, în literatură, e uneori semn de subtilitate, și aproape totdeauna de neputință (și de șarlatanism).

13 mai. Să ne ardă de făcut proiecte, când prietenii noștri sunt în pământ!

Vai de binefăcătorul care a abuzat de capitalul nostru de gratitudine.

Aproape zilnic primesc o carte pe care n-am nici o poftă s-o citesc și care mă dezamăgește aproape întotdeauna, căci toți acești oameni nu au nimic de spus; mestecă din nou ce-au spus alții, care, și ei, erau mai înțelepți dacă tăceau.
Singurul lucru profund, extraordinar pe care l-a descoperit omul e tăcerea, și tot ea este singurul lucru la care omul nu se poate limita.
Dacă aș putea să tac un an, la sfârșitul experienței m-aș declara zeu...
Însuși faptul că trag de aici niște concluzii de flecar dovedește că nu sunt demn de tăcere.
(Apoi, ar trebui să nu mai vorbim despre zei, nici de bine și nici de rău. Căci nu ne ajută nici în cunoașterea vieții, nici în purtarea pe care trebuie s-o avem în fața ei.)

Hermetismul este acceptabil la X sau la Y, în cazuri extrem de rare. Ca modă, este ridicol.

Nu există ceva mai rău decât obscuritatea ca procedeu. E ceea ce se întâmplă în Franța de azi.

În literatură, ceea ce nu e fatalitate e simplu exercițiu.

Îmi place mersul pe jos, dar nu-mi place gimnastica.

18 mai. Ascultând adineaori Bach, memoria mea, în loc să se purifice, a început să dezgroape vechi ranchiune pe care le credeam îngropate, uitate, amintiri umilitoare la culme, reacții josnice, odioase și tot ceea ce în trecutul meu e susceptibil să-mi provoace sila completă de mine însumi.

Am observat adesea acest efect nefast pe care muzica îl are asupra mea. Are darul să ne răscolească adâncurile, deci și drojdia depusă acolo. Nu totul e metafizică în ea. Departe de așa ceva!

Mă interesează unele aspecte ale actualității, e adevărat. Dar de fiecare dată când sunt atent la ele, îmi spun că e stupid, că mă pun în contradicție cu mine însumi, cu convingerile mele, și că cine deplânge faptul de a se fi născut nu se ocupă de situația politică din cutare țară sau de ce a spus X sau Y. Totuși, asta e situația, și nu pot face nimic.

La o repetiție a piesei *Ultima bandă*[1], când i-am spus Dnei B. că Sam e cu adevărat disperat și că sunt uimit că poate continua, „trăi" etc. — ea mi-a răspuns: „Există în el și o altă latură."

Acest răspuns, păstrând proporțiile, mi se potrivește și mie.

19 mai. Sciatică.

20 mai. Tot sciatică.

Bolile mele duc o politică ce-mi rămâne de nepătruns. Uneori se pun de acord și înaintează împreună, alteori fiecare își urmează calea, foarte adesea se înfruntă, dar, fie că se-nțeleg, fie că se sfădesc, întotdeauna o fac pe socoteala mea.

[1] Piesă de teatru de Beckett. (*N.t.*)

22 mai. La perceptor. O cucoană cu privire rece, aproape rea. Găsește că nu câștig destul, sau mai curând că nu am declarat destul.

— Sunteți bine îmbrăcat. Purtați un costum nou.

— De la niște prieteni.

— Și mâncarea?

— Am avantajul că am o gastrită. Țin regim. Nu merg niciodată la restaurant.

31 mai. Inundațiile au devastat România. O țară lovită de Natură și de Istorie.

Am mers să duc niște lucruri la ambasadă.

M-am dus la *Le Monde* să corectez șpalturile articolului meu despre Beckett[1], care mi s-a părut slab.

Nu scrii cu pasiune, cu autenticitate, decât când ești *încolțit*. Spiritul lucrează sub presiune. În condiții normale, stă degeaba, se plictisește, plictisește.

11 iunie. Sonata a doua pentru vioară de Bach, în interpretarea lui Szeryng (?).

De fiecare dată când mă disprețuiesc, ar trebui să mă gândesc la ecoul pe care îl trezește Bach în mine, și să-mi spun că nu sunt atât de nul, sau golit.

12 iunie. Azi-dimineață în pat, îmi ziceam că mi-a lipsit o condiție esențială ca să mă realizez pe deplin: să fiu evreu.

Astfel, o experiență capitală a nefericirii mi-a fost inaccesibilă.

13 iunie. Seară cu Suzanne B. Am sentimentul că articolul meu despre Sam i-a displăcut acestuia. Și într-adevăr, nu e bun. Oricum, mă simt vexat ca în fața unui refuz... Revenit acasă, istovit, disperat.

---

[1] Articolul, „Beckett, câteva întâlniri", va fi reluat în *Exerciții de admirație*. (*N.t.*)

Hotărâre „importantă": să nu mai scriu niciodată în „ziare".

Ceea ce am căutat dintotdeauna a fost un mijloc de a suporta viața. Evident, nu am găsit nimic, dacă nu cumva acel mijloc a fost chiar căutarea...

„Vidul trădător al oglinzilor ce nu uită nicicând." (Arthur Symons)

Apropo de articolul meu despre Beckett, discuție la telefon cu Paul Valet. Am căzut de acord că supraomul lui Nietzsche este ridicol (pentru că e teatral), pe când personajele lui Beckett nu sunt niciodată ridicole.

Personajele lui Beckett nu trăiesc în tragic, ci în incurabil. E vorba de mizerie, nu de tragedie.

În plină zi, trag storurile, astup ferestrele și mă culc cu pătura peste cap. Acest contact cu noaptea și această somnolență îmi fac bine: e o stare în care regăsesc ceva foarte primitiv, foarte apropiat de materie și în tot cazul de origini. Cură supremă. Tot ce diminuează activitatea conștiinței e salutar.

Recitit poeme de Trakl. Fără entuziasm. Mă uimește detașarea mea progresivă de orice poezie în general. Văd în ea un funest semn de maturitate, de oboseală și de îmbătrânire; dar și de cunoaștere, de *trezire*. Nu mai caut imagini, nici limbaj (căci poezia, vai, e în primul rând asta), ci senzații extreme și cât se poate de reci.

Discuție telefonică foarte utilă cu Paul Valet, doctor fără clienți, la fel cum eu sunt scriitor fără cititori. Amândoi marginali înrăiți și total inutilizabili.

Înțelegere profundă cu toți acești evrei profunzi și clarvăzători. Din ce în ce mai mult, sunt singurii cu care izbutesc să mă înțeleg.

Dacă „probitatea" este, cum spunea Rivarol, calitatea dominantă a limbii franceze, în schimb germana este complet

lipsită de ea. Căci este o limbă pe care nu te poți *bizui*, care-ți scapă, care se ascunde și în care trișeria și impostura își pot da frâu liber, căci este o limbă, în toate sensurile cuvântului, *elastică*.

Mi-ar plăcea să fiu dezastruos de liber. Liber de tot. Liber ca un prunc născut mort.

Părinții greci ai Bisericii spuneau despre călugăr că e ferit de *curiozitate*. E ceea ce am încercat toată viața fără nici un succes.

Faptul că am scris o întreagă carte despre lacrimi (— și sfinți) are cu siguranță un sens profund.

Tot ce am scris se reduce la asta, la niște lacrimi *agresive*.

Un troglodit și un estet.

Dacă am putea pătrunde taina euforiei. Ea vine într-un mod mai straniu — și mai rar — decât mâhnirea, are ceva de-a dreptul divin.

La începutul și la sfârșitul oricărei bucurii stă un zeu.

23 iunie

Friedemann Bach

Fantezie în mi minor.

(Să caut cartea abatelui de Nys.)

Într-un sens, Friedemann este un *inovator* mai mare decât tatăl său. Și totuși!

Important e să *aprofundezi*, nu să inventezi forme noi. În artă, a inventa înseamnă a distruge formulele generației precedente.

Să inventezi înseamnă să posezi geniul distrugerii. Să arunci în aer o formă rigidă, *consacrată*.

Când te ridici puțin deasupra lucrurilor omenești, observi că sunt total lipsite de sens și că este imposibil să le iei în serios și să participi la ele.

Pur și simplu nu știu de ce mă agit, de ce fac tot ceea ce fac ceilalți.

Aș putea probabil să-mi fac felul. Ba nu, asta ar însemna că mai am îndoieli în ce privește futilitatea universală — o evidență, pentru mine, absolută. Nu te poți sinucide când e atât de *clar* că nu există nici un motiv de a acționa. Ceea ce poți să mai faci e să „trăiești", să savurezi existența în afara oricărui act.

Nu mă mai interesează sinuciderea, pentru că am depășit căutarea unei *soluții*.

Am un „Lebensgefühl" infinit mai apropiat de păgâni, de greci, decât de creștini. În creștinism nu-mi plac decât câteva *excese*, și isteria ce decurge din ele.

În fața oricărei forme de nenorocire, reacționez precum corul în tragedie. N-am ce să fac cu Providența.

Cum să-ți iubești semenii când ei sunt miliarde!

Aș putea iubi omul când va fi dispărut de pe fața pământului — nu înainte. Să dispară deci, ca să-l putem regreta!

Îmi amintesc acea discuție de după miezul nopții, când Michaux îmi spunea cu oarece naivitate că totuși omul a realizat niște lucruri și că se gândește cu o anume tristețe la soarta neamului omenesc. „Era cineva, totuși", părea el să spună.

Și e adevărat.

Asemenea discuții nocturne, nu trebuie să le evoci ziua; sunt chiar incompatibile cu adevărurile diurne. Aceste discuții au întotdeauna ceva sincer, profund și *deci* naiv.

Vorbeam despre om *la trecut*, iar asta în mod absolut firesc. Michaux e totuși un „optimist". La vorbele lui despre „mintalizarea" progresivă a omenirii, viziune aproape teilhardiană, am rămas perplex. Un om atât de lucid să se amăgească în asemenea hal! Avea însă accese de „scienticitate". Ciudat! Mergeam împreună să privim documentarele științifice de la Grand Palais! El *credea* în știință. De altfel Michaux era, este, riguros ca un savant. Opera lui ar fi putut să fie scrisă de un entomolog angoasat, cu spirit mușcător!

Avea în el *ceva ce amintea de Swift*. De aceea nu e un poet adevărat. E un *observator*, nu un *vizionar*. Între document și halucinație.

Nu există om mai puțin smintit, mai puțin nebun. Un halucinat *într-un laborator*. Gândindu-mă la el, mi-a venit în minte vorba răutăcioasă a lui Forain: „Un sihastru la curent cu mersul trenurilor."

„At once terrifying and boring"[1], scria un critic englez despre una din cărțile lui M. despre mescalină.

26 iunie 1970

Compatrioții noștri, din cauza lipsei totale de principii în viața practică, seamănă cu arabii: lașitate, nepăsare, arbitrariu, nerespectarea cuvântului dat, „bramburească"...

Acea româncă tânără, al cărei tată, țăran de optzeci și doi de ani, i-a spus: „A fost la noi Nixon și n-a ieșit nimic, pe urmă de Gaulle, și tot nimic. Singura speranță rămân rușii, care vor ști să ne «pună în genunchi» pentru totdeauna."

Vechii greci și evreii — cele mai înzestrate dintre toate popoarele.

Soluția? *Inconștiența*. Odihna în inconștiență.

Spre asta se orientează „procesul cosmic" (!).

Omul aspiră, în străfundul ființei sale, să revină la condiția inițială, de *dinaintea* conștiinței.

Poate că Istoria nu e decât ocolul pe care-l face ca să-și regăsească originile.

Se poate imagina că omul se îndreaptă spre un grad mai înalt de conștiință. Dar până unde? Trebuie să fie o limită dincolo de care nu poți trece nepedepsit.

Un teolog (Festugière) notează absența cuvântului „bucurie" la Marc Aureliu.

---

[1] „Deopotrivă terifiantă și plicticoasă." (*N.t.*)

Frumoasa cugetare pe care am citit-o undeva, cum că timpul e o „distracție a sufletului".

„*Dear Barbarian Sovereign*" — așa i s-au adresat chinezii reginei Victoria, pe la 1840, căci pentru ei barbar era oricine trăia în afara hotarelor chineze. „În 1858, anul tratatelor de la Tien-Tien, s-a stipulat că termenul de *barbar* nu mai trebuie folosit în documentele oficiale chinezești pentru a desemna guvernul sau pe supușii Maiestății sale britanice." (*Vie et langage*, nov. 1968)

Numeroși teologi creștini din primele veacuri vedeau în Isus pe cel care a eliberat omenirea de teroarea *astrelor*. E adevărat, cu condiția să adăugăm imediat că în locul ei creștinismul a adus teroarea Infernului: caldeenilor le-au urmat predicatorii.

28 iunie — *Marx și Gobineau* — doi profeți, cei mai actuali.

A coborî la origini, la origine înseamnă a constata, a analiza un *viciu de fabricație*.

Să creezi o operă *demnă* de Dumnezeu. (Ascultând o cantată de Bach.)

Sunt înclinat să văd orice fenomen ca pe un aspect morbid al altui fenomen, mai vast. Astfel, timpul îmi apare ca o boală a eternității, Istoria ca o boală a timpului, iar viața ca o infirmitate a materiei.

În aceste condiții, ce e *sănătos*? Eternitatea? Dar în ea văd o *scădere* a lui Dumnezeu.

De ani de zile, singurul meu scop se reduce la acesta: să nu mă mai *agit*. — Să trăiesc fără agitație, și aproape fără *faptă*.

Pentru Heraclit, lumea era „veșnic vie".

Țelul meu: să exist *pe lângă* acest „foc veșnic viu". În afara acestei fierberi cosmice. Imperativul de a mă răci.

1 iulie

Ieri-seară, cină cu Michaux. Aduce în discuție articolul meu despre Beckett și-mi spune că nu e de acord cu mine în ce privește „viața", care, după părerea lui, este un lucru extraordinar.

Nu-i prima dată când sunt surprins de „optimismul" lui Michaux. Dar nu mă deranjează defel și mi se pare foarte frumos ca, după ce atâta timp ai fost încrâncenat și nefericit, să ajungi la o viziune senină asupra lucrurilor. O „bătrânețe" frumoasă (deși e greu să-ți imaginezi un ins mai puțin „bătrân" ca Michaux).

Îmi vorbește despre călătoria lui la New York, făcându-i un portret terifiant. Un oraș de ucigași. Nimic din ce există acolo nu găsește îngăduință în ochii lui. Îmi plac aceste reacții umorale, atât de reconfortante pentru ascultător. Michaux mă acuză de limbuție. Dar toată seara n-am apucat să scot un cuvânt. Cu-atât mai bine, de obicei nu mai tac din gură. M-am gândit de asemeni că M. este adesea singur și că simte, din când în când, nevoia să se „defuleze".

Fado-ul mă farmecă la fel de mult ca muzica ungurească. Ce nostalgie! N-o simți decât atunci când trăiești în străinătate. Căci nostalgia presupune o patrie pierdută. Nostalgia mea e religioasă. Căci pentru patrie, deși mi-am pierdut-o, nu mă încearcă nostalgia.

Nu mă simt în largul meu în ființă, chiar dacă mă leagă de ea legături nespus de puternice.

2 iulie. Acum o lună, a trebuit să corectez traducerea americană a *Căderii*; iată acum șpalturile, pe care trebuie să le citesc de la un cap la altul.

Nu cunosc un supliciu comparabil cu acela de a te reciti și, mai rău, de a-ți corecta propriul text într-o limbă pe care nici n-o știi bine.

Să te gândești la un text pe care trebuie să-l scrii, să-l elaborezi lăuntric, să fii cu gândul la el zi și noapte, asta

da, e o plăcere; apoi, să-l redactezi, e mai puțin plăcut; iar să-l citești și să-l recitești în alt idiom, ei bine, asta-i pedeapsa pentru că l-ai conceput.

Numesc *muncă* orice efort lipsit de plăcere, sau mai curând: un efort care te umilește în propriii tăi ochi.

Când am o neplăcere, oricât de mică, îmi spun că dacă n-aș fi existat, n-ar fi trebuit s-o înfrunt. Astfel, în fiecare zi, sunt obsedat de avantajul de a nu fi fost niciodată.

Trebuie să te porți ca și cum n-ai fi în viață, ca o umbră dezinvoltă.

Ar trebui să aflu motivul pentru care munca manuală e singurul lucru care încă îmi face plăcere. Mi se pare că am revenit la punctul de plecare al omului, că sunt pe cale să regăsesc timpul preafericit de *dinaintea* creierului.

8 iulie

Sunt surprins câtă viață adevărată intră în toate sentimentele josnice. Când le încerci, te simți revigorat, readus la viață, la unison cu zoologia universală.

Sunt mâhnit să fac asemenea constatare, s-o verific mai degrabă, iar asta cu atât mai mult cu cât pun detașarea mai presus de orice.

Platon, Kierkegaard, prea prolicși pentru gustul meu. La fel au fost aproape toți filozofii. Cu excepția lui Pascal.

Îmi pierd timpul scriind scrisori — destul de convenționale, trebuie să recunosc. — Să fii *adevărat* înseamnă să rănești și să *te* rănești. Pot foarte bine să-mi fac rău singur, și îmi dau toată silința, dar nu-mi place să-i *țintesc* pe ceilalți, cel puțin nu direct.

„Metafizicienii sunt muzicieni fără talent muzical." (Carnap)

„... Pentru a-i fixa gândirii o limită, trebuie să poți gândi amândouă părțile pe care le desparte acea limită." (Wittgenstein)

Discuție lungă, ieri-seară, cu un poet ungur (Pildusky) despre Simone Weil, pe care el o consideră o sfântă. Îi spun că o admir deopotrivă, dar că nu era o sfântă, că avea prea mult din patima și intoleranța pe care le detesta în Vechiul Testament, din care provenea și cu care se aseamănă chiar dacă îl disprețuia. S.W. este un Iezechil sau un Isaia feminin. Fără credință, fără reținerile pe care aceasta le implică și le impune, ar fi fost de o ambiție neînfrânată. Iese în evidență voința de a-și impune punctul ei de vedere, cu orice preț, bruscându-l și chiar violentându-l pe interlocutor. I-am mai spus poetului maghiar că S.W. avea în ea tot atâta energie, voință și încrâncenare ca un Hitler... Aici, poetul meu a făcut ochii mari și m-a privit fix, ca și cum ar fi avut o revelație. Și spre uimirea mea, îmi zice: „Aveți dreptate..."

Îi urăsc pe oamenii care fac spirite, și îi urăsc la fel de mult pe cei care nu sunt capabili să facă.

Să încerci să spui cu cuvinte ceea ce cuvintele nu pot spune.

Scriu scrisori. E aproape singura mea activitate. Măcar dacă ar valora ceva, dar sunt pline numai cu scuze, cu pretexte, cu rugăminți și cu plângeri, scrisorile unui amărât. Și când mă gândesc cât mă chinui ca să le însăilez. Scriu fleacuri care mă vlăguiesc. Nu am răbdarea să mă reped asupra unui gând, apoi să mă fixez la el. Mă plictisește imediat, iar dacă revin la el, o fac ca un obsedat, nu ca un spirit care meditează.

(Sunt un obsedat, nu un gânditor. Nu meditez decât la obsesiile mele.)

Mi-ar plăcea să scriu variațiuni la „Insula Preafericiților"[1]. Dar asta ar însemna să recad în Utopie. Poate că subiectul

[1] În *Timaios* de Platon. (*N.t.*)

încă m-ar atrage, dar cu condiția să-l privesc sub un alt unghi.

12 iulie. *Arta fugii.* Când ascult Bach, *cred.*

Văzut expoziția despre expresionismul european[1]. Nu mi-a plăcut decât Kandinsky.

Am văzut două pânze de Ludwig Meidner, despre care am scris un articol în 1932!

(Uneori înclin să cred că sunt un copil al expresionismului.)

Edvard Munch te duce cu gândul la Strindberg.

Pictorii mei preferați: Kandinsky și Klee.

După douăzeci și trei de ani de serviciu, menajera lui Gabriel Marcel se retrage, obosită, bolnavă, în Bretagne. Înainte de plecare, G.M. îi scrie o scrisoare de mulțumire, căci consideră că vorbele sunt insuficiente pentru a-și exprima recunoștința față de o slujnică atât de devotată. Gest frumos în spiritul „Vechii Franțe" și care, dacă ar fi cunoscut, li s-ar părea de neînțeles francezilor de azi.

În materie de filozofie a istoriei, nimeni nu-l va depăși vreodată pe Hesiod.

Istoria ca marș înspre dezastru.

Sunt luni și ani de când tot iau calmante — ce-i de mirare că mintea mea s-a stins? Nu poți combate nepedepsit nebunia.

Variațiunile Goldberg.

Toate zilele din urmă, regândit la vorba lui Enescu despre Bach: „sufletul sufletului meu".

Adineaori, Walter Kirschberger, răspunzându-i neveste-sii care mă califica drept „pesimist", a făcut o observație inte-

[1] A avut loc la Muzeul Național de Artă Modernă din Paris, între 26 mai și 27 iulie 1970. (*N.t.*)

resantă, precizând că nu sunt pesimist, ci *dezabuzat*. (Cum se traduce acest cuvânt în germană? N-am găsit decât *enttaücht*. Dar nu e chiar același lucru.)

În materie de limbaj, contrar contemporanilor mei, mă îndrept din ce în ce mai mult spre simplitate și o transparență *voită*, *cucerită*.

Sentimentele false dau naștere unui limbaj fals. Îmi dau seama de asta după scrisorile pe care trebuie să le scriu. Cele care lungesc o corespondență ce și-a pierdut de mult rațiunea de a fi trădează această indispoziție de la primele rânduri; altele, chiar dacă sunt lipsite de interes, au ceva viu, din cauza plăcerii pe care o simt gândindu-mă la destinatar.

Am depășit vârsta la care se scriu scrisori pasionate, nedrepte, agresive sau duioase. Cu alte cuvinte, nu mai pot să scriu decât misive incolore și rezonabile. Ce decădere! În fond, am ajuns să meditez pe tema înțelepciunii din cauza unei scăderi progresive a capacităților și talentelor mele.

Furia de a nu putea să scrie o carte l-a adus pe Lavastine în pragul nebuniei. Dacă nu va scrie nimic, vom putea să spunem despre el în continuare — și pe drept — că e un om extraordinar; dacă din contră, ca toată lumea, va izbuti să termine una, nu vom mai putea exprima judecata respectivă.

27 iulie

O săptămână la proprietatea familiei Nemo, lângă Nantes. Ideea de fericire este inseparabilă de ideea de grădină.

M.N. Toată viața a trăit în iluzie; a venit boala: nu știe cum s-o suporte, o ascunde sau reacționează la ea cu toane de bătrână cochetă. Mi-a zis: „Am trăit destul." În clipa aceea, era sincer, dar am simțit că încă nu era destul de copt pentru asemenea mărturisire, că i-ar fi plăcut să nu o facă niciodată.

Yvonne N. mi-a spus că atunci când a citit articolul meu „Oroarea de a te fi născut", M. era într-o stare din cele mai

proaste. Am fost cât pe ce să-i răspund că era lectura cea mai potrivită unui asemenea moment, sau cea mai deplasată.

Orice om care, împovărat de ani, își recapitulează viața poate la fel de bine să-și spună: „Sunt mulțumit că am existat" ca și „Ar fi fost mai bine să nu mă fi născut." Cele două reacții sunt la fel de legitime, și la fel de *profunde*.

Foarte sugestivă comparația pe care o face Berdiaev între Neceaev și Ignațiu de Loyola. Revoluționarul ca ascet...

Dacă ar trebui să aleg între asceză și desfrâu, aș înclina către cel din urmă.
De altfel desfrâul este, și el, o luptă împotriva „cărnii"; căci abuzează de ea, o istovește și o sărăcește. Astfel ajunge la același rezultat ca și asceza, prin metode diametral opuse.

„Cel înclinat spre desfrâu este uman și milostiv, cei înclinați spre puritate nu sunt." (Sfântul Ioan Scărarul)

Ascetismul e curată nebunie. Nu încetez să mă mir că altădată l-am putut ține la așa mare preț. Decât să te lupți cu „animalul", cu „carnea", mai bine te sinucizi pe loc.

Tot ce are raport cu sexualitatea este nelimitat, și decepționant. Este un fals infinit. Dar totuși infinit.

Dorința seamănă cu o boală de care nu vrem să ne vindecăm.

Acum un an, la Dieppe, ascultam o emisiune la BBC în care un romancier englez, Ellis (?), întrebat de o ascultătoare care e sensul vieții, răspundea că el ar fi preferat să nu se nască. Și adăuga că n-are nimic contra existenței, că fusese mai degrabă răsfățat de viață, că e mulțumit de cariera lui etc. Dar, absolut în treacăt, a mai spus că în tinerețe, timp de *cinci* ani, zăcuse la pat din cauza nu știu cărei boli

de care izbutise să se vindece. Cum de n-a înțeles că acea judecată despre naștere, exprimată pe un ton foarte convins și chiar emoționant, o datora tocmai celor cinci ani de mizerie fiziologică? Niciodată, fără o asemenea experiență, nu s-ar fi putut ridica la acel *înalt* refuz. Cum pot fi oamenii inferiori propriei lor experiențe!

De câte ori n-am rămas, eu însumi, *mai prejos* de negațiile mele! De câte ori n-am fost nedemn de mine însumi!

Dacă vrei să neutralizezi un dușman, dacă vrei să te scapi de el, cea mai bună metodă e să-l vorbești numai de bine. Se va găsi cineva să i-o spună, iar el n-o să mai aibă forța de a-ți face rău: de-acum înainte va fi incapabil să-ți aducă vreun prejudiciu; i-ai sfărâmat resortul, l-ai scos din luptă.

Adineaori, la un post englezesc, ascultat o emisiune despre C.M. von Weber. Anglia îi comandase o operă. Weber acceptă și începe să compună *Oberon*, dar boala lui, tuberculoza, s-a agravat. Medicul i-a spus că dacă acceptă să ducă o viață liniștită și renunță la orice efort, poate să mai trăiască ani de zile; dacă nu, nu o mai duce mult. Weber continuă să lucreze la opera lui, pe care-o termină la Londra, unde și moare la scurt timp după aceea.

Și m-am gândit cât sunt de mizerabil, eu, care în loc să mă apuc de treabă, nu fac decât să mă oblojesc, țin un regim pe bază de tranchilizante care mă deprimă, iau medicamente care-mi taie și puținul avânt pe care-l mai am. Nu sănătatea, nu durata (anii) contează, ci opera. Groaza mea, teoretică și practică, de a *făptui* mi-a jucat o mulțime de renghiuri.

Pe la 1935, P., general român, îmi spunea că țăranul român nu duce pâinea la gură, ci se apleacă la ea, își lasă capul în jos ca și cum, de fiecare dată când mănâncă, aduce un omagiu și se închină în fața acestei hrane pe jumătate sacră pentru el.

Câte veacuri de mizerie au dus la acest respect cvasi-religios pentru pâinea *cea de toate zilele*!

Dieppe — Sunt într-un salon imens cu vedere spre mare și care evocă un interior de roman englezesc sau rusesc din veacul trecut.

30 iulie

Nemulțumire de sine frizând delirul.

Nu detest viața, nu doresc moartea, vreau doar să nu mă fi născut.

Vieții și morții le prefer ne-nașterea. Voluptatea de a nu te naște. Cu cât trăiesc, cu atât prețuiesc voluptatea de a nu te naște.

Inși ca mine n-ar fi trebuit să existe niciodată. Sunt produsul unei erori, nu eram prevăzut în legile Creațiunii.

E ciudat și întristător: pe măsură ce îmbătrânesc, interesul meu pentru teologie crește, iar cel pentru mistică scade. E un început de degradare spirituală, pe care îl constat fără să știu cum l-aș putea îndrepta.

Limbajul pietății mă calcă pe nervi, iar dacă îi citesc în continuare pe teologi e pentru că sunt de-o uscăciune admirabilă: dialecticieni aproape cinici de-atâta abstracțiune și de-atâtea acrobații, pentru care Dumnezeu contează mai puțin decât demonstrațiile și subtilitățile cărora le servește de pretext.

Nu-i țin la mare cinste pe cei care se lipsesc ușor de Păcatul originar.

Mărturisesc că am apelat la el în toate împrejurările vieții și că, fără această idee, nu știu cum aș putea evita o permanentă stupoare.

(Fără ideea Păcatului originar, stupoarea ar fi singurul sentiment în fața a tot ce se întâmplă și ni se întâmplă. Această idee este un principiu explicativ de valoare universală, ce ne permite să înțelegem toate mizeriile care ne copleșesc și în special acelea care sunt legate de faptul de a fi om. Căci

cine spune om spune Păcat originar întrupat, actual, mai viu ca niciodată. Un scandal inițial guvernează destinele noastre, inițial și inepuizabil...)

Plimbare la Offranville. Aici, în vara lui 1947, m-am hotărât să rup cu limba română. Îl traduceam atunci pe Mallarmé, îmi aduc bine aminte; la un moment dat, am *înțeles* absurditatea și inutilitatea efortului meu. Patria mea încetase să existe, limba mea de asemeni... La ce bun să mai scriu într-un idiom accesibil unui număr infim de compatrioți, în fapt cel mult vreo douăzeci? M-am hotărât pe loc să-l abandonez și să mă *consacru* francezei. Doi ani mai târziu, *Tratatul de descompunere* era terminat, nu fără o trudă considerabilă.

Cer albastru (o excepție) și un litoral prea verde. Între Varengeville și Pourville, m-am gândit la sejurul de acum (aproximativ) zece ani la Ciotat. Nimic nu se compară cu un apus pe Mediterana.

Acest verde intens nu mă inspiră. De ani de zile visez deșertul, și iată, sunt strivit de un cer verde, de o mare verde, de un peisaj înecat în verde. Pășunile astea nu-mi spun nimic. Prin ce aberație Paradisul, aproape totdeauna, a fost imaginat în această culoare normandă?

Într-un sat la câțiva kilometri de Dieppe, Aupegard (?), discuție cu brutăreasa. Ne spune că se mută la Sainte-Geneviève-des-Bois, lângă Paris, că e sătulă de satul ăsta în care oamenii sunt neprimitori (ea și bărbatul ei vin din Touraine) și unde încă n-au intrat într-o casă. Localnicii îți vorbesc din pragul ușii, nimeni nu te poftește înăuntru. Sunt ciudați, normanzii ăștia. Vikingi domesticiți, îndobitociți de abuzul de lapte și de alcool.

1 august

Noapte chinuită. Am încercat să meditez la niște subiecte serioase dar n-am izbutit. Totuși, de îndată ce mi-a pierit somnul, am înțeles că eram *conștient*, că ieșeam dintr-o stare

de *plenitudine* și de *neant*: căci somnul nu e altceva decât această contradicție. Ești *smuls* din somn, ești izgonit din el: conștiința este un exil. Doar inconștiența este o patrie.

Acceptăm fără prea mare spaimă ideea somnului veșnic; în schimb, o trezie *veșnică* (nemurirea, dacă ar fi posibilă, asta ar fi) este insuportabilă, în gând ca și în fapt: îți dă fiori.

Să nu te fi născut nicicând: să-ți imaginezi viața *de dinainte* de naștere ca pe un somn *fără început*, oricum coborând la o origine unde nici gândul nu ajunge, ca pe un somn „infinit" din care ești supărat că ai fost smuls. Nostalgia acestei infinități anterioare nu e decât regretul că a fost întreruptă o stare în care presimțeai conștiința fără s-o dorești..., în care non-manifestarea era o voluptate, tulburată din păcate de imanența ființei.

Pentru mine, nostalgia ne-născutului se reduce la o dorință de non-manifestare. Mi-e groază de tot ce se *manifestă*. Aș vrea să dispar în non-manifestat — să dispar?, nu, să-l regăsesc, căci mă trag din el.

Idolatria virtualului, iubirea aproape morbidă pentru ceea ce scapă actualizării. *Fetișismul pentru ceea ce precedă orice act.*

Tot ceea ce gândesc îmi slăbește „caracterul", „vitalitatea", capacitatea de a înfrunta dificultățile și necazurile, într-un cuvânt viitorul.

Mi-am dat silința să demolez, unul după altul, motivele ce-i fac de obicei pe oameni să se împlinească, să-și *golească* destinul, să fie ei înșiși. N-am dat decât o idee vagă despre adevărata mea imagine. Am vrut să fiu *incomplet*. Mi-am ratat șansele din fidelitate față de mine însumi.

2 august — La începutul Ocupației, îl întâlneam adesea pe Pierre de Lapparent, un ins ciudat, inteligent, dogmatic și bolnav (avea să moară de tuberculoză într-un sanatoriu, în 1943). Retrospectiv, îi reproșez că m-a făcut să-l disprețuiesc pe Claudel, a cărui operă o rezuma într-o formulă

pe cât de șocantă pe atât de idioată: „Sunt un cretin, sunt un cretin, sunt un cretin." Repeta această formulă ori de câte ori numele lui Claudel era citat în prezența lui. Cum era un om de gust, i-am împărtășit din oficiu prejudecățile, mai ales pe aceasta. Recitind însă prin 1950 (?) *Introducere în pictura olandeză*, am avut revelația lui Claudel prozatorul.

Să nu te încrezi în cel care exprimă un refuz categoric, fără nuanțe.

Prostia pe care am făcut-o — ca atâția alții — de a crede în tineret. Eu cel puțin am priceput. De aici neîncrederea mea în toți cei care-i fac curte, care îl măgulesc (Sartre etc.), care, din calcul sau instinctiv, se agață de el, cu gândul că tineretul îi va salva de la uitare. Cine vrea să fie la modă riscă să se demodeze. Problemele trebuie abordate independent de orice idee de actualitate, de orice superstiție a momentului istoric. Metoda cea mai sigură de a te demoda e să fi fost la modă, să fi contat prea mult într-o epocă dată.

Oricum, nu-mi plac decât autorii care-au trăit în umbră, care-au avut puțină influență asupra epocii lor, care n-au fost și nu vor fi *importanți* niciodată, autorii *uitați* care vor avea întotdeauna cititori discreți și pasionați, dar de o pasiune stăpânită, care vor trezi întotdeauna fervoarea, dar o fervoare solitară, o adevărată fervoare.

Citesc *Ceea ce cred* de Teilhard de Chardin, cu un viu interes, suscitat în primul rând de stupoare: cum poate cineva să fie atât de naiv? Această gnoză aparent grandioasă e în realitate puerilă și sunt uluit că, în plin secol XX, lumea o ia în seamă! Părintele afișează un optimism... halucinant. Crucea dănțuiește prin Cosmos, e un soi de Carnaval universal! Unde o fi văzut el acest marș către Perfecțiune, către Plenitudine (hotărât lucru, prin extraordinarul abuz de majuscule, acest iezuit m-a scârbit de ele pentru tot restul zilelor), către supreme împliniri? Lectura Evangheliilor și a lui Bergson de către un vizionar a permis elaborarea unui sistem care există, în măsura în care delirul există.

14 august. Această credință cosmică a lui Teilhard nu e lipsită de un anume suflu. Dacă aș fi credincios, aș subscrie la ea. Căci îi aduce ceva creștinului care vrea să-și *împrospăteze* iluziile.

Turul portului într-o după-amiază însorită.

Fericirea stă în percepția pură. Nici o judecată nu trebuie să intre în ea, nici o reflecție de nici un fel. Fericirea este *pasivă* prin excelență.

Citind trei pagini despre Sfântul Pavel într-o Istorie a Bisericii, nu m-am putut împiedica să mă gândesc la Marx. E sigur că între cei doi există afinități și că aparțin aceleiași „familii spirituale".

15 august — Nimeni n-a fost mai pătruns decât mine de futilitatea a toate cele, și nimeni, de asemeni, nu a luat în tragic atâtea fleacuri.

„Nivelul nostru spiritual" este proporțional cu înfrângerile noastre. Cine spune *„viață lăuntrică"* spune obligatoriu eșec în „viață".

Ieri, la Saint-Valéry (Osmoy), lângă Neufchâtel, o biserică părăsită, foarte veche, cu o clopotniță lăsată într-o rână. În cimitir, câteva morminte vechi, acoperite de ierburi.

Îmi plac aceste cimitire normande în mijlocul satului. La Rășinari mai mult ca oriunde, cimitirul domina totul; era centrul comunei. Acolo morții erau prezenți printre vii, ca peste tot aici, în Normandia, ca, de asemeni, la Haworth.

Mă gândesc deodată la „Lines written in dejection near Naples", acest poem de Shelley ce rezumă singur mai mulți ani din viața mea și, poate, viața mea. Într-un sens, *Tratatul* nu e decât o variație pe marginea acestui poem. Doar *Rugăciunea unui dac*, de Eminescu, a mai jucat pentru mine un rol analog.

Numesc *urât* o stare ce produce spontan gânduri de sinucidere și de crimă.
Urâtul e o sinucidere sau o crimă *netradusă în act.*

Ascultând *Mesia*: oare cum e posibilă o asemenea izbândă a inspirației de la început până la sfârșit, fără cea mai mică scădere? E un miracol. În plus, un fel de voioșie și chiar de veselie ce nu există la Bach. În ce operă literară poți găsi o reușită la fel de constantă, un nou univers *în fiecare capitol*?

Ce-mi place la Claudel este violența, violența puternică și sănătoasă. (Nu o găsești nici la Gide, nici la Valéry.)

Incredibila subțirime a poeziei franceze. Partea lui „țărănească" l-a ferit pe Claudel de pericolul anemiei.
Claudel este o *personalitate*; ceilalți sunt doar scriitori.

Să te cramponezi de foaia albă până ce-o vezi roșie și reacționezi ca un taur...

21 august — Întoarcerea de la Dieppe.

Suzanne B., ieri-seară, îmi povestea că Sam pierde o groază de timp cu oameni de mâna a doua și că se ocupă de problemele lor. Am întrebat-o de unde îi putea veni această ciudată solicitudine. — De la maică-sa, mi-a răspuns ea, care avea plăcerea de a îngriji bolnavi sau de a se ocupa de sărmani, lăsându-i baltă de îndată ce le mergea mai bine sau erau scoși din necaz.

Să scriu un comentariu despre Hesiod.

Remușcări pentru că am scris răutăți despre Valéry. Tocmai am citit un mic text despre el. E vorba de amintirile lui d'Aubry, care spune că n-a cunoscut un om mai adorabil.
Cu ce drept l-am judecat de pe o poziție de superioritate?

Nu l-am iertat niciodată că m-a împins spre idolatria limbajului (și a *retușurilor*). El m-a învățat să refac la nesfârșit un text. Gustul nefast pentru perfecțiune.

De ce nefast? Pentru că duce la sterilitate.

25 august

Omului îi place să se chinuie, chiar și căutarea mântuirii nu-i decât un altfel de chin — cel mai subtil și mai bine mascat dintre toate.

O studentă italiană care face o teză despre „mine" a venit să-mi pună întrebări, timp de trei ceasuri. Răspunzându-i, aveam impresia că vorbesc despre altcineva. Dintre toate activitățile, cea mai neplăcută e să te comentezi singur, să te explici, să te diseci. O gândire prea limpezită e obligatoriu o gândire banală.

Italianca, o calabreză, mi-a spus că e de acord cu viziunea mea despre lucruri. Atât că studenta știe foarte puține lucruri. N-a auzit de *Demonii* și mă întreb dacă a citit măcar o carte a lui Dostoievski. Dar e deșteaptă și pare să priceapă destul de bine demersul întortocheat al unui spirit atras de îndoială și de extaz.

26 august. Sanda Golopenția îmi povestește că universitatea americană din Bloomington, unde a petrecut un an, are patruzeci de mii de studenți, iar orașul cu același nume doar treizeci de mii de locuitori.

O asemenea anomalie prevestește dezastre.

În aceste societăți zise avansate, în care instalatorii sunt la fel de rari ca geniile, proliferează doar falsul intelectual, universitarul nul și arogant, care se erijează în revoluționar ca să-și disimuleze neantul.

27 august

Ascultat o emisiune literară. Mereu același cusur: vanitatea afișată, viciu franțuzesc prin excelență. Hotărât lucru, englezii au mai multă clasă.

J.D. povestește că în 1956, la un dineu dat de consulul Franței la Washington, era un domn bătrân care purta o redingotă uzată, o cămașă din celuloid (?) și care stătea acolo fără să scoată o vorbă. Era, zice el, Saint-John Perse. — Totul e fals în acest portret. Saint-John Perse e vorbăreț, se îmbracă bine, iar când l-am văzut pentru ultima oară, în 1965, deci la aproape zece ani după anul indicat de J.D., nu părea să aibă mai mult de șaizeci și cinci de ani. Avea părul negru (*vopsit*, e adevărat, dar ce contează?).

Nu știu nimic mai otrăvit decât spiritul parizian, care se reduce la a străluci pe socoteala celorlalți. Bârfă sistematică din vanitate, resort al geniului francez.

Orice pasiune este un mijloc de autodistrugere.

Aș adăuga: mijlocul cel mai sigur și cel mai direct.

N-am fost un pasionat, ci un înfierbântat.

Numai că, din cauza epocii, am trecut drept fanatic, și am suportat consecințele capriciilor mele ca și cum ar fi fost convingeri.

28 august. Dureri peste tot și disperare permanentă.

În plus, am auzit la un post de radio german o emisiune despre felul în care americanii și englezii i-au predat lui Stalin pe refugiații ruși, civili și militari. Scene demne de Treblinka și de Auschwitz. Emisiunea era făcută de un anume Eckstein, evreu german naturalizat american. Și când te gândești că anglo-saxonii se simt cu conștiința împăcată. Auzind ororile comise de acești blonzi spălăciți care n-au decât Biblia pe buze, îți spui că e stupid să preferi un popor altuia, și că disprețul pentru om în general este unica atitudine înțeleaptă.

29 august

Să fii ignorat, neînțeles, solitar — nu văd ce-ți trebuie mai mult ca să fii fericit.

Singura formă de cruzime pe care o pot înțelege și practica — cruzimea din disperare.

Am un temperament de pamfletar și cu toate astea orice abuz, deci orice nedreptate pe care-o comit, mă face nefericit, oricum mai nefericit decât cel pe care l-am rănit.

30 august. După treizeci de ani, am revăzut-o pe Sorana Țopa. Stricând mereu cheful celorlalți, punând mereu întrebări anapoda și, trebuie spus, creând o jenă destul de penibilă. Ieri-seară avea — mai mult decât de obicei — aerul unei țărănci ruse, rătăcite într-un oraș. Dacă ar fi rămas la țară, ar fi fost negreșit sufletul unei secte oarecare de la ea din sat.

O pisăloagă pasionată de metafizică. Toată viața a vorbit despre moderație, despre depășirea eului, iar în realitate nu și-a putut ascunde niciodată „ambițiile" neclintite, dorința de a domina, temperamentul tiranic.

N-am întâlnit vreodată o femeie mai aptă să-ți strice buna dispoziție.

Prezența Soranei la Paris mă indispune cumplit: e ca și cum o întreagă parte a trecutului meu ar fi aici, în fața mea.

Aș vrea să-i lichidez pe toți martorii vieții mele — toate aceste reproșuri ce-mi apar în față. Iar acum huiduma asta de Sorana, ca un spectru greoi ieșit din hăul anilor (vocea ei are o blândețe de dincolo de mormânt, sau mai curând: blândețea unei alte lumi).

„Eroarea de a te naște" e poate cel mai slab text din tot ce am scris și în același timp cel care mi-a cerut cea mai mare trudă. De ce? Pentru că nu există subiect mai opus pornirilor noastre celor mai naturale. Asta înseamnă să „gândești împotrivă-ți". Să scrii despre sinucidere era relativ ușor, pentru că trebuia să comentezi o tendință profundă și pe care oricine, *măcar într-o măsură minimă, o cunoaște*. Dar ce noimă are refuzul nașterii? Poți muri, poți să te sinucizi, dar nu poți anula un fapt asupra căruia nu ai nici o putere. E însuși tipul falsei probleme; cu toate astea, puține obsesii m-au stăpânit cu asemenea forță.

În timpul inundațiilor din România, cineva de acolo i-a spus unui ziarist de la radioul parizian că toată istoria României este un șir de urgii.

O prietenă de aici, de stânga de felul ei, s-a arătat șocată că un reprezentant al unei țări progresiste poate vorbi în felul ăsta. — Dar este chiar limbajul țării mele și în el se exprimă sentimentul pe care l-a încercat mereu în fața Istoriei — a fost răspunsul meu.

31 august. Nu m-a interesat religia, vreau să spun mistica, decât în perioadele mele de isterie, de febră, de nebunie. Puteam atunci să înțeleg toate formele de exces, religioase ca și de alt soi. La rece, nici un zeu nu rezistă.

Cum poate o durere să se transforme în idee?

Alaltăieri, am auzit la radio *First Construction in Metal* de John Cage, care mi-a plăcut.

Dumnezeu, marele Străin.

Micul poem de Emily Dickinson care începe cu:
„The Soul selects her own Society
Then shuts the Door..."[1]
Recitindu-l astă-seară, m-am gândit la acel Frechtman care mi-l recitase chiar aici, într-o seară, cu mult sentiment.
Bietul Frechtman s-a spânzurat acum câțiva ani.

În afară de trăire, adică de durere, totul e de mâna a doua, ba nu, de a treia. De aceea sunt atât de puține cărți *adevărate*.
Întotdeauna am citit doar pentru a găsi în trăirile altora ceva care să mi le explice pe ale mele.
Trebuie să citești nu ca să-l înțelegi pe altul, ci ca să te-nțelegi pe tine însuți.

[1] „Sufletul își alege compania care-i convine /Apoi închide ușa." (*N.t.*)

Citit într-o carte de Montchrulski un extras din Jurnalul Suslovei, privitor la relațiile ei cu Dostoievski; scena se petrece la Baden-Baden, în camera tinerei fete: clară impresie că D. suferea de tara lui Mâșkin: impotența. De unde stranietatea relațiilor lui cu studenta. Dacă în romanele sale bărbatul și femeia nu se *întâlnesc*, dacă se chinuie unul pe celălalt, e pentru că la D. sexualitatea se reduce la *viol* sau la *angelism*. Personajele sale: desfrânați și îngeri, aproape niciodată *bărbați*. Cu siguranță, D. nu era unul. Aproape toți oamenii „complicați" în dragoste sunt deficienți sexuali.

Din ce în ce mai mult, problema mea nu mai e să creez, ci să înțeleg. O „operă" nouă? La naiba cu ea! Vreau să descopăr un adevăr nou.

Sorana mi-a spus că vorbesc prostii când afirm că nu sunt avantajat decât atunci când mă îndoiesc.

Dar eu nu sunt un ins care se îndoiește, ar fi trebuit să-i răspund, sunt un nebun care se îndoiește, un pătimaș fără convingeri, un delirant fără transe, un fanatic zdrobit.

O carte trebuie scrisă într-un acces de febră. Altfel nu e *contagioasă*.

Ce nebunie din partea mea — să vreau să maimuțăresc tonul rece al înțelepților! Înțelepciunea — sau în orice caz ideea pe care mi-o fac despre ea — este mormântul meu. De ani de zile mă paralizează, mă împiedică să-mi pun în valoare instinctele rele, „talentele".

Mă aruncă într-un echilibru păgubos.

Doi oameni au asupra mea un efect stimulant și mi-au făcut întotdeauna poftă să lucrez, să fac ceva, să vreau cu orice preț să las o urmă: Napoleon și Dostoievski. (În paranteză fie spus, doi epileptici!)

Adineaori, telefon de la Sorana care-mi vorbește în franceză: are o voce de o mare blândețe. E absolut imposibil

să nu fie reflexul unei armonii interioare sau cel puțin al unei dorințe de pace și de seninătate. Oricât de cabotină ar fi, n-ar putea simula chiar atât de bine puritatea (în voce cel puțin). Mania ei de a străluci, de a fi prezentă, de a influența, de a *tulbura* — iată de ce o ocolesc ceilalți. Nu mai suntem tineri ca să ne placă să fim tiranizați.

M-am gândit adineaori că Marie-France Ionesco este o ființă superioară.

Francezii au fost un mare popor atâta timp cât au avut prejudecăți puternice, cât timp au trăit strâmtorați și au adunat. Avariția a fost la ei un semn de grandoare. Au adunat bani și în același timp virtuți.

Țărănimea franceză e pe cale de dispariție. Este o lovitură fatală dată Franței, care astfel își pierde chiar rezervele, *fondul* ei. Nu-și va mai reveni niciodată.

Avariția a fost pentru ea o salvare.

3 sept.

Cuiva care îi reproșa că are prejudecăți și resentimente, Mauriac[1] i-a răspuns: „Cum să nu ai antipatii, când ai un suflet?"

G.D., ziarist mărunt, a găsit cu cale să facă praf romanele lui Mauriac fără nici un pic de indulgență. E doar retorică, mereu același lucru, mi se păreau de necitit încă de când aveam douăzeci de ani etc. etc. Cum poți vorbi pe acest ton când ești un nimeni? Mă gândesc și la mine, la dezinvoltura cu care l-am tratat pe Valéry, privindu-l de sus, taxându-l de spirit monden, văzând în poet un simplu versificator și așa mai departe. Aș fi avut dreptul să fiu exigent dacă m-aș fi ocupat de domeniile în care s-a remarcat el. Eu, care n-am scris nici măcar un vers, desființez dintr-o trăsătură de condei *Cimitirul marin*! Ce impostură! Ar trebui să ne

[1] François Mauriac murise la 1 septembrie (1970). (*N. ed. fr.*)

ferim să fim nedrepți și mai ales să scriem despre ceilalți în momentele de indispoziție.

Trupul mă lasă baltă.

I-am scris de curând fratelui meu că tot ce mi-a rămas este să mă strecor printre beteșuguri vechi și beteșuguri mai noi, să găsesc în fond un *modus vivendi* cu moartea.

Furnicăturile aproape neîntrerupte în picioare mă fac să mă simt aproape de Marat care, din pricina mâncărimilor permanente, stătea ore întregi în cadă.

4 sept. L.B. se gândește tot timpul la pensie, dacă o să aibă din ce să trăiască etc. I-am spus că nu trebuie să privim așa departe, că ar trebui să ne rânduim viața pe un an cel mult și că ar trebui să lăsăm viitorul în pace, în loc să-l stârnim gândindu-ne mereu la el. Ar fi trebuit să adaug că cel mai bine ar fi să nu ne zbuciumăm prea tare, iar pentru situațiile fără ieșire să luăm în calcul ipoteza unei sinucideri mai mult sau mai puțin „frumoase" ...
L.B. mi-a spus la sfârșit că mă găsește „tonic". Firește că sunt tonic cu oameni mai dezumflați decât mine.

Îmi vine mereu în minte imaginea folosită, în chip de omagiu, de André Frossard ca să-l caracterizeze pe de Gaulle după căderea acestuia: „Din profil aduce cu un animal din deșert copleșit de scârbă."

Oficial, fac parte din ultima categorie socială. Nu mă împăunez cu asta. Sunt modest în eșec.

5 sept. La radio, slujba de înmormântare a lui François Mauriac de la Notre-Dame.
Franceza e o limbă desacralizată peste măsură. Când arhiepiscopul Parisului a pronunțat adineaori expresia „adorabilă Trinitate", am tresărit de dezgust. Și pe urmă refrenul

acela de implorare a lui Dumnezeu, „Te rugăm", are ceva ridicol: e un limbaj de conversație. Abolirea latinei este o lovitură mortală dată catolicismului (cel puțin în Franța).

Cum să te rogi în franceză? I te poți adresa lui Dumnezeu în orice limbă, afară de franceză.

Creștinismul este iremediabil pierdut dacă până la sfârșitul secolului nu va fi supus la cumplite persecuții. Biserica ar trebui să uneltească pentru ca la putere să ajungă ateii — singurii care ar mai putea-o salva.

Îmi place o voință puternică într-un trup debil. Spre nefericirea mea, n-am știut să-mi domin mizeriile fizice; dimpotrivă, le-am îndurat tirania. Dostoievski (sau Calvin) mi se pare cel mai bun exemplu de triumf al spiritului asupra „fiziologiei".

Spre sfârșitul secolului trecut, Meredith i-a spus lui Valéry: „Nu creierul, ci stomacul este atins cel dintâi la un scriitor." — Ce adevăr!

Admirația maladivă pe care am purtat-o Germaniei mi-a otrăvit viața. E cea mai mare nebunie a tinereții mele. Cum am putut să închin un cult unei națiuni atât de puțin interesante în fond? Mediocri încăpățânați peste poate, fără nici o independență de spirit. Mi-e ciudă pe filozofie, căci ea m-a împins la această venerație morbidă. Dacă sunt lecuit de vreo boală, cu siguranță asta e. De-ar fi s-o descriu cândva în amănunt, așa cum am trăit-o, aș fi închis într-un azil de nebuni, aș fi pedepsit *pentru că am fost nebun*. Ar fi singurul caz de acest gen, iar eu aș fi primul care aș subscrie la această internare.

Să ai tăria „morală", inima oțelită a unui mare asasin.

Doamne!

(De-aș putea descrie cu exactitate starea în care ne aflăm când scoatem această exclamație, acest apel care nu este un apel, acest strigăt fără ecou!)

7 septembrie. Pe canalul Loing, între Moret și Nemours, la o ecluză aproape de Grez. Un băiat (paisprezece ani?) se apropie cu undița de care atârnă o găinușă de baltă care mușcase din momeală. Trebuie omorâtă ca să nu sufere prea mult, spune o cucoană. Unei fete foarte tinere i se face milă de mica vietate, o mângâie și îi sărută penele. Propun să fie aruncată în apă, înecul fiind cel mai agreabil fel de a muri. Fata o așază la marginea canalului. Cucoana spune însă că trebuie omorâtă; fata o readuce în simțiri și o dă omului de la ecluză, o brută. Acesta o ia și, cu un gest violent, îi zdrobește capul de-o piatră, aruncând-o apoi. Fata se cutremură de groază.

Amănunt important. Dostoievski l-a citit mult pe Voltaire. Voia chiar să scrie un „*Candide* rusesc".

Sunt chinuit de compatrioții mei, de indiscreția lor, de proasta lor creștere, de lipsa de delicatețe.

O femeie pe care abia o cunosc mă întreabă tam-nisam, când îi spun că nu merg mâine, duminică, la biserica românească: „Ești ateu?"

Schimbasem cu ea doar câteva cuvinte într-o seară petrecută la familia I.

Sunt apatrid în toate sensurile, și din proprie voință. Am consacrat neamului meu prea multe gânduri — și prea multe mâhniri! dacă se poate spune așa — ca să-i mai pot purta vreun interes. Stirpea asta nefericită m-a desființat. Iar descendenții ei sunt vampirii timpului meu. Mi-l consumă minut cu minut.

Garda de Fier? *Demonii* de dreapta, adepți ai ortodoxiei aflați ideologic la antipodul celor pe care i-a denunțat Dostoievski, dar psihologic foarte asemănători.

Fenomen neromânesc. Așa se face că șeful G. de F. era slav. Un soi de Hatman.

Când am atacat utopia[1], deși intenția mea era s-o apăr, mi-am dezvăluit opțiunile profunde, convingerile inconștiente.

[1] Vezi *Istorie și utopie* (1960). (*N. ed. fr.*)

Vorbeam cu S.T. despre vechii greci, subtili, „avocați", alunecoși, sofiști etc., dar care aveau în același timp și o altă dimensiune.

— Ce-ar fi fost grecii fără ea? mă întreabă S.T.

— Români — a fost răspunsul meu.

Disperarea colectivă e cel mai puternic agent al ruinei. Poporul care e cuprins de ea nu-și mai revine niciodată în întregime.

Disperarea distruge „moravurile". Este ceea ce se întâmplă în România, unde puținele tradiții care existau au fost măturate într-o clipă.

Disperarea duce la eroism sau lașitate. La lașitate mai cu seamă.

Ioan Alexandru, tânăr poet român, foarte credincios, a fost la Heidegger, căruia, după o discuție destul de lungă, i-a sărutat mâna îngenunchind. H. a fost întors pe dos de acest gest și i-a spus lui Ștefan T. că poporul român are cu siguranță un viitor religios... Și-a propus chiar să scrie ceva despre asta.

... Să fim mai mult ca niciodată sceptici.

Colegul meu Ion Bălan a publicat înainte de război un volum de poeme cu titlul *Febre cerești*, iar de atunci a colaborat din când în când la reviste literare. Astăzi are o pensie de 2 000 de lei. Hotărât lucru, „socialismul" are avantajele lui.

Nu știu să existe ceva mai rău decât o lungă conversație cu cineva care îți dă impresia că n-are un suflet, mai precis că este materie *neînsuflețită*.

Spun bine: care n-are un suflet, și nu care n-are suflet, căci expresia din urmă vizează lipsa de bunătate. Or, e vorba despre cu totul altceva: să ai în tine o flacără sau măcar cenușă caldă încă.

11 sept.

În prima tinerețe, faptul că aparțineam unei națiuni fără menire, fără destin, condamnată să joace un rol neînsemnat,

mă chinuia și mă umilea; astăzi, accept această evidență, nu spun cu indiferență, ci cu o minimă amărăciune.

Contactul cu compatrioții mei, din acești ultimi ani, m-a lecuit de orice chin și mi-a spulberat orice iluzie. E imposibil, cu o atare materie umană, să nutrești vreo speranță nemăsurată. Or, înclinațiile și gusturile mele m-au făcut întotdeauna să caut și să apreciez lipsa de măsură.

Singura mea constantă: înclinația spre lipsa de măsură. Înclinație doar, nu pasiune. Nu-i mai puțin adevărat că, fără ea, plictisul m-ar fi preschimbat în pulbere.

12 sept. Îi spuneam ieri lui Vasko Popa[1] că literatura franceză de azi e dominată de *Mallarmé și Lenin*, două spirite care n-au absolut nimic în comun, o figură rafinată și sterilă și un tătar vizionar și erudit.

Azi, vreme de două ore fără întrerupere, Sorana mi-a vorbit despre tăcere ca unic adevăr. Mi-a spus că singurul lucru care i-a plăcut într-adevăr în cărțile mele este: „Orice cuvânt e un cuvânt de prisos." Contradicțiile ei sunt atât de evidente și de totale că devin interesante. Deși nu-i poate suferi pe ruși, cu greu îți poți închipui pe cineva mai scit decât ea. Propovăduiește retragerea, absența eului, depășirea individualității, dar personalitatea ei e cum nu se poate mai prezentă, mai invadatoare. Mi-a vorbit mult despre conflictul ei cu regimul, și totuși este de-o incredibilă prudență și nu face nimic care ar putea s-o compromită. La ce bun să enumăr însă aceste anomalii, când ele o fac atât de vie? Câtă vitalitate, și totodată cât cabotinaj! Ba chiar câtă vanitate! N-a uitat nici o clipă să-mi vorbească despre producțiile ei literare, și s-a citat de nenumărate ori pe sine, cum ar face-o un autor parizian! Atâta doar că nu-i poți purta pică, fiindcă este o *natură*, și ce inteligență alertă, ascuțită!

[1] Vasko Popa (1922–1991), poet sârb, adept al suprarealismului. (*N. ed. fr.*)

La sfârșit m-a întrebat dacă cred în *despărțire*[1]. Am spus *nu*, dar fără convingere. — Deci nu crezi în moarte, care e singura despărțire. Încerc să dau înapoi și-i spun ca să închei că oscilez, că recunosc etc., etc. Nu, îmi zice ea, moartea nu este o despărțire; și spunând asta, închide ochii și ia o expresie pătrunsă, voluptuoasă.

Dacă ar fi fost frumoasă, ar fi avut o carieră extraordinară, în toate sensurile cuvântului. Vorbește în legătură cu orice bărbat despre „frumusețea" sau „urâțenia" lui, și, în câteva rânduri, mi-a reamintit care au fost primii ei amanți, cu toții mai mult sau mai puțin celebri.

În fine, e cineva; cât de ridicol am fost acum doi ani când am refuzat s-o revăd!

14 sept. Sorana mi-a telefonat adineaori ca să-mi vorbească despre *Demiurgul cel rău*, pe care l-a citit ieri. Observațiile și criticile ei sunt extrem de pertinente, sunt de departe cele mai pătrunzătoare care s-au spus despre cartea mea. Se înșală însă când crede că a depășit poziția mea, că a ieșit din mlaștina în care mă bălăcesc eu. În realitate, e foarte vie, deci funciarmente impură. Ce nenorocire că l-a întâlnit pe Krishnamurti! Ar fi trebuit să rămână fidelă propriei ei naturi și nu să încerce s-o falsifice prin religia iubirii universale și a triumfului asupra eului. Cu toate astea, mi-a sesizat bine contradicțiile și neputințele, ca și latura „religioasă" a „ființei" mele (ce cuvânt!).

Iluziile Soranei. Mi-a reproșat azi-dimineață un gest de nerăbdare pe care l-am făcut sâmbătă la cafenea. Eram în toiul conversației, când un scripcar bătrân a venit să ceară bani. I-am dat. Atunci, ne-a întrebat dacă vrem să ne cânte ceva. Îi răspund că suntem prinși într-o conversație urgentă și că nu trebuie să ne cânte nimic. A fost încântat de refuzul meu și s-a pierdut în mulțumiri. Câștiga timp. Or, Sorana a găsit că l-am umilit, că am făcut un gest inuman!

Luciditatea și orbirea pot merge mână în mână și pot chiar face casă bună.

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

Altă trăsătură a Soranei. A hotărât să nu mai „judece" pe nimeni. Foarte bine. Numai că, fiind pătimașă, simți că nu se poate abține s-o facă și că, de fiecare dată, emite o judecată, adesea extrem de severă, despre persoana aflată în discuție, chiar dacă retractează imediat repetând că nu trebuie să exprimi nici o opinie nedreaptă despre aproapele tău etc.

Nu trebuie să te împovărezi cu vreo doctrină sau cu un „ideal" contrar naturii tale. Ceea ce i se întâmplă Soranei cu „teosofia" ei mi se întâmplă mie cu pretențiile la înțelepciune. Aspir câteodată la ea, e adevărat, dar n-o ating niciodată, iar faptul de a mă raporta mereu la ea nu face decât să sporească intensitatea indispozițiilor mele. Trebuie să te lași în voia înclinațiilor firești, dacă vrei să rămâi autentic. Dacă ești monstru, rămâi monstru; dacă ești înger — deci tot monstru —, la fel.

Jocul de-a măcelul de Eugen Ionescu. N-am impresia că am ieșit de la un spectacol, ci dintr-un loc în care am fost stâlcit în bătaie. Piesă puternică și derutantă, un Dans macabru în care comicul nu prea e prezent. Oare se poate face o piesă despre un bombardament? Apocalipsa e frumoasă din cauza limbii, a poeziei. Nici una, nici alta nu se pot vedea în acest *Joc de-a măcelul*. Dar în fine, piesa, sau mai degrabă spectacolul, *există*. Și ieși într-adevăr zdrobit de la el.

În *Regele moare*, murea *cineva*. Aici, e moartea anonimă, impersonală, de vreme ce oamenii care mor sunt simboluri sau tipuri, ce țin la urma urmei de statistică.

N-ar trebui să confundăm tragedia cu oroarea. La Shakespeare, cei care omoară sau sunt omorâți sunt *indivizi*. În cazul de față, personajele nu au nici măcar nume, sunt o *gloată* ce moare. Nu-i nici măcar o melodramă terifiantă, e un coșmar intens și uneori grotesc. Dar încă o dată, un coșmar care există.

Figura lui Gobineau mă fascinează — fără îndoială din pricina pecetii tragice a viziunii sale despre istorie, ca și a nenumăratelor neînțelegeri legate de numele lui.

Ceea ce-mi place la Dostoievski e latura demonică, distructivă, obsesia sinuciderii, epilepsia în fond.

E târziu. Aud ploaia. Mi-e totuna dacă exist sau nu. De altminteri, nu știu dacă exist, vreau să spun că nu știu încă. Curând, senzația de jenă caricaturală pe care ți-o dă o bătătură mă recheamă la ordine, la conștiința existenței.

Mereu aceeași teribilă comedie a stârvului pe care-l târâm după noi.

De-a lungul întregului secol al XIX-lea, inteligheția rusă a fost atee, vreau să spun că se emancipa și se afirma prin ateism. Astăzi, dat fiind că ateismul a biruit, e credincioasă, adică vrea să se smulgă din necredință și să se emancipeze *prin credință*. Ce ironie!

Scrisorile lui Céline. Singurul scriitor pe care-l vorbește de bine este... Paul Morand (era să-l uit pe Henri Barbusse). Pentru el, Proust e aproape un nimeni. Hotărât lucru, un autor nu poate recunoaște vreo valoare decât acelora pe care-i disprețuiește.

Ar trebui scrisă istoria opiniilor pe care le au scriitorii unii despre alții. N-am putea-o citi fără să ne cuprindă un dezgust... definitiv.

18 septembrie

Hindus, „prieten" cu Céline, spune că evreii n-ar trebui să-i poarte pică lui Céline: îi poartă oare femeile pică lui Strindberg?

Nu, desigur. Numai că n-a existat un Hitler misogin, care să se fi apucat să extermine femeile. Femeile n-au suferit din cauza lui Strindberg. Evreii însă ar avea dreptate să socotească grav faptul că a scris împotriva lor în momentul când Hitler făcea ravagii.

Eroarea lui Céline este că nu a scris *în favoarea și împotriva* evreilor, ci doar împotriva.

Motivul profund al antisemitismului: evreii fac să se vorbească prea mult despre ei, sunt prea prezenți, nu te lasă să-i

uiți, nici măcar din motive tactice, din șiretenie. Îmi amintesc cuvântul pe care l-a folosit, în ce-i privește, doctorul Druard, tipul de francez moderat, „demodat": *nu ai loc de ei.*

Orgoliul lor nemăsurat, ce le răscumpără talentele. Au în comun cu nemții tocmai *lipsa de măsură*. Nu știu niciodată să se oprească la timp și merg în toate până la capăt cu o *pasiune a excesului* unică în istorie. (Mă gândesc aici mai cu seamă la Freud, care s-a comportat, atât în scrierile, cât și în gesturile sale, ca un întemeietor de sectă. Psihanaliza nu este o metodă, ci un simulacru de religie. Așa că nu degeaba îl înlocuiește psihanalistul pe confesor.)

Zeii antici își băteau joc de oameni sau, când aceștia erau bogați și fericiți, le provocau căderea. Dumnezeul creștin e mai puțin zeflemitor și mai puțin pizmaș. De aceea oamenii nu au nici măcar mângâierea de a-l putea acuza pentru propriile lor nenorociri; aici ar trebui căutat motivul ultim al absenței (sau imposibilității) unui Eschil creștin. Dumnezeul cel *bun* a ucis tragedia. *Zeus* a avut merite mult mai mari în literatură.

Cantitatea de real din literatura franceză scade văzând cu ochii. De ce? Fiindcă un popor care nu mai vrea să joace nici un rol, care se complace în abdicare, care își află desfătarea în demisie nu poate fi fecund pe plan spiritual — temei al oricărei cuceriri, spirituale sau de alt ordin, temei al progresului sau al realizării. Când ai de-a face cu hedoniști, bați pasul pe loc, adică *alergi* către fericire, iar această alergare nu e decât o fugă pe loc.

Îmi telefonează Paul Valet; îmi citează proverbe evreiești, foarte frumoase; dar proverbele arabe sunt și mai frumoase; îmi citează unul: *„Nu-l disprețui decât pe cel ce înțelege."*

19 sept.

Aseară, vreme de o oră, plimbare pe jos și discuție cu Jerry Brauer, din Chicago. Ultima oară când ne-am văzut (sunt

patru sau cinci ani de atunci) dialogul a fost mai dificil, căci optimismul foarte american al lui Jerry nu putea accepta viziunea mea asupra viitorului. Acum, suntem pe aceeași lungime de undă. În câțiva ani, Jerry, un american atât de tipic, a înțeles. Și o dată cu asta, și-a pierdut iluziile. Deduc de aici că și țara lui începe să vadă altfel lucrurile și că nu e vorba despre o „convertire" strict individuală.

„Nu-l disprețui decât pe cel ce înțelege." — Proverbul e admirabil; — „cugetarea" însă ar putea fi luată drept un paradox gratuit.

Să luăm cazul celui care „înțelege": el *știe*, adică nu mai caută; sau: a înțelege înseamnă să faci abstracție de „mister", să nu te mai poți deschide către el, să fii superficial în chip organic... Omul profund nu înțelege... Ideea fundamentală este că *adevărul* nu rezidă în *cunoaștere*.

Ceea ce se numește „pesimism" nu e nimic altceva decât „arta de a trăi", arta de a savura gustul amar a tot ce ființează.

B.Ț. spune cui stă să-l asculte că nu poate trăi decât la Rășinari și la Paris.

Cât aș vrea să-i pot spune că-și face iluzii despre locul ăsta și că e poate mai privilegiat decât mine! A trăi acolo unde s-a născut ar trebui să fie legea oricărei ființe. Ce am eu în comun cu acest oraș? O anume febră, asta-i tot, dar e de suprafață. Să te naști și să mori în același loc, să-ți faci iluzii și să le pierzi frământând sub picioare același lut. Îmi vine deodată în minte culoarea pământului din acel cimitir din Rășinari în preajma căruia mi-am petrecut cea mai mare parte a primilor mei ani. Să fie vorba oare de literatură proastă? Orice amintire nostalgică are obligatoriu ceva desuet și provincial, ceva îndoielnic din punct de vedere literar. Dacă n-ar exista literatura, blestemata asta de literatură, toate sentimentele ar fi *adevărate*. Și nimic nu s-ar demoda vreodată. Totul ar fi actual, etern, viu, și nimic n-ar cădea sub ucigătoarea tiranie a bunului și a prostului-gust. Scapă-ne,

Doamne, scoate-ne din această împărăție în care stăpânește monstrul fără pereche numit Gust!

20 sept. Aflu dintr-o scrisoare de la Ștefan Țincu, care răspunde la o scrisoare a mea în care era vorba despre fratele său, Petre, decedat recent, că acesta, cu câteva luni înainte să moară, strângea scrisori scrise de mine în tinerețe celuilalt frate al său, Bucur, ca să scrie ceva despre „începuturile" mele. Ce ironie! Adolescent fiind, nu admiram pe nimeni cum îl admiram pe acest Petre, romantic și cinic, nepăsător și ambițios, înzestrat cu toate darurile necesare pentru o carieră excepțională (una de revoluționar mai ales), dar care nu avea să-și țină făgăduielile. Ce contează! La urma urmei, există un soi de frumusețe într-un mare orator devenit un slujbaș mărunt, șters, necunoscut, aproape mizerabil.

În tinerețe, îmi plăcea să scriu scrisori. S-au pierdut aproape toate. Sorana, care avea treizeci de scrisori de la mine, le-a pus pe foc, de frică, în perioada stalinistă. Toată lumea trebuie să fi făcut la fel. N-o să știu deci niciodată cum eram cu adevărat acum patruzeci de ani! Îmi pare totuși rău, căci mi se întâmplă uneori să cred că nu sunt decât un palid reflex, ba chiar caricatura celui ce eram în anii aceia îndepărtați, de febră și de nebunie. Căci eram nebun și știam enorm de multe lucruri...

21 sept. Ieri am admirat la muzeul Carnavalet portretul lui Talleyrand. Extraordinara finețe a chipului și zâmbetul imperceptibil — exact așa cum mi-l închipuiam.

Pe lângă el, Napoleon are un aer plebeu, iar capetele Revoluției, un aer de-a dreptul vulgar (Danton, ce mutră!).

La Robespierre, în schimb, o distincție căutată, scrobită, o anemie voită, studiată.

Văd în psihanaliză fenomenul care dezvăluie cel mai bine degringolada spirituală a omului.

Miezul nopții. — Adineaori, în minusculul parc din fața Senatului, o pală de vânt a făcut să cadă atât de brusc frunzele dintr-un copac, încât n-am avut timp să încerc emoția pe care-o trezesc întotdeauna primele semne ale toamnei.

22 sept. „Tu erai în mine, în vreme ce eu eram în afara mea." (Augustin)

Cu cât îmbătrânesc, cu atât mi se pare că sunt mai a-creștin. Cu vârsta, ar fi trebuit să fie pe dos. E oare o scădere a forței lăuntrice, sau dimpotrivă, o maturizare? Nu știu. E sigur însă că mă apropii din ce în ce mai mult de înțelepciunea precreștină și că tragicii greci trezesc în mine un ecou mai adânc decât o pot face Evangheliile.

Ierusalimul se îndepărtează în beneficiul, n-aș spune chiar al Atenei, ci al întregii lumi păgâne.

Nu înțeleg cu adevărat, nu *simt* decât limbajul Fatalității.

Știu de ce prefer viziunea greacă celei creștine. Pentru că, în epoca tragediei, grecii vedeau în zei forțe nemiloase, *lipsite de îndurare*, mânate de un singur gând: acela de a-și satisface capriciile pe seama muritorilor, așadar mai răi sub toate aspectele decât aceștia din urmă. Această viziune mi se pare mai întemeiată, în orice caz mai potrivită cu ceea ce se întâmplă, decât concepția creștină a unui dumnezeu bun și milostiv, a cărui ineficacitate, trebuie spus, sare în ochi. Zeus era un ticălos atotputernic: te puteai aștepta la orice din partea lui, căci era în stare de orice. Când se întâmpla o nenorocire, oamenii implorau divinitatea, dar nu-și făceau nici o iluzie despre ajutorul pe care-l puteau obține de la ea. „Ideea că zeul ar fi bun nu și-a făcut niciodată loc în mintea unui grec înainte de Platon, fiindcă mai puțin chiar decât ideea de justiție, ideea bunătății divine nu e cuprinsă în noțiunea de putere." (Festugière)

Dumnezeul creștin ne dezamăgește doar: face făgăduieli pe care nu le poate ține, în vreme ce Zeus și acoliții săi,

nefăgăduind nimic, nu puteau nici să dezamăgească. Erau deopotrivă protectori și dușmani, care nu le tolerau oamenilor decât o singură formă de exces: în nefericire. În toate celelalte, erau pizmași, iar fericirea insolentă a sclavilor lor le stârnea neîntârziat o invidie sălbatică. Toate astea par adevărate, se potrivesc cu „realitatea" — în timp ce în creștinism ne aflăm în plină minciună, sublimă desigur, dar nu mai puțin minciună.

Îi povesteam azi după-amiază lui Piotr și soției sale că de câțiva ani mă ocup de cei trei copii ai nepotului meu, că le trimit haine primite de la cea mai bogată femeie din Paris... Așa se face că la un moment dat acești nefericiți erau cel mai bine îmbrăcați din Sibiu. Fără un ban în buzunar, părăsiți de toată lumea, erau îmbrăcați după ultima modă. Numai că asta s-a întors împotriva lor, li s-a suit la cap, în vreme ce dacă nu m-aș fi îngrijit de ținuta lor vestimentară, s-ar fi străduit să fie decenți sau ar fi fost mai conștienți de ceea ce sunt. De altminteri, orice binefăcător nu poate decât să facă rău. Mă gândesc cât rău mi-au făcut toți cei care m-au ajutat. Fără sprijinul lor, ar fi trebuit să mă descurc singur, să fac un efort suplimentar, să mă afirm etc., aș fi scris mai mult, dar așa, ori de câte ori am fost ajutat, am profitat ca să nu fac nimic. E de înțeles sterilitatea feciorilor de bani gata. De ce s-ar zbate să facă ceva? Animalele de lux nu fac doi bani... ca animale. La fel omul care nu e încolțit; n-are nevoie să se supună la eforturi sau să se *confrunte* cu ceilalți, se lasă pe tânjală, iar anii îi trec în zadar. Imoralitatea filantropiei!

Douăsprezece și jumătate noaptea. Încordare lăuntrică extrem de puternică și fără motiv. Ar trebui să-mi îndrept atenția asupra unui subiect, în loc să-mi las facultățile să se anihileze una pe alta într-o meditație care vagabondează.

Neajuns — unul din cuvintele la care țin cel mai mult. Și e foarte adevărat că nu văd decât latura negativă a lucruri-

lor. Nu atât negativă cât dureroasă. Un răstignit fără credință. Un calvar păgân!

24 sept. Fac tot mai multe greșeli de neatenție (sar câte o literă) sau greșeli pur și simplu, care vădesc o dereglare profundă în sistemul de transmisie care e creierul. Exemplu: chiar astăzi, într-o scrisoare, după ce scrisesem „vous aurez", am corectat scriind „vous *aurais*" — ceea ce este o inepție, căci nu e vorba de-o inadvertență, ci de o eroare *deliberată*, o eroare atât de grosolană că devine îngrijorătoare. E drept că genul acesta de neplăceri apare mai cu seamă după o noapte proastă. Insomnia produce harababură în mintea mea, înclinată în chip firesc către dezechilibru. Frizez ramolismentul după nopți nedormite. *Somnul sau nebunia*, iată între ce am de ales de vreo... patruzeci de ani.

Trahinienele (Sofocle)

Hylos, fiul lui Herakles, spune la sfârșitul piesei: „Fiți îngăduitori cu mine, fraților, fiindcă ceea ce trebuie să fac e din porunca zeilor. Zeul care l-a zămislit pe-acest erou, zeul pe care Herakles îl numea tată, îl lasă să sufere atât!" și conchide: „... atâtea morți cumplite, atâtea suferințe neînchipuite, toate de la Zeus."

Cine își poate imagina o tragedie creștină (e aproape o contradicție în termeni) în care Dumnezeu să fie făcut vinovat de suferințele nemeritate ale eroilor?

Trecerea timpului — timpul în sine, redus la esența lui care e curgere, fără discontinuitatea clipelor — o percepem, o înregistrăm și o trăim în nopțile albe. Totul dispare. Liniștea devine necuprinsă. Asculți și nu auzi nimic, nu vezi nimic. Simțurile nu mai sunt îndreptate în afară. Căci nu mai există *exterior*. Rămâne să plutească deasupra acestui naufragiu universal ceea ce trece prin noi și e una cu noi, ceea ce nu va înceta decât o dată cu somnul sau cu lumina zilei.

Adineaori, când ieșeam din casă, dând să traversez strada Racine, mi-a venit brusc în minte mormântul lui Celan. Și

atunci am înțeles că-i mort, că nu-l voi mai vedea, adică, niciodată.

(Asta înseamnă să „realizezi" moartea cuiva. Căci înțelegem c-a murit nu atunci când aflăm că nu mai e sau când luăm parte la înmormântarea lui, ci când ne gândim brusc la el, fără cauză aparentă, după luni sau ani de zile de la moartea lui.

Nu-l iubeam în chip deosebit pe Celan — susceptibilitatea îl făcea adesea odios, apoi, într-o împrejurare, s-a purtat scandalos față de mine, era în stare chiar și de cruzime —, dar, în fine, avea un zâmbet cum rar mi-a fost dat să văd în viață, iar dacă adineaori am avut o oarece emoție gândindu-mă brusc la el, înseamnă că *exista* pentru mine.)

24 sept. 1970 — Se spune: cei vechi n-aveau simțul păcatului. Poate. Problema însă este următoarea: știau sau nu ce e aceea remușcare? Ar fi absurd să susținem că nu. Iar dacă știau, aveau desigur în felul lor acel simț cu care atâta se mândresc creștinii.

În *Troienele*, Hecuba spune că Troia trebuia să piară fiindcă era prea fericită. Asta era concepția antică. Herakles e pedepsit fiindcă a izbândit în toate muncile (mai e și gelozia Herei, căci Zeus, soțul ei, îl concepuse cu o muritoare, Alcmena).

(Câteodată, când mă poartă gândul la această viziune comună tragicilor greci, nu mă pot împiedica să gândesc că lumea occidentală, moleșită de bogății nemaivăzute, alcătuită din sibariți care strâmbă din nas, nemulțumiți în chip absurd de soarta lor, va cunoaște soarta Troiei, căci zeii sunt geloși, și, față de restul lumii, „fericirea" (și căutarea fericirii) a atins aici cota de alarmă.)

„Ultimul sfânt", așa își intitulase Merejkovski un studiu despre Serafim din Sarov scris înainte de războiul din 1914.

Aș vrea să scriu un articol cu același titlu despre Rāmana Maharshi. Întotdeauna există, întotdeauna o să existe un

ultim sfânt. (Lui Rāmana Maharshi, occidentalii i-au pus mereu întrebări privind problemele sociale. De parcă ar fi treaba unui sfânt să le rezolve. Un sfânt nu e nici progresist, nici reacționar, e mai presus de asemenea dispute. Nu se interesează de mizeria imediată a omului, ci de mizeria lui intrinsecă; pe aceasta se străduie s-o corecteze, dacă se străduie în vreun fel, căci cea mai mare parte a timpului nu face decât s-o constate și s-o facă cunoscută. În fond, deschide ochii celorlalți: luptă cu orbirea spirituală. Atâta tot. Nu are nici soluții, nici răspunsuri. Propune un exemplu... inimitabil.)

25 sept. Nervozitate, frenezie. Am ieșit să mă plimb — soluție înțeleaptă. Din păcate, m-am oprit la prima librărie ce mi-a ieșit în cale și am adus de acolo o grămadă de cărți de care mă puteam lipsi.

Dacă aș fi stăpânul lumii, gândul meu statornic ar fi să abdic. Carol Quintul e poate omul pe care-l înțeleg cel mai bine. Un cuceritor scârbit de lume — iată modelul meu de om, singura variantă a eroismului pe care o accept.

Evreul armean Milton Hindus, cea dintâi ființă umană care s-a arătat interesată de Céline aflat în refugiu în Danemarca, nu înțelege frenezia și isteria acestuia din urmă, nu ghicește cauza lor exactă. Céline însă îi repetă întruna că suferă de insomnie, că uneori ia un somnifer la fiecare ceas. Aici trebuie căutată explicația unei furii înfrigurate și necontenite. „Oricum nu pot să dorm", îi repetă mereu Céline, iar el, exegetul, se pierde în conjecturi, neînțelegând nimic.

Când m-am ocupat de De Maistre, în loc să încerc să explic personajul acumulând o grămadă de date, trebuia pur și simplu să le amintesc eventualilor cititori că dormea cel mult trei ore pe noapte. Informație suficientă pentru a explica extravaganța, patima, neliniștea și violența unui scriitor sau a oricui altcuiva. Am omis să dau acest amănunt esențial, cu siguranță cel mai important. Scăpare regretabilă, dacă ne

gândim că omenirea se împarte în două categorii ireductibile: *cei care dorm* și *cei care veghează*, cu adevăruri și constelații atât de diferite că alcătuiesc două lumi ce nu pot comunica.

Ori de câte ori aștept o vizită, simt cum năvălesc în mine gânduri care se cer exprimate, care se îmbulzesc și, în cele din urmă, se anihilează, copleșite de nerăbdarea și iritarea mea.

Mă surprind adesea pe cale să comit câte un gest generos; apoi, mă răzgândesc, fiindcă a-i face bine cuiva înseamnă să-l inviți să fie băgăreț și pisălog. A dărui înseamnă să fii victima viitoare a celui care crede că totul îi este îngăduit fiindcă ai arătat o oarecare solicitudine față de el.

Să ne deprindem deci cu o meschinărie metodică, pentru a ne salvgarda singurătatea.

26 sept. Minunată seară petrecută ieri cu Sam și cu Suzanne. Dacă adjectivul „nobil" are un sens, atunci i se potrivește lui Sam, e făcut pentru el.

Țara mea: nu e o patrie, ci o suferință, o rană care nu se poate închide.

(Un evreu ar putea spune la fel: a fi evreu nu e o stare, ci o rană.)

Un lucru împlinit nu mai prezintă nici un interes, afară de cazul în care poate evolua în continuare în chip tragic. Cu alte cuvinte, orice eveniment lipsit de dimensiunea dezastrului își pierde repede caracterul de eveniment.

(Sau: numai dezastrul transformă un fapt într-un eveniment. Dacă Memoria, așadar Istoria, ar trebui să-și rostească cel de pe urmă mesaj, l-ar formula astfel: „Vai de evenimentul care nu e funest, căci va pieri fără urmă!")

Permissive society. Totul e permis în domeniul moravurilor: slăbire generală a chingilor. La fel în domeniul limbajului: prăbușire a sintaxei, a „rigorii" — lucru nou în

Franța. Triumf al ambiguității, al aproximativului, distrugerea nuanțelor.

Îi spuneam ieri unui compatriot, T., că astăzi te poți exprima oricum, dar dacă încerci să-ți redactezi testamentul, vei vedea că nu te poți lipsi de *vechea* rigoare. Lucrurile importante cer întotdeauna un minimum de migală și de competență, când interesele tale sunt în joc. Poți firește să delirezi, dar în literatură delirul trebuie să rămână între anumite limite. Altminteri...

Nenorocirea mea, în cărțile mele franțuzești, este că am vrut să am... stil. Reacție de metec — de înțeles, însă de neiertat.

La Yuste, Carol Quintul a cerut să nu i se mai spună *Sire* și să nu mai fie tratat ca un împărat. „Nu mai sunt nimic", spunea el.

Ideea de a se lepăda de putere izvora de departe. Cu mulți ani înainte, își exprimase această dorință în fața ducelui de Gandia, viitorul Francesco Borgia, care, aidoma lui, avea să se lepede de toate însărcinările și de toate titlurile.

De neînchipuit în cazul lui Carol Quintul e însă lăcomia lui extremă. Bolnav de gută, continua să mănânce, și încă vânat. Medicul lui italian îl implora să renunțe la bere; el răspundea că nici nu se gândește. Toate astea se combinau — în chip destul de straniu, evident — cu marele lui dezgust și cu voința de detașare.

Toată viața am fost un fanatic al abdicării. Atâta doar că n-aveam de la ce să abdic. Cu toate astea, am practicat o sumedenie de mici renunțări, care împreună fac cât o lepădare în stil mare.

Gegen den Tod ist kein Kraut gewachsen.[1]

[1] Împotriva morții nu există remediu. (*N.t.*)

Seară plicticoasă la culme, adormitoare. Plictis vecin cu disperarea, cu furia.

Există oameni a căror simplă prezență emană plictiseală; iar când mai și vorbesc!...

Adevăratul torționar nu e cel care te lovește, ci cel care te plictisește.

Când te plictisești în prezența cuiva, trebuie să-ți spui că ești supus unei cazne, că, împotriva voinței tale, vizitezi o cameră de tortură.

Una dintre cele mai precise și mai sfâșietoare amintiri din copilăria mea. Aveam nouă sau zece ani. Eram dus la Sibiu într-o căruță. Stăteam în spate, pe paie. Am zărit clopotnița unei biserici din oraș. Mi s-a strâns inima. Eram smuls din paradisul satului meu natal pe care-l idolatrizam.

29 sept. Acum aproape zece ani, plângându-mă unui doctor de proasta mea digestie, acesta mi-a spus: „Trebuie să mâncați cu bucurie. — Dacă aș putea mânca cu bucurie, n-aș fi venit să vă consult", a fost răspunsul meu.

Mi-a venit în minte povestea asta în legătură cu vizita pe care S. Beckett i-a făcut-o recent lui Jean Ménétrier, medic cam neortodox, care i-a pus pe șleau întrebarea: „Sunteți optimist?"

Să-l întrebi așa ceva pe autorul *Sfârșitului de partidă*!

Nimeni nu are dreptul să se joace cu timpul nostru. E mai grav decât dacă s-ar juca cu propria noastră viață.

Nu înțeleg cum poate dori un credincios să se întrețină cu altcineva decât cu Dumnezeu și să fie știut de oameni, când intimitatea *Celui ce este* ar trebui să-i fie de-ajuns.

Reputație, notorietate, glorie etc. — toate aceste fleacuri n-ar trebui să aibă sens decât pentru necredincioși. Credincioșii reacționează totuși la fel, ceea ce dovedește cu prisosință că nu putem scăpa de vechiul om.

Se poate închipui un Dumnezeu arbitrar, vindicativ, capricios așa cum e Iahve sau Zeus, nu însă și un Dumnezeu-tatăl, bun, săritor, așa cum se spune că e cel al creștinilor.

Dacă există un miracol, acela e că o atare figură ideală a Tatălui — pe care realitatea n-o justifică nici o clipă — a putut fi justificată vreme de două mii de ani. „Teismul" e la drept vorbind un model de sistem delirant.

Credința este un lucru extraordinar, cu condiția să nu încerci s-o traduci în concepte. Orice formulare îi e fatală.

Fără catolicism, Spania n-ar fi avut istorie: ar fi fost o „debandadă" permanentă, un haos neîntrerupt. Biserica a știut să îndiguiască nebunia acestui popor și să-i dea un chip. Mizeria și Dumnezeu — o națiune care s-a *hrănit* cu Dumnezeu.

Cum să explicăm faptul că Pascal a cheltuit atâta inspirație și atâta timp ca să scrie *Scrisorile*, al căror interes pare azi minim sau chiar nul? Orice polemică se învechește, orice polemică purtată cu oamenii. În *Cugetări*, dezbaterea are loc cu Dumnezeu. Asta ne mai privește încă întru câtva.

Când citim una după alta câteva tragedii antice, ne dăm seama cu stupoare (deși o știam bine...) că e vorba de un gen literar și că toate respectă canoanele și „chichițele" lui.

Fără îndoială. Dar *suflul* e prezent și te cutremură de parcă n-ar fi vorba de literatură.

În legătură cu „vechiul om".

Adineaori, stând lungit din pricina canicule (sfârșit de septembrie), am început să mă gândesc la întâmplări de demult, când, deodată, chipul lui P., un român de origine țigănească, s-a ivit din trecut. Individul mi-a făcut cândva mult rău. Pe moment, mi-a fost cu neputință să mă răzbun. Între timp a murit. Cu toate astea, ura subită ce m-a cuprins pe dată împotriva lui m-a surprins prin caracterul ei

violent. Dacă era de față, îi tăiam gâtul. E drept că furia n-a fost de durată, de vreme ce după cinci minute m-am sculat ca să consemnez ridicola dezlănțuire. Important e însă că a putut avea loc, douăzeci și cinci de ani după incident! Dacă l-aș fi pedepsit pe ticălos la timpul potrivit, nu mi-ar mai fi gândul la el și l-aș fi iertat de mult.

Cine se naște angoasat *caută* angoasa, caută tot ce i-o poate provoca, stimula, înteți; — la fel, cine are gustul „păcatului" nu va pierde nici o ocazie care i-ar putea alimenta acest gust satisfăcându-i înclinația. E deci imposibil să vindeci o angoasă naturală („constitutivă", cum se spune), fără să zdruncini *echilibrul* pacientului, adică exact angoasa lui, temei al existenței și al sănătății sale. Să nu se atingă de anxioși ar trebui să fie primul articol al crezului oricărui psihanalist. Confesorii știu în schimb foarte bine lucrul ăsta, iată de ce își păstrează credincioșii mai bine decât reușesc ceilalți cu clienții.

Nu știu să existe ceva mai sterilizant decât pozitivismul anglo-saxon. Curentul acesta, care reduce gândirea la o anatomie a propoziției, s-a născut, ca o reacție, în țările unde sectele religioase apar ca ciupercile după ploaie, unde e lesne să crezi, iar credința e generalizată. Antimetafizica sistematică e la fel de obositoare ca și metafizica cu orice preț.

Nu se poate face metafizică cu acea distanță ironică pe care o presupune analiza logică practicată cu un strop de scepticism.

Am inventat o formă aparte de scepticism: scepticismul gâfâit, frenetic, combinație de febră și raționament, cu preponderența celei dintâi.

30 sept. — Oricât aș crede în libertate, îmi vine totuși greu să accept că are mai multă realitate decât necesitatea. Suntem liberi în chip superficial, nu însă și în profunzime. În mod

normal, totul se petrece ca și cum aș fi stăpân absolut pe actele mele și chiar pe „destinul" meu; îndată ce mă cercetez mai serios, îmi dau seama că nici vorbă de așa ceva.

Libertatea nu are înțeles decât pentru un om sănătos; pentru un bolnav aproape că n-are nici un înțeles.

Suntem oare liberi să nu murim?

S-a spus, în legătură cu repulsia rusului de a accepta Dreptul și Statul, că în Rusia existau mai mulți sfinți decât oameni de lume.

„Vai vouă, când toți oamenii vă vor vorbi de bine." (Luca 6, 26)

Ce vorbă extraordinară! Prin ea însă, Cristos își profețea propriul sfârșit. Toată lumea îl vorbește de bine, chiar și anticreștinii, chiar și necredincioșii cei mai înrăiți, *mai ales ei*. E așadar amenințat, ba chiar mai mult, e deja lichidat. Împărăția lui a trecut. Știa în ce fel avea să fie îndepărtat prin aprobarea universală.

„Tăcerea îl apropie pe om de Dumnezeu și îl face, pe pământ, asemeni îngerilor." (Serafim din Sarov)

Sfântul are dreptate să spună că tăcerea ne apropie de Dumnezeu. Abia când totul tace în noi, suntem în stare să-*L* zărim, pe El, adică pe acel cineva sau pe acel ceva care nu rezistă la analiză, dar ne umple totuși tăcerea.

Orice tăcere de care suntem conștienți, pe care o cultivăm sau pe care o dorim se reduce la posibilitatea unei experiențe mistice.

Tăcerea merge mai departe decât rugăciunea, căci nu e niciodată mai adâncă decât în neputința de a ne ruga...

Sfântul Serafim din Sarov a petrecut cincisprezece ani într-o recluziune totală. Ușa chiliei sale nu se deschidea nici măcar pentru episcopul care vizita din când în când sihăstria. Abia după această lungă perioadă de singurătate și tăcere a început să facă minuni.

30 sept. — Despre unul din compatrioții mei, Gabriel Marcel îmi spune că i s-a părut cam „aspru".

Minunat eufemism ca să spui despre cineva că-i prost-crescut.

A face minuni înseamnă să te substitui lui Dumnezeu. (Lucru nu întru totul adevărat, căci totuși cu ajutorul lui Dumnezeu încearcă orice sfânt — sau taumaturg — să înfrângă legile naturii. În orice caz, nu crede c-ar putea reuși singur. Chiar și șarlatanii contează inconștient pe supranatural.)

Sfințenia n-are nici un sens dacă o asimilăm smereniei. Ea este, dimpotrivă, un fenomen de orgoliu incandescent.

Orice analiză lichidează. La naiba cu filozofia! Totul e impulsul, elanul, delirul, „dansul" — tot ce te împiedică să gândești, tot ce sare peste momentul reflecției.

Revolta este un semn de vitalitate și totodată de sărăcie metafizică. O dată ce ai coborât, nu spun în adâncul lucrurilor, ci al unui *singur* lucru, te mai poți revolta dar nu și crede în revoltă.

Sartre este pentru mine un mister. Cum poți să fii lipsit în așa hal de simțul ridicolului? Originea lui alsaciană are cu siguranță un cuvânt greu de spus aici. Un om care roagă fierbinte tribunalul să fie arestat, care-l imploră la toate procesele în care este martor, care a declarat de curând că nu e un „om de paie" al stângismului, că-i aprobă ideile, nu pe toate dar aproape — iar tribunalul rămâne insensibil la rugămințile lui. Filozofia nu pare să fie compatibilă cu umorul. Și mă gândesc aici la un prieten al meu, filozof, care spune despre toți oamenii pe care-i cunoaște îndeaproape: *mă admiră*.

Zi buimacă.

Buimăceala comportă un travaliu de gestație filozofică. E un soi de abrutizare profundă, de *așteptare* a ideilor.

1 octombrie — Seară petrecută la familia D.

Ce palavragiu pot să fiu!

(Dacă am reușit să rezist până acum, e grație talentelor mele de palavragiu — ar trebui să scriu o carte: *Arta de a pălăvrăgi* — un saltimbanc dublat de un om de nimic.)

Era filozof, nu se temea că-i ilizibil, aspira de-a dreptul la așa ceva.

R. Abellio acordă prea mare importanță femeilor, atât în sistemul său, cât și în viață: dovadă clară că ceva nu e în regulă... Considerațiile sale despre „femeia *ultimă*", opusă femeii... (cum îi spune oare? să zicem *superficială*) sunt puerile și înduioșătoare; dovedesc o gravă lipsă de experiență sau o deficiență. În cel mai bun caz aparțin unui ins nesatisfăcut.

Cu toate astea, omul are farmec; e de neînțeles, așadar, de ce-i atât de generos cu celălalt sex. (E drept că oricine devine suspect îndată ce vorbește despre femei, oricare ar fi modalitatea adoptată pentru a le defini. Parcă ar fi un subiect rezervat adolescenților, ramoliților și impotenților de toate vârstele.)

Visul meu: să am o „proprietate" la o sută de kilometri de Paris, unde să pot munci cu mâinile mele timp de două–trei ore pe zi. Să sap, să repar, să dărâm, să construiesc — orice, numai să fiu *absorbit* de un obiect oarecare — un obiect pe care să-l mânuiesc. Sunt ani de zile de când pun această activitate mai presus de toate celelalte; doar ea îmi dă o mulțumire deplină, doar ea nu-mi lasă un gust amar, în vreme ce munca intelectuală, pentru care nu mai am nici o plăcere (chiar dacă citesc încă foarte mult, fără cine știe ce folos însă), mă decepționează fiindcă redeșteaptă în mine tot ce-aș vrea să uit, reducându-se acum la o întâlnire sterilă cu probleme pe care le-am abordat la nesfârșit fără să le rezolv.

În loc să vină în Occident, compatrioții mei s-ar duce mai bine în Rusia, unde ar întâlni mai degrabă interlocutori care

să aibă aceleași probleme cu ei. Cum de nu-și dau seama că acolo se află centrul lor spiritual, că acolo se caută lucrul la care nădăjduiesc ei și că tot acolo întrebările spirituale au cea mai mare acuitate și cea mai mare urgență? Ei însă vin aici, unde găsesc acele lucruri de care fug și unde nimeni nu le poate da un răspuns, un sprijin real, o nădejde în fine. Ce eroare!

3 oct. Să-ți impui tăcerea vreme de ani și ani, să nu vorbești nimănui, și asta prin hotărâre personală și fără nici o constrângere exterioară — cel care ar reuși așa ceva, chiar dacă ar fi lipsit de orice „vocație" religioasă, ar dobândi puterile supranaturale ale unui sfânt.

Cum să iei însă această hotărâre fără predispoziții religioase, fără o înclinație mai mult sau mai puțin conștientă către sfințenie?

Senzație de sfârșeală ieri-seară, la niște prieteni pe care-i iubesc nespus. Cât a durat cina, abia dacă am deschis de două ori gura rostind niște banalități lamentabile. M-am plictisit, în ciuda vervei lui R.C., dar îmi dădeam bine seama că plictiseala mea avea o bază organică, se datora unei oboseli ciudate (trăsesem totuși un pui de somn după-amiază), și, cu toată buna mea voință, mi-a fost imposibil să mă înviorez. Eram stins. Plictisul are aproape întotdeauna cauze interne, pe care reușeam să le neutralizez pe vremea când beam; de când sunt abstinent, mă domină, sunt la cheremul lui, e ca o formă impersonală care mă subjugă și mă strivește. Are o esență diabolică. Ca să scap de el, am făcut puținul pe care l-am „realizat"; dar enormele lacune, cantitatea însemnată de absență ce-mi definește „cariera" — lui i le datorez. Simt asta în măruntaiele mele, în întreg organismul meu, în adâncul fiziologiei mele. Răul inextirpabil prin excelență. Omul care se plictisește poate muta munții din loc, mai bine decât credinciosul, ceea ce nu e în stare să împiedice însă e faptul de a se plictisi.

Cum să definești plictisul? Un amestec de digestie proastă și catastrofă cosmică.

Ei bine, voi *lucra*. Hotărârea e luată, așa-mi trebuie.

Ce rău îmi pare că mi-am scris cărțile în stilul „constipat", nobil, echilibrat, artificial. Nici urmă de lirismul grețos, fără de care nu e nici viață, nici suflu! Am urlat, cu o gramatică în mână! Tragedia meteculuí!

În materie de plictis, nu am rivali. Nici măcar... cine? Baudelaire sau cutare împărat roman?

Să fi fost pustnic, sigur mi-aș fi pierdut credința. Sunt făcut să mă aflu în contradicție cu condiția mea: un trădător al propriului destin. Și totuși, n-am făcut nimic ca să-l evit pe-al meu. Mă cufund în el dintotdeauna. Ce e ciudat este că nu i-am dat de fund. Poate că n-are, e gol, se vede treaba.

Nu pot să produc decât într-o dispoziție pătimașă; de cum sunt stăpân pe mine însumi, nu mai fac două parale. Să fugim de înțelepciune, de toate înțelepciunile. Calmantele mă duc la pieire.

5 octombrie — „Religia catolică va distruge religia protestantă, iar apoi catolicii vor deveni protestanți." (Montesquieu, *Caiete*, I, p. 420)

Lucrul s-a petrecut. — Montesquieu e spiritul cel mai *solid* din secolul al XVIII-lea francez, și din toate secolele poate.

Cu câteva excepții, toți cei care s-au interesat de producțiile mele m-au abandonat. A cui e vina? Câteodată cred că vinovați sunt ei; alteori, eu. Ce contează! Nu trebuie să ne plângem că asistăm la rărirea rândurilor acestor cenzori deghizați în tămâietori. Extraordinara indispoziție resimțită în prezența unui „admirator". Senzația de a fi supravegheat, pândit, amenințat. În schimb, ce libertate să nu fii observat de nimeni!

Boredom, Langeweile, aburrimiento, plictiseală[1] — nu au valoare poetică; doar *l'ennui*[2] a reușit să-și păstreze multiplele funcțiuni.

Lucien Goldmann a murit. E omul care mi-a făcut cel mai mult rău pe lumea asta, care a răspândit în Paris vreme de *douăzeci* de ani calomnii cumplite pe socoteala mea, care a dus o campanie sistematică împotriva mea, cu un succes total, de vreme ce a reușit să facă gol în jurul... numelui meu. Oricine, în locul meu, ar fi avut reacțiile unui Céline. Eu am reușit să depășesc o ispită pe cât de josnică, pe atât de explicabilă și de omenească. M-am împăcat cu el și l-am iertat chiar. Acum zece ani, moartea lui m-ar fi bucurat; — azi, îmi inspiră sentimente contradictorii în care se găsesc de toate, chiar și păreri de rău.

(Nu i-am purtat niciodată pică cu adevărat. În sinea mea eram bucuros că m-a făcut să par odios; fără calomniile lui, aș fi fost acceptat, adoptat și, în loc să mă concentrez, m-aș fi risipit. Firește, e supărător să ai un dușman activ; dar, pe de altă parte, e avantajos, căci te împiedică să ațipești în senzația de confort și securitate. Fără el, viața mea de după 1950 ar fi luat un alt curs. Cred chiar că aș fi putut face o carieră... universitară. El însă mi-a barat calea pretutindeni, căci era puternic și omniprezent. Dacă intram la C.N.R.S.[3], făceam o teză, obligatoriu ilizibilă, ca orice teză. Nu știu câte parale fac cărțile mele; dar cel puțin sunt *ale mele*, și le-am scris doar pentru mine; iată ce le-a dat dreptul să-și găsească câțiva cititori. Trebuie să știm întotdeauna să-i fim recunoscători unui dușman fiindcă ne redă nouă înșine, fiindcă ne scapă de risipire și de diluare, fiindcă lucrează totuși pentru binele nostru. Și a ajuns aici supunându-ne la încercări, la umilințe și la suferințe fără număr, prin care spera să ne

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

[2] Plictisul. (*N.t.*)

[3] Centrul Național al Cercetării Științifice, instituție care guvernează cercetarea în Franța, atât în domeniul științelor exacte, cât și în cel al științelor umaniste. (*N.t.*)

distrugă. Dar s-a întâmplat pe dos. De aceea el este adevăratul învins.

Ceilalți găsesc că e normal să-ți ierți dușmanii. Grozav aș vrea să-i văd urmând precepte atât de frumoase. Poți ierta un dușman; dar, cum spunea Mauriac, nu poți *uita* că l-ai iertat. Nimic mai impur decât iertarea.

Tânăr fiind, aveam ranchiuni vii și fecunde: mă stimulau; acum, la bătrânețe, sunt lipsite de vigoare și nu mai apar decât sub formă de *accese*, frecvente sau rare, după caz. Nu mai au continuitate, permanență. Un fenomen de devitalizare.

Acreală — îmi place acest cuvânt. Mă trimite cu gândul la o *bucurie care a sfârșit prost*.

La capătul ultimului război, toată lumea semăna cu Hitler, chiar și învingătorii, mai cu seamă ei. De altminteri, nu l-au putut învinge decât imitându-l din ce în ce mai mult, *identificându-se* cu el. Niciodată nu l-ar fi putut strivi cu metode democratice, umane, liberale. Au terminat războiul fără milă, fără menajamente, fără discernământ — exact în felul în care l-ar fi sfârșit el, dacă l-ar fi putut câștiga. Vrând să doboare un monstru, Churchill și Roosevelt l-au imitat, cu greu la început, apoi în chip absolut firesc. Stalin, în schimb, n-a avut nici o dificultate: a reușit de la bun început, ba chiar l-a depășit. Când învinșii și învingătorii utilizează aceleași procedee, nici unul nu e mai bun decât celălalt și nici unul nu are autoritatea morală să vorbească în numele Binelui.

Trebuie să iertăm, pentru simplul motiv că e un lucru greu și aproape imposibil. Toată lumea e meschină și nu se gândește decât la răzbunare. *Să nu te răzbuni* este singura ispravă morală, cel mai frumos gest pe care-l putem face. Ori de câte ori simțim nevoia să ne răzbunăm, ar trebui să ne gândim că răzbunarea aparține altora, că e facilă, de vreme ce le reușește tuturor, și că nu există noblețe decât în singularitatea iertării, fie ea și impură.

Înclin către regret și nu către căință. Iată care e diferența între un spirit literar și un spirit religios, creștin mai cu seamă.

Ceea ce vor dușmanii noștri nu e atât înfrângerea, cât umilirea noastră. Lucrul pare mai puțin sălbatic, pare să comporte un vag aer de umanitate. Nici vorbă de așa ceva. Căci o înfrângere e ceva clar, ireparabil, sfârșit, te resemnezi cu ea, te obișnuiești, apoi o iei de la început; în vreme ce o umilire n-o uiți niciodată: e pentru toată viața.

Céline a început prin a fi scriitor, un mare scriitor, și a sfârșit prin a deveni un caz, nu mai puțin mare.

N-am scris niciodată o operă de mare respirație și nu voi scrie probabil nici în viitor. O spun cu ușurare mai degrabă decât cu amărăciune. (Amărăciunea intră în dozajul celor mai multe senzații ale mele, ea alcătuiește când ingredientul lor major, când drojdia. Drojdia mai cu seamă.)

Nu putem admira pe cineva decât dacă e pe trei sferturi nebun. Admirația n-are nimic de-a face cu respectul.

Două spirite rebele vor fi marcat acest secol, prin metode diametral opuse: Lenin și Gandhi. Primul este idolatrizat de continente întregi, al doilea de indivizi izolați, de solitari. Ar fi trebuit să se întâmple pe dos. Dar nonviolența, oricât ar părea de incredibil, nu cucerește masele.

Geniul specific al tragediei antice: în cadrul ei eroul nu e liber, dar nici nu e un automat. Zeii hotărăsc totul, și totuși el e declarat vinovat. Caz particular de fatalitate. Nu este deci adevărat că libertatea e condiția primordială a tragediei. În ea, eroul e mânat de forțe care-l depășesc; cu toate astea îi urmărim peripețiile ca și cum ar putea să le schimbe cursul. Pe fundalul necesității absolute, iluzia salvatoare a libertății.

Ce personaj din era creștină ne inspiră o milă asemănătoare celei pe care o simțim pentru Oedip?

Îmi place acel: *nu-i nimic de făcut* care se desprinde, în chip de concluzie supremă, din finalul oricărei tragedii antice. Și, într-adevăr, ce altceva să presupui sau să rostești în legătură cu un deznodământ, oricare ar fi el?

Pierzând sensul profund al fatalității (în locul căruia a pus superstiția progresului), omul modern a pierdut totodată înclinația pentru tânguire. La teatru ar trebui să reînviem neîntârziat Corul, iar la funeralii și alte mari ocazii, bocitoarele.

Un secol de impietate sistematică a dat naștere Revoluției franceze; același lucru s-a petrecut în Rusia. În ambele cazuri, ateismul era inevitabil și necesar, după abuzurile Bisericii și epuizarea credinței. Și tot în ambele cazuri, după excesele regimului revoluționar, nu mai puțin inevitabilă era întoarcerea la religie. Istoria nu are legi; în schimb, are constante, care sunt un gen, un simulacru de lege.

Franceza a devenit o limbă provincială. Resimt această decădere ca pe o suferință. O pierdere pentru care nu reușesc să mă consolez. Moartea Nuanței.

6 octombrie

Două „evenimente" răscolitoare în viața mea: *Regele Lear* cu Werner Kraus — și relatarea, făcută de vagabondul Magny, a scenei petrecute într-o duminică dimineață, când în prezența lui și a tatălui său, mama lui s-a apucat să danseze goală, după o ceartă care a adus-o în pragul nebuniei. Îmi amintesc că a trebuit să mă reazem de zid în clipa când Magny mi-a povestit cum maică-sa și-a scos pălăria, paltonul, bluza, fusta și tot ce avea pe ea și a început un dans lasciv în fața soțului și a fiului său, lipiți de perete, pradă unei inexprimabile senzații de groază. Era să uit sfârșitul scenei: trezită brusc din acest somnambulism în plină zi, mama s-a prăbușit într-un fotoliu și a izbucnit în plâns.

Hegel, Fichte — și Nietzsche — procesul de „Selbstvergötterung"[1] a omului.

Ceea ce mi se pare cel mai izbitor în filozofia germană este lipsa de modestie. *Geist*[2] poate totul. Dar acest *Geist* nu e nimic altceva decât omul. E o atitudine orgolioasă, și ce orgoliu! E de înțeles că-i seduce pe adolescenți sau pe profesori, fiindcă nici unii, nici ceilalți nu s-au lovit de adevăratele probleme ale existenței.

Marile sisteme metafizice germane sunt *alături* de realitate. Nu se poate recurge la ele în momentele grave, în momentele marilor încercări. Două excepții: Schopenhauer și Nietzsche — fiindcă sunt mai degrabă moraliști decât filozofi.

Fapta cea mai gravă comisă de naziști nu sunt lagărele de concentrare, ci steaua galbenă. E mai puțin grav să fii ucis decât să fii umilit.

În timpul războiului, urmam cursuri de engleză. O tânără care-mi plăcea, dar pe care n-o cunoșteam personal, a venit într-o zi purtând pe rochia neagră cumplita stea galbenă. După câteva luni, nu s-a mai arătat. A fost deportată? A fugit?

Da, moartea e de o mie de ori preferabilă umilirii.

(La drept vorbind, în lagăre existau și una, și cealaltă, căci umilirea preceda în chip necesar moartea, de vreme ce nu erai omorât de la bun început. La fel și în viața „normală": ce altceva e boala, înainte de *deznodământ*, decât o umilire punctată de câteva pauze mai lungi sau mai scurte?)

Îi spuneam, azi după-amiază, unui scriitor maghiar că franceza este o limbă juridică, că li se potrivește perfect notarilor și că e făcută pentru redactarea contractelor (căci e ostilă echivocurilor).

Îi mai spuneam că numai ea știe să speculeze nuanțele și că, în fond, fără ea conversația n-ar avea nici un sens.

---

[1] Autodeificare. (*N.t.*)

[2] Spirit. (*N.t.*)

7 oct.

Patricia Blake, tânără americancă venită dintr-o călătorie în România, mi-a spus ieri că românii se complac toți într-o perpetuă *self-hatred*: îi numește în chip straniu evreii din Sud-Est, fiindcă, după ea, ura de sine e trăsătura fundamentală a evreilor. (Da, i-am replicat, însă trăsătura asta se însoțește la ei cu un mare orgoliu, explicabil și legitim, inexistent la român, care nu are drept compensație decât naționalismul, un naționalism disperat și pe care nu-l cunoaște decât intermitent, în accese de febră...)

Ieri pe vremea asta, pălăvrăgeam la cafenea. Azi, savurez tăcerea, sunt conștient de avantajul de a nu vorbi, de superioritatea automată pe care o ai asupra celui care se risipește în vorbe. Ceea ce se numește *viață spirituală* nu e poate decât o *așteptare mută*.

Sunt unul din cei mai mari palavragii din câți există. *Ar fi trebuit* deci să descopăr virtuțile tăcerii. Păcat că mi-am dat seama atât de târziu de acest lucru.

Dovada că „civilizația" e un eșec este că omul nu are senzația că regăsește paradisul decât acolo unde ea nu a lăsat urme. Veți spune însă: Se prea poate, dar omul nu poate trăi fără tot ce-a dobândit această civilizație. Lucru fără îndoială adevărat, dar care dovedește, dacă mai era nevoie de dovezi, că este iremediabil *pierdut* și că soarta lui, orice ar întreprinde acum, e pecetluită.

Petru Comarnescu moare de un cancer la plămâni. I-am scris o scrisoare, la care n-a răspuns. Are dreptate să tacă. Cele câteva cuvinte pe care i le-am trimis erau, sigur, amabile, dar în fond indiscrete, căci nu erau decât un adio mascat. Pesemne că a simțit lucrul ăsta și poate chiar mi-a purtat pică. La ce bun să-i amintești unui muribund că va muri? Știe și singur, iar ceea ce dorește e tocmai să uite.

Cum să explic vechea mea pasiune pentru filozofia religioasă rusă? Iată o formă de gândire care, în conținutul ei, nu mi se potrivește, la care nu subscriu, dar care mă fascinează totuși, cum mă fascinează tot ce e extrem, aventuros, neverificabil. Mai trebuie spus că am găsit în ea observații care mi-au permis să înțeleg anumite lucruri; oricum, nu mă putea lăsa indiferent, de vreme ce, în mare parte, se revendică de la Dostoievski. Așadar...

Sunt un necredincios care nu citește decât gânditori religioși. Motivul adânc este că doar ei s-au apropiat de anumite abisuri. La care „laicii" sunt refractari sau de care sunt incapabili.

A fost o vreme (în tinerețea mea) când îmi făcusem o faimă de om rău. Vorbeam de rău totul și pe toți, detestam cerul și pământul. Cu toate astea, niciodată n-am mai avut accese de milă atât de intense, atât de autodistructive ca atunci.

Să nu dramatizăm. Omenirea a cunoscut angoase incredibil mai puternice decât cele pe care le trăim astăzi — să ne gândim la ciumă, la așteptatul sfârșit al lumii, la năvălirile barbare. Da, fără îndoială. Dar nu avea mijloacele de a grăbi ea însăși „sfârșitul lumii". Zeii mai puteau încă să intervină și, de altminteri, sfârșitul de la ei trebuia să vină. Astăzi știm că acest sfârșit se pregătește în laboratoare și că poate surveni în orice moment, fie din calcul, fie din greșeală. Tocmai asta face ca aventura umană să fie atât de interesantă. Căci înainte de orice, e o aventură.

Rușinea care ne copleșește după ce am spus sau am scris o banalitate.

Nimic nu e mai dezolant decât un truism, mai cu seamă în literatură.

Un truism este un gând *fără viitor*. De ce? Fiindcă e acceptat. Doar gândurile care derutează sau fascinează au un viitor.

De ce se agravează oare cusururile și viciile o dată cu vârsta? Fiindcă se uzează mai puțin decât virtuțile și fiindcă sunt mai ale noastre, mai individuale, în timp ce virtuțile par — și sunt, de altfel — mai impersonale, mai abstracte și mai convenționale. Nu au un *chip*, în timp ce viciile și cusururile poartă pecetea unicității, fiind totodată atribute universale ale omului.

A fi român: o dramă *lipsită de semnificație*; în timp ce a fi evreu — e pe dos: o dramă încărcată de prea multă semnificație.

Péguy ar fi spus că Dante a vizitat infernul „ca un turist". — E adevărat.

Adineaori am stins lumina și m-am lungit. Lumea exterioară, de la care-mi parvine doar rumoarea indistinctă, a încetat să existe. Nu mai subzist decât eu și ... Aici e aici. Nu contează. Sunt pustnici care au trăit treizeci, patruzeci de ani în acest exces de tăcere și de dialog mut cu ei înșiși. Ce n-aș da să am curajul să repet zilnic o asemenea ședință, în care îți ești superior ție însuți, în care ești așadar departe de orice senzație de acreală și de decădere! Ceea ce contează e această trecere de la eu la sine, care n-are valoare decât dacă o poți relua în fiecare clipă, astfel încât eul să sfârșească prin a fi complet resorbit în celălalt, în versiunea sa impersonală.

Am vorbit adineaori cu Sanda S. despre Nenea. Ea spunea că-i păcat că în cei patruzeci de ani cât a stat în Germania n-a dat nimic. Ce contează, i-am replicat. E un *personaj*; și asta face mai mult decât să fi scris un cărțoi despre Aristotel sau despre vreun alt filozof. Dacă ar fi produs o operă sau dacă s-ar fi „realizat", n-am mai sta să vorbim despre el de peste un ceas. Avantajul de a avea o viață e un avantaj rar. E singurul pe care-l au compatrioții noștri. Dar în cele din urmă contează.

Nenea nu e un ratat, căci nu e acrit, nu le poartă pică celorlalți, celor care au realizat ceva: *opera* pe care n-a produs-o nu-l obsedează, nu știe ce-i aia remușcare. N-are habar de toate acele tare care-l transformă pe ratat într-un jupuit de viu. Lui Nenea îi place să bea, să mănânce, să-i asculte pe alții cum debitează tâmpenii. Un cinic care a exploatat la sânge naivitatea germană.

13 octombrie. Ora cinci dimineața. Tăcere extraordinară, care-mi dă o senzație de securitate, mai mult: de *suveranitate*.

E ceea ce ne lipsește cel mai mult, în orice caz ceea ce-mi lipsește mie cel mai mult: iată de ce, când o regăsesc, chiar și în toiul unei nopți albe, mă simt alt om, jubilez, nu regret inconștiența reparatoare a somnului. *Tăcerea* este marea justificare a insomniei, singura compensație pe care o oferă. Trebuie spus că e de anvergură.

Cea dintâi răzvrătire e cea a îngerilor. (Omul a venit după aceea: un epigon.) Deci chiar și în preajma lui Dumnezeu nemulțumirea stătea să izbucnească. E de presupus că la toate nivelurile „ființei" se suportă greu o situație de inferioritate și că superioritatea nu-i este iertată nimănui. Invidia domnește poate și printre termite, în orice caz în întreg regnul animal. Se poate chiar închipui o floare *invidioasă*. Cu toate că...

În anumite reprezentări picturale ale Patimilor, în Evul Mediu, la picioarele lui Cristos răstignit figura țeasta lui Adam. Potrivit unei legende, Isus a fost răstignit în chiar locul unde Adam a fost izgonit din Paradis.

Un text poate fi socotit definitiv, sau măcar terminat, atunci când orice îndreptare ce i se aduce se dovedește, când reflectezi asupra ei, o eroare, o ameliorare dezastruoasă.

14 oct. A. A. îmi trimite *Jurnalul* lui Vlasiu, în care se vorbește mult despre mine, așa cum eram în 1938–39.

Degeaba mă străduiesc, nu reușesc să-l regăsesc pe cel care eram, pe cel despre care vorbește Vlasiu: îmi scapă, are consistența unui spectru. E adevărat că nu-i prea limpede cum ai putea să te regăsești când ești evocat de un tip neserios, de un escroc plin și de fiere, și de farmec, țăran șmecher și cabotin cum nu e altul.

Jurnalul lui Vlasiu ar trebui să mă dezguste pe vecie să țin eu însumi un jurnal. Genul este într-adevăr odios: aproape întotdeauna, o adunătură de bârfe. Dacă și eu notez aici câteva asemenea bârfe, e numai ca să-mi întrețin iluzia că scriu, că fac ceva.

15 octombrie — Un fluviu imens pe care pluteam. Eliade mă implora să nu mă las în voia curentului, să nu mă las tras la fund. I-am răspuns că, de vreme ce sunt atins de nu știu ce rău incurabil, e mai bine să dispar pe dată și că mi-e groază să mor ca toată lumea. Trezindu-mă, îmi stăruia vie în minte amintirea acelui fluviu de o extraordinară maiestate, care întruchipa pentru mine moartea ideală.

E oare cu putință ca un amărât ca mine să-i fi făcut invidioși pe atâția? — Este pe cât de sigur pe-atât de neînchipuit.

Fiecare anotimp îmi apare ca o modalitate specifică de agresiune a cărei principală victimă sunt.

„Într-o dimineață, pe când călugărul Macarie se întorcea în chilia lui cu un braț de frunze de palmier, diavolul îi ieși înainte înarmat cu o seceră de cules spice. Vru să-l lovească pe pustnic cu ea, dar nu putu. Atunci exclamă: « Îndur din parte-ți o cumplită nedreptate, o, Macarie; vreau să te corup, și nu pot. Și totuși, tot ce faci tu eu fac mai bine: tu postești uneori, eu nu mănânc niciodată. Tu veghezi adesea, pe mine nu mă fură somnul niciodată. Mi-o iei înainte într-o singură privință, mărturisesc. » Macarie întrebă care-i aceea. «Umilința, răspunse diavolul, și numai ea m-a învins.»“ (*Vitae Patrum* III, 124, citat de I. Hausherr)

În textul din pagina de mai sus, diavolul e foarte bine definit: un ascet, poate cel mai mare dintre toți (nici nu mănâncă, nici nu doarme!), și totuși un învins. Deși domină pământul, nu are un regat al lui, fiindcă nu are decât un singur gând: să i se opună lui Dumnezeu, iar această obsesie îl împiedică să fie autonom, să domnească în pace, să profite de puterea lui. E invidios, deci este la cheremul celui pe care-l invidiază. Iar această servitute, el însuși a creat-o.

16 oct. I-am trimis lui M.A. un text despre „Naștere" care nu mă mulțumește: de ce ar mulțumi pe altcineva? Aștept un cuvânt de aprobare, ca toți cei care nu sunt siguri de ceea ce au făcut. Grav e însă în cazul de față că, deși nemulțumit de „munca" mea, mi-a fost cu neputință s-o ameliorez. Singurul lucru pe care puteam să-l fac era să scap de ea, s-o dau la tipar. Ba nu, mai exista o posibilitate: s-o distrug.

Mă gândesc la fata pe care am întâlnit-o într-o seară pe bulevardul Saint-Michel, la începutul șederii mele la Paris, care mi-a spus că era atât de singură, că-și privea ceasul deșteptător ca pe o ființă vie, ca pe o prezență: face un pic de zgomot, înregistrează timpul, se mișcă aproape.

Singurătatea din marile orașe.

Cred că mi-a spus chiar că-l mângâia câteodată. Și mi-a mai spus: „Singurul meu contact cu viața are loc prin deșteptător."

Cine are simțul echității trebuie să aleagă pustiul.

Imposibil de găsit la Paris pe cineva a cărui originalitate să nu fie livrescă. Unde să găsești *naturi*? Céline a fost ultimul care n-a pornit de la *literatură*.

Lucrul pe care am să mi-l reproșez în cea mai mare măsură din trecutul meu e aroganța intelectuală.

Dar, la drept vorbind, o regăsesc la toți tinerii de azi care se agită. E vorba așadar de o constantă, de un viciu al vârstei.

E ușor să scrii și să vorbești pe un ton peremptoriu. Căci e mai lesne să-l imiți pe Iupiter decât pe Lao zi.

Cutare care-și închipuie că gândește nu face de fapt decât să decreteze. Își asumă un rol de legislator sau de zeu: e mai comod și face mai mult efect.

La începutul unei cariere intelectuale, oricare ar fi aceea, ar trebui să facem un stadiu obligatoriu într-un așezământ în care se predă scepticismul. Ar fi o *inițiere* în misterul și umilința îndoielii.

Modestia nu cade niciodată pradă deznădejdii. Acesta e privilegiul și tara orgoliului.

Marea schimbare survenită în viața mea în 1941, când am încetat să mă mai interesez de ceilalți. Înainte, orice trecător, și mai cu seamă *trecătoare*, îmi stârnea curiozitatea. Voiam să știu totul despre ea, și nu ezitam s-o abordez. De atunci, curiozitatea asta a scăzut mereu. *Celălalt* nu mai este treaba mea.

Nu-i adevărat că disprețul celorlalți e mai greu de îndurat decât disprețul de sine, așa cum susține Nietzsche. În frunte se află disprețul de sine; e totodată cel mai rar, cel mai dificil, căci facem totul spre a-l evita; când însă e mai tare decât noi, când izvorăște din adâncul nostru, e infinit mai apăsător decât celălalt, care se abate asupra noastră din exterior și pe care reușim să-l uităm din când în când, câtă vreme cel care vine din noi înșine se menține mult timp într-o stare de acuitate și de omniprezență.

Moartea calomniatorului

Te simți mai singur. Te obișnuiseși cu prezența lui, așteptai ecoul ororilor pe care le debita, aproape că-ți plăcea

atmosfera de infamie pe care se străduia s-o creeze în jurul tău și care avea avantajul că te izola un pic mai mult de semenii tăi. Și iată că dintr-o dată nu mai e. Nu mai există nimeni care să vegheze asupra ta, să se gândească doar la tine!

Am văzut o grămadă de compatrioți de-ai mei care au făcut ani și ani de închisoare. Nu aveau despre asta nici o amintire, nici bună, nici proastă. La drept vorbind, încercarea asta n-a fost pentru ei o încercare, de vreme ce nu i-a marcat profund. Nici o operă nu a luat naștere din ea. C.N., filozof, nu scrie niciodată despre ea, nu face nici o aluzie. Șase ani de pușcărie nu l-au transformat lăuntric. S-ar spune că trecând de la o închisoare la alta a făcut turism fără voie. Cum poate fi explicat acest fenomen? Să fie vorba de insensibilitate? De o *psyche* debilă, sau pur și simplu de acea pasivitate — urmare a unei robii seculare? Cred mai degrabă că trebuie incriminat frivolul scepticism național, care refuză să aprofundeze, să interiorizeze senzația.

Simți, și pe urmă nu te mai gândești la ce-ai simțit. Asta a dat un popor de descurcăreți, refractari la metafizică și la mistică, incapabili de atașament și de resentiment. Cutare, ieșit din închisoare, strânge mâna fostului său temnicer, când se ivește prilejul. Nu există nimic mai superficial și nici, să recunoaștem, mai „uman".

Cu cât îmbătrânim, cu atât defectele de familie se accentuează. Regăsești în tine cutare trăsătură a părinților, și chiar mai vie decât la ei, iar această „regăsire", demoralizantă la culme, te face să înțelegi că „libertatea" e o vorbă goală. Ceea ce corespunde celei mai exacte definiții a *necesității*.

(Nu ne alegem destinul, suntem aleși de el. Nu putem fi ceea ce nu suntem; putem, firește, să ne străduim. Cât despre reușită, asta-i altă treabă. Ca să crezi că ești liber și că poți face din tine ce vrei, trebuie să nu fi trecut prin nici o experiență profundă. Degeaba vrea un bolnav incurabil să fie sănătos, nu va fi niciodată. La fel, omul nu are de ales decât un singur lucru: să vrea să fie liber. Din fericire pentru el,

îl confundă pe *a vrea* cu *a reuși*... E marea lui șansă, iluzia lui salvatoare.)

Bussotti[1]
Muzica contemporană lasă impresia unui *coitus interruptus*. Pare că vine, dar nu vine. *Climax*-ul e mereu ratat, escamotat, la drept vorbind imposibil. E cea mai bună demonstrație de neputință, de care totuși autorii nu sunt vinovați: stadiul la care a ajuns muzica explică această gâfâială tragică, această dorință de a face și imposibilitatea de a reuși să faci. Ceva care nu se poate *lega*.

A fi în pas cu moda reprezintă trăsătura unui spirit care nu urmărește nimic personal, incapabil de obsesie, adică de o problemă *fără sfârșit*.

Marele stareț de la Optima Pustâna, părintele Ambrozie (fără îndoială modelul lui Zosima din *Frații Karamazov*), i-a spus într-o zi cuiva venit să-i ceară sfatul: „Trebuie să-mi dați ascultare de la primul cuvânt. Dacă discutați cu mine, sunt în stare să cedez, și n-ar fi spre binele dumneavoastră."

Nu au succes decât teoriile care, în aparență, explică totul (ca psihanaliza), dar care în realitate nu explică nimic. Se poate spune același lucru despre mai toate teoriile politice: o ideologie nu capătă influență decât în măsura în care se raportează la toate sferele vieții și se bagă unde nu-i fierbe oala. Devine astfel o explicație universală, un viol universal mai degrabă.

X. Stilul lui: cascadă de adverbe. Ce tic mizerabil! De-ar putea să nu folosească nici unul, sau măcar să nu abuzeze de ele, ar fi agreabil de citit. Numai că prea a frecventat în tinerețe autori care se bat cu pumnul în piept.

---

[1] Sylvano Bussotti (născut în 1931), compozitor italian de avangardă, apropiat de Pierre Boulez și de John Cage. (*N. ed. fr.*)

„Soarele să nu apună peste mânia voastră." (Sfântul Pavel) — Mie îmi este adresată această somație.

Am remarcat că și aceia care se gândesc la moarte și vorbesc neîncetat despre ea (E. I., de exemplu) se comportă ca și cum n-ar trebui să moară niciodată, exact ca oamenii care nu-i acordă nici un gând.

Zadarnic rumegăm singura problemă care contează, nu tragem nici o concluzie în practică și trăim ca și cum n-ar trebui să murim niciodată. Putem să ne închipuim moartea, dar n-o putem *cuprinde*. Iar dac-am cuprinde-o cu adevărat, dacă am putea săvârși acest act de totală înțelegere, ar fi cu neputință să nu tragem ultimele consecințe: *pustiul*. Monahismul primelor veacuri a fost rezultatul unei asemenea „realizări".

Ca să ne păstrăm în limitele adevărului, ca să evităm falsul și paradoxul facil, trebuie să lăsăm loc anumitor banalități și să le amestecăm cu considerații mai personale și mai temerare. Originalitatea cu orice preț e bună pentru făcătorii de literatură; îndată ce urmărești un adevăr de ordin spiritual, nu mai cauți *efectul*, iar *rostirea* încetează să mai conteze.

Mă apucă uneori o asemenea dorință de singurătate că imaginea pustiului îmi răsare spontan în minte. Sfântul Anton a stat douăzeci de ani total rupt de lume. Douăzeci de ani! S-ar putea îndura o atare izolare fără suportul credinței?

În afara lipsurilor mele spirituale, ceea ce mă face incapabil pentru viața de pustnic este *regimul* meu. Nu există restaurante dietetice în deșert.

Am terminat de frunzărit două volume groase despre isihaști, ale teologului bizantin Grigorie Palamas. Dezamăgire, senzație de inutilitate, de „tăiere" a firului de păr în patru. Pagini întregi despre lumina divină, dar nimic concret, hrănitor, fecund. Când compar acest tratat cu *Povestea pelerinului rus*, ce diferență, ce savoare în aceasta din urmă, față

de care cel dintâi nu e decât un talmeș-balmeș, un talmeș-balmeș bizantin totuși.

Cât privește filozofia istoriei, nu văd o diferență semnificativă între cea a lui Gioacchino da Fiore și cea a lui Hegel. Două construcții la fel de ordonate, la fel de arbitrare și la fel de caduce.

Dacă la începuturile filozofiei Tales a spus că „totul este plin de zei", la sfârșitul filozofiei se poate spune, nu numai din nevoia de simetrie, ci și din respect pentru evidență, că „totul e lipsit de zei".

În ultimă instanță, există doar două soluții: *îndoiala* sau *pustiul*.
Cum să alegi? Ambele formule îmi convin în egală măsură. Din nefericire, nu le poți încerca simultan. Așa cum mă știu, dacă aș adopta-o pe una din ele, aș regreta-o imediat pe cealaltă. Totuși, să fim sinceri, e mai lesne să fii sceptic decât pustnic.

Scepticismul este aproape punctul central al interogațiilor mele. Cel care ar vrea să scrie ceva corect despre mine ar trebui să analizeze funcția pe care a îndeplinit-o în ansamblul preocupărilor și obsesiilor mele.

24 oct. Mi s-a cerut un scurt text despre imaginar, pentru o carte la care vor colabora scriitori și pictori. N-am nici un chef să tratez tema asta. Totuși, trebuie să mă execut.
Iată ce se cheamă *a scrie*: să vorbești despre o problemă pe care n-o *simți*.

Dozajul fericit de paradox și de banalitate ne vine dintr-un soi de instinct. Ceva care nu se învață în nici o artă a scrisului.

29 oct. — Am terminat de scris, pentru o lucrare colectivă, un mic text despre imagine, mai degrabă împotriva ei, care

ar putea fi semnat de cel mai dreptcredincios dintre credincioși. Și totuși, niciodată n-am fost mai departe de o convertire la ceva, la orice. E vorba de un „puseu" mistic, de o fierbințeală care mă cuprinde din când în când.

Dacă ar fi trăit în primele secole ale erei noastre, Diogene ar fi rivalizat cu pustnicii cei mai extravaganți.

Cinicii au fost sfinții păgânismului.

Ce rămâne dintr-o ființă: câteva vorbe smintite, câteva gesturi insolite, fie prin eroismul, fie, mai adesea, prin impertinența lor.

Nimic de zis: îmi plac, mi-au plăcut întotdeauna atitudinile extreme și sentimentele excesive.

30 oct. Primesc scrisori de la tineri care au citit *Tratatul*. Toți sunt mai mult sau mai puțin dezechilibrați. Majoritatea, niște amărâți (de fapt, titlul cărții ar fi trebuit să fie: *Manualul amărâtului*).

A-i ajuta pe ceilalți e foarte bine; necazul e că acest lucru le dă drepturi asupra noastră.

Orice binefacere aservește. Te lasă la cheremul beneficiarului.

Nu există relații mai contorsionate, mai subtile și mai perfide ca acelea între cel care dă și cel care primește. Care din doi depinde de celălalt, care e silit să fie delicat și prevenitor? Binefăcătorul în primul rând.

Este la fel de umilitor să dai și să primești.

Orice formă a relațiilor între oameni se soldează cu o umilire.

Un amărât e un pisălog pe care trebuie să-l suporți.

Caritatea ignoră ideea de *pisălog*. Iată de ce e atât de anevoie de practicat.

Cu obsesia că totul e caduc, nu se poate realiza nimic. Obsesia în cauză e deci nocivă, nesănătoasă. Da, fără îndoială, dar corespunde unei viziuni juste, e primejdios de aproape de adevăr. *Actul* ar fi deci minciună și rod al minciunii? — Da, chiar așa.

Nu ne apropiem de această viziune justă decât atunci când totul se năruie: în „crizele de depresie", în nenorociri, în catastrofe, în coșmaruri, în stările de mahmureală, în nopțile albe.

Un text burdușit de citate ce dovedește? Modestie, lașitate sau competență? Mai degrabă decât toate astea, voința de a arăta că subiectul nu ne privește direct.

1 noiembrie. Ziua tuturor sfinților. Plimbare de-a lungul *Essonnei*, de la Grainville la Malesherbes — de o extraordinară frumusețe. Parcă n-am văzut niciodată o asemenea toamnă. Totul e aur și aramă. „Frumosul" nu are sens decât aplicat aparențelor. Analizați asemenea peisaje: nu mai rămâne nimic din ele. Ca să le guști, trebuie să te lași în voia senzației și să te istovești în percepție.

Chiar lângă Malesherbes, cimitirul de la Nanteau care domină satul cu același nume și valea. Zăresc în cimitir o tânără însărcinată venită să pună flori la un mormânt. Cum de nu se gândește că *poartă* un muritor, un viitor cadavru? Două lucruri de neîmpăcat: imaginea acestei fecundități insolente în mijlocul acestor cruci sinistre, pântecele proeminent, agresiv și mormintele atât de modeste. O speranță și sfârșitul oricărei speranțe! Iluzia și deznodământul.

2 noiembrie — Dac-aș fi avut un fiu, ar fi fost un asasin.

E la mine o foarte veche convingere, care a atârnat asupra mai multor hotărâri importante pe care le-am luat în viață.

„...înțelegând că timpul i se apropia de sfârșit..."

Citesc aceste vorbe într-o biografie. Niciodată nu m-a izbit atât de tare expresia asta ca azi-dimineață. La drept

vorbind, nu mi-a reținut niciodată atenția. Totuși despre asta e vorba cu fiecare dintre noi, despre timpul ce ne este acordat. Ar trebui spus: *Timpul meu se apropie de sfârșit.*

Nu eu mor, timpul *meu* se epuizează — acel timp ce mi-a fost dat...

În cele din urmă, a trăi se reduce la un proces impersonal lipsit de semnificație în sine. Exist, *umplu* un interval, ocup o fărâmă de timp — nimic mai mult.

Scrisoare recomandată de la P.M. care mă întreabă de ce n-am răspuns la scrisoarea lui din septembrie. Își închipuie c-am neglijat s-o fac fiindcă era prea *sumbră*. Nu le pot spune vechilor mei prieteni în ce grad m-am detașat de *ginta*[1] noastră. Pe urmă, era în scrisoarea lui ceva care mi-a stricat buna dispoziție: spunea acolo că sunt *singurul* lui prieten. Nu-mi place modul ăsta brutal în care cineva se agață de mine, în care mă face răspunzător de soarta lui, somația asta de a-i fi prieten, dramatizarea asta a relațiilor care ar trebui să rămână abstracte. Înțeleg, înțeleg singurătatea oamenilor de acolo. M. îmi spune că de peste două luni n-a văzut pe nimeni. E tragic, dar eu *îl invidiez*. Aici, văd aproape încontinuu oameni pe care grozav aș vrea să nu-i fi întâlnit niciodată, trebuie să mă apăr, să-mi păstrez singurătatea, să reduc la minimum întrevederile. Ei își închipuie acolo că nu-i avem decât pe ei, că sunt în centrul preocupărilor noastre. Am făcut o mare greșeală reînnodând cu vechii mei prieteni: nu pot decât să-i dezamăgesc. Căci n-am nimic să le ofer, în nici o privință, și nici ei mie, poveștile lor se repetă prin forța lucrurilor și sunt, la urma urmelor, mereu aceeași poveste. Nu mai pot, sunt sătul până-n gât.

Se spune despre morți: cei *dispăruți*. Și au dispărut, într-adevăr. Fără să lase urme și de parcă n-ar fi existat niciodată. Credem că folosim un eufemism, dar în realitate *dispărut* e mai tare, mai cumplit decât *mort*. *Răposat* este și el un fals eufemism.

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

În ideea de *dispariție* există o nuanță de dezertare, de fugă, de infidelitate, care se potrivește destul de bine cu faptul de a muri, de-a spăla putina.

4 nov. „Se spune că un călugăr tchuan (Zen în chineză) a intrat într-un templu și a scuipat pe o statuie a lui Buddha. Când a fost dojenit, a spus: «Arătați-mi, vă rog, un loc în care Buddha să nu fie prezent.» (Pildă despre transmiterea Luminii, *Istoria filozofiei chineze*)

Sentimentul religios se reduce la sentimentul omniprezenței divinului. Misterul însă nu-l *simțim* întotdeauna. Cel mai adesea nu-l percepem decât intermitent, din când în când. Așa se face că avem puseuri de religiozitate. Nu există o *stare* religioasă durabilă. Cel mai adesea credinciosul *își amintește* că e credincios: știe că este, chiar când credința-i pare stinsă ori pierdută.

În fond, fac tot ce fac ceilalți, dar n-o mai fac într-un chip *instinctiv*. Este ceea ce am numit altădată: a trăi *fără convingere*. Te-ncearcă, adică, aproape toate poftele și toate satisfacțiile obișnuite, dar ceva s-a frânt; iar dacă nu e frângere, e detașare; nu mai ești *în miezul lucrurilor*, e cu neputință să te identifici cu o faptă oarecare, totuși le săvârșești pe toate, faci parte în chip exterior din societate, din *mulțime* chiar. Dar ai văzut *dedesubtul* lucrurilor, le-ai priceput irealitatea, vacuitatea funciară. Între tine și faptă, între faptă și lucru, se cască întotdeauna un gol. Încetezi pe vecie să mai fii *întreg*. Nu vei mai fi niciodată una cu ceea ce faci. Nu va mai exista sudură între tine și ființă. Căci nu va mai exista niciodată *ființă* în vechiul înțeles al cuvântului. A devenit totul aparență? Nu. Dar nimic nu mai *este*, nimic nu mai seamănă cu ce-a fost înainte. *Nu realul e transfigurat, ci vidul.*

Conștiința precarității universale a încolțit în mine de timpuriu.

În unii încolțește conștiința Perenității; în alții, a Precarității. A fost și cazul meu: în toate, n-am sesizat decât ceea ce nu poate dăinui. Primul meu sentiment a fost cel al *Vremelniciei*. De timpuriu, *Vremelnicia* a fost idolul meu. Eram beat de precaritate, sufeream și în același timp mă desfătam din pricina ei. Granitul însuși dezamăgește, la fel ca tot ce are un început.

Păstrând proporțiile, Diogene era la fel de detașat de viață ca și Buddha. (Sau mai degrabă: Diogene era un Buddha cabotin, un Buddha *care se dădea în spectacol*. În chip fundamental, era tot atât de atașat aparențelor ca și înțeleptul indian.)

Cinicul vădește veleități de mântuitor, voia într-adevăr să-i îndrepte pe oameni. Extravagațele lui nu erau gratuite. Mulțimea simțea fără îndoială acest lucru, și rafinații de asemeni. Era iubit și era temut. Superioritatea lui față de Buddha constă în faptul că n-a avut o doctrină coerentă, elaborată, că a vrut doar să-i facă pe oameni *liberi*, și nimic mai mult. Liberi, nu *eliberați*. (Eliberarea nu e poate decât un lanț suplimentar, cel mai ușor în aparență, dar în realitate cel mai apăsător, căci de el nu te descotorosești niciodată.)

5 nov. Criză de nervi pe stradă. La chioșcul de ziare, era cât pe ce să mă iau la harță cu vânzătoarea; la piață, am înjurat-o pe precupeață care, văzându-mă neatent, voia evident să mă înșele. Ce cumplit! Știam că, dacă ies din casă, orice nimic mă va scoate din fire. Când te gândești că altădată aveam ambiția să fiu emulul lui Buddha!

Un lucru care dă încredere: disprețul lui Diogene pentru Platon.

(Diogene *înțelesese*; Platon, nu. Cinicul era un înțelept; „divinul", nu.)

Am citit de curând, nu mai știu unde (ba da, îmi amintesc acum, în *Journal de Genève*), că e-un noroc faptul că nu sunt șef de stat, dictator sau stăpânul lumii, căci, cu ideile

mele, aș arunca neîntârziat totul în aer. Azi-dimineață, într-adevăr, dacă aș fi avut puterea să hotărăsc soarta lumii, ei bine, n-aș fi ezitat să-i pun capăt.

(Omul pe care-l urăsc cel mai mult pe lume e Hitler; cu toate astea, nu-mi pot reprima gândul că, în privința *nervozității*, cu el mă asemăn cel mai mult.)

A simți impulsuri distructive nu înseamnă că ești *rău*, înseamnă că ești doar dezechilibrat.

Poți să fii *bun* și *monstru*, înger și asasin, în același timp. Puritatea e compatibilă cu instinctele cele mai înspăimântătoare. Feriți-vă de cei care au fost cât pe ce să fie sfinți!

Editura a publicat toate paginile pe care i le-am trimis, exceptând una, în care se spunea că „mi-ar fi plăcut să fiu odraslă de călău".

Am suferit întotdeauna că m-am născut din părinți onorabili. Dar ăsta e un lucru ce nu poate fi spus, fiindcă nu știi cum să-l faci înțeles și acceptat. Aș fi preferat să am monștri drept strămoși, de n-ar fi decât pentru a-i putea urî. I-am invidiat întotdeauna pe cei care aveau motive să-și deteste părinții.

6 noiembrie. Moartea nu are sens decât într-o lume a pluralității, a diversității. Ea încetează să fie un subiect de fascinație sau teroare îndată ce ne ridicăm la viziunea Unității. În Unul, nu mai există vii, nu mai există morți. E o viață care nu mai seamănă cu moartea. Poate că asta se numește *pace*.

Câtă vreme nu ne-am ridicat mai presus de viață și de moarte, rămânem prizonieri ai *celor mai pernicioase* aparențe.

Ideea morții nu-i hărțuiește decât pe aceia care nu se pot smulge din multiplu și divers, adică pe aproape toți muritorii. Tocmai de aceea își spun ei înșiși muritori.

De ce un câine, un șobolan, un cal nu sunt numiți *muritori*? De ce se spune așa doar despre om?

Desigur, fiindcă doar el știe că moare. Cel care n-o știe nu moare. În acest sens era omul nemuritor în Paradis. Murea și acolo, dar nu știa că moare. Beatitudinea noncunoașterii, omul n-o va regăsi niciodată. Veșnicia este privilegiul neștiinței. Ea e pierdută pentru om, care nu va mai putea s-o atingă și s-o trăiască, dar va face din ea, cu atât mai mult, obiectul gândurilor sale.

Imaginea nu are realitate și semnificație decât în lumea diversității, a cărei expresie adevărată este; în Unul, nu-și găsește locul.

Am terminat de parcurs *Jurnalul* lui Klee. Ce decepție! Și ce dacă! N-o să uit niciodată senzația de plenitudine pe care am avut-o la expoziția cu opera sa, acum câteva luni.

Criticii confundă vorbăria cu inspirația, prolixitatea cu forța.

Decât să citesc toate romanele astea ilizibile atât de lăudate, aș prefera spânzurătoarea.

Mă irită într-atât tot ce e inutil, tot ce-i prea mult într-o carte, că sunt într-adevăr puține cele pe care mă apuc să le citesc. La orice pagină aș deschide o lucrare, simt tot ce este de prisos, mă rog, toată umplutura pe care o numim în mod obișnuit „literatură".

Dacă le datorez ceva moraliștilor francezi, e cultul conciziunii, oroarea de lăbărțare, conștiința imposturii în literatură, în filozofie și în relațiile zilnice. Or, pentru mine, vorbăria și impostura sunt termeni echivalenți. (Poate chiar toată „literatura" nu e decât impostură. Excepțiile sunt rare. Dar există totuși.)

Pesimismul — o boală de familie. Toți ai mei au suferit de ea. Fratele meu este exact în situația mea. Tata, un anxios tipic, temându-se de toate, incredibil de onest, modest și fără anvergură; — mama, ambițioasă, cabotină, veselă și amară după împrejurări, activă, încăpățânată, de o rară vanitate și extrem de capabilă, cu un spirit mult mai fin decât al tatei,

în fond însă răvășită lăuntric și dezamăgită. I-am moștenit aproape toate defectele, și câteva calități, dar nu am nimic din energia sau din încrâncenarea ei. Pe lângă ea, nu sunt decât un veleitar, un aspirant, o speranță (la șaizeci de ani!).

Adineaori, ascultând *Mesia*, repetam întruna: „sentimentul că ești totul și certitudinea că nu ești nimic" (Valéry). În această opoziție simetrică se epuizează înțelesul a tot ce-am gândit și simțit. Aceasta îmi e deviza, și ori de câte ori mi-o spun nu pot să-mi iert că l-am tratat pe Valéry cu aroganță.

A admira — e tot ce putem face mai bun pe acest pământ, mai bun și mai nobil. E sentimentul cel mai exaltant și singurul care înlocuiește în chip avantajos sentimentul religios. Există în admirație o plenitudine care nu există în venerație, aceasta din urmă implicând un strop de încrâncenare și de teamă, pe când cealaltă are ceva autonom, suveran, triumfal.

9 noiembrie

Aristotel definește *speranța*: vis al omului treaz (în Diogenes Laertios).

Tensiunea 14 — grație homeopatiei!

La Paris, nu mai poți vedea nici un animal adevărat. Câinele și pisica sunt prea umanizate ca să mai merite să fie rânduite printre rivalii sau victimele omului. Și unul, și cealaltă fac figură de trădători. Și chiar sunt. „Colaboraționiștii" zoologiei.

Azi-dimineață m-am așezat din nou în pat și m-am gândit vreme de o jumătate de oră la Vedānta, cu sentimentul că am înțeles-o sau mai degrabă că am simțit-o. Mi se pare c-am priceput pentru prima oară sensul lui Atman și-al lui Brahman, comunicarea lor și totodată posibilitatea identității lor. Vedānta e mai exaltantă decât budismul, dar budismul e mai direct, mai cu picioarele pe pământ, și mai radical

totodată; pe urmă, cu el, riscul de a te înșela, de a te închina unei iluzii, e mai mic. Într-adevăr, a spune că *ți-ai pierdut iluziile* în privința budismului nu înseamnă nimic, de vreme ce postulatul pe care se sprijină este că *totul* e iluzoriu; așadar ce iluzii ți-ai mai putea pierde, o dată ce aderi la acest postulat? În vreme ce Vedānta, declarând această lume iluzorie, propune în schimb pe Brahman și pe Atman, aceste două substanțe într-una, ca supremă realitate. Or, tot ce afirmă și proclamă realul, absolutul dacă vreți, riscă să fie infirmat sau să trezească îndoieli. E lesne să-ți pierzi iluziile în privința *ființei*; când însă edifici, precum Buddha, fără să-ți pese de ființă și nici măcar de neființă, nu se prea vede ce iluzii ai avea de pierdut. Doar ființa poate dezamăgi; când o înlocuiești însă cu nimicul, acest nimic, în chip necesar simulacru al ființei, cum să dezamăgească de vreme ce de la el nu mai aștepți nimic?

10 noiembrie
Moartea lui de Gaulle.
Moartea lui Comarnescu.

Recitesc, după treizeci de ani, *La légende de la mort* de Anatole Le Braz și am aceeași impresie ca odinioară: că Bretania seamănă cu România copilăriei mele! Mă gândesc la femeile care veneau la tatăl meu, la Rășinari, să-i povestească visele lor prevestitoare și spaimele de tot soiul.

Lumea primitivă este o lume a panicii. Viziunea mea despre trecut e falsă: cu cât te apropii de origini, cu atât e mai adâncă spaima.

Dar opusul este și el adevărat: cu cât te-ndrepți spre viitor, cu atât te apropii de o formă de teroare nouă, insolită și fără îndoială la fel de intensă ca și cea a începuturilor.

Într-adevăr, nu mai e chip să știi nimic!

Totul *este* nimic, deci totul *este* într-un anumit fel, totul există *ca* nimic.

(În acest sens, nimicul ține de sentiment, și nu de raționament.)

Îi promisesem lui F.B. să apar într-o emisiune a televiziunii elvețiene care urma să dureze zece minute. F.B. a venit, însoțit de trei tehnicieni care s-au instalat în apartament, l-au măsurat, m-au „manipulat" cum au vrut. Totul va mai dura încă două zile. Mă las în voia lor. Am senzația că asist, viu, la propria mea înmormântare.

N-ar trebui să accept nimic. Dar îl iubesc pe F.B. și nu-l puteam refuza fără să devin grosolan. De altfel, părea stânjenit și s-a scuzat de deranj etc.

12 noiembrie 1970

În 1937, când am părăsit România, trebuia să mă fi dus în Anglia. N-am nimic în comun cu englezii, sunt oameni stăpâniți, nu sunt nici expansivi, nici agresivi, le e silă de confidențe, nu se înfurie. Aș fi dobândit în preajma lor un pic de *ținută*.

Între parizieni, ale căror cusururi le împărtășesc, crizele mele de furie se țin lanț. Parizienii au darul de a mă scoate din fire, cu iritabilitatea, cu manierele impertinente, cu aerele de superioritate, cu vanitatea lor — defecte care nu-mi sunt deloc străine. În fiecare zi trebuie să fac eforturi să mă stăpânesc — fără efect, cel mai adesea — ca să nu mă iau la harță cu oamenii, care tocmai asta așteaptă; sunt chiar dezamăgiți, nemulțumiți dacă te stăpânești, dacă nu te pretezi la comedia furiei. Cu englezii, m-aș fi bucurat de-o pace, de-o seninătate, de-o detașare, de-un echilibru simulat poate, sau poate imitat; dar soiul ăsta de contagiune este atât de benefic pentru firile nemulțumite, roase pe dinăuntru, isterice!

La ce-mi va fi servit oare să trudesc, să mă agit, să mă frământ, ca să ajung la aceleași concluzii la care au ajuns Eclesiastul, Iov sau Pyrrhon — toate acele spirite care s-au dedicat îndoielii și anxietății? La ce bun să oferi o versiune nouă unei stupefacții realizate, „desăvârșite"?

Ce altceva lasă în urma ei o mare patimă, care se epuizează și dispare, afară de un gust de irealitate? O viață, mistuită

de patimi sau nu, e același lucru: nu lasă nimic în urma ei și, o dată dispărută, nu e nici mai adevărată, nici mai reală decât o patimă depășită. Am adesea impresia că într-adevăr mi-am *depășit* viața, nu în sensul că-mi supraviețuiesc, ci că nu mai am nimic de trăit, că am înțeles, tocmai, ce înseamnă aceea să trăiești.

Viața este un lucru extraordinar — *care nu are nici un sens.* Acesta este paradoxul pe care-l trăiesc zilnic.

E totuna cu a spune că participă la natura monstrului, că e monstruoasă în esența ei.

Am secretat îndoieli ca să-mi neutralizez delirurile. Și astfel mi-am sabotat menirea și mi-am paralizat înzestrările.

Forța lui de Gaulle a fost aceea de a nu fi iertat pe nimeni niciodată.

Un oportunist... îndărătnic, un inflamat... ironic. Închipuiți-vă un Talleyrand care-și afișează *convingerile*!

16 noiembrie. Pentru zece minute de emisiune, patru zile de sâcâieli. Așadar, televiziunea elvețiană în limba germană a venit la mine. Ieri, duminică, portăreasa a urcat și, pe un ton autoritar, mi-a spus că nu permite să se filmeze imagini din curte și de pe scară, că e nevoie de autorizația proprietarului care nu e de găsit. Ce puteam să fac? Le-am cerut prietenilor mei elvețieni să renunțe să filmeze clădirea. Dar atitudinea acestei *Hausmeisterin*[1] m-a iritat. Pe moment, m-am stăpânit, căci ar fi fost ridicol să izbucnesc. După câteva minute, palid de furie, ca să mă descarc, m-am așezat să scriu pe o bucată de hârtie insulte la adresa cucoanei. Ceea ce m-a calmat pe dată. Adaug că acest exercițiu „literar" a fost înlesnit de operator, care mi-a cerut să mă prefac că scriu ca să mă poată prinde în flagrant delict de activitate.

[1] Portăreasă. (*N.t.*)

Îmi amintesc că i-am spus unui teolog german adept al lui Teilhard de Chardin, care părea să minimalizeze păcatul originar: *„Bine, dar păcatul originar e sursa dumitale de câștig*; fără el ai muri de foame, căci meseria dumitale n-ar mai avea nici un rost."

Drept unic răspuns m-a făcut „pesimist".

„Dar dacă nu există păcat originar, de ce a mai venit Isus? Ca să mântuiască pe cine și ce?"

A părut insensibil la această obiecție. Cine ar spune că azi doar necredincioșii se mai străduiesc să salveze credința?

În interviul dat televiziunii elvețiene, am spus că singurii noștri contemporani adevărați sunt cei cu care avem afinități spirituale și că, de pildă, Lao zi mi-e mai aproape decât Sartre. În locul înțeleptului chinez trebuia să fi spus: Pascal, pentru simetrie. (Căci se poate spune că Sartre este un anti-Pascal sau mai degrabă că e a-pascalian, așa cum ești apolitic sau amuzical.)

Scepticismul este voluptatea impasului.

În absolut, contează prea puțin dacă ești escroc sau sfânt.

Spiritul confuz nu e un spirit profund, ci unul care nu știe ce vrea să spună și nici unde vrea să ajungă.

(În timpul interviului cu F.B., mă angajasem pe o pistă falsă, nu-mi dădeam seama cum aș putea continua, am simțit că-mi fuge pământul de sub picioare: ceea ce spuneam putea părea profund; în realitate nu avea nici un sens. Mă gândesc la unul și la altul care cred că pot înșela, și chiar pot când au de-a face cu imbecili.

Pericolul improvizației este fie să spui opusul a ce voiai să susții, fie să te încurci, să te împotmolești. Cunosc din experiență acest dublu risc, iată de ce mă tem atât de tare să mă produc în public.)

Mi-e foarte greu să răspund la întrebarea care mi se pune adesea privind motivele interesului meu pentru mistică. De

patruzeci de ani mă „ocup" de ea, în chip intermitent, e drept, dar cu o curiozitate pătimașă, niciodată dezmințită.

Sunt un sceptic *incomplet*. Tot ceea ce în mine n-a fost absorbit sau mistuit de îndoială se îndreaptă către opusul îndoielii. De unde presentimentul extazului, care reprezintă acel sector din ființa mea pe care scepticismul n-a reușit să-l invadeze.

Extraordinarul caz al lui Mollie Flancher. Într-o zi, doctorul ei îi spune că e grăbit fiindcă soția îl așteaptă cu un pui care nu trebuie să se răcească. Imediat după asta, bolnava suferă o transformare de personalitate: devine *alta* vreme de *treisprezece* ani! E un gol în viața ei: nu-și amintește de nimic, e ca și cum n-ar fi trăit în toți acești ani. După treisprezece ani, revine la personalitatea ei dinainte și prima întrebare pe care i-o pune doctorului ei este dacă puiul a fost bun.

Orice stare *intensă* e neapărat morbidă, fie că-i vorba de dragoste, de entuziasm sau de teroare. În mod normal, ar trebui să ne limităm la nevoi, să le satisfacem și să evităm tot ce le-ar putea complica, tot ce le-ar putea „adânci".

Cred că am trăit o experiență a „timpului regăsit" mai teribilă decât Proust. Eu nu mi-am revăzut prietenii și cunoștințele de altădată la o recepție, ci a trebuit să îndur zece ani înspăimântătoarea lor procesiune.

Viziunile — cum ar putea un psihiatru, un ins jalnic, să înțeleagă un asemenea fenomen?

De la douăzeci la douăzeci și cinci de ani, în timpul perioadei mele de insomnii, puteam înțelege orice fenomen „supranatural", și asta prin pură introspecție, căci îl simțeam înlăuntrul meu; mă socoteam capabil nu doar să-l simt și să mi-l închipui, ci și să-l *produc*. Fără a fi credincios, deci fără sprijinul credinței, mă puteam pune în pielea misticului cel mai înflăcărat, mai „desfrânat". Știam exact ce înseamnă starea

de grație și reușeam s-o ating fără să recurg la Dumnezeu, lăsându-mă pur și simplu în voia impulsurilor și febrelor mele, în voia nopților mele albe mai cu seamă. Ce cantitate enormă de veghe am putut acumula atunci! Îi simt încă apăsarea și oroarea, oroare compensată din când în când de explozii de bucurie greu de îndurat, într-atât erau de puternice, de *răscolitoare* (?), într-atât stările extreme către care mă purtau erau disproporționate față de ceea ce puteam suporta. Îmi forțau barierele firii.

18 noiembrie

Sunt un elev al lui Iov, dar un elev infidel, căci n-am putut dobândi certitudinile Maestrului, nu l-am urmat decât în strigăt...

Dostoievski este, după Gogol, cel mai mare geniu satiric al Rusiei. Admirabilul portret grotesc al byronienilor ruși pe care l-am citit în culegerea *Récits polémiques*, din Pléiade[1]! E din același filon cu *Demonii*, pe latura caricaturală, se înțelege.

Există două cunoașteri: una indiferentă la consecințele practice, și alta care le ia în seamă și ține cont de ele. Adevărata cunoaștere e cea dintâi: pe ea nimic n-o face să dea înapoi; nu-i pasă de reacțiile „omenești"; acceptă „adevărul", chiar dacă e fatal pentru om. — Cealaltă e făcută din menajamente.

E o cunoaștere „inferioară", de ordin secund, o cunoaștere *utilă*, o cunoaștere care te ajută să trăiești, care *minte*, în consecință.

Fiecare cu demența lui: a mea este că mă cred omul cel mai lipsit de iluzii care a existat vreodată. Enormitatea acestei pretenții dovedește că e ireală. Și totuși, am uneori senzația că nimeni nu este și nu va putea fi mai păcălit decât am

[1] *Récits, chroniques et polémiques.* (*N. ed. fr.*)

fost eu în anumite momente, doar în anumite momente. Căci la mine totul este împrejurare, moment, clipă, adică tocmai *senzație*.

Singura revoluție, singura răsturnare care mă interesează, și pe care la drept vorbind mi-o închipui, este Apocalipsa. O mutație socială nu e destul de *importantă*.

19 noiembrie. Sfântul Augustin: întreaga retorică a lui Cicero, cu o dimensiune interioară. Prolixitate de orator și gândire profundă. Ce asociere!

20 noiembrie

Azi-dimineață, în pat, certitudine luminoasă: nu trăim decât *în perspectiva* morții. Ea este totul; viața nu e nimic. Și totuși, moartea nu are nici o realitate, vreau să spun că nu există ceva care să fie moartea, independent de viață. Dar tocmai această lipsă de autonomie, de realitate distinctă, face ca moartea să fie universală, omniprezentă: e cu adevărat pretutindeni, fiindcă nu are limite și fiindcă sfidează, ca și Dumnezeu, orice definiție.

Ieri, zi destul de euforică. Încercam să-mi provoc tristețea, să mă gândesc că, în fond, sunt sortit morții, că în chip virtual sunt mort, ca orice ființă vie; certitudinea asta înspăimântătoare n-avea nici o priză asupră-mi, continuam să mă bucur fără motiv, împins de nu știu ce forță misterioasă — și desigur această jubilație de origine misterioasă o resimt toți cei care trebăluiesc și se războiesc, care *produc*, într-un cuvânt. Nu vor și nici nu pot să se gândească la moarte; și chiar dacă s-ar gândi la ea, faptul ar fi lipsit de urmări, așa cum a fost cazul cu mine în această zi „binecuvântată".

Revăd personajul care am fost prin 1938–39, așa cum reiese el din *Jurnalul* lui Vlasiu, dar el n-are nici o realitate, afară poate de aceea a ființelor care ne-au urmărit multă vreme în vis și care pe urmă s-au evaporat.

Dacă, la treizeci de ani distanță, viața mea de atunci îmi apare astfel, cum să ne mirăm că o dată dispăruți nu mai suntem nimic pentru cei ce ne supraviețuiesc?

Mă văd mic, fantomatic, așa cum vezi pe cineva la capătul unui binoclu întors. Sau: pare că sunt la capătul unui tunel, umbră la capătul unei umbre.

Aseară, X voia să ne citească măcar un capitol din memoriile sale. Am făcut totul ca să-l determin să renunțe. Dorința de aprobare pe care o simte orice scriitor îl încearcă și mai puternic pe-un zmângălitor oarecare. Recunosc că o simt și eu foarte tare, dar mă stăpânesc. Ar trebui să ne obișnuim cu ideea că nu suntem citiți, sau că, dacă ne citește cineva, o face doar superficial și fără convingere. Să nu manifestăm nici un interes pentru opinia altuia, să scriem ca și cum nimeni n-ar trebui să ne citească vreodată, așa ar trebui să ne purtăm. Am fi mult mai mulțumiți. Da, fără îndoială, dar am înceta repede să ne mai manifestăm, și deci să scriem.

Ce-i scriam lui M. acum douăzeci de ani rămâne valabil: sunt un elev al lui Iov și al lui Chamfort.

Cu toate astea, și fără ei aș fi fost același și aș fi avut exact aceeași viziune asupra lucrurilor. Ce le datorez? Nimic, sau doar consolarea unei înrudiri, conștiința liniștitoare de a ști că nu ești singur, că și alții au urlat și au rânjit la fel...

Ieri, duminică, plimbare la Milly.

Capela din secolul al XII-lea, profanată o dată de mâzgăleala lui Cocteau, a fost și-a doua oară profanată prin înhumarea acestuia: lespedea mare, din mijloc, pusă peste un saltimbanc! Ce rușine, când te gândești că în această capelă oamenii veneau să se roage în timpul epidemiei de ciumă care a urmat cruciadelor.

De îndată ce scrii fără pasiune, plictisești și te plictisești. Cu toate astea, tot ce avem de spus ar trebui spus la rece.

M-am exersat în acest sens cultivând *aforismul*, acest foc fără flacără. Așa se și face că n-a venit nimeni să se încălzească la el.

Azi după-amiază, Celan va fi comemorat la Institutul german. Avea farmec, nu-i nici o îndoială în privința asta. Și totuși, ce om nesuferit! După o seară petrecută cu el, erai istovit, căci nevoia de a te controla, de a nu spune nimic care să-l poată răni (și totul îl rănea), te lăsa stors de vlagă și total nemulțumit, de el și de tine însuți. Nu-ți puteai ierta că ai fost atât de laș, că l-ai menajat în așa hal și că n-ai explodat în cele din urmă.

Omagiu lui Celan la Centrul german. Actorul care i-a citit poemele — aș fi vrut ca actorii care citesc poeme în Franța să fi fost de față ca să vadă cum trebuie citită poezia.

(Un poet francez care a citit trei pagini scrise de el, în chip de introducere la ședință, a crezut de cuviință să repete de trei ori *exorbitant* cu referire la atenția cu care trebuie citit Celan. Era cât pe ce să-l fluier, dar nici momentul, nici caracterul solemnității nu se pretau la așa ceva.)

Sunt uimit să văd în ce măsură chiar și Celan, care avea ceva de spus, era obsedat de problemele limbajului. Cuvântul era o obsesie la el — și, pedeapsă meritată, ceea ce are mai puțină realitate în poezia lui ține de această acrobație verbală în care avea să sfârșească.

Poezia actuală piere din cauza limbajului, din cauza atenției excesive pe care i-o dedică, din cauza acestei idolatrii funeste.

Reflecția asupra limbajului l-ar fi ucis chiar și pe Shakespeare.

Dragostea pentru cuvinte, da; nu însă insistența asupra lor. Cea dintâi pasiune generează poeme; cea de-a doua, parodii de poeme.

Cum mă aflu într-o adunare oarecare, nu sunt în apele mele și simt ispita extravaganței și a negării. Aproape întot-

deauna iau în răspăr tot ce se spune și aș fi în stare să-mi reneg convingerile cele mai intime, mai degrabă decât să mă asociez cutărui orator sau interlocutor care ar fi de părerea mea. Toți cei care m-au cunoscut în lume și-au făcut o falsă idee despre mine, adică adevărată, în măsura în care am un chip social. Acest chip există, dar nu-mi exprimă nici măcar aparențele, minciunile. Înțeleg de ce m-a luat unul sau altul drept un impostor, de vreme ce eu însumi mă văd astfel când mă aflu în mijlocul semenilor mei.

Dacă aș fi epurat (?) lăuntric, aș fi cu ceilalți cum sunt cu mine însumi; impuritățile mele (orgoliu, acreală, vanitate etc.) mă fac să mă simt stingher și să joc un rol străin de ceea ce pesemne se află cu adevărat în mine.

Dimineață splendidă, divină, în grădina Luxembourg. Îi vedeam pe oameni trecând iar și iar, și-mi spuneam că noi, cei vii (cei vii!), nu suntem aici decât ca să atingem cu pasul o vreme suprafața pământului. În loc să privesc mutrele trecătorilor, le priveam picioarele, și toți reprezentau pentru mine doar pași, pași care mergeau în toate sensurile, dans dezordonat asupra căruia era zadarnic să zăbovești... Mă oprisem aici cu reflecțiile mele, când, ridicând capul, îl zăresc pe Beckett, acest om minunat, a cărui prezență are ceva extrem de benefic. Operația de cataractă, făcută la un singur ochi deocamdată, a reușit perfect. Începe să vadă la distanță, ceea ce nu putea înainte. „Până la urmă o să devin extravertit", mi-a spus. Rămâne în sarcina comentatorilor viitori să găsească motivul, am adăugat.

B. mă sună la telefon. În pofida hotărârilor pe care le-am luat în privința lui, am fost foarte amabil. Dacă mi-a dat un semn înseamnă că are nevoie de mine. În septembrie, l-am zărit cu o fată în cartierul meu. El însă nu știe. Se poate oare închipui ca eu să mă duc la New York și să trec pe lângă casa lui fără să-i calc pragul ? Se împlinesc zece ani de când traduce texte de-ale mele. Resentimentele mele sunt palide, reușesc lesne să le înving — *pentru moment*, căci le

trag după mine de multă vreme, asta e definiția lor, și reapar când te aștepți mai puțin.

Un sceptic consecvent, profesionist ar trebui să fie incapabil de resentimente.
(De ce „profesionist"? Fiindcă mă-ndrept, în fiecare zi, către Îndoială așa cum alții se duc la serviciu.)

25 nov. Nu trebuie să scrii decât când ai ceva de spus. Mi se pare că, în mai multe poeme din ultima sa perioadă, Celan a făcut apel doar la cuvinte, cu tot ce implică asta: a-i înșela pe ceilalți și pe tine însuți, a schimba sensuri, a te înconjura de mister, a părea mai profund decât ești.

Nu știu să existe ceva mai inutil decât să scrii despre un poet, despre un pictor, despre un muzician, despre oricine a creat o operă ce nu poate fi gustată decât *fără comentariu*. Orice exegeză este profanare. Un text explicat nu mai e un text, așa cum un cadavru nu mai e un trup. Istoria filozofiei este negarea filozofiei. Cu o idee te războiești, nu-i descrii etapele. Erudiția trebuie proscrisă. La fel și critica. Să regăsim inocența. Să fim distrugători.

Există la Paris un *Centru național al catastrofelor*.

L. are toate înzestrările, *deci* nu are nici una. Vocația este o opțiune; or, prin fire, el nu poate opta. Chiar înzestrările lui îl împiedică. E conștient și mâhnit de acest fapt.
A încercat să scrie. Eșec pe toată linia. Ca să faci literatură, e necesar un minimum de ferocitate. Lui îi repugnă însă, e incapabil de așa ceva; personajele lui sunt niște fantoșe. Tot ce poate realiza se înscrie în genul trist și agreabil. Cade în convențional, *din pricina talentelor lui*, care nu se pot afirma fiindcă se neutralizează unele pe altele. Steril din cauza incapacității organice de a se specializa, din cauza unui obstacol instinctiv în calea erupției, deci a talentului. Nu știe să-și impună limite: nu-și va putea pune pecetea pe nimic.

În *Critica facultății de judecare*, Kant tratează despre arte pe care nu le-a practicat niciodată și pe care, la drept vorbind, nici nu le-a cunoscut; Nietzsche descrie mecanismul pasiunii și al pasiunilor în general — pe care le-a ignorat ca experiență trăită — mai bine decât ar fi făcut-o un juisor dezabuzat. Le extrage din sine însuși, așa cum a făcut Kant cu Frumosul și cu celelalte categorii estetice. Avem aici, poate, forma cea mai pură a cunoașterii.

Adevărul se află în descurajare. *Deci* curajul, speranța sunt mincinoase, false, nu aduc cunoaștere. A trăi înseamnă să optezi pentru nonreal, pentru nonadevăr.

Există un eroism al adevărului și un eroism al minciunii. Pe care să-l alegi? Sunt oameni care trec întreaga viață de la unul la celălalt, fără a se putea fixa. Și poate că în această oscilație rezidă adevărata taină, sau măcar arta de a nu te înșela.

26 noiembrie

Mistica nu este credință, e aventura eului către absolut, este itinerariul sufletului sfâșiat între cunoaștere și bucurie.

Cât de aproape mă simt de scriitorii ruși, ce bine îi înțeleg! Faptul că mă trag din ei, îl dovedește mutra mea, ca și fiorurile mele cele mai adânci. Aceeași nevoie de a simți că-mi fuge pământul de sub picioare..., de a mă otrăvi în rătăcire, de a mă tăvăli în exces, același prost-gust dureros, crispat.

27 noiembrie. Nu *absurditatea* se opune *misterului*, ci *nimicul*. Misterul este semnul ființei. Acolo unde există, el indică o plenitudine *ascunsă*.

Câtă vreme avem sentimentul misterului, păstrăm implicit o dimensiune religioasă. Căci a fi *religios* înseamnă să *simți* misterul, chiar în afara oricărei forme de credință.

În măsura în care îl încearcă acest sentiment, scepticul *riscă* să iasă într-o zi, printr-un salt, din îndoială.

Trebuie să recunosc că nu simt întotdeauna prezența misterului. Câteodată sunt total insensibil față de el. Astfel, în *plictis*, totul mi se pare lipsit de adâncime, de posibilitatea de a se revărsa în ceva, în vreo realitate, din fericire inaccesibilă dar *inexistentă*. Ca evaluare globală a realului, plictisul se află la antipodul misterului. În plictis, nu ne mai fascinează nimic, nici măcar *nimicul* plictisului. (Misterul fascinează, căci până și groaza inspiră ceva fascinant.)

La „rugăciunea neîntreruptă" — așa cum a fost preconizată de isihaști — n-aș putea ajunge, chiar dacă mi-aș pierde mințile. De altminteri, nu înțeleg cu adevărat decât laturile negative ale ascezei și nu m-aș interesa de ea câtuși de puțin dacă n-ar conține din abundență toate acele lucruri pe care le iubesc și le practic: „acedia", ispitirea, demonul, senzualitatea, lăcomia, dezgustul de sine însuși, iubirea perversă a pustiului, oroarea și nostalgia față de lume. Am toate trăsăturile călugărului fără vocație.

Îndată ce profesezi îndoiala, aparții unui *ordin*, cu tot ce presupune acest lucru, inclusiv uniforma. Port sutană de sceptic.

Tăcerea neașteptată în toiul unei conversații te readuce brusc la esențial, îți dezvăluie tot ce a pierdut omul inventând cuvântul.

Nu mă pot resemna să nu mai fiu nimic. Cu toate astea, n-am fost niciodată ceva. Lucru adevărat, cu rezerva că multă vreme am vrut *să fiu*, și nu reușesc să înăbuș această voință: ea există, de vreme ce a existat, mă muncește în pofida faptului că *eu* n-o mai posed. M-a posedat și mă posedă însă ea pe mine. Zadarnic mă străduiesc s-o izolez în trecutul meu, ea refuză și mă domină, căci, nefiind niciodată satisfăcută, împlinită, nu s-a uzat, s-a păstrat intactă. Eu însă protestez în continuare, nu vreau să mă plec în fața somațiilor ei. Ce încurcătură!... Nu voi scăpa niciodată din ea.

30 nov. În publicațiile franțuzești de astăzi, cuvântul „popor" e scris, mai ales de către tineri, cu un tremolo care amintește de cea mai proastă retorică de la 1789. Am terminat de citit un articol imbecil și delirant despre Marat. E aproape de necrezut. Istoria nu se repetă, dar cum numărul iluziilor de care e în stare omul e totuși limitat, ele revin periodic sub o formă mai mult sau mai puțin mascată.

Detest orice formă de autoritate până într-atât, că aș fi cel mai nefericit om *dacă ar trebui să poruncesc unei muște.*

A caracteriza „demența precoce" drept o „retragere în sine", așa cum fac tratatele de psihiatrie, e ridicol. Acest gen de demenți nu se retrag în nimic, neputându-se vorbi de „sine" în legătură cu acești subiecți care trăiesc în stare de prostrație.

Retragerea în sine poate duce la demență, însă demența reprezintă încetarea acestei retrageri. S-ar putea spune mai degrabă că ea constă nu în retragerea în sine, ci departe de sine, căci ea înseamnă fugă, ba chiar suprimarea sinelui. O formă radicală de dezertare.

Simt în această clipă că am enorm de multe lucruri de spus, dar că nu voi spune nimic, că voi păstra totul pentru mine, în mine, fiindcă nu-i vorba, totodată, decât de o *senzație* de plenitudine și de atotcunoaștere, fără realitatea plinului și a cunoașterii.

Clipele din viața mea care contează cel mai mult? Sunt cele în care nu făceam nimic, în care stăteam lungit, atent la trecerea timpului sau rumegând vreo întrebare. Nimic nu valorează cât meditația, care e forma supremă a răgazului. Timpul vid al meditației este, la drept vorbind, singurul timp plin. Roșesc pentru tot ce am făcut, dar nu voi roși niciodată pentru ceea ce n-am făcut, pentru clipele, pentru ceasurile în care nu m-am manifestat, în care n-am avut nevoie

să acționez sau să produc — căci *existam*. Asta înseamnă să meditezi: să nu faci nimic dar să *exiști*.

Omul a trăit multă vreme în starea asta, de care s-a îndepărtat și pe care nu încearcă s-o regăsească. De altminteri, nici n-ar reuși. Meditația a devenit o *taină*, deși ar trebui să fie un bun comun și un dat banal și evident. Faptul acesta, singur, îl judecă și-l condamnă pe om.

Cursul de deschidere al lui Raymond Aron la Collège de France. Pentru sociolog, spune el, demonul lui Socrate și demonul lui Hitler se situează pe același plan.

Admirabil exemplu pentru ce înseamnă obiectivitatea științifică și pentru tragedia acestei obiectivități.

Adineaori, lungă conversație cu Litaize. Mi-a spus că e încredințat că trebuie să grăbim evoluția lumii industriale pentru ca aceasta să ia sfârșit, iar pe ruinele ei să redobândim paradisul, potrivit formulei lui Kleist din *Teatrul de marionete*. I-am replicat că, după părerea mea, ruina aceasta e inevitabilă, că nu-i nevoie s-o grăbim, că e destul de lesne de imaginat, de nu cumva a și apărut la orizont, și că mă îndoiesc că după sfârșitul istoriei vom regăsi începutul. Nu, nu-mi pot închipui că la sfârșit vom regăsi paradisul. Ar fi prea frumos; ceea ce cred e că, de la un moment hotărâtor încolo — epuizare sau catastrofă —, nu vor mai exista decât supraviețuitori, foarte probabil câțiva idioți, ici și colo. „Fermecător", a spus L. A avut un *reflex* de franțuz.

7 dec.

Din când în când primesc scrisori deznădăjduite, inspirate mai mult sau mai puțin de *Tratat*, la care trebuie să răspund. Cum de cele mai multe ori e vorba de gânduri de sinucidere, mă străduiesc să-i abat gândul celui care-mi scrie. Căci să-l încurajez chiar nu e cu putință, dintr-o groază de motive. Partea proastă e că scrisorile mele, prin forța lucrurilor edificatoare, sunt cum nu se poate mai convenționale și mai opuse gândurilor mele adevărate. Rolul acesta de „spri-

jinitor moral", de confesor laic pe care a trebuit să-l adopt nu e chiar cea mai măruntă ironie din viața mea. E întotdeauna greu pentru un scriitor să supraviețuiască unei cărți distrugătoare.

Paul Valet mi-a trimis de curând un mesaj teribil, în care îmi spune că e pentru ultima oară că se adresează cuiva, că va dispărea fără urmă, respingând totodată, mi se pare, sinuciderea. Disperarea lui e veche, ereditară, etnică aș spune. Este și el, ca toți ai lui, victima năruirii Templului.

Tora, legea lui Moise, a fost supranumită o „patrie la purtător".

Cred că era în Piața Panteonului. Îl întrebam pe Armand Robin de ce nu l-a tradus pe Zhuang zi. Mi-a răspuns că-l iubește cu patimă și că nu-l poate compara cu nimic, afară doar de *peisajul golaș din nordul Scoției.*

9 dec.

Hitler, Stalin — tirani ieșiți din rândul poporului, cei mai răi consemnați de istorie. Pe lângă ei, tiranii ereditari nu sunt decât simpli cabotini.

Nero *cu o ideologie*!

Am fi preferat Nero și atât.

Ascultând, la prânz, un foarte frumos coral de Bach, mi-am amintit de insolențele lui Witold[1], acum mai mulți ani, și de imposibilitatea mea de a reacționa, dat fiind că eram la un dineu; îmi imaginam cum ar fi trebuit să-l pedepsesc etc., etc. Toate astea într-o pornire frenetică și simțind cum mi se suie sângele la cap. Iată ce trezise Bach în mine! De rușine și de scârbă, m-am ascuns în pat și mi-am tras pătura peste cap ca să nu mai văd lumina.

---

[1] Compozitor și muzicolog, Jean Witold a fost mult timp producătorul emisiunii zilnice „Mari muzicieni" la Radioteleviziunea franceză, în care îl evoca adesea pe Bach, despre care a scris și o carte: *D'où vient l'art de Bach?* (Paris, 1957). (*N. ed. fr.*)

Îți trebuie mult curaj și multă chibzuință ca să nu devii anarhist.

10 dec.

Mi-am amintit azi-dimineață de începutul ședерii mele la București (1928–1929). Ce lăcomie! Ce poftă în fața oricărei cărți! N-aveam nici un prieten, lectura era viața mea, și am citit cum n-a citit nimeni vreodată. Tot ce-am devenit apoi se afla deja în germene în insul care citea cincisprezece ore pe zi. Trăiam *fără dialog*. În vocabularul meu nu figura cuvântul *celălalt*. Nu figurează nici astăzi. (Ba da, din păcate!)

12 dec. — *Variațiunile Goldberg* m-au răvășit în așa hal că am simțit nevoia să ies să mă plimb. Soare fără nici un nor. În Luxembourg, am închis ochii și m-am lăsat în voia ecoului pe care-l trezea în mine această muzică „supraesențială" (ca să vorbesc ca misticii). Nu mai exista nimic, afară de acea *plenitudine fără conținut* care e singurul mod de a-l concepe pe Dumnezeu sau acel ceva care-i ține locul.

Ethics of the Dust[1] de Ruskin — nu voi citi niciodată o carte care e cu siguranță mai prejos decât titlul, un titlu atât de frumos că-și este suficient sieși și te scutește să citești cartea.

16 dec. Astă-noapte am găsit răspunsul la întrebarea pe care mi-a pus-o Bondy[2] acum o lună: „Ce sens trebuie atribuit termenilor «Zerfall» și «Bitternis» din primele dumneavoastră opere?"

Cred că experiența fundamentală pe care am trăit-o în viața mea nu e cea a nefericirii, ci a timpului, vreau să spun sentimentul de a nu *aparține* timpului, de a-i fi exterior, senzația

---

[1] *Etica pulberii.* (*N. t.*)

[2] Înainte să realizeze emisiunea de televiziune despre care a vorbit Cioran (vezi *supra* pp. 257–259), François Bondy, fost redactor-șef al revistei *Preuves*, a avut o convorbire cu el în vederea unui articol apărut în *Die Zeit*, la 4 aprilie 1970, „Der untätigst Mensch in Paris" (Cel mai inactiv om din Paris). Vezi *Convorbiri cu Cioran* (Humanitas, 1994). (*N. t.*)

că nu-i *al meu*. Asta mi-a fost „nefericirea", aici trebuie căutată explicația „descompunerii" sau a „amărăciunii".

Orice act presupune participarea la timp; acționezi fiindcă ești în timp, fiindcă *ești* timp; dar ce să faci, ce să întreprinzi când ești rupt de timp? Poți, desigur, să meditezi și să te plictisești, dar nu poți omorî timpul, el te omoară pe tine, trecând *pe lângă* tine, pe lângă, adică la mii de leghe. (Am descris deja experiența asta în ultimul capitol din *Căderea*. Dar astă-noapte, dintr-o dată, totul mi s-a părut nou și am avut senzația unei revelații.)

17 dec.

Walter Kirchberger îmi trimite câteva fotografii făcute de soția lui primăvara trecută pe balcon. E una în care am un aer bolnav, sinistru, spectral, rău, terminat. Literalmente m-a speriat. E oare cu putință ca individul ăla cumplit să fiu eu? Da, e cu putință.

Parcă aș fi un anarhist din secolul trecut ieșit din spital sau din închisoare, care pune la cale o lovitură.

„Vă mărturisesc că încep să cred că nu-i atât de greu să mori cum își închipuie lumea" — Ludovic al XIV-lea, pe patul de moarte, către Dna de Maintenon.

Am socotit întotdeauna că această „remarcă" îl reabilitează pe rege și ne arată că nu era omul insipid care ne este înfățișat.

18 dec. În Luxembourg, îl întâlnesc pe Orengo, pe care nu l-am văzut de mult. — Ce mai faceți?, mă întreabă. „Mă târăsc încet-încet", i-am răspuns.

A înțeles: „Mă *sfârșesc* încet-încet" — și firește, a protestat, măcar din politețe. Dar n-am socotit nimerit să restabilesc cuvântul exact, căci era ceva adevărat în ceea ce înțelesese, iar pronunția mea defectuoasă, am simțit-o imediat, avea un înțeles tainic.

Există doar două moduri de a ajunge la izbăvire: să crezi că totul e real, sau că nimic nu e real. Lucrul e însă mult

mai greu decât ne închipuim, căci noi reacționăm ca și cum ar fi vorba de *grade* de realitate, lucrurile fiind în ochii noștri mai mult sau mai puțin adevărate, mai mult sau mai puțin existente. Așa se face că nu știm niciodată unde ne aflăm.

21 dec. Singura soluție: să continuu cu seninătate; orice s-ar întâmpla, într-o bună zi vei avea câștig de cauză. Față de ce? Nu contează. Ce-i sigur este că, dacă rămâi tu însuți, dacă ai curajul să-ți aperi cauza până la capăt, suma înfrângerilor pe care le vei fi suferit va echivala cu o victorie.

Mă disprețuiesc pentru că n-am puterea de a vrea să fiu disprețuit de toată lumea.

22 dec. „Cea mai mare ispită este să nu ai ispite." (Molinos)
Una din propozițiile condamnate și care, prin aerul său paradoxal, de concizie provocatoare, amintește de Eckhart.
Stilul misticilor oscilează între lirismul nestăpânit și rigoarea fulgurantă, între prolixitate și laconism, cum este și firesc pentru niște oameni care nu și-au pus ordine în conflicte și nici nu și-au depășit sfâșierile. Ei țin de nivelurile de existență foarte disparate: diversitate care se regăsește în modul lor de exprimare. Un stil *unitar* nu s-ar potrivi unor conștiințe trase încolo și încoace între lumi opuse.

S-a spus foarte bine că puterea îl dezonorează chiar și pe Dumnezeu.

Nu pe mine mă plâng, îmi plâng dorința de a plânge.

Dumnezeu nu are o aparență de realitate decât dincolo de un anumit grad de singurătate. Cum să stabilești acest grad? Când mă apropii de el, îl știu, îl simt, dar nu pot stabili un criteriu. E ca și cu dorința de a plânge. De ce ne vine să plângem? Nu știm. Tot așa vine și Dumnezeu.

23 dec. Ninge. Nu poate exista pentru mine eveniment exterior mai important. Am deodată în față toată copilăria mea.

M.L. vorbește de „automatismul scepticismului" la mine.

Ciudat e că despre un credincios nu se spune că a căzut în „automatismul credinței".

Cu toate astea, credința implică sigur un caracter *mecanic* mai puternic decât îndoiala, care e căutare, neliniște, veșnică punere sub semnul întrebării, deci înnoire. Aș spune totuși despre îndoială că are o energie alterată, o vigoare în declin, o prospețime de... bătrân.

Singurul motiv pentru care mi-ar fi plăcut să dobândesc credința: ca să o pot pierde.

Cred că aș putea să progresez din punct de vedere spiritual, cu o singură condiție însă: să renunț la veleitățile mele de autor și mai cu seamă la regretul și la remușcarea de a nu produce. Conștiința mea de a fi scriitor e ceea ce mă-mpiedică să merit *mai mult*.

A scrie este o decădere; a nu mai scrie ar trebui să fie o eliberare.

27 dec. Două ceasuri de plimbare în parcul Versailles. Mă gândesc la Rilke și mai cu seamă la unul din poemele sale despre un parc suedez (de nu cumva danez). Poetul parcurilor, al spațiului circumscris (nu în *Elegii*).

Nu se poate merge multă vreme într-un loc închis, oricât ar fi de frumos. Mă înăbuș în grădina asta care, în ciuda întinderii, îmi dă senzația că sunt închis într-o seră. În cele din urmă n-am avut puterea să rămân până la apusul soarelui.

28 dec. G.B. îmi scrie că sunt „singurul autentic mistic al culturii românești"[1].

Compatrioții mei au geniul superlativului. Îți trântesc un compliment de pe urma căruia nu-ți mai revii. În același timp însă, această lipsă de măsură în elogiu te prinde, te stimulează, e lovitura de ciomag din budismul Zen.

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

Ceea ce ar fi trebuit să-mi scrie G.B. este că, între români, sunt cel care a trăit cel mai intens sentimentul neantului. E adevărat că e vorba aici de un sentiment esențial în orice experiență mistică. Dar nu e asimilabil acesteia, pentru că nu este decât preludiul ei. Propoziția *Totul e nimic* a misticului nu e decât o pregătire pentru cufundarea în acel *tot* care devine în chip miraculos existent, adică cu adevărat *totul*. Această convertire nu s-a petrecut în mine. Latura *pozitivă* a misticii îmi este interzisă. E curios că G.B., care a citit aproape tot ce am scris, nu a sesizat această imposibilitate și această limită.

Ca să crezi, trebuie să fii croit dintr-o bucată, și mai trebuie să iubești *stabilitatea*, căci Dumnezeu asta este în primul rând. Pe urmă, trebuie să poți scrie *adevăr* cu majusculă. Un lucru cu care nu mă voi resemna niciodată.

Totul e capitulare, exceptând neliniștea, exceptând setea neostoită de adevăr.

Phidias și-a sculptat propriul portret pe scutul Athenei — lucru pe care Antichitatea i l-a reproșat de multe ori. Manès Sperber a spus cu multă îndreptățire că, dacă Phidias s-ar întoarce printre noi, ar distruge pe loc statuia zeiței și n-ar păstra decât autoportretul lui. Există oare exemplu mai revelator pentru ce înseamnă arta acestui secol, ca și pentru ceea ce am devenit noi înșine?

Bloy — m-am îndepărtat de el încă de mult din pricina excesului său de adverbe.

Două evreice extraordinare: Édith Stein și Simone Weil. Îmi place *setea* lor și asprimea lor față de sine.

Am tendința să confund sentimentul misterului cu religia. Cel dintâi e o realitate, o *origine*, cea de-a doua, o *construcție*, o realitate elaborată, deci fragilă.

30 decembrie. Citit ieri cu imensă neplăcere într-o revistă englezească o „execuție" a lui Eliot care seamănă cu cea

pe care i-am aplicat-o lui Valéry. E într-adevăr prea comod să fii nedrept. Cum am putut comite cu atâta inconștiență un atare *păcat de ușurătate*?

Nu mai știu în legătură cu ce, dar ieri am avut percepția clară a subțirimii, a insignifianței, sau, ca să fiu mai blând cu mine, a limitelor cărților mele. Niciodată nu am avut asupra lor o privire atât de limpede și nici atât de catastrofală. În ochii mei, s-au prefăcut în pulbere într-o clipă, și-au pierdut orice realitate, prezentă sau trecută.

... Cu toate astea, am pus în ele tot ce e mai bun în spiritul meu, dacă nu chiar în „sufletul" meu. Lucrul ăsta îmi pare sigur. Dar atunci de unde vine sentimentul că aș fi putut da mai mult?

31 decembrie

În Franța, doar spiritele frivole se realizează, vreau să spun că sunt desăvârșite. Ele sunt capabile de orice, chiar și de lucruri profunde. Fiindcă în această țară frivolitatea nu e un accident, ci o dimensiune.

Veți obiecta însă: Dar jansenismul? Despre el ce se poate spune? S-a născut prin constrângere și ca o reacție. *Seriozitatea* este întotdeauna eretică aici.

(Simt cât de factice și cât de frivol poate suna o generalitate de acest tip. Dar în același timp nu mă pot împiedica să gândesc că singurele persoane fără cusur, dintr-o bucată, cu adevărat împlinite, pe care le-am întâlnit aici în cursul unei șederi de peste treizeci de ani, erau oameni frivoli.)

Impresiile mele nu mă interesează decât în măsura în care reușesc să le convertesc în formule. Orice senzație este o posibilitate de cugetare. *A trăi* nu înseamnă nimic; oricine reușește să trăiască. Îmi plac aparențele, și totuși sunt opusul unui pictor, căci nu știu ce să fac cu perspectivele mele, altceva decât să le falsific vârându-le în vreun concept oarecare.

Pe măsură ce îmbătrânim, uităm toate elogiile ce ni s-au adus și ne amintim doar de oprobrii și atacuri. Și e drept

să fie așa, căci pe cele dintâi nu le-am meritat aproape niciodată, pe când celelalte aruncă o lumină asupra a ceea ce ne era necunoscut din noi înșine.

T.P. ar vrea atât de mult să fie „arian" (ce nebunie!), încât sunt sigur că se visează în SS.

1 ianuarie 1971

Acum douăzeci de ani, la hotelul Majory, îmi făcusem obiceiul să agăț pe perete pentru două sau trei luni fotografii ale oamenilor pe care-i iubesc. În fața fotografiei lui Schopenhauer, camerista mi-a spus într-o zi: „E poza tatălui dumneavoastră?"

Bach electronic... (Welt wohin?[1])

Istoria universală: desfășurarea unei profanări.

(Ceea ce se cheamă „progres" nu e decât o înaintare, un pas în plus făcut de fiecare generație împotriva naivității, simplității, unității, purității etc.)

A saluta viitorul înseamnă să devii complice al profanatorilor viitori.

Dar trecutul? Sau prezentul? Nu mai puțin, căci nu te poți mișca fără să tulburi odihna sacră a elementelor.

Somnul este activitatea cea mai importantă și cea mai *profundă* a tot ce-i viu. Când te cufunzi în somn, ai impresia că regăsești haosul ce precedă nașterea oricărui germene, iar când te smulgi din el, că străbați într-o clipă întreaga istorie a vieții, câteva miliarde de ani adică.

Somnul ca *eveniment*. E esențial, e semnificativ că majoritatea, dacă nu toate sinuciderile sunt pricinuite de insomnie. Somnul lecuiește totul: nici o tristețe nu-i rezistă. Lipsa de somn însă amplifică cel mai mărunt neajuns și preschimbă o iritare în catastrofă. Nu ne putem închipui un

[1] Încotro se îndreaptă lumea? (*N.t.*)

vizionar, adică pe cineva înclinat către exagerarea *extremă*, dormind bine. Lipsa de măsură e rodul nopților nedormite.

Critica literară (și, la drept vorbind, orice critică) este o meserie dezonorantă. A judeca dintr-un fotoliu *sudoarea* altuia, a încerca să vezi dacă e adevărată sau prefăcută, a lucra pe lucrul altuia, sau, ca să reluăm imaginea, a asuda pe sudoarea... (ce imagine!)

Cea mai rea formă de parazitism; criticii sunt codoșii literaturii.

Orice credință e falsă — văzută din afară. A crede e însă la fel de important ca și a respira.

(Nu e vorba aici despre credința religioasă, ci despre capacitatea de a adera la ceva, orice-ar fi.)

Plătim pentru fiecare credință la care am subscris, o *ispășim* într-o bună zi, ca și cum faptul de a fi subscris la ea ar echivala cu o crimă.

(Nu vei fi niciodată blamat pentru o lipsă de credință, ci întotdeauna pentru o credință, sau, dacă vei fi pedepsit pentru lipsa ta de credință (în orice), pedeapsa aceasta va fi nespus mai blândă decât aceea care-ți va fi aplicată din pricina credinței.)

Sunt chinuit pentru cei câțiva *da* pe care i-am rostit și sunt aplaudat pentru toate *nu*-urile mele.

Azi-dimineață, am reușit din nou, tot în pat, să fac gol în mine și în jurul meu. Nu mai exista nimic, sau exista doar acest nimic. Exaltare calmă. Bucurie a abolirii. Ceea ce se numește *absolut* ar putea fi această formă a bucuriei. Desfătare de absența a tot. Și totuși, nimic nu lipsește, de vreme ce nu dorești nimic.

Ce voluptate să-ți spui că nu mai dorești nimic!

3 ianuarie 1971

Patru ore de umblat. Câmpia Beauce acoperită în întregime de zăpadă. Frig puternic: – 5°. Merg pe un drumeag

care abia se deosebește de întinderea albă: doar un punct în imensitate. Sunt izbit de stranietatea albului. Se spune, cred, alb ca moartea. Sentimentul că umblu pe o altă planetă. Irealitate totală. Soarele intra și el în acest joc. Și el ireal. Dacă întregul univers ar fi împotriva mea, dacă aș fi detestat deopotrivă de oameni și de zei, nimic nu m-ar putea atinge și nici zdruncina: ce se poate face împotriva unui punct? Un punct în mijlocul unei întinderi de culoarea neantului? Un nimic în nulitate?

Francezul nu iubește ideile, dar se ceartă pentru idei. Cea mai neînsemnată discuție ideologică amintește de războaiele religioase, de care Franța a fost marcată pentru totdeauna. Ca și de războaiele civile. Nu reușesc să pricep cum de oameni atât de inteligenți pot fi atât de răi în timpul unei discuții. Ceea ce observi la ei în primul rând e cât sunt de *colțoși*.

Ori de câte ori văd pe cineva care debitează naivități sau lansează diatribe absolut nedrepte împotriva unui regim care îngăduie, tocmai, aceste diatribe, deși el îl declară opresor, mă gândesc la luările mele de poziție din tinerețe, și uimirea mea încetează pe loc. Simțul dreptății, vreau să spun simțul discursului just, deci rezonabil, este un simț târziu, dobândit atunci când ai pierdut cheful să faci pe nebunul. Revoluțiile, de fapt orice schimbare, sunt rodul lipsei de experiență. Ar trebui să ne naștem *bătrâni*, și, pe cât posibil, să rămânem așa.

Am prejudecata singurătății.

Mă simt mai aproape de un om singur, chiar dacă apără o cauză necurată, decât de unul care este aplaudat pentru o cauză excelentă.

Citesc în *Weltwoche*:

Psihanaliză în Germania. Un domn între două vârste nu-și poate mișca brațul drept. Analizele nu vădesc nici o infirmitate organică: sunt cât se poate de normale. Psihana-

listul nu ajunge la nici un rezultat; întrebările lui, sau răspunsurile pacientului, nu duc nicăieri. Derutat, psihanalistul dă o lovitură de maestru: *strigă*: Heil Hitler! Brațul drept al individului se mișcă și execută la perfecție salutul nazist.

4 ianuarie 1971

Trezindu-mă azi-dimineață, am avut senzația că toată noaptea n-am făcut decât să pritocesc peisajul de ieri, că l-am retrăit ore de-a rândul fără să fi dormit.

Nu-i nimic de făcut, viața e chimie, o chimie specială. Să facem metafizică: e mai puțin dezolant.

Ne amintim de mojiciile noastre de odinioară, izgonite în cotloanele cele mai ascunse, cele mai întunecoase ale memoriei noastre, atunci când ne copleșește urâtul. Urâtul este arheologia rușinilor noastre.

„La ce bun?" — Cred că vom sfârși prin a găsi într-o zi un răspuns la toate întrebările, afară de asta. Însă numai ea contează. Celelalte sunt pierdere de vreme.

(De altminteri, e oare o întrebare? Nu e mai degrabă un răspuns care ucide toate întrebările?)

Să ai acest *la ce bun?* în sânge, să te naști cu el. Există o lumină *tarată* în această întrebare, și în cel care-o pune. Chiar dacă ești un imbecil, de îndată ce-o pui, nu mai ești precum ceilalți, nu te mai asemeni cu nimeni; ești unic, și nu ești nimic.

5 ianuarie

Model de agitație zadarnică: Napoleon. — Cum i-am putut admira atâta vreme pe cuceritori.

Omul e însuși tipul animalului cuceritor. Întreaga lui istorie este o serie de cuceriri, iar prin cuceriri nu trebuie înțeles doar acțiuni militare, ci orice inițiativă tehnică, socială, literară etc. De altfel, se spune bine *cuceriri* științifice; pe

drept cuvânt, căci implică *violul*, profanarea enigmei, a necunoscutului, a odihnei elementelor, în vederea unei puteri sporite. Un animal de pradă care s-a încoronat rege al pământului.

Cărțile de „filozofie" te împacă cu cea mai penibilă formă a spiritului: anecdota pariziană, vorba în doi peri și chiar sinistrul calambur. Măcar astea par să fie vii și vor să spună ceva.

Într-una din aceste cărți (de Levinas) am dat peste analiza urii. În ce jargon! Unde sunt moraliștii francezi!

Tânăr fiind, îi iubeam pe Nietzsche, pe Spengler, pe anarhiștii ruși din secolul al XIX-lea, îl admiram pe Lenin, și aș putea lungi lista la nesfârșit. — Îi iubeam pe orgolioșii de toate spețele, și sunt legiune.

Dar Buddha, pe care-l iubesc acum, n-a fost și el un mare orgolios, cel mai mare dintre toți? Să renunți la lume și să predici apoi renunțarea, fiindcă trebuie să suferi, să îmbătrânești și să mori — nu înseamnă să refuzi însăși condiția omului? Condiția *în sine*? Ce revoluționar, ce nihilist a țintit mai sus? Pe lângă prințul indian, vizionarul cel mai înflăcărat pare modest. E într-adevăr o inspirație nemaivăzută să vrei să *impui* lumii renunțarea, să vrei de asemenea să-i atragi pe toți semenii tăi, prezenți și viitori, pe un alt drum decât acela pe care li-l va fi trasat Natura. — Când mă gândesc la dimensiunile unei atari întreprinderi, mă simt incapabil să urmez orice altă formă de aventură, orice altă voință de răsturnare. Cât de meschine pot să pară revoluțiile exterioare față de revoluțiile interioare! Așadar Buddha era și el un cuceritor, dar un cuceritor *sui generis*.

5 ianuarie 1971

Lucrurile se petrec potrivit schemei următoare: îmi dau seama, fiindcă e evident, că *nu exist* ca scriitor pentru aproape nimeni, la Paris mai ales; se naște de aici în mine o amărăciune care merge uneori până la revoltă; — pe urmă, mă

calmez și-mi spun că e mai bine așa, că voi avea poate într-o zi... dar gândul ăsta e prostesc și-l resping pe dată, căci nimic nu-mi place mai mult decât să-mi savurez condiția de ființă trecătoare, după ce am nutrit în tinerețe ambiții nemăsurate, de o intensitate aproape indecentă.

Îl recitesc pe Tacit: pentru a cincea, pentru a zecea oară? — Niciodată nu s-a întâlnit la un scriitor atâta tărie și atâta amărăciune. Ca și o tainică voluptate a ororii. Ce vigoare de îndată ce vorbește despre un exces, despre o crimă! E fascinat de orgoliu, pe care-l urăște în același timp. — „Agripina, la rândul ei, își sporea mai mult poziția înaltă: urcă pe Capitoliu purtată într-un *carpentum*; această onoare, acordată în vechime doar preoților și chipurilor zeilor, mărea veneratia pentru o femeie care, fiică de *imperator*, fusese — unicul exemplu până atunci — soră, soție și mamă de împărat."[1]

Se simte că-i place anomalia, că o caută și-o pune în evidență. Dovada însăși că *instinctul literar* era puternic la el. Și totuși, lucru incredibil, nu lasă niciodată impresia că ar exagera. Mare scriitor, niciodată făcător de literatură.

(Detractorii lui spun că opera sa e o țesătură de minciuni, de exagerări și de prejudecăți.

... În ce mă privește, mărturisesc că nu mi-am dat niciodată seama de asta și că nu-mi pot închipui analist mai veridic. Nu zic că spune adevărul, zic că îl caută și că e de bună-credință. Recunosc însă că nu-l poți iubi cu adevărat decât dacă ești înclinat spre catastrofă, dacă ești ceea ce se numește în chip vulgar un „pesimist".)

Dacă Pascal ar fi trăit în secolul al XVIII-lea, ar fi fost Hume.

Interesul *Cugetărilor* stă în incompatibilitatea exprimată în ele. Pascal era născut ca să dizolve adevăruri; s-a străduit să le consolideze. Nu mai interesează decât prin contra-

[1] Trad rom. de Gheorghe Guțu. (*N.t.*)

dicțiile sale și prin insolubilul aflat în adâncul credinței sale, o credință pe care s-a istovit, s-a omorât să o salveze.

O națiune viguroasă care adoptă o doctrină revoluționară își face din aceasta însuși mijlocul ei de expansiune. Franța după 1789; Rusia după 1917.

O națiune moleșită se moleșește și mai tare îmbrățișând o teorie dinamică. Abia dacă supraviețuiește zguduirii pe care i-o dă o atare teorie.

Chestiunea esențială nu e deci de ordin ideologic, ci de stadiu, de moment istoric. *Unde a ajuns cutare națiune?* — iată ce trebuie să ne întrebăm. Dacă e în plină decădere, va continua să decadă. Dar dacă convulsiile sunt o expresie a vitalității sale, ele o vor ajuta să se înalțe. Numai că o națiune sau o societate prea coaptă nu va fi niciodată în stare să se învioreze, să se înalțe cu adevărat. Nu va mai putea decât să se zbată alunecând, scufundându-se... (Mă gândesc bineînțeles la Europa occidentală.)

Oricărui profet îi vine ceasul într-o bună zi — chiar și celui mai stupid. Divagația se potrivește cu viitorul; e chiar singura modalitate de a-l prevedea și de a-l închipui, căci meditația cumpătată e incapabilă să-i prezică sau măcar să-i presimtă monstruoasele găselnițe.

Susțin într-adevăr că un spirit echilibrat, normal alcătuit, e absolut incapabil să-și reprezinte viitorul sau să-și închipuie fie și un aspect, o fațetă a acestuia. Lucrurile au stat dintotdeauna așa, și cu atât mai mult vor sta așa în viitor. Fiindcă un spirit normal nu poate simți și nici nu-și poate închipui de ce e-n stare omul, în bine și mai cu seamă în rău. A-ți închipui viitorul înseamnă să-ți închipui un pas mai departe către sfârșitul omului. E tocmai ceea ce omul refuză să facă. Îl împiedică o înțelepciune josnică. Aici își arată profetul superioritatea, care i se trage dintr-un lucru foarte precis: anume că instinctul său de conservare e profund atins. Aceasta e slăbiciunea dar și forța lui. Căci dacă și-ar păstra intacte reflexele de apărare, n-ar avea îndrăzneala să privească dincolo de prezent.

Defectele unui ins se agravează în contact cu o credință nouă. Căci aceasta dă un impuls mai puternic cusururilor ce erau ațipite pe vremea când individul respectiv nu făcea nimic cu pasiune. E adevărat că și calitățile sale ies în evidență și se întăresc. E un lucru pe care-l știe; ceea ce nu știe însă e că defectele lui sporesc proporțional. De aici vin iluziile neofitului.

De câte ori cumpăr o mobilă, cât de măruntă ar fi, văd în ea un ersatz de sicriu.

8 ianuarie 1971

Scârbosul stil american ce reunește tot ce e mai infect la francezi, la nemți, la englezi. Dar mai degrabă de stilul nemțesc se apropie cel mai mult. Jargon pretențios, grotesc. Pfui! Să citești în păsărească asta e un chin. Ce catastrofă e continentul zis nou!

Pot suporta orice, afară de faptul de a depinde de oameni. Iar dacă am fost atât de adesea ispitit de credință, e fiindcă ea îmi propunea o umilire de rezervă, căci e preferabil să te afli pe o poziție de inferioritate față de Dumnezeu decât față de semenii tăi.

Psihanaliza e utilă: ea dovedește că se poate susține orice și că vor exista întotdeauna destui oameni care să ia totul de bun. O uzină de divagații.

Nicicând nu s-a văzut o atare ușurință de a emite ipoteze.

9 ianuarie. Am ajuns la un punct de stagnare fără precedent în viața mea. E perioada mea „glaciară". Nu mi-a rămas decât să mă ascund într-o peșteră.

Nu pot să sufăr să *explic*, urăsc până și cuvântul.

10 ianuarie. Nu trebuie să scrii o scrisoare decât dacă ai chef s-o scrii. Altfel, va fi tot atât de ratată ca și un poem scris la comandă.

O scrisoare bună se scrie sub imperiul indignării, al admirației sau al urii. Nu există scrisori *neutre*. Sau, dacă există, nu contează, ca tot ce poartă pecetea unei uzuri afective. Când nu mai poți fi vesel sau trist, trebuie să încetezi să mai scrii, să corespondezi mai cu seamă.

Adineaori, în grădina Luxembourg, m-am gândit la Gide și Valéry care în tinerețe se plimbau pe acolo plini de orgoliu, și chiar mai târziu, în plină glorie; dar nu asta mă interesa acum o oră, ci prezența lor fizică, *pașii lor*. Îmi spuneam: ce sens poate avea să spui că au trecut pe această alee, prin acest loc? Ce a rămas din toate astea?

Îmi pun adesea întrebarea asta ridicolă și totuși tulburătoare. Din trecerea noastră nu rămâne nicăieri nimic. Când privesc, la Paris, hotelurile în care am locuit vreme de ani de zile, nu pot pricepe că locurile acelea au fost centrul vieții mele atâta timp. Exact la asta se reduce trecerea noastră pe pământ. Cum de mai putem să ne bucurăm sau să suferim știind aceste lucruri? Dar posibilitatea asta coincide cu „taina" și chiar cu „misterul" existenței.

O traducere este o judecată, un comentariu, este o oglindă în care autorul poate contempla în voie cusururile spiritului său. O traducere *ne* trădează mai degrabă decât să trădeze textul.

Când susținem o idee, n-o putem dezvolta decât dacă nu credem cu adevărat în laturile slabe pe care le comportă, decât dacă facem abstracție de ele. Gânditorul *atacă*, reacționează ca un cuceritor, căci dacă ar lua prea în serios obiecțiile pe care orice afirmație le trezește automat, ar sfârși prin a nu mai susține nimic.

Viața cea mai înaltă rezidă în contemplație. Nimic nu mă va face să cred că acțiunea îi este superioară. Spun acțiune, și nu activitate, căci, în chip evident, contemplația este *act*.

14 ianuarie. Trebuie să scriem cu un minimum de căldură sau să încetăm să scriem.

(Am încetat practic să mai „produc" din clipa în care mi-am impus să scriu la rece, să renunț la mișcare, la umori, la „ebuliție", la natura mea, la mine însumi. Trebuie să mă regăsesc, să mă împac cu capriciile mele, cu adevăratele mele cusururi.)

Mă duc la magazinul dietetic. Vânzătorul sporovăiește cu o fată și nu ține deloc seama de prezența mea. Îmi propun să nu spun nimic și îmi calc pe inimă să nu explodez. Reușesc.

După câteva minute de la plecarea fetei, mă întreabă ce vreau. Iau mai multe lucruri, și, la sfârșit, îi cer o cremă de alune. Văd că e galbenă și-i spun că voiam de fapt cremă de migdale. La asta, îmi răspunde: „Ar fi cazul să știți ce vreți" — pe un ton de o impertinență incredibilă. Uitând de hotărârea mea de a rămâne calm, iau borcanul cu cremă de alune și aproape îl sparg trântindu-l de tejghea: „Dar am dreptul să mă înșel, nu!" — Trebuie spus că vânzătorul are un zâmbet ironic, poate involuntar, care mă scoate din minți. Am ieșit din magazin cu dureri de stomac și cu dureri peste tot. Pentru o dată, teoria potrivit căreia e bine, e sănătos să-ți lași mânia să izbucnească mai degrabă decât s-o ții în tine s-a dovedit falsă. Căci dacă aș fi reușit să mă abțin, să tac, m-aș fi simțit mai bine decât m-am simțit explodând.

Refularea nu e neapărat morbidă: poate fi chiar un factor de echilibru și chiar de izbăvire. Căci există nevoi, ba chiar instincte ce nu trebuie satisfăcute decât rareori, în marile ocazii.

O nevoie nesatisfăcută e pierdută pentru spirit. Să ne comprimăm dorințele în propriul nostru interes; să le dăm curs doar ocazional.

Un om superficial e cineva care și-a dat frâu liber pornirilor. Nu devenim mai profunzi decât contracarându-le. De aici utilitatea ascezei.

Viața interioară e apanajul celor care știu să se *stăpânească*. O satisfacție întârziată, amânată e un triumf spiritual.

Amânată, nu împiedicată, fiindcă trebuie ca refuzul să vină de la *noi*. Dacă e provocat din exterior, duce la acreală și la sterilitate.

15 ianuarie. Eu și meteorologia. Doar Maine de Biran a mai trăit cu o asemenea intensitate tragedia de a trebui să îndure *în spiritul său* fluctuațiile de temperatură, fluctuațiile *timpului* în sensul cel mai puțin metafizic cu putință. Mai cu seamă dezghețul, tendința de îmblânzire a vremii o resimt cel mai cumplit. Seamănă cu o boală ale cărei simptome deconcertante, deși le cunosc, mă surprind întotdeauna, de parcă ar fi prima oară că se manifestă. Cel mai neplăcut dintre toate este cel care-mi dă senzația unui văl pe creier, care îi tulbură funcționarea. Cel mai bine este atunci să te culci, să *abdici*: este ceea ce am făcut astăzi, căci numai somnul lecuiește — pentru o clipă — efectele implacabile ale climei.

Singura „consolare" este să uiți că ai nevoie să fii consolat. — Nimic nu consolează, afară de uitarea motivelor care creează nevoia de consolare. Orice activitate străină eului este factor de consolare.
Eul egal *neconsolare*.

16 ianuarie. Mă gândesc adesea la acel *Nimic* pe care Ludovic al XVI-lea l-a scris în jurnalul său la data care avea să-i marcheze începutul agoniei: 14 iulie. Suntem cu toții în cazul său, nu distingem exact începutul propriului nostru declin.

Într-o carte de psihiatrie, nu citesc decât ceea ce spun bolnavii, aproape niciodată comentariul autorului.

18 ianuarie. Ieri, duminică, către Mortefontaine, trecând pe lângă un joagăr, mirosul lemnului tăiat mi-a plăcut nespus. Și mi-am zis că dacă sicriul miroase tot atât de bine, pesemne că nu te simți prea rău în el.

19 ianuarie. Conversație la telefon cu S. St. despre români. Constatăm că nu există nici măcar o singură operă *univer-*

sală produsă de compatrioții noștri. Poeți, da; nu însă și prozatori. Nici un roman important, semnificativ, nimic în nici un domeniu, nici un muzician, nici un filozof, nici un...

S. St. spune că lucrul ăsta se datorează faptului că românului îi lipsește *convingerea*, că trăiește în simulacru. Îi răspund că nu i se cer convingeri, dar că mai grav este că-i lipsit de *obsesii*. Dostoievski e o sumă de *obsesii*; — numai dacă ești bântuit de ceva ajungi să ai un univers al tău și să-l proiectezi apoi în afară, adică să faci o operă. Fără obsesii nu există decât capricii. Asta și este românul: *o sumă de capricii*. Dacă ia totul în derâdere, e pentru că, el însuși nefiind nimic, nu-și poate închipui că altceva face mai multe parale decât el. Și de vreme ce nimic nu are realitate pentru el, ce ar putea să-l *obsedeze*? Nimic nu *merită* această demnitate, nimic nu merită osteneala atenției, a examinării, a gândului statornic, insistent, *orbit*. *Nimicul universal* este climatul în care trăiește, este fundamentul metafizic al existenței sale cotidiene.

Dacă aș fi trăit la începuturile creștinismului, am unele motive să cred că m-aș fi lăsat sedus de el.

De vreme ce am fost în stare să mă ambalez pentru G. de F.[1], o sectă în fond, cum să n-o fi făcut pentru o religie? Îl urăsc pe creștinul ipotetic, pe fanaticul care aș fi putut fi acum două mii de ani, nu-mi *iert* un act de adeziune pe care nu l-am comis niciodată.

„Tot ce a făcut mai bun legea eternă este că ne-a oferit atâtea căi de a ieși din viață...

Există un singur punct pentru care nu putem acuza viața: anume că nu reține pe nimeni cu de-a sila." (Seneca)

E justă ideea stoică potrivit căreia a muri este una din *datoriile* vieții.

---

[1] Garda de Fier. (*N. ed. fr.*)

Răul îmi apare ca o realitate atât de plină, încât a-l socoti doar ca pe o *lipsă* a binelui, așa cum îl socotesc teologii, mi se pare o *impietate*.

De îndată ce publici, intri într-o situație echivocă.
S-ar putea spune chiar că *nu publicăm decât din dragoste pentru echivoc.*

Miezul nopții sub arcadele de la Palais-Royal. Nimeni. Liniște incredibilă (la Paris!): se auzeau norii trecând.

C.A. a scris pe bună dreptate că dacă producțiile mele servesc la ceva, servesc anume la *trezirea* metafizică: îi scutură pe adormiți.
... Așadar o activitate esențialmente necaritabilă. Căci cu ce drept să tulburi somnul celorlalți?

„Ticăloșii" nu admiră decât ființele absolut ireproșabile. Astfel, X, care se pretează la toate compromisurile, care a uitat chiar că are o conștiință, a scris recent că disprețuiește pe toată lumea, în afară de Gandhi.
(Mai jos, face o excepție pentru Lenin: ca și cum ai putea fi în același timp pentru violență și pentru refuzul violenței.)

Potrivit unei legende gnostice, Isus s-a urcat la ceruri ca să tulbure așezarea sferelor, astfel încât *prezicerea* să nu mai fie cu putință. Această perspectivă eretică exprimă într-un mod cum nu se poate mai explicit aversiunea noii generații pentru *fatum*. *În fond, creștinismul n-a fost decât o insurecție* împotriva *fatum*-ului. El a reușit să-l substituie cu Providența, această formă impersonală a lui Dumnezeu.
(Orice aș face, mă simt mai aproape de păgâni, și de credințele lor, decât de creștini. Și totuși, ce diferență există între *Destin și hotărârile lui*, pe de o parte, și *planurile de nepătruns ale Providenței*, pe de alta? Nu văd nici una, afară poate de faptul că în al doilea caz în spatele hotărârilor Providenței se ascunde o persoană, Dumnezeu, deci ceva care poate fi înduplecat prin rugăciuni, deși...)

Ideea de Destin îmi *place*, m-a sedus întotdeauna. Cum ar fi putut să nu mă îndepărteze de Dumnezeul creștinilor?

Unul din lucrurile adevărate pe care le-am scris e cel în legătură cu succesul și eșecul (e și firesc). În vreme ce în cazul primului suntem așa cum ne vedem, în cel de-al doilea, suntem așa cum ne vede Dumnezeu.

Marion, poloneza — notasem că psihiatrii nu pot face nimic pentru ea, fiindcă e dincolo de mobilurile care ne fac să trăim. Nu poți vindeca o fantomă și cu atât mai mult un izbăvit în viață. Nu-i putem vindeca decât pe cei care țin de pământ, care mai au încă rădăcinile înfipte în el, oricât de superficiale ar fi acestea.

Îmi detest compatrioții aproape la fel de mult cum își detesta Simone Weil coreligionarii. Nu din aceleași motive, evident. Căci compatrioții mei, trebuie spus, nu reprezintă nimic, *sunt* nimic. Nu-i poți acuza din pricina valorilor pe care le apără, fiindcă nu apără nici una.

Îi spuneam ieri Sandei S. că au reușit turul de forță de a-i face pe evreii de la noi superficiali, de a le lua acel mister ce aparține „rasei" lor, de a-i lipsi de dimensiunea lor religioasă. De aceea evreii de la noi, în ciuda nivelului lor intelectual mult mai ridicat decât al indigenilor, nu au produs nimic cu adevărat important. S-au molipsit de superficialitatea ambiantă. Un Kafka n-ar fi fost cu putință la noi. Mediul l-ar fi făcut frivol, „jurnalist", diletant, sceptic într-un chip vulgar. Asta și e trăsătura dominantă a neamului nostru: scepticismul vulgar. Mediocri total dezamăgiți, nulități, oameni de nimic lipsiți de orice iluzie. Un lucru care s-a mai văzut, dar nu la scară atât de mare poate. Neant colectiv.

(Dacă mă înverșunez atâta împotriva țării mele, e fiindcă aș vrea să mă detașez de ea, să nu mai sufăr din pricina ei; am pierdut o groază de timp aplecându-mă asupra neajunsurilor ei, și la ce mi-a folosit, afară de a mă fi cufundat în frământări fără ieșire și fără sfârșit? Cel mai bine este s-o

detești; o dată cu trecerea furiei, detașarea va veni de la sine. Cât aș vrea să mă rup de originile mele și să le uit!)

Ceea ce-i lipsește Simonei Weil este umorul. Dar dacă ar fi fost înzestrată cu umor, n-ar fi făcut asemenea progrese în viața spirituală. Căci umorul te face să ratezi experiența absolutului. Mistica și umorul nu merg împreună.

Mai rea decât umorul este ironia. Umorul minimizează valoarea tuturor experiențelor noastre. Dar, la rigoare, îngăduie anumite incursiuni în mister. Au existat chiar câțiva sfinți care n-au disprețuit căile umorului. Să zicem că sfințenia se potrivește cu rare accese de umor și chiar de ironie. Ceea ce însă sfințenia nu poate tolera fără să se autodistrugă este ironia sistematică, ironia ca obicei al spiritului, ca *dar*, ca talent și ca automatism. Căci ea e antipodul însuși al extazului.

Mi-e groază să citesc o carte care nu se potrivește cu preocupările mele de moment. De-ar ști prietenii noștri ce tulburare *provoacă*, atunci când ne trimit operele lor exact în momentul cel mai nepotrivit.

La drept vorbind, orice carte sosită e inoportună și indiscretă, ne încalcă intimitatea, ne violează singurătatea. Sigur e că tocmai pe ea n-am fi ales-o pentru lectura noastră de moment.

Tânăr fiind, îmi plăcea să ridic toată lumea împotrivă-mi; acum că am îmbătrânit, nu mai am puterea să-mi cultiv dușmanii, să le ascut și să le întrețin ura. Împăcarea mea cu Goldmann a fost un exemplu răsunător în acest sens. Avea să moară curând după aceea: n-a putut supraviețui împăcării noastre.

27 ianuarie 1971

R. de R., după moartea primei sale soții, a hotărât să se sinucidă. S-a dus să-și cumpere un revolver, dar i s-a părut prea scump, și a rămas în viață.

Zgârcenia e folositoare câteodată.

Argumentul zdrobitor împotriva țării mele este că n-a dat nici un mistic. Pe nimeni care să fi făcut o experiență mistică cu adevărat profundă. Să ne înțelegem: nu vreau să spun că nimeni n-a atins experiența mistică. Ce vreau să spun e că nimeni n-a *creat* pornind de la această experiență, că nimeni nu și-a asociat numele cu ea, n-a inovat în acest domeniu, fie și numai prin câteva formule.

28 ianuarie

Săracul, tot gândindu-se la bani, fiind obsedat de ei, ajunge să piardă foloasele spirituale ale nonposesiunii, rivalizând astfel în josnicie cu bogatul.

Trebuie să ai un minimum de afinitate cu ceea ce ataci, sau, dacă e o persoană, ea trebuie să fie antipodul exact a ceea ce ești tu însuți; prin asta însă ne asemănăm cu el, deși nu e vorba de afinitate, ci de simetrie. Simetria este o asemănare.

Adineaori, Eugen, venind de la Academie unde și-a încercat uniforma pentru primirea din luna februarie, se declara impresionat de atmosfera prăfuită care domnește acolo: bătrâni care așteaptă să moară și a căror moarte e pândită. Se teme de ceremoniile care însoțesc discursul. Ce nebunie că a acceptat o asemenea poveste! Acum regretă și invocă drept scuză fapul că în perioada în care a acceptat, adică acum un an, trecea printr-o criză de depresie, simțindu-se abandonat, și că a văzut în Academie un loc de retragere, o protecție, un *azil*.

Ce eroare reprezintă în cele două Testamente personalizarea divinității! Creând un dumnezeu după chipul și asemănarea noastră, l-au făcut fragil, vulnerabil, efemer. Budismul e mult mai aproape de adevăr.

Tragedia Habsburgilor e la fel de impresionantă ca și cea a Atrizilor.

Vai! nu mai există barbari puri. Pretutindeni, chiar și în junglă, un putregai mai mult sau mai puțin civilizat.

Să meargă până la capătul artei sale și, mai mult încă, al vieții sale — iată legea celui care se crede cât de cât *chemat*.

1 februarie 1971

„... nu-mi mai aparțin" — iată definiția omului contemporan.

A înceta să-ți aparții este exact ceea ce vrea să spună cuvântul *alienare*, cel mai demonetizat cuvânt din câte sunt.

Christabel îmi spunea aseară că e uimită cum reușesc, cu „vitalitatea" mea, să am o viziune atât de sumbră despre viață. I-am replicat că nu e sumbră, că de altminteri am spus limpede că mai cu seamă în bucuria maximă ne incriminăm nașterea, că în gândul de a nu ne fi născut intră întotdeauna un grăunte de voluptate.

Silindu-ne să reacționăm și să ne recăpătăm cumpătul, tot ce ne tăgăduiește ne și entuziasmează, prin chiar acest fapt. Ce este mai benefic decât o palmă primită sau una iminentă?

Una din cele mai reconfortante clipe ale istoriei contemporane: Brandt, la Auschwitz, îngenunchind înlăcrimat în fața monumentului ridicat în amintirea victimelor nazismului.[1]

Am terminat de citit o cărticică în aparență inactuală. Însă nimic din ce privește iudaismul nu e perimat. E vorba despre o scurtă autobiografie a unui evreu din secolul al XII-lea din Renania, care s-a convertit la creștinism. Coreligionarii lui au vrut să-l lapideze. În cele din urmă scapă și intră într-o

[1] În decembrie 1970, cu ocazia vizitei sale în capitala Poloniei, cancelarul Willy Brandt a îngenuncheat în fața monumentului ghetoului din Varșovia. (*N. ed. fr.*)

mânăstire. Novicele se numea „Iuda din Köln" — iar cartea sa, *Povestea convertirii mele*.

Fanatismul evreilor depășește înțelegerea. Dar cel puțin dovedește că poți fi fanatic și subtil; ceea ce la celelalte popoare nu se întâmplă niciodată. Singularitatea evreilor e totală. Ei există ca să demonstreze că paradoxul de a fi om este inepuizabil și că incompatibilitățile curente nu-i privesc, că ei le fac cu putință, le fac să existe prin exemplul lor în care coabitează toate contrariile.

Dacă ar fi fost *toleranți*, ar fi dispărut de mult. Perenitatea lor se datorează incredibilului lor sectarism. Două mii de ani de pasiune și de ură nu le-au uzat vitalitatea.

Oriunde aș merge, mă simt străin. Toți oamenii mi se par prea *pozitivi*, prea *profesioniști*. Nu fac parte din societate, și tare aș vrea să evadez din cadrul speciei.

„El nu e de aici" — e singura vorbă despre mine care mă atinge, care *mă exprimă*. Dacă e rostită sau o citesc din întâmplare, exult. În sfârșit, am scăpat de congeneri!

4 februarie

Dionisiac și *apolinic*: Nietzsche a făcut carieră cu această schemă. Toți istoricii de artă, și toți profesorii din toate timpurile, se folosesc de acest gen de opoziție factice ca să înjghebe contraste în serie, la toate nivelurile spiritului.

Când o teorie are succes, poți fi sigur că e vorba de o formulare nouă a unei scheme vechi (*Le cru et le cuit*! a lui Lévi-Strauss). Este triumful spiritului geometric.

Am suspectat întotdeauna filozofia de *naivitate*, mai bine zis de *orgoliu naiv*. Nimic mai facil decât să alcătuiești discursuri despre opoziții cu ajutorul categoriilor. *Dualismul* ca formulă bună la orice e grețos. Mă gândesc la filozofia lui X. Cum deschizi una din cărțile lui, dai de la prima pagină peste schema-refren din care derivă totul.

A gândi înseamnă cu siguranță altceva. A gândi înseamnă să cauți nuanța, nu să simplifici. Or, nuanța este ostilă categoriei.

„... mulțimea are prea mulți ochi ca să mai poată privi" (Hugo).

De câte ori citesc un text de-al lui Freud, scrisorile sale îndeosebi, sunt izbit de capacitatea lui de a crede. El se declară necredincios. Dar tonul cu care vorbește despre descoperirile sale, despre metoda, despre școala sa e tonul unui întemeietor de sectă. În secolul al XVIII-lea, în Galiția, ar fi fost rabin hasidic.

Dacă a reușit vreodată să vindece, nu datorită *analizei* lui a reușit, ci datorită *lui*, prezenței sale, puternicei sale personalități. Cu cât îl citesc mai mult, cu atâta cred mai mult în el, în timp ce îndoielile mele privind temeiurile exagerărilor lui devin tot mai serioase. Spirit subtil și totodată mărginit, avea toate avantajele și toate tarele unui mântuitor, deghizat în om de știință. De altfel, marele său șiretlic e că a prezentat drept *știință* ceea ce nu era decât o teorie, un corp de ipoteze și ficțiuni.

Freud citează cazul unui psihanalist danez care suferea de migrene rebele și care urmase, fără rezultat, un tratament la un alt psihanalist. Câteva luni petrecute în preajma lui Freud i-au adus vindecarea. — E de crezut. Era un discipol, și contactul zilnic cu Maestrul nu putea avea decât rezultate benefice. Ce cură poate fi mai bună decât să vezi că acela pe care-l socotești cel mai mare geniu al tuturor timpurilor se interesează de dificultățile, de conflictele, de mizeriile tale! Nici o boală n-ar rezista unei euforii atât de teribile. Un taumaturg extrem de abil și totuși prizonier al propriului său joc și al propriilor sale iluzii. Să facă miracole *în stilul epocii sale* — iată un lucru ce nu-i este dat oricui.

Nu atât ideile cât trăirile mă interesează la un gânditor: nu ce a gândit, ci ce a suferit.

N-am dreptate, știu.

Îi datorez lui Valéry faptul că am renunțat la orice formă de jargon.

Alain nu era în această privință mai puțin exigent: nu accepta cuvinte precum *mintal*, *emotiv*.

(De asta filozofii oficiali nu l-au luat niciodată în serios.)

5 februarie 1971

Impas.

Impasul nu e tragic. Căci tragedia *duce* la prăbușire. Ea înaintează către sfârșit, se zbate *în vederea* ruinei. Nu e statică, în vreme ce impasul este inevitabil static.

În tragedie, există o desfășurare și un deznodământ: timpul joacă în ea un rol capital, în vreme ce este absent în impas, care ține de lumea identității.

Ceea ce izbește la Freud este refuzul metafizicii, al oricărei metafizici. Într-o scrisoare către un german care scrisese o teză despre vise, spune că n-are încredere în înclinația nemților pentru metafizică: ea nu e, spune el, decât o *supraviețuire* de vechi credințe, o *survival*[1] și o *nuisance*[2] (aceste cuvinte englezești sunt citate de Freud).

Gândul te duce imediat la *Cercul de la Viena*, la Schlick și la ceilalți, adepți ai pozitivismului logic, dușmani neîmpăcați ai oricărei speculații metafizice. Austria — e un fapt — nu pare deloc înclinată către asta: a dat ea oare măcar un singur metafizician? Freud, ca și principalii membri ai acestui *Wiener Kreis*, erau evrei. Austria le-a luat acestor evrei, veniți în majoritate din Galiția, dimensiunea religioasă, i-a făcut mai puțin profunzi, dar mai *ageri*.

Citesc o carte a lui Alain despre Lagneau. E subtilă, dar nu spune nimic. Secretul anumitor francezi de a se învârti în jurul cozii.

Acum multă vreme am citit undeva această vorbă despre Alain: „Alain gândește profund despre nimic."

E adevărat; și totuși, ce spirit subtil, independent, liber! Îi lipsește o anumită substanță. Este retorică fără elocință:

---

[1] Rămășiță. (*N.t.*)

[2] Rău. (*N.t.*)

ceea ce dă impresia de spirit așezat. Așezat este, dar e steril în fond și deloc tulburător, răscolitor, fecund. Cât regreți însă că nu i-ai fost elev!

8 februarie

Un text al lui Genet despre Giacometti, în care admirația frizează idolatria. Ton excelent dar lipsit de măsură, *pe de lături.* Atâta respect pentru un sculptor minor uimește. Și încă din partea unui iconoclast.

S-ar zice că autorul îl contemplă pe Michelangelo și se întreține cu el. În sfârșit, trebuie să ne bucurăm că întâlnim naivitate la cei care declară sus și tare că sunt lipsiți de ea.

Am terminat de citit o scrisoare a lui Freud către Thomas Mann despre Napoleon. Rar am citit ceva mai arbitrar, mai evident fals, mai fantezist. E pur și simplu stupefiant. Să-l explici pe Napoleon prin invidia pe care a nutrit-o față de fratele său *Joseph,* invidie convertită apoi în tandrețe, pe urmă prin transferul acestei tandreți asupra *Iosefinei,* și apoi să atribui repudierii acesteia cauza implicită a declinului său... toate astea sunt de-o gratuitate delirantă.

Era să uit paragraful despre atașamentul pentru mama sa, rămasă văduvă de timpuriu... Tot tacâmul. E de-a dreptul uluitor.

Psihanaliza este o întreprindere nebunească: de aceea a reușit, și tot de aceea se va prăbuși. Ce e mai interesant în această aventură e Freud, personajul, eroul, nu savantul.

Tot făurind ipoteze și întemeind pe baza lor o terapeutică, sfârșești prin a obține rezultate, adică iluzii de însănătoșire — căci la asta se reduce psihanaliza.

Se vorbește despre „stilul" meu. Dar stilul meu nu mă interesează deloc. Am ceva de spus, o spun și de contat contează ceea ce spun; modul în care o spun e secundar. Idealul ar fi să scriem fără stil; mă străduiesc s-o fac, și am să reușesc. Numai gândul contează. Restul e pentru făcătorii de literatură.

Nu-mi place să definesc cuvinte (să lăsăm treaba asta în seama filozofilor), ci senzații, fioruri, pârjoluri. Ideile mele? Suspine degradate în formule.

Semn de slăbiciune: nu mă bucur destul de inactivitatea mea, nu rămân netulburat în fața randamentului celorlalți. Nimic nu otrăvește mai tare ca resturile de ambiție, drojdia omului cel vechi.

Rusia, Spania, Italia și chiar Franța. Popoare ispitite de anarhie, în care regimurile autoritare reprezintă regula.

Exercițiul libertății nu e posibil decât la națiunile disciplinate.

În Franța, chiar și bogații privesc statul ca pe un dușman. Trăiască Anglia! ești ispitit să exclami. Spiritul de turmă și totodată liber, rutina din consimțământ, prejudecata acceptată în chip deliberat, refuzul colectiv al impertinenței — iată condițiile care fac viața suportabilă și care nu se întâlnesc din păcate decât în câteva țări (în Scandinavia, în Elveția, în...).

Trăiască țările fără imaginație, țările în care nu se amestecă teatrul cu viața, în care cetățenii nu *joacă* de dimineața până seara! Pitorescul și comedia sunt bune pentru turist, dar nefaste pentru cel care urmărește vreun proiect inactual.

Nietzsche s-a lansat cu supraomul — o tâmpenie. E de-a dreptul o pată pe reputația lui. Când te gândești că un spirit capabil de elanuri cinice de o rară anvergură s-a putut lăsa ispitit de o viziune atât de neghioabă! Entuziasmul nu face doi bani în materie de profeție. Atrage mulțimile și-i irită pe sensibili. *Orice idee prea pozitivă e de-a dreptul grosolană*, chiar dacă provine de la un spirit subtil și profund.

16 februarie. Indispoziția, orice indispoziție, este auxiliarul prețios al gânditorului. Indispoziția mai degrabă decât boala, fiindcă aceasta din urmă, cotropitoare, dominatoare, tinde să se substituie gândirii, mai mult: *să gândească* EA ÎNSĂȘI.

Heidegger și-a creat o limbă a lui: *o sumă de ticuri.* Mai exact: a proiectat un suflu de poezie asupra jargonului fenomenologiei.

Un abuz de terminologie filozofică asezonat cu un grăunte de poezie.

Despre fiecare din operele sale îți vine să spui: o mare carte ilizibilă.

Trakl este tratat de parcă ar fi un presocratic.

Heidegger și Céline — filozoful și scriitorul care, după Joyce, s-au aplecat cel mai mult asupra limbii ca s-o plămădească, s-o tortureze, *s-o facă să vorbească*...

Torționari ai limbii.

Mi-ar plăcea să scriu un eseu pe tema: „Hitler — contemporan al expresionismului", despre un analfabet obsedat de *Weltuntergangstimmung*[1].

Mi s-a întâmplat să *persecut* limbajul, să-l maltratez și chiar să-l fac să sufere, dar niciodată până într-acolo încât să-l fac să urle.

N-am cerut niciodată cuvintelor să facă un efort disproporționat față de capacitatea lor firească, nu le-am cerut niciodată să dea tot ce pot. Sunt împotriva *surmenării cuvintelor*, și i-aș reproșa oricând poeziei contemporane lipsa de milă față de ele. Exigența ei este pe cale să le epuizeze. Să le cruțăm, de teamă că, istovite, nu vor mai fi bune de nimic!

Privind sălbăticiunile la Grădina Zoologică: ceea ce e cușca pentru ele e Timpul pentru noi. Fiecare dintre noi este închis înapoia unor grilaje mai mult sau mai puțin vizibile.

Oamenii merg înainte numai fiindcă n-au învățat nimic. Dacă experiența generațiilor precedente ar face parte din patrimoniul obligatoriu al fiecăruia, Istoria ar fi încetat de

[1] Sentiment al sfârșitului lumii. (*N.t.*)

mult. Norocul — și nenorocul — omului este că nu s-a născut fără iluzii.

Orice „sistem" este caduc. Viabil la un gânditor este ceea ce se abate de la linia generală a gândirii lui, *uitările* sale, contradicțiile cu sine însuși, ispita ateismului la credincios, veleitățile mistice ale raționalistului. Căci niciodată nu suntem mai mult noi înșine ca în momentele în care scăpăm de cel ce suntem socotiți a fi.

Ființa are la Heidegger o valență mistică de care el nu e conștient.

Nu poți pronunța cuvântul *ființă*, cu sau fără majusculă, fără să dovedești prin chiar acest lucru că ești, în felul tău, un credincios. Căci trebuie să ai înclinații religioase ca să poți rosti acest cuvânt cu convingere, cu siguranță. Poate chiar trebuie să *crezi* pentru a spune pur și simplu despre un obiect că este una sau alta, căci acest *este* particular trimite automat la *El este*.

24 februarie. Patru zile splendide. Nohant — valea Creusei — Sologne.

În patru zile aproape o sută de kilometri de mers pe jos. Sentiment de viață adevărată, de realitate, de ceva care nu mai există.

Nu se mai poate călători decât iarna, anotimp în care întâlnești cel mai puțin chipul hâd al turistului. Sate pustii, drumuri goale, ce fericire!

27 februarie. Starea de sterilitate se confundă cu starea de clarviziune. Înțelegi totul, dar nu înaintezi. E cunoaștere, e adevărat, dar o cunoaștere... sterilă.

Ceea ce face cunoașterea să progreseze este entuziasmul și mai cu seamă oroarea. Deci spiritul în mișcare. Sterilitatea este imobilitate.

De ce oare, după ce am săvârșit o faptă bună, avem chef să urmăm un drapel, indiferent care?

Pornirile noastre generoase sunt primejdioase, căci ne fac să ne pierdem mințile. De nu cumva suntem generoși tocmai fiindcă ne-am pierdut mințile, generozitatea fiind o stare de beție înveterată.

Marii mistici dau impresia că l-au *epuizat* pe Dumnezeu și că, deopotrivă decepționați și nesățioși, caută apoi ceva care să-i depășească. De aici cufundarea în deitate, în esența *anterioară* lui Dumnezeu.

6 martie

Lui Roger M., care mă întreba ce naiba fac toată ziua, i-aș fi putut răspunde, fiindcă și el cunoaște daoismul:

„Practic *wu-wei*, nonacțiunea."

9 martie

Filozofia istoriei a lui Hesiod și Herodot merge mai departe decât cea a lui Hegel sau Marx. Antichitatea timpurie era în mai mare măsură capabilă să priceapă tot ce e incurabil în destinul omenesc decât epoca modernă coruptă de ideea de progres.

Nu-mi plac decât primele intuiții ale lumii (Homer și ceilalți, Upanișadele, folclorul) și ultimele (budismul târziu, stoicismul roman, chietismul). Fulgerele primitive și lucirile ostenite. Trezirea conștiinței și oboseala de a fi treaz.

Înțelepciunea greacă se rezumă în maxima: „Muritorule, gândește ca un muritor."

(Ori de câte ori uită că e muritor, omul se simte îndemnat să facă lucruri mari și câteodată reușește: dar în același timp, uitarea asta e cauza tuturor nenorocirilor sale. El nu se înalță fără să fie pedepsit. *A renunța* nu înseamnă nimic altceva decât a-ți cunoaște limitele și a le accepta. Dar asta înseamnă să mergi împotriva pornirilor *firești* ale omului, care-l împing la depășire de sine și la ruină.)

9 martie. Omul nu e om decât în măsura în care nu se acceptă, adică în care își asumă ruina.

Indivizii care au clasă nu sunt deosebit de inventivi în materie de limbaj. Manifestă aptitudini și originalitate în acest domeniu oamenii vorbăreți, vulgari aproape, sau cel puțin aceia care împing vioiciunea până la impostură, sau la abjecția aproape delirantă.

Talentul verbal este adesea apanajul *plebeilor*.

Educația dăunează prospețimii, vigorii limbajului.

Céline nu provine dintr-un salon. Aproape toți oamenii înzestrați cu geniu verbal pe care i-am cunoscut n-aveau maniere: erau *naturi*, trăiau limbajul pe viu.

Va veni o zi în care franceza nu va fi citită mai mult decât e latina astăzi. (Sentimentul bizar de a mânui o limbă aproape moartă.)

De când mă aflu în țara asta nu fac decât să constat lipsa ei de viitor. Drama popoarelor care au un trecut! Există însă și o altă dramă: cea a popoarelor care n-au nici trecut, nici viitor. România, de pildă, al cărei neant este atât de clar, atât de vizibil, că e indecent.

Zapraţan, Sorin Pavel, Petre Ţuţea, sau Crăciunel, și Nenea de asemeni — ca și atâția alții —, atât de reprezentativi pentru neamul meu! Vieți irosite, și din această pricină interesante. Nu puteau, ba chiar nu trebuiau să se realizeze — poate pentru a rămâne fideli geniului unui popor nerealizat, pentru a rămâne fideli unei sterilități native, originare.

Secretul țării mele? Să trăiești și să mori fără rost. În timpul ultimului război, sute de mii au căzut luptând împotriva rușilor și nemților. Nimeni n-o știe. Mai multe pierderi decât au avut americanii, sau englezii și francezii la un loc. În zadar...

Uneori am senzația că „demonul" m-a părăsit. Iată unde duc abuzul de calmante, frecventarea budismului și voința

de înțelepciune. Împotrivindu-mă înclinațiilor mele, luptând împotriva cusururilor mele, era inevitabil să-mi pierd din substanță, să-mi sleiesc poftele și ambițiile, să mă scufund într-o secătuire deznădăjduită, stupidă, „nobilă".

12 martie. Ceea ce m-a atras întotdeauna la evrei e refuzul lor orgolios de a se accepta, chinul desăvârșirii lor, al singularității lor, visarea perpetuă la o condiție diferită, *imposibilitatea* itinerarului lor.

Când lucrurile nu merg și când suntem nemulțumiți de soarta noastră, ne putem oricând spune că am fi putut fi unul dintre ei. Consolarea și umilința de a nu fi evreu.

Timpul „meu"

Trăiesc deopotrivă de pe o zi pe alta (în toate sensurile cuvântului) și dincolo de toate zilele: măsura elementară și supremă a timpului. Coexistență dificilă, cauză a tuturor indispozițiilor, ca și a tuturor mângâierilor.

Ieri-seară. Pe o străduță din apropierea Halelor. Bucăți de zid negre ale unei case igrasioase. Și sus de tot, o gaură prin care se putea zări o stea.

P.S. mi-a spus aseară, în timp ce umblam pe străduțe înguste, un lucru care m-a izbit: „Cineva ar trebui să scrie într-o zi ceva despre raporturile dumneavoastră cu Parisul, fiindcă e sigur că există o relație între atmosfera Parisului și felul dumneavoastră de a vedea lucrurile."

Foarte adevărat: eu, care nu mai am rădăcini, m-am *înrădăcinat* totuși la Paris. Este orașul *meu*. Ceea ce avem în comun e un anumit sentiment al urâtului. Un urât metafizic, să spunem, altoit pe urâtul parizian.

Mândria de a nu fi mărșăluit niciodată în urma unui drapel.

Soare, „glorious day" etc.

„Primăvara mi-a adus râsul de idiot", lucrul cel mai bun pe care l-a spus Rimbaud, potrivit lui Pierre Lapparent.

Ne simțim câteodată atât de pierduți în mijlocul unei bucurii intense că trebuie să facem eforturi ca să nu strigăm: Ajutor!

Aș vrea să fiu lipsit de orice legături, ca un Crist lipsit de caritate, ființă liberă, liber ca un zeu pyrrhonian.

Nu poți căuta Adevărul dacă n-ai trăit vreme îndelungată dezgustul de viață.
E un dezgust exigent, pe care doar pasiunea adevărului îl poate mulțumi și liniști.
Toată viața, Adevărul (e rușinos totuși să folosești, în acest caz, majuscula) a fost singura mea grijă — sau mai degrabă teama de a mă înșela, de a trăi în iluzie, care, nefiind decât o căutare indirectă a Adevărului, explică de ce n-am fost în stare să-l întâlnesc.

Lucrul care secătuiește, care sterilizează cel mai tare este să urmezi o doctrină, o religie, un sistem, mai cu seamă pentru un scriitor; asta dacă nu trăiește, cum se întâmplă adesea, în contradicție cu credințele de la care se revendică. Această contradicție, sau mai degrabă această infidelitate îi stimulează, îi hrănește talentul, îl menține într-o stare de nesiguranță, de stinghereală și de rușine, deosebit de propice creației literare.

Mă cunosc destul de bine, și dacă nu mă disprețuiesc în totalitate e fiindcă sunt prea dezamăgit și prea obosit ca să mă pot deda unor sentimente extreme.

16 martie — Să excelezi în nedesăvârșire.

Trebuie spus cum stau lucrurile: mai cu seamă cu evreii mă înțeleg în profunzime, fiindcă, la fel ca ei, mă simt exclus din umanitate.

Nu sunt reacționar, admit toate reformele și toate revoluțiile pe care le doriți. Dar nu-mi cereți să cred că Istoria are un sens și că omul are un viitor. Omul va trece din dificultate în dificultate; și așa se vor petrece lucrurile, până va pieri din pricina asta.

Omul e *liber* în măsura în care poate să nu acționeze imediat. Doar sincopa reflexelor sale îi asigură libertatea. Căci această sincopă îi dă răgazul să reflecteze, să cântărească, să aleagă. Ea creează un interval, un gol între actele sale. Acest *vid* este spațiul și condiția libertății. Omul e om prin insuficiențele sale. Dacă n-ar fi ceva stricat în reacțiile sale fundamentale, n-ar fi decât un automat.

Groaza de viață nu e un semn al lipsei de vitalitate, ci mai degrabă de energie prost folosită, îndreptată împotriva ei înseși.

La pictori, lipsa de înnoire e și mai vizibilă decât la scriitori. De ce repetă unul și altul aceeași expoziție, vorbind de fiecare dată despre „opere recente", în loc să declare pe față că nu va exista nici o surpriză ? Singura justificare a repetiției este, în toate, aprofundarea, adică să faci același lucru, dar *la un alt nivel*. Acolo unde acest fenomen nu există e vorba pur și simplu de o impostură mai mult sau mai puțin conștientă.

Esențialul se ivește adesea la capătul unor lungi conversații. Marile adevăruri se spun în pragul ușii.

17 martie. Beckett mi-a povestit ieri că o studentă de la Nisa i-a scris ca să-i ceară să protesteze împotriva modului în care îi este interpretată opera în facultățile de litere, că e un mod nedemn etc. Cu siguranță e vorba de critica structuralistă practicată în universități.

A citi o carte pentru plăcerea de a o citi și a o citi ca s-o comentezi reprezintă două operații radical deosebite. În primul caz, te îmbogățești, îți adaugi substanța a ceea ce

citești; e o activitate de asimilare; în cel de-al doilea, rămâi exterior, ba chiar ostil cărții (chiar dacă admiri!), căci nu trebuie s-o pierzi din vedere nici măcar o clipă, trebuie, dimpotrivă, să te gândești neîncetat la ea și să *transpui* tot ce citești într-un limbaj care n-are nimic de a face cu cel al autorului. Criticul nu-și poate permite luxul să uite de sine; trebuie să fie conștient în fiecare clipă; or, această exacerbare a conștiinței înseamnă în cele din urmă o sărăcire. Criticul ucide ceea ce analizează. El se hrănește, desigur, dar cu cadavre. Nu poate înțelege o operă sau obține un profit de pe urma ei decât după ce i-a extirpat principiul vital. Socotesc un blestem faptul de a trebui să contempli un lucru pentru a vorbi despre el. Să privești *fără a ști că privești*, să citești fără a judeca ceea ce citești, iată secretul. Tot ce e prea conștient e funest pentru faptă, pentru oricare faptă. Nu faci dragoste cu un tratat de erotică alături. Și totuși, asta se întâmplă aproape pretutindeni astăzi. Importanța enormă dobândită de critică ține de același fenomen.

Singura utilitate a lui Dumnezeu (sau a ideii de Dumnezeu) este aceea că îți îngăduie să te rupi de oameni fără să cazi în narcisism, în delir, în dezgust, în păcatele Eului. Ești normal, cu iluzia unui sprijin *obiectiv*. În plus, a crede în Dumnezeu te scutește să crezi în orice altceva: avantaj neprețuit. Iată de ce i-am invidiat întotdeauna pe cei care cred, fiind totodată incapabil să pricep cum reușesc. Mi se pare mai lesne să te crezi Dumnezeu decât să crezi în Dumnezeu.

Din o sută de scrisori primite de un autor, una singură merită atenție. Aproape toate îți sunt adresate doar fiindcă se vorbește despre tine în ziare sau reviste. Ele sunt inspirate nu de ceea ce scrii, ci de ceea ce se scrie despre tine. În toate sectoarele, totul este de mâna a doua. Să ne dedăm modestiei!

(M-am străduit să fiu modest, cu mai mult sau mai puțin succes. Nădăjduiesc totuși că voi reuși într-o bună zi. Pentru asta avem în față moartea.)

18 martie. Sibylle m-a înștiințat aseară că Mircea Eliade a avut pe 9 martie o criză cardiacă (pericardită?) și că abia pe 16 medicii au declarat că e în afară de pericol. Criza a avut loc într-un oraș din Michigan unde se afla cu Christinel. M-am gândit toată noaptea la acest accident neașteptat. — Căci în ochii mei, avea o rezistență fără egal. De câte ori nu mi-am spus că dacă aș fi lucrat pe sfert cât lucra el, aș fi murit de mult! Rareori am văzut pe cineva care să se *dedea surmenajului*, dacă pot spune așa, cu o ardoare ca a lui. În totul, opusul unui înțelept, înțelepciunea fiind refuzul de a abuza de forțele, de capacitățile, de timpul tău. Ceea ce M.E. ar fi trebuit să învețe e *arta de a se plictisi*. Nu cunoaște plăcerea de a nu face nimic. Sper s-o învețe acum.

Patru ore de conversație *în franceză* cu un prieten al fratelui meu. Nici o frază, nu zic corectă: măcar acceptabilă. O avalanșă de solecisme. Ar fi trebuit să-i spun că nu știe franțuzește. M-am abținut, fiindcă *surpriza* ar fi fost de nesuportat pentru el.

Am crezut întotdeauna că orice glorie trebuie ispășită, că trebuie să plătești pentru faptul de a o fi întâlnit, că n-o poți cunoaște fără să-ți primești pedeapsa. Cel care o posedă nu se va mai putea lipsi de ea, și cum, mai devreme sau mai târziu, gloria trece, el va încerca s-o păstreze cu orice preț, se va agăța de ea și va fi efectiv un damnat, fie că o păstrează, fie că o pierde.

Doar un *necunoscut* poate să comunice într-adevăr cu Dumnezeu. Oamenii nu se interpun între el și obiectul rugăciunilor sale. Avantajele metafizice ale anonimatului sunt imense...

A fi necunoscut de oameni înseamnă să nu ai obligații față de ei, să trăiești fără responsabilități, adică să fii gata să dispari în esențial.

„Eu sunt cel ce sunt..."

Lui Dumnezeu îi place laconismul. Ar fi un motiv ca să fii credincios.

Nimic nu e mai rău decât un zeu — sau un scriitor — vorbăreț. *Totul e prea lung*. Iată singura maximă pe care ar trebui s-o avem în minte când ne apucăm să „creăm".

Citit cu stupoare într-o revistă „reacționară" un articol foarte violent împotriva lui Pascal, prezentat ca un individ dintre cei mai dubioși, căruia, după trei secole, nu i se iartă *Provincialele*. Franța este țara clanurilor, a coteriilor, a sectelor, a revoluțiilor și războaielor civile, *deci* a dictaturilor. Discuția nu e posibilă aici decât până la un anumit punct. Când spiritele se încing, adio argumente.

În același articol, janseniștii sunt tratați ca o bandă de tâlhari. Când te gândești la soarta pe care iezuiții le-au rezervat-o acestor tâlhari, te întrebi cum de mai îndrăznește cineva să ia apărarea unei Companii care are neobrăzarea să se revendice de la Isus.

Am frunzărit ieri o carte de „cugetări" a lui François Rostand, prefațată de nu știu care abate. Stilul, genul, întorsăturile de frază sunt ale tatălui său[1], dar conținutul este exact opus. Ceea ce tatăl a demolat, fiul repune în drepturi; îndoielilor unuia li se substituie certitudinile celuilalt. Așchia neputând sări departe de trunchi, fiul a schimbat direcția, ba nu, a parcurs drumul în sens invers, l-a citit pe taică-său în răspăr. Tot ce a combătut acesta, celălalt celebrează, ridică în slăvi. E drept să adaug că în cazul tatălui negația se baza pe angoasă, pe luciditatea excesivă, tremurătoare aproape. O posibilitate de rugăciune exista. Dar pentru o altă generație.

Se pare că Pierre Loti a tradus *Regele Lear*! Ei și!

Îngrămădirea asta de banalități! Ceea ce nu frapează nu există. *A scrie* ar trebui să fie sinonim cu *a grava*.

---

[1] Biologul și scriitorul Jean Rostand (1894–1977). (*N. ed. fr.*)

21 martie. Câmpia Beauce. Cer acoperit, vreme ceţoasă. Pâlcuri de copaci: pete negre, în mijlocul unei stepe brune. Câtă poezie la doar o oră de Paris!

22 martie. Nu sunt un exilat, ci un *expatriat*.

În timpul războiului, Breton a refuzat să înveţe engleza ca să nu-şi strice franceza. Lucru prin care a făcut dovada unui puternic instinct literar.

N-ar trebui să părăsim o limbă decât ocazional. Ori de câte ori citesc în engleză sau în germană, simt că franceza mea se clatină. Trebuie să ne rezumăm la un singur idiom şi să aprofundăm cunoaşterea lui de dimineaţa până seara. Pentru un scriitor francez, o conversaţie în propria-i limbă cu o slujnică este mai de folos decât discuţia cu un mare savant într-o limbă străină.

Indignarea este un semn de vitalitate — şi de infantilism. Ori de câte ori mă încearcă, mă bucur şi mă întristez deopotrivă. Aş vrea să ajung să accept totul cu lipsa de uimire a unui idiot.

În fond, moartea nu-i decât sfârşitul unei lungi indignări.

Şi-a dat sufletul, adică a încetat să mai fie indignat.

Din milioanele de parizieni, sunt poate singurul care iubeşte cu patimă ţinutul Beauce, care socoteşte drept o şansă faptul de a-l avea atât de aproape, la doar un ceas de mers cu trenul.

Născut în Carpaţi, era inevitabil să fiu fascinat, prin contrast, de câmpie, al cărei neant orizontal invită mai mult chiar decât muntele la reflecţii de tot soiul.

Pretenţiile mele de înţelepciune, ce farsă! — când nu trece zi să nu simt impulsuri ucigaşe, absolut gratuite de altfel, prezente însă, şi cu atât mai grave cu cât nu vin dintr-o nevoie de răzbunare legitimă, dintr-o umilire suferită, din

necesitatea unei compensații. Ele provin din „eul" meu, din cel care-și oferă de dimineața până seara comedia detașării. Pofta de a distruge e neîndoielnic vie în mine; nu mai puțin vie este însă credința într-un grotesc la scară cosmică ce contrabalansează totul, inclusiv respectiva poftă.

Mă simt ca un Raskolnikov care, pornit să-și comită fărădelegea, se oprește în drum ca să frunzărească Ecleziastul sau pe Epictet.

Fiind organice, așadar insolubile, contradicțiile mele m-au predestinat eșecului. Mă îndrept spre el fără remușcare, în chip aproape triumfal.

Sunt fără îndoială vlăstarul părinților mei; dar nu ei sunt vinovați de ceea ce sunt, ci încercările prin care am trecut la douăzeci de ani, durerile și insomniile din acea vreme, care, toate, au conferit tarelor mele moștenite o dimensiune de care părinții mei nu sunt răspunzători, căci ei mi-au transmis chinuri suportabile și modeste, iar nu aceste convulsii și aceste țipete, aceste cazne indecente, lipsite de măsură.

Azi-dimineață, la radio, Roland B., spirit subtil dar funciarmente fals, s-a complăcut să preamărească ideile lui Fourier, ba chiar și stilul lui, pe care-l găsește frumos și căruia îi laudă neologismele. Îmi amintesc dezgustul cu care m-am îndepărtat de divagațiile ilizibile ale acestui utopist. Rareori un text m-a iritat într-atât. Filozofie de imbecil. Un André Breton se extazia în fața elucubrațiilor acestui ins lamentabil.

În grădina Luxembourg, după-amiază divină. E cu neputință de închipuit cer mai pur și lumină mai eterată. Senzație de dincolo de fericire. Și totuși, îmi spuneam că e cu neputință să te mărginești la lumea asta fără să te cuprindă deprimarea.

A explica amănunțit un vis înseamnă a face literatură foarte proastă. A-l povesti pur și simplu este cu totul alt-

ceva. Dar cine își mai povestește astăzi visele, fără să le comenteze? Progresele profanării, în toate domeniile, sunt aiuritoare.

Să dezarticulezi un vis cum ai dezarticula un mecanism.

Văd Paradisul ca pe un loc unde se știa totul, dar nu se explica nimic.

L. ăsta, câtă vitalitate la el! Până și jargonul pe care-l folosește capătă un anumit farmec de pe urma ei. Sub toate astea, există un soi de nebunie gâfâită, nu mai puțin molipsitoare, măcar pe timpul lecturii, atât de anevoioasă, altminteri!

Nu pot uita că provin dintr-un sat în care, la terminarea fiecărui an școlar, elevii, împărțiți în două tabere pe cele două maluri ale cătunului ce se înșiră de-a lungul unui râu, aruncau cu pietre unii în alții, ca două forțe dușmane. Nu-mi mai aduc aminte dacă erau răniți, dar, chiar copil fiind, spectacolul nu înceta să mă fascineze și să mă uimească.

Am observat că, după miezul nopții, mi se face milă de mine. Ar trebui să mă obișnuiesc să mă culc mai devreme.

24 martie

Fourier a marcat secolul al XIX-lea. (Dostoievski a fost trimis în Siberia ca fourierist.) Gânditorii mediocri (gen Teilhard) au avut întotdeauna mai multă influență decât ceilalți. Ei se află la originea revoluțiilor. Un mare gânditor a fost, în secolul al XVIII-lea, Hume. În numele ideilor sale, prea subtile, și prea profunde, nu se pornesc răzmerițe: îndoiala nu duce la răzvrătire. Duc în schimb divagații în genul lui Rousseau, spirit mărginit dar plin de căldură.

Nu apreciez decât impasibilitatea și nu mă atrage decât nefericirea. Să fii atât de înclinat spre detașare și să ai înclinație pentru tragedie înseamnă să faci dovada că nu ești chemat să faci nici cel mai neînsemnat progres spiritual.

În timpul Revoluției franceze, Anacharsis Cloots, un prusac, a declarat: „Popor, lecuiește te de indivizi."

Să te naști — supremă indiscreție.

Eroarea de a exista e pentru mine o evidență atât de sufocantă încât capătă în ochii mei un caracter pozitiv. Ai spune că e o boală necesară și stimulatoare.

27 martie — Ady a vorbit despre „blestemul de a fi maghiar".

Foarte bine, dar ce reprezintă el față de acela de a fi român?

Ungaria există sau a existat: România n-a existat și nici nu există. Iată de ce numai în legătură cu ea se poate spune: *„nenorocirea de a fi român"*.

Aș putea spune despre Sibiu sau Paris ceea ce Ana Ahmatova spunea despre Leningrad: „Umbra mea stăruie pe zidurile tale."

Ceea ce-i lipsește poeziei franceze, exceptându-l pe Baudelaire, este instinctul nefericirii și suflul profetic.

28 martie. *Vârsta de aur precedă* Istoria sau îi *urmează*. Ambele viziuni condamnă procesul istoric.

Îmbătrânind, fiecare generație are dreptate să regrete „vremurile de altădată". Din regret în regret, refacem cursul Istoriei și ajungem la *cel dintâi* regret — cel după vârsta de aur.

Poate că acest regret merge și mai departe: nu exprimă el oare nostalgia după acele vremi în care omul nu era încă om? În care nu existau decât dobitoace și... zei? În care *conștiința* nu era pe cale să se separe?

Fiindcă, în sinea lui, omul trebuie să fie nemângâiat de faptul că și-a părăsit condiția originară și a lăsat baltă restul Creațiunii. În taină, se căiește că e om, nu îndrăznește să-și dea pe

față remușcarea și nici să facă ceva pentru a reveni la începuturi. Cum să procedeze? N-ar reuși. De aceea cel mai simplu este să meargă înainte până la istovire, până la naufragiu.

Destinul omului seamănă cu cel al lui Rimbaud. Geniu fulgurant, repede epuizat. Omul va supraviețui geniului său. N-o să mai poată continua multă vreme astfel. O să se mai târâie câteva mii de ani. Pe urmă... Deosebirea între ceea ce este și ceea ce va deveni va fi la fel de mare ca aceea dintre poetul *Iluminărilor* și omul zdrobit de la sfârșit care, la spitalul din Marsilia, era înscris ca „negustor".

Omul va trebui să plătească pentru toate înzestrările sale, pentru cariera sa strălucitoare. E de neconceput, și ar fi nefiresc, să sfârșească *bine*. Spectacolul pe care-l va oferi unui observator ideal? „Să măturăm acest gunoi!" Omul se va scufunda în mediocritate și groază. Această asociere, s-o recunoaștem, îi va conferi un plus de originalitate. Nu va reuși niciodată să fie complet nul.

Nimic nu mi se pare mai deprimant decât să văd apărând iar și iar aceleași iluzii, uneori cu aceleași formule.

Cu toții am fost nebuni, așadar capabili de iluzii, într-un anumit moment al vieții noastre. Ceea ce explică de ce toate vechile erori, pe care le-am crezut moarte pentru totdeauna, reînvie până în clipa când sunt din nou îngropate, omul neputând să-și înnoiască la nesfârșit capacitatea — sau rezerva — de nebunie.

30 martie

Deznădejde, oboseală, dureri de cap. Spiritul mi-e gutunărit.

Să suferi de un guturai ereditar! Am răcit de la naștere.

Apropo de „blestemul de a fi maghiar" al lui Ady, am scris deunăzi că cel de a fi român e mai mare.

Nu de blestem e vorba în cazul nostru, ci de *nenorocire*, adică de o stare pasivă, în vreme ce în blestem există ideea

unei *alegeri de-a-ndoaselea*, așadar de grandoare, neîntâlnită în nenorocire.

31 martie

Magnificat de Bach.

Răscolit până la lacrimi. E cu neputință ca ceea se exprimă acolo să nu aibă decât o realitate subiectivă. „Sufletul" trebuie să aibă aceeași esență cu absolutul. Vedānta are dreptate.

Citesc într-o veche Istorie a Literaturii engleze acest lucru care-mi merge la inimă: „Hume era democrat în felul lui Voltaire: voia fericirea poporului fără a-i îngădui să se amestece."

Expresia: *a-ți asculta viața* — o cunosc din experiență. Numai că nu viața mea am ascultat-o, ci viața pur și simplu; iată de ce mi-am depășit propria mizerie pentru a înțelege mizeria universală.

Ce puțini sunt profeții care nu sunt nătărăi! Profeții optimiști sunt nătărăi cu toții.

Ca să suporți viața, trebuie să fii cinic sau naiv.

Când nu ai privilegiul să fii cinic sau naiv, viața este o încercare de fiecare clipă, o rană de nelecuit.

Orice glorie este o nedreptate, ea nu se naște decât pe seama celorlalți. Exact la fel cum e cu averea: n-o poți face decât în detrimentul celor mai puțin favorizați. Averea, ca și gloria, este efectiv o *favoare*.

Mâine, ziua mea de naștere. ȘAIZECI de ani. Sper să mă gândesc la altceva.

E mai bine să nu mă gândesc prea mult la ce am făcut în acești șaizeci de ani. O viață! Am o viață în urma mea! E înspăimântător.

N-am realizat aproape nimic din ce aș fi vrut. Dar dac-aș fi făcut-o, ce-aș fi câștigat? Aș fi astăzi mai mulțumit? Cu siguranță nu. Reprosul pe care mi-l fac este de a nu fi devenit așa cum mă visam: mai prejos de toate sau mai presus de toate. Pornit să ajung departe, la o extremă oarecare, m-am oprit pe drum și am început să mă îndoiesc de menirea mea, și de orice menire.

Mă înfund în sobrietate. Care e antipodul inspirației. Nu mai pot ridica glasul. Patetismul mi-a devenit dușman. N-a fost întotdeauna așa.

8 aprilie. Șaizeci de ani așadar. Aduc mulțumirea mea tuturor clipelor de plenitudine pe care le-am trăit în această perioadă de timp atât de lungă sau atât de scurtă.

Timpul pe care l-am îndurat fiecare este singurul timp real. Celălalt, cel în care n-am fost sau în care nu vom fi, ține de speculație și de ipoteză aproape.

Și totuși, în aceste două timpuri am trăit, mult mai mult decât în propriul meu timp. Atât de mare este forța, atotputernicia aviditații îndreptate împotriva noastră, că ne impune orice clipă, afară tocmai de clipa în care ne aflăm. M-am lăfăit în mileniile de dinaintea mea și m-am stins după mileniile de după mine. Ce simplu ar fi fost să mă rezum la modestul interval în care m-a aruncat soarta!

La vârsta mea, aproape toți oamenii pe care-i admir erau morți. Nici unul n-a avut prostul-gust s-o lungească până la șaizeci de ani.

La douăzeci de ani, îmi puteam închipui totul: începutul și sfârșitul lumii, nu însă și faptul că într-o zi, sexagenar fiind, voi privi anii pe care i-am acumulat cu un pic de detașare și un pic de stupoare, ca și cum ar fi vorba de un fragment de timp despre care nu știu ce să cred și care deja nu mai interesează pe nimeni.

Societate „permisivă" — adică societate *fără interdicții*. Dar o societate fără interdicții se dezagregă pe termen lung. Căci *societate* și *interdicție* sunt termeni corelativi. Iată de ce o societate se împacă mai bine cu teroarea decât cu anarhia. Lipsa de libertate e compatibilă cu o anumită prosperitate; libertatea totală însă e sterilă și autodistructivă. Asta e tragedia.

La fel se petrec lucurile cu refularea pentru viața individuală. Ea are neajunsuri: dar neajunsurile sunt mult mai mari când nu mai există refulare, când nimic nu mai este ascuns, îngropat, *interiorizat*. Vrând să-i elibereze pe oameni, psihanaliza n-a făcut decât să-i înlănțuie — de suprafața, de aparențele lor. I-a golit de secrete, i-a deposedat de conținut, de substanță. Refularea are partea ei bună. Iar psihozele consecutive suprimării sale sunt mult mai grave decât cele rezultate din refularea însăși.

Strette de Paul Celan — *Elegiile duineze* reduse la schelet și la țipăt, la un *Krampf*[1] verbal.

Istoria în general invită la scepticism, iar cea a Franței în mod special, căci, între toate, este sângeroasă și declamatorie.

10 aprilie

Orice boală este o inițiere.

În toiul nopții m-am gândit la sinuciderea nepotului meu. L-am socotit întotdeauna un om de nimic pe acest nefericit: iată-l acum sporit în ochii mei, dobândind o statură nemeritată poate, dar ce contează! „Ăsta e sfârșitul", a spus, prăbușindu-se pe podea. Ani de-a rândul trebuie să se fi pregătit pentru această clipă, iar dacă s-a sinucis în acea zi anume, e fiindcă nu mai putea continua, *își* atinsese limita (la fel ca Celan). Ce nebunie, să-i compar! Și totuși, e aceeași dramă, drama insuportabilului, a neputinței de a

[1] Spasm. (*N.t.*)

continua, a agoniei, a zidului ce ți se înalță dinainte până la cer: nu-l poți arunca în aer; dar nu-i nimic: închei socotelile cu tine însuți.

Acum aproape șapte ani, cineva care-l zărise pe nepotul meu îmi spunea că, în singura odaie pe care o ocupau cu toții (erau *șase*), el stătea retras într-un colț, palid, taciturn, slab, cu un aer de schizofrenic. Semăna cu soră-mea, o nebună, o nefericită, o ființă imposibilă. Pentru amândoi, moartea nu putea fi decât o binecuvântare. Așa cum e de altfel pentru toată lumea. Doar că nu îndrăznim s-o recunoaștem. Căci teama are o misiune de îndeplinit, și o îndeplinește cu o perfecțiune știrbită doar de sinucideri...

A scrie un eseu, un roman, o nuvelă, un articol înseamnă să te adresezi celorlalți, să scrii pentru ei; tot ce este gândire continuă presupune un cititor; gândirea discontinuă însă nu presupune aproape deloc, ea nu-l mulțumește decât pe cel care o concepe și nu se adresează decât indirect celorlalți. Ea nu caută ecoul; de aceea și este tăcută, abia articulată: o oboseală reflectând la sine însăși.

Când vorbește despre o realitate (moartea, istoria etc.), francezul nu se gândește la acea realitate anume, ci la cuvintele care o exprimă. De aceea gândirea lui este exclusiv verbală. Mi se va obiecta: dar așa se întâmplă pretutindeni. Fără îndoială, dar nicăieri acest fenomen nu mi se pare mai evident ca în Franța. De aici provine impresia că tot ce se face și se gândește în Franța nu pătrunde în miezul lucrurilor, ci se reduce la un joc de oglinzi, la surprizele spiritului care, în orice împrejurare, nu se întâlnește decât pe sine.

B. dă perfect iluzia profunzimii. Tot ce spune pare să atingă esențialul. Dar îndată ce privești mai de aproape, rămâi uimit de capacitatea lui de a nu spune nimic învesmântând totul în aparențe contrarii. E vid... poleit, neant cu nespus de multă ținută.

11 aprilie. La ora 5 dimineața, complet treaz, mi-am adus aminte de următoarea scenă, cu o precizie a detaliilor absolut halucinantă (mai puțin anul):

În 1935, cred, am plecat pentru câteva zile să facem o excursie în Carpați, Dna T., deșteaptă și curvă cât cuprinde, fiică-sa (șaisprezece ani, inocentă, naivă, drăguță), fratele meu și cu mine. Ajunsesem într-un loc pustiu.

Nu erau decât două case de lemn care-i aparțineau pădurarului. Seara, după cină, o apucăm toți patru pe o cărare; noaptea era fantastic de frumoasă. Pesemne făcurerăm trei sau patru kilometri, când se iscă un vânt ușor. Brazii înalți și deși încep să... (fără poezie!). Mă rog, după o vreme, auzim freamătul caracteristic al unei păduri atunci când o boare mișcă vârfurile copacilor. La un moment dat, același freamăt pare să vină din imediata apropiere, ca și cum o sălbăticiune ar fi stat la pândă nu departe de noi. Vorbeam despre orice, în afară de *asta*. Dar ascultam și eram neliniștiți fără să vrem s-o recunoaștem. Și cu cât conversația se îndepărta de ceea ce simțeam, neliniștea creștea. Deodată, tânăra fată izbucnește în lacrimi și strigă: „Nu vreau să mor, nu vreau să mor." Încerc s-o calmez, ne străduim cu toții. „Pentru voi, nu contează. Ce vă pasă dacă muriți, *voi ați cunoscut dragostea*. Dar eu n-am cunoscut-o, nu vreau să mor!"

Văzând că nu putem s-o liniștim, o luăm în grabă înapoi, zguduiți de această scenă și aproape la fel de speriați ca fata. Am ajuns repede la adăpostul nostru. Nici o întoarcere dintr-o plimbare n-a semănat vreodată mai mult cu o derută, cu o fugă rușinoasă.

Gestul nepotului meu nu-mi iese din minte. Când mă gândesc că am scris *„Despre necesitatea sinuciderii"* și că sunt atât de impresionat când cineva se sinucide! E adevărat că nu-l credeam deloc în stare de așa ceva pe acel nefericit și că sunt uluit că s-a hotărât s-o facă. L-am socotit întotdeauna un imbecil; am greșit și-mi pare rău acum. L-aș fi putut ajuta și eu un pic mai mult; dar ce ar fi făcut cu banii? I-ar fi cheltuit prin cârciumi și poate că ar fi ajuns la sinucidere mult mai devreme.

În familia mea, nimeni, afară de mama, nu s-a dovedit în stare să înfrunte viața cu încredere și curaj. Cu toții au fost mai mult sau mai puțin disperați și timorați, începând cu mine. Descurajarea unui neam întreg.

Sunt stupefiat să constat măsura în care m-am îndepărtat de poezie, de spiritul oricărei poezii. Nu mă mai prinde decât proza scurtă, amară și dură.

Citit fragmente ale lui M.B. despre moarte. Nu spun nimic. Vorbărie admirabil adusă din condei. Are evident ceva de spus, dar nu reușește s-o facă, se încurcă în frazele lui minunate, oraculare și goale. Un splendid exemplu de neputință și — să recunoaștem — de prezumție aproape delirantă. Simbol perfect al anemiei franțuzești, al rafinamentului pur. Nu e permis să fii atât de lipsit de vlagă.

Disponibilitatea mea pentru oboseală mă îngrozește. O oboseală înnăscută, ca un talent.
Am darul oboselii.

Un student kamikaze îi scrie tatălui său, înainte să plece în misiune: „Îngăduie-mi să te rog să spui tuturor că trebuie să ne gândim adesea la moarte."

Ce carte să iau de la bibliotecă? Am ezitat mult și apoi, cum aveam chef să citesc un autor jalnic, plin de mizerii comparabile cu ale mele, am luat *Corespondența* lui Baudelaire.

16 aprilie. Mă gândesc la elvețianca germană pe care o întâlneam înainte de război la... quakeri și care mă întreba invariabil: „Lesen Sie immer Pascal und Baudelaire?"[1]
La drept vorbind, nu i-am citit prea mult nici pe unul, nici pe celălalt, dar ei au fost dintotdeauna cei doi francezi față de care am simțit cele mai multe afinități. Mai exact:

[1] „Tot îi mai citiți pe Pascal și pe Baudelaire?" (*N.t.*)

sunt cei doi francezi la care mă gândesc cel mai mult, fără să am câtuși de puțin nevoie să-i recitesc. Mai mult decât pe scriitori, îi iubesc pe *oameni*, dramele lor, lipsa de sănătate și acel simț, ce le e propriu, al decăderii *bine spuse*.

(Alături de ei, Mallarmé apare supărător de „prețios" și de neesențial. De aceea și place atâta lepădăturii rafinate de astăzi.)

Sunt incapabil să mânuiesc limbajul curent într-o limbă, oricare ar fi ea, începând cu a mea. Nu reușesc să mă exprim decât în termeni vagi și generali.

Suportăm destul de bine o mâhnire, dacă suntem sănătoși din punct de vedere fizic. Dar dacă nu, cea mai mică iritare devine mâhnire și orice mâhnire devine un chin.

(E ceea ce mi se întâmplă de o săptămână cu povestea nepotului meu. În vremuri normale, aș fi reacționat cu moderație. În acest moment, din cauza stării mele, trăiesc cu multă intensitate o dramă previzibilă, nu în forma asta, e adevărat, căci despre nepotul meu se putea crede orice, afară de faptul că ar fi în stare de o cruzime atât de deznădăjduită față de sine.)

Sinuciderea ar trebui să fie monopolul celibatarilor.

Am întors spatele „patriei" mele, dar târâi după mine, departe de ea, toate obsesiile pe care mi le-a lăsat moștenire, pe care mi le-a inoculat de la naștere, ba chiar dinainte de ea.

„Sunt înspăimântat de convingerea ce domnește în jurul meu." (Fontenelle)

17 aprilie. „Nu cred în Dumnezeu decât când mă dor dinții", ne-a spus acasă într-o zi o slujnică ce ne asculta vorbind la masă despre teologie...

Schopenhauer este „filozoful nostru național". Dintre toți filozofii străini, el a exercitat cea mai mare influență la noi. Nu m-am îndoit niciodată că există un „pesimism" românesc.

Tudor Vianu traduce „*Schwermut*“ cu „*inimă grea*“[1]. E mult mai bine decât „melancolie“!

Din fericire, nu mi-a fost dată credința. Căci, așa cum mă cunosc, aș trăi veșnic cu frica să n-o pierd. De aceea, departe de a-mi fi de ajutor, mai rău mi-ar face.

Motivul adânc pentru care am încetat să scriu: mi-am pierdut genul de credință pe care o aveam în limba franceză. Exista o luptă între mine și ea, o iubeam și o detestam; mi-a devenit indiferentă, nu mai există neînțelegeri între noi, nu mai există drame.

Am încercat — zadarnic — să-l conving pe Jerry că nu pot merge în SUA să țin cursuri, că nu văd despre ce aș putea vorbi și că însăși ideea de a *preda* mi se pare de neconceput, unde mai pui că la vârsta mea nu te poți lansa într-o carieră universitară etc.

Comedia asta durează de zece ani! Dar cum să convingi pe cineva care este *legat* că nu mai ai aproape nici o legătură cu nimic?

Să nu mai ai limbaj comun decât cu Dumnezeu, cu marele Mut.

I-am spus lui Jerry că nu pot vorbi decât la masă. Mi-a răspuns că în America, la seminarii se pot mânca sandvișuri și se poate bea bere.

Inocența americană nu are margini!

Mi-am pierdut oare toate ambițiile? Uneori înclin s-o cred. Dar dacă ar fi adevărat, ar fi trebuit să-mi pierd și amărăciunile ce le sunt inerente. Or, nu e cazul, deci mai am încă ambiții. Din păcate!

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

Plictisul este o suferință, aparent independentă de organe.

Plictisul este tipul însuși al suferinței nelocalizate: se află pretutindeni și nicăieri.

Oamenii impertinenți dau impresia de inteligență. Reușesc aproape întotdeauna să înșele. De aceea și abuzează de impertinență, ca să-și mențină reputația. E adesea cazul francezilor.

E un mare cusur acela de a vrea să pari mai inteligent decât ești.

Să fii exasperat de vanitatea altora înseamnă să dai dovadă că ai și tu la fel de multă vanitate ca și ei.

Oamenii cu cusururi identice și mai ales apropiate nu se pot suporta unii pe ceilalți. Francezul îl tolerează pe german, nu însă și pe spaniol sau pe englez, de care se simte disprețuit.

Trebuie să ne cultivăm disprețul și să nu-l distribuim prea ușor.

18 aprilie

Miezul nopții. Adineaori îi spuneam lui S. St. că am încercat totul în materie de experiență mistică și că, nereușind să o ating cu adevărat, am *eșuat* în înțelepciune.

20 aprilie — „Carnetul meu de adrese e un cimitir." Vorbă a unui bătrân muzician.

(Cu strângere de inimă bifez întotdeauna, în propriul meu carnet, numele și adresa unui „dispărut". Am impresia că-l omor a doua oară, că „reduplic" moartea, că o sporesc.)

Ceea ce numesc la mine înțelepciune nu e în realitate decât letargie. O letargie îndulcită, deghizată, camuflată de teorii.

Când nu mai ai nici voință, nici ambiție, sfârșești prin a-ți fi tu însuți spectator, *asiști* la propriu-ți spectacol. Stranie reprezentație!

Am pierdut totul, chiar și propriile-mi impertinențe.

Nu poți face metafizică decât dacă ai nimicit în tine bunul-simț sau cinismul. Orice viziune grandioasă și aparent profundă se naște din iluzie, din naivitate, dintr-un exces de imaginație și de entuziasm.

Nu pot să sufăr ura, așa cum o citești, pentru a da doar un exemplu, în ochii negrilor americani. E unul din motivele pentru care nu vreau să merg în Statele Unite.

Spectacolul urii mă îmbolnăvește literalmente. De cum o percep în vorbele sau pe chipul cuiva, am senzația că am luat otravă, atât îmi face de rău, indiferent dacă o resimt eu însumi sau dacă o contemplu.

Singurul „progres" real pe care l-am făcut cu vârsta este acela de a urî mai puțin ca înainte. Cauza e poate o scădere semnificativă a vitalității mele, detașarea de oameni, declinul ambițiilor mele. Ce contează! Urăsc mai puțin, iar când voi fi murit — progresul va fi atunci total — nu voi mai urî nimic și pe nimeni. (Să fii mort e un mare avantaj. Nu mai ai resentimente față de nimeni, de nimic. E așadar de-ajuns să nu mai fii ca să atingi perfecțiunea spirituală.) Să fie oare moartea o soluție facilă? Să nu aprofundăm aceste lucruri.

Deschid un volum masiv dintr-o gramatică savantă și cad peste această expresie fără noimă: „ființațiune adjectivoasă"[1]. Închid pe loc volumul.

De ce să porți o mască, dacă nu mai ai chip?

Înainte, puteai purta mască, fiindcă aveai un chip; acum, când chipul a dispărut, masca nu mai are rost.

Nu-mi iese din minte ce mi-a spus soția lui Fischer-Barnicol. A fost anul trecut la Mamaia și a vizitat câteva sate din Dobrogea. „Acolo, oamenii au chip. În Germania noastră de Vest, nu mai au."

Poate că e exagerat spus, dar e adevărat: civilizația este sfârșitul omului; al omului ca ființă înconjurată de arbori

[1] În original, „étance adjectiveuse". (*N.t.*)

și de dobitoace. Acum e înconjurat de mașini. E o nenorocire ce-l va marca pe veci, o calamitate ce-l va urmări până la sfârșit. Da, omul nu mai are chip. Trebuie să mergi în Dobrogea ca să-i mai afli unul! Blestemul însoțește tot ce face omul civilizat. Trebuie ținut bine minte acest lucru ori de câte ori suntem surprinși sau izbiți de ceea ce se întâmplă. Totul e în ordine, o ordine blestemată. Trebuia, trebuie să se întâmple așa.

Am frunzărit o carte despre „măștile populare" din România. Parcă ai fi mijlocul unui trib african. Tot ce la noi este original, mai degrabă viu, vine de dinainte de Istorie, dacă se poate vorbi de Istorie când la mijloc este poporul nostru, singurul din Balcani care practic nu are *trecut*.

Nimic nu e mai deprimant după știința mea decât să citești o analiză detaliată a propriei tale opere, să asiști la propria ta disecție.

Țelul către care am aspirat întotdeauna — și pe care l-am și atins — este de a nu fi plasat niciodată în rândul oamenilor importanți.

Un impostor conștient că-i impostor e negreșit mai înaintat în cunoaștere decât un om serios, plin de merite și dintr-o bucată.

22 aprilie — Azi-dimineață, într-o scrisoare al lui Baudelaire către Sainte-Beuve, în care spune că tocmai a descoperit „Stanzas written in dejection near Naples"[1] ale lui Shelley...
Multă vreme, în orice caz în perioada *Tratatului*, a fost poetul meu preferat.

Pentru a scrie o scrisoare e nevoie de un minimum de inspirație. Iată de ce e atât de greu să te adresezi cuiva când ești *pradă* detașării.

---

[1] „Versuri scrise la deznădejde lângă Neapole". (*N.t.*)

M.E., după o criză de pericardită, îmi scrie că se simte fericit că a scăpat de ea, fiindcă are intenția să scrie o lucrare voluminoasă despre religie, de la neolitic la Nietzsche.

N-am cunoscut niciodată pe cineva care să iubească atât cât iubește el cartea pe care o scrie sau citește. Mi se pare că dacă aș scăpa de o boală gravă, nu m-aș gândi deloc că mi s-a acordat un răgaz ca să scriu. E drept că, și așa, mi-e scârbă să mă manifest, să aștern în scris puținele cugetări de care sunt în stare!

A face o operă înseamnă să *te năpustești*, să calci în picioare faptele. Lucru adevărat nu doar despre istoric, ci despre toată lumea, despre filozof în primul rând. O idee este un atentat împotriva faptelor. Cât despre o ideologie, mai bine să nu mai vorbim.

Reproducând o convorbire cu Talleyrand, Lamartine îi atribuie acestuia o expresie cu alură romantică (ceva ca un flux care, retrăgându-se, te înecă!) — lucru de neînchipuit în gura personajului. (Este ceea ce face Malraux în zilele noastre cu de Gaulle.)

Nu trebuie să ne încredem într-un scriitor care relatează vorbele unui om politic.

23 aprilie. Cumnatul meu, care a supraviețuit dezastrului familiei sale, îmi scrie: „Mângâierea mea nu poate veni decât din credința în bunătatea lui Dumnezeu. Mă rog, așadar, să-mi dea puterea sufletească de a nu cădea în răzvrătire și de a nu socoti că ceea ce mi s-a întâmplat sunt lovituri, căci toate vin din voința Sa și din bunătatea Sa."

Ești ispitit să iei în derâdere, apoi îți spui că e totuși cea mai bună alegere. Căci la ce ar sluji să te „răzvrătești" la șaptezeci de ani? Ideea de Dumnezeu și-a dat măsura! Nu prea se vede cu ce am putea-o înlocui. De ce n-ar face oamenii totul ca s-o păstreze, să se agațe de ea? Oricum nu vor găsi ceva mai bun. Iată de ce e totdeauna un lucru rău să sabotezi o credință, oricât de prostească, de obscură ar fi. Căci

mângâierea ne-o găsim în credință, nu în raționamente. Cum să-i vorbești unui om care a pierdut totul? Limbajul cel mai *imprecis* va fi întotdeauna cel mai eficace.

Senzualitatea și urâtul copleșitor se potrivesc de minune. Când nu mai credem în nimic, putem crede încă în *asta*.

„Pace și odihnă de veci"[1] — cum scrie cumnatul meu că dorește pentru fiul lui.

Pacea, odihna de veci — azi după-amiază, în pat, ceasuri în șir, m-am gândit la acest somn fără sfârșit și pentru prima oară în viață am *realizat* pe deplin ce poate însemna moartea, privită ca odihnă. Căci pentru mine ea reprezenta orice altceva, orice afară de odihnă. Aveam despre ea o idee mai fantezistă. Îmi dau seama însă că adevărul despre ea se află în inscripțiile funerare și în reflecțiile ocazionale ale oamenilor loviți de un necaz, ale oamenilor oarecare.

Da, azi după-amiază, cred că i-am înțeles pe morți: am mers la fel de departe ca ei.

Corespondența lui Dostoievski și cea a lui Baudelaire îmi plac atât de mult fiindcă în ele e vorba în principal despre bani și despre boală, singurele subiecte „arzătoare". Restul abia dacă mai contează.

Meister Eckhart, Bach, Hölderlin — (dacă ar trebui să-i numesc pe germanii cei mai însemnați).

24 aprilie. Asselineau povestește că Baudelaire, bolnav, adus de la Bruxelles, în clipa când, coborând din tren, a observat orașul, a izbucnit într-un râs lung, sardonic.

A citi despre tine însuți îți lasă întotdeauna o senzație de oboseală și dezgust. La ce bun aceste disecții? Critica este o activitate demnă de dispreț, ba chiar dăunătoare. Citiți operele! Restul e inutil.

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

Scriem despre cineva fiindcă n-avem nimic de spus (sau fiindcă nu putem spune ce am vrea să spunem decât prin intermediul altuia).

Orgoliul ridicol al celui mai neînsemnat comentator: un ins care nu e croit să conceapă o singură idee personală te judecă așa cum numai Dumnezeu ar avea dreptul s-o facă. Această prerogativă pe care și-o arogă criticul îl face să creadă că e cineva și că totul îi este îngăduit.

Cineva a spus cu multă îndreptățire: „Sunt ceea ce n-am făptuit."

Lucru prin care trebuie să înțelegem că actele pe care nu le-am săvârșit datorită faptului că ne gândim neîncetat la ele sunt singurul conținut al ființei noastre. Cu alte cuvinte, eu sunt *propriile mele regrete*.

Clavecinul bine temperat

(După ce l-am ascultat, mi-am amintit un conflict pe care l-am avut de mult cu fiscul și m-am înfuriat. Experiența sublimului e întotdeauna urmată la mine de o experiență meschină. După Bach — sordidul e cumplit. Lucru explicabil, dar nu mai puțin penibil.)

Acum câțiva ani, deplângeam slăbiciunile voinței mele; acum, acest neajuns a devenit atât de firesc pentru mine că am încetat să mă mai plâng. E oare un progres? Da, atunci când mă cufund în chietism; nu, atunci când ambițiile mele se trezesc și când mă gândesc iar la visurile mele din tinerețe.

Inactivitatea mea (sau mai degrabă: activitatea mea... pasivă, lectură aproape neîntreruptă) se explică din nefericire destul de bine: trăiesc de mai bine de douăzeci de ani cu calmante, așa cum alții, cei care produc, trăiesc cu excitante. Cum să supraviețuiești unui asemenea regim de abrutizare?

R.M. îmi trimite un excelent text despre R. Char. Reproșul pe care aș fi ispitit să i-l fac acestuia din urmă este că *practică fulgurantul*.

O proză care diferă prea mult de limba vorbită este iritantă în cele din urmă. De aici îndepărtarea mea de orice proză poetică sau filozofică.

Între banalitate și prețiozitatea sistematică, trebuie să alegem banalitatea. E mai adevărată.

27 aprilie

Dintotdeauna, raporturile mele cu țara mea au fost doar negative, adică o fac răspunzătoare de toate slăbiciunile și de toate eșecurile mele. Ea m-a ajutat să nu mă realizez, mi-a favorizat cusururile, e cauza degringoladei mele. Greșesc fără îndoială gândind așa. Dar acest fel de a gândi îl datorez tot țării mele...

Vis lung și imbecil. Un ins îmi povestește că a ucis pe nu știu cine. Nu e căutat de poliție, fiindcă nimeni nu-l bănuiește. Numai eu știu că e un asasin. Ce să fac? Mă aflu cu el într-un bistro. Se duce până la toaletă, iar eu profit ca să-i spun patronului să anunțe poliția. Acesta însă mă ia drept un nebun și nu face nimic. N-am nici curajul, nici lipsa de loialitate (căci omul ăsta mi-a încredințat o taină, cea mai mare din câte pot fi divulgate) de a mă duce să-l denunț eu însumi. Mă simt complicele lui; de aici o stare de neliniște. Mă resemnez cu gândul că într-o zi voi fi arestat pentru complicitate. Îmi spun însă că ar fi o prea mare prostie; poate că totuși o să-l denunț — și tot așa până la trezire.

(Nehotărâții sunt specialiști ai viselor lungi și penibile. Cum să tranșeze lucrurile în vis, când în viață nu reușesc niciodată s-o facă? Astfel, ei își perpetuează în vis șovăielile, lașitățile și scrupulele. Sunt candidații ideali ai coșmarului.)

Vechea mea ură pentru Rousseau. Urăsc personajul mai mult chiar decât îi urăsc ideile.

Baudelaire: poetul începe să se demodeze, de nu cumva s-a demodat deja; personajul, dimpotrivă, crește în importanță. Capodopera lui — ce ironie! — sunt scrisorile (în vre-

me ce ale lui Mallarmé sunt exasperante). Mallarmé însă nu e demodat ca poet. Nenorocirea poetului Baudelaire: extrema sa claritate, excesul său de rigoare.

28 aprilie

Când vorbim de rău Biserica, nu trebuie să uităm rolul pe care l-a jucat în Spania în cruciada împotriva maurilor, iar în Rusia împotriva mongolilor.

Ambele țări sunt „produse" ale religiei. În cele ce au urmat, și într-una și în cealaltă, ea avea să joace un rol prea important, adesea opresiv, așa cum se întâmplă întotdeauna când o credință se instaurează și în cele din urmă își supraviețuiește sieși.

Ce cred.

Cred că omul va sfârși prin a lecui toate bolile, prin a pătrunde tainele „vieții", prin a concepe nemaivăzutul și a-l înfăptui, dar nu cred că va reuși vreodată să facă să dispară nedreptatea, căci nu văd cum s-ar putea instaura echitatea pe pământ. Ea nu va triumfa niciodată, sub nici un regim, pentru simplul motiv că e un lucru imposibil. De aici ostilitatea mea împotriva utopiei.

Spiritul utopic a existat dintotdeauna. Este o căutare permanentă, o manie care se exacerbează în epocile revoluționare (ca a noastră) și care se calmează după revoluții, din pricina decepțiilor inerente exceselor.

E ridicol să credem că avem monopolul spiritului revoluționar. În Evul Mediu, conflictele teologice, lupta împotriva ereziilor, toate astea erau revoluții, fiindcă „Ereticul", nu trebuie uitat, era un „revoluționar" în vremea aceea și voia să-i răstoarne obișnuințele... intelectuale. Toate aceste conflicte și răsturnări aveau să-i dea pe Luther și pe Calvin, care au zguduit o lume așa cum au zguduit-o Robespierre și Lenin. Nu trebuie să exagerăm însă cu similitudinile între o revoluție spirituală și o revoluție socială. Sigur este că și una și cealaltă presupun explozia unei imense vitalități. Popoarele „sleite" nu fac revoluții, le imită pe ale altora.

Fericirea generală nu e cu putință decât în sânul unei lumi total dezabuzate, dar în același timp nu prea amară, o lume *încântată* de faptul că și-a pierdut orice iluzie...

Să nu te sinucizi e un semn de complicitate.

Să te scoli în toiul nopții, ca să faci exerciții de respirație până la totala îndobitocire a creierului — de ce? ca să-ți redobândești somnul, inconștiența, pacea, animalitatea, ca să scapi de întrebările din zori, de teroarea primei gene de lumină.

Louis de Broglie vede o înrudire între „tendința, adesea futilă și uneori iritantă, de « a fi om de spirit » și căile — atât de austere când sunt privite de departe — ale descoperirii științifice. Această relație există totuși. Ce înseamnă, într-adevăr, să ai spirit dacă nu a fi în stare să stabilești dintr-o dată apropieri neașteptate care instruiesc și amuză?"

...Din această perspectivă, nemții ar fi mai puțin potriviți să facă descoperiri științifice decât francezii. Se știe însă că adevărul e mai degrabă pe dos. Swift se minuna că un popor atât de greoi a putut face atâtea descoperiri. Asta fiindcă spiritul inventiv nu este spiritul ingenios, sprinten; e spiritul răbdător, profund, care adâncește, care stăruie. Inspirația, scânteia e rezultatul dârzeniei, nu al mobilității. Nemții se plictisesc mai puțin ca alte popoare. Or, o idee nu e urmărită până la capăt decât dacă ești imun la plictiseală.

(Apropo de plictis, de rana vieții mele, din pricina lui mi se pare atât de fastidios să mă înham la o treabă, să „fac" (ce cuvânt!) o carte. După câteva pagini, mi se pare mereu că am spus destul. La ce bun să continuu? Și e foarte adevărat că cea mai mare parte a cărților s-ar putea opri la prima pagină.)

Am un fler special pentru a ghici cruzimea la semenii mei.

(Paul Celan era unul dintre acești oameni cruzi, fiind totodată foarte blând. Cruzimea lui era morbidă, deci scuzabilă.)

Am nenumărate motive să cred în viitorul sinuciderii. Într-o bună zi, oamenii vor vedea în ea singura lor ieșire. Tot

acumulând probleme insolubile, vor ajunge atât de încolțiți încât se vor întoarce împotriva lor înșile cu o patimă turbată. Vor găsi atunci, în fine, soluția, singura ce le va fi rămas.

Astă-seară, pe străzile aproape pustii, m-am lăsat invadat de Bach — tot *Variațiunile Goldberg*. Cea mai mare, cea mai pură beție pe care mi-a fost dat s-o trăiesc.

30 aprilie. Datorez sănătății mele precare faptul că am priceput anumite lucruri. A fi bolnav înseamnă a *înțelege*. În lipsa bolii nu înțelegem ceea ce e mai important. Putem însă înțelege foarte bine tot restul...

Cea mai mare plăcere pe care o am este să mă recuz, să refuz să mă asociez cu cineva, oricine ar fi. Mi-aș putea da și viața pentru o cauză, cu condiția să nu trebuiască s-o apăr. De cum îmi cere cineva să mă înhăitez, să subscriu la o acțiune pe care o conduce, fie ea filozofică sau de alt ordin, prefer să rup relațiile cu el mai degrabă decât să-i fac pe plac. Poate cere de la mine orice, în afară de acea capitulare spirituală care constă în a intra într-un grup și a mărșălui împreună. Nu mai am în comun cu oamenii decât faptul de a fi om...

Adineaori, privind niște cărțulii vechi, dau peste *Conversație cu o umbră*. Titlu stupid și demodat care mi-a dat un soi de fior. E foarte adevărat că totul depinde de dispoziția noastră interioară, mai cu seamă când e vorba de impresii funebre.

De câtăva vreme, se transmite în fiecare zi, pe France Musique, integrala lucrărilor pentru clavecin ale lui Bach. Prezentatorul, care nu pare foarte doct, repetă înainte de fiecare emisiune: „sublim, sublim". E stupid. Și totuși are dreptate.

Înfrângerea mea nu este de a fi singur, ci de a mă *simți* singur.

1 mai. Ascultat la BBC o emisiune remarcabilă despre de Gaulle, francezul pe care englezii îl apreciază cel mai mult de la Napoleon încoace. Fapt simptomatic: toți participanții l-au lăudat pentru calitățile lui nefrancuzești. „Avea, ca și noi, simțul umorului." — „Nu-i plăcea «small talk»[1], trăsătură a compatrioților săi." Și tot așa. Aici mi-am dat seama ce proastă părere au englezii despre francezi. Aproape la fel de proastă ca a francezilor despre italieni.

Când mă îndoiesc prea tare de mine, îmi revin gândindu-mă că nu am discipoli: nu cunosc certitudine mai reconfortantă.

Atât de mare e câteodată setea mea de singurătate, încât, chiar și în lumea de dincolo, mă văd căutând cu înfrigurare pustiul.

Seneca, al cărui stil era, potrivit lui Caligula, lipsit de *liant*, este un moralist-retor care a înțeles totuși câteva lucruri; și asta nu din pricina afilierii sale la stoicism, ci din pricina celor opt ani de exil petrecuți în Corsica, insulă extrem de sălbatică pe vremea aceea. Respectiva încercare a conferit unui spirit frivol o dimensiune pe care, în mod normal, nu ar fi dobândit-o niciodată. L-a scutit de ajutorul pe care i l-ar fi putut da o boală, a jucat pentru el rolul pe care-l joacă pentru alții infirmitățile.

„Să aducem slavă zeilor, care nu reține pe nimeni în viață cu de-a sila." (Seneca)

5 mai — De ce citesc atât?

Fiindcă sărmanii mei străbuni nu aveau habar de acest soi de activitate; ca să-i răzbun, așadar, ca să câștig timpul pierdut. Căci, în trecutul nostru, găsești tot ce vrei, în afară de cărți.

---

[1] Trăncăneală. (*N.t.*)

Dacă mă gândesc bine, e minunat să-ți închipui că toți acei oameni nu citeau nimic și-și petreceau lungile ierni pălăvrăgind sau tăcând...

(Cred de asemenea — de data asta însă nu ca o reacție, ci în linia tradiției — că plăcerea mea pentru munca manuală vine de la ei, care nu trăiau decât de pe urma propriilor mâini, prin propriile mâini. Ori de câte ori *mânuiesc* ceva, mă simt împlinit: fac ceea ce ei au făcut dintotdeauna, ceea ce trebuie să fac și eu. A fi „intelectual" este o eroare și un viciu...)

Îndată ce citesc ceva despre ereditate, sunt copleșit de urât. „Codul genetic" îndeamnă la o modestie incompatibilă cu statutul de individ.

De vreme ce crizele mele de urât n-au fost în stare să mă ducă la credință înseamnă că nimic nu mă va duce vreodată la ea.

(Și totuși! Nu mă pot ruga, dar n-aș vrea să trăiesc într-o lume în care rugăciunea ar fi de neconceput. Căci posibilitatea, *ideea* rugăciunii mi-a fost un mare reazem în clipele grele.

Probabil că omul a început să se roage chiar înainte de a fi descoperit cuvântul: cum ar fi putut suporta angoasele pe care le va fi trăit când a părăsit starea de dobitoc, când a fugit de ea mai degrabă, fără gemetele și țipetele sale, prefigurări, semne prevestitoare ale rugăciunii?)

În principiu, mă cred în stare să fac orice pentru oricine. Singurul căruia sunt absolut convins că nu-i pot fi de nici un ajutor sunt eu însumi.

6 mai — Noapte cumplită. La ora 4 dimineața eram mai treaz ca în plină zi. M-am gândit la Celan. Într-o noapte ca asta trebuie să se fi hotărât s-o sfârșească. (*Hotărârea* însă o purta în el de multă vreme.)

Teribil în nopțile de veghe e faptul că ai cvasicertitudinea absurdă că somnul e inaccesibil, că e cu neputință să-l re-

găsești, nu doar în noaptea asta, ci în toate nopțile. Senzația aceasta că nu vom mai adormi niciodată, că *a readormi* e un verb ce nu mai are nici un sens pentru noi, iată ce-l împinge pe marele *veghetor* către un gest fără întoarcere. Momentul cel mai înfricoșător este acela în care te scoli în capul oaselor, cu gândul să iei otravă — sau să *ieși din casă*. Ambele intenții țin de aceeași stare, și ajung la aceeași concluzie. Insomniacul care nu vrea s-o sfârșească trebuie să se ferească să aibă la îndemână vreo otravă, căci mai devreme sau mai târziu va recurge la ea cu siguranță. Nu mai suntem stăpâni pe noi înșine când ne dăm jos din pat sub imperiul unei crize de furie: avem un aer de *fanatic*... Tabloul e complet: paloare, chip de spectru, crispare, agresivitate.

7 mai. Citit câteva scrisori răscolitoare ale lui Kafka către Felice Bauer.

„Adevăratul motiv al temerilor mele — nu există ceva mai cumplit de spus și nici de auzit — este că nu te voi putea poseda niciodată." (1 IV 1913)

Ce profanare să pui la îndemâna tuturor asemenea mărturisiri, scrise pentru o singură persoană! Care ar fi fost reacția lui Kafka, în clipa când încredința unei tinere fete — pe care abia o cunoștea, căci n-o întâlnise decât o dată sau de două ori — o taină atât de dureroasă și de înfricoșătoare, dacă ar fi prevăzut că după cincizeci de ani drama lui personală va fi etalată în ziare?

Spiritul: un cumul de nenorociri.

11 mai. De la 8 mai, degetul mare de la mâna dreaptă, prins în portiera unei mașini, mă împiedică să scriu.

În durerea intensă, ca și în voluptate, timpul se restrânge la dimensiunile clipei; nu depășește orizontul senzației.

Dacă nu-mi reneg obârșia este fiindcă, la urma urmei, e mai bine să fii român, adică nimic, decât un simulacru de ceva.

Discuție cu un tânăr din țara mea: mi-a îndrugat numai minciuni, exagerări, ifose, în care intrau enorm de multă retorică și nesiguranță. Îndoielile despre sine nu duc totdeauna la modestie: adesea te fac să te umfli în pene. E cazul compatrioților mei.

Pe marginea unei cugetări a lui Bertrand Russell.

Tânăr fiind, a scris că trebuie exterminați cât mai mulți oameni cu putință, pentru a *scădea* suma de conștiință din univers.

Iată cu siguranță o cugetare minunată, cea mai frumoasă și mai puternică pe care a produs-o. Pentru mine, are mai multă greutate decât tot restul operei sale, considerabilă totuși. (Douăzeci și cinci de mii de articole!)

Cum de a mai putut totuși, după ce-a conceput-o, să se angajeze în campanii umanitare? Ar fi trebuit să moară după acest acces de inspirație. Cu o asemenea „cugetare" nu poți face o operă. Dar ce contează opera? Viața nu se justifică decât prin strălucirile care o depășesc și o neagă. O atare strălucire te răscumpără și te legitimează.

Poți să suporți, să înfrunți sau să depășești moartea; să te împaci cu ea, în schimb, nu reușești decât în clipe privilegiate, adică rare, foarte rare.

12 mai. Angoasă insuportabilă în timpul... micului dejun.

Scrisori răscolitoare ale lui Luther despre ispitele sale, de genul celor de la Wartburg.

Abstinența este, pentru o fire senzuală, un chin de nedescris. Ascetismul nu are sens decât dacă ești înclinat spre autotortură.

Pustiul este de neînchipuit fără masochism.

Citesc într-un manifest al tinerilor: „Societatea actuală ne împiedică să ne trăim utopiile."

E ridicol. Dar nu e mai ridicol decât atacurile mele împotriva României, în care o făceam răspunzătoare de neajunsurile și de neîmplinirile mele.

13 mai. Cochin[1]. M-am dus pentru o consultație. Vreme de o jumătate de oră am fost trimis de la un ghișeu la altul. Când în sfârșit ajung la ghișeul potrivit, mi se spune că trebuia să trec pe la cutare altul să mă înscriu. Scos din fire, trag o înjurătură românească și plec. Atmosferă de exod, harababură de nedescris, haos și bâlci. Francezul are darul dezordinii. Cum îmi mai amintesc toate astea de țara mea! Iar dacă detest ceva e înclinația către debandadă (debandadă pe care o am totuși în sânge, ca orice balcanic).

Am scris despre catastrofa nașterii fără să-l citez pe Calderón și fără să fi citit *Viața e vis*, în care e vorba despre „delictul de a te fi născut". Omisiune de neiertat.

14 mai. Potrivit lui Hegel, „omul nu va fi cu totul liber decât atunci când se va înconjura de o lume în întregime creată de el".

Ce eroare! Este exact ceea ce a făcut omul, și n-a fost niciodată mai înlănțuit ca acum. Omul a substituit naturii tehnica, devenind sclavul acesteia în mult mai mare măsură decât fusese sclavul naturii.

De fapt, e de două ori sclav, căci de natură nu s-a eliberat complet. Dacă e să alegi între două sclavii, cea veche era de preferat.

Telefon de la Caz., care-mi spune că i-ar face plăcere să mă vadă, fiindcă se simte prea „umflat în pene" și ar avea nevoie să fie „descurajat".

Dacă am înțeles bine, specialitatea mea ar fi aceea de a coborî moralul oamenilor.

---

[1] Spital de la Paris întemeiat în secolul al XVIII-lea de preotul Jacques Denis Cochin. (*N.t.*)

Ascultând o cantată de Bach în care una dintre arii se învârtea în jurul versului „Heiland, ich sterbe“[1], am avut acum câteva clipe viziunea unei lumi în care germana va fi dispărut de tot, în care doar câțiva eruditi vor mai putea s-o descifreze.

Orice salt în viitor e cum nu se poate mai demoralizant.

Dispariția limbilor, a națiunilor, a omului, a vieții, a...

În ziua în care am citit că peste 500 000 de ani Anglia va fi complet acoperită de ape, m-am lungit în pat în semn de abdicare și de doliu.

Telefonul te face să fii la cheremul primului venit. În fiecare zi, ești ținta unei noi agresiuni. *Posesorul de telefon* este omul cel mai nenorocit de pe lume, lipsit de orice apărare — dat pe mâna tuturor nepoftiților de pe pământ, el nu are nici o soluție, în afară de impolitețe, ba chiar de grosolănie, care însă nu e lesne de pus în practică. Pentru asta trebuie să ai daruri speciale și o tradiție de impertinență, de tupeu. Or, părinții mei m-au crescut în cultul timidității și al reținerii. Tupeul nu e punctul meu cel mai tare, iar insolent nu sunt decât atunci când mă apucă, din înclinație către paradox — ceea ce nu deranjează pe nimeni. Agresivitatea *teoretică* merge rareori mână în mână cu fapta, cu practica. Se pierde în formule...

15 mai. Adineaori, euforie pe stradă. Mi se întâmplă rareori; dacă celorlalți însă li se întâmplă des, cum să te miri de bucuria lor de a exista?

N-aveam de fapt nici un motiv să exult. Totuși lucrurile stăteau cam așa: un tânăr logodnic n-ar fi fost mai cuprins de neastâmpăr decât eram eu. Zadarnic încercam să mă calmez, să-mi repet că sunt o biată râmă, mergeam printre oameni ca și cum m-aș fi îndreptat spre propriul meu triumf. Suveranitate a senzației... Nu-i nimic de făcut împotriva supremației trăirii.

---

[1] „Mântuitorule, mor.“ (*N.t.*)

Adineaori, ieșind să-mi fac plimbarea nocturnă, criză: urât sau disperare? N-am putut niciodată să le deosebesc, și totuși trebuie să existe între ele o diferență de esență, nu și de manifestare. De necrezut ce mult se aseamănă ca *senzații*. Se întâlnesc în aparențe și se îndepărtează în adânc.

16 mai

Un admirator al lui Goethe i-a cerut într-o zi frizerului acestuia să-i dea o șuviță din părul marelui personaj. I s-a răspuns că toate meșele erau reținute de mult și plătite de admiratori.

Nu avem experiența a ceea ce se cheamă „neant" decât în clipele de insuportabilă fericire. Pe culmile ei, nimic nu mai rezistă, nimic nu mai este. În esența ei, fericirea e mult mai distrugătoare, mai „metafizică", decât nefericirea.

În nefericire, luptăm, reacționăm; ne oțelim; dar fericirea care ne inundă, ne strivește, ne taie puterile și ne lasă fără apărare, buimăciți, frustrați.

Plouă fără oprire de câteva ceasuri. E singura... activitate reală, „cosmică", originară, în acest oraș năpădit de chipuri.

Toate orașele sunt abstracte. Iată de ce când un *element* se manifestă la oraș, te cuprinde bucuria. În sfârșit, apă! Te face să uiți milioanele de chipuri.

Chipurile mă plictisesc. Tot ce amintește de om este insuportabil.

Detest creștinismul fiindcă omul ocupă în cadrul lui un loc central. Budismul face mai puțin caz de el, din fericire.

Ori de câte ori avem de rezolvat o problemă dificilă și ne aflăm la o răscruce, cel mai bine este să ne întindem în pat și să *așteptăm*. Hotărârile luate în poziție verticală nu fac două parale. Sunt pripite, fiindcă sunt dictate de orgoliu sau de teamă. E adevărat că și culcați cunoaștem aceste două racile, dar într-o formă mai pură, mai... atemporală decât în picioare.

18 mai. Câțiva prieteni răspândiți prin lume, de naționalități diferite. Foarte puțini români. Trebuie să ne eliberăm de sentimentul apartenenței la un neam. La ce bun să dăm importanță hazardului nașterii, spațiului în care am văzut lumina zilei? N-ar trebui să ne revendicăm obârșia de la nici o țară, de la nici un popor, de la nici o rasă. Înțelepciunea e cosmopolită: lucru pe care l-au înțeles foarte bine stoicii... și Goethe care, după înfrângerea de la Jena, a refuzat să se asocieze înflăcărării patriotice a țării sale. I-a interzis fiului său să se înroleze în armata de eliberare, și el însuși se ocupa cu clasificarea gravurilor sale... Potrivit lui, „cele mai rele țări au cei mai buni patrioți".

Nu pot să-mi iert că am pus la inimă prea tare nenorocirile țării mele. Oricum nu puteam face nimic pentru ea. Chinuri zadarnice, care m-au istovit și din care nu m-am ales cu nimic, afară de faptul că m-au înăcrit și mai mult. Dacă e să suferim pentru tot ce se întâmplă, mai bine s-o sfârșim pe loc.

O pictoriță venită din țară prezintă o expoziție pe strada mea, în fața casei mele. Mă invită să iau parte printr-o misivă bine adusă din condei. Mă duc. Mă întreabă dacă n-aș putea să mai trec până la închiderea expoziției. Îi răspund că nu sunt sigur... „Nici dacă vă mai scriu un bilețel?" îmi spune.

În fond, nu-i vorba aici de lingușeală, ci mai degrabă de un soi aparte de ironie... alintată.

„Țara e frumoasă, dar avem părinți răi", mi-a spus X, româncă, la câteva minute după ce am cunoscut-o. E mult mai frumos decât dacă ar fi spus „conducători".

Să poți spune ceva important instantaneu, și pentru vecie.

Nu pot să sufăr dezvoltările. Nu-mi plac ideile extensibile. În asemenea condiții, scrisul nu mai are nici un rost...

19 mai

Goethe sau la antipodul Ratării. De aici profunda sa inactualitate.

Ratarea sau legea viitorului.

Omul a ratat fără îndoială totul, dar până acum își urma legea, se păstra în limitele proprii; de acum înainte se va micșora tocmai încercând din ce în ce mai mult să se depășească; va fi redus la neant prin voința de a deveni superior sieși. Asta înseamnă că ratarea va deveni felul său de a fi, și mai ales de a *evolua*.

Multă vreme, am nutrit un soi de ură împotriva lui Goethe. Cu vârsta însă, îmi dau seama că-mi voi nuanța judecata. Mai întâi din punct de vedere politic, mă simt foarte aproape de ideile lui (gen „despotism luminat"); pe urmă, rezistența lui în fața înflăcărărilor și nebuniilor epocii sale nu-mi displace. Nu-l voi citi niciodată cu entuziasm, dar personajul are, în ciuda afectării, elemente care nu-mi mai inspiră oroare.

Dacă trebuia să-mi dovedesc mie însumi că m-am schimbat și am îmbătrânit, nu se putea semn mai bun decât *îngăduința* (?) mea față de Goethe. Îl *înțeleg*: e tocmai ceea ce refuzam până acum.

20 mai

Cât de bine se aplică țării mele de baștină ceea ce a spus Custine despre ruși, anume că aveau *deprinderea*, nu *experiența* nefericirii!

În vitrinele librăriilor, două volume enorme ale lui Sartre despre Flaubert. Vor urma încă două. Milă, dezgust și aproape stupoare.

Iată un ins care n-a înțeles nimic și care s-a refugiat în prolixitate, ca alții în tăcere.

Am aflat de curând că în Israel nu există căsătorie civilă! Rabinii, care sunt stăpâni acolo, nu-i recunosc drept evrei pe cei doar pe jumătate evrei. Acest rasism, bazat pe religie, explică dăinuirea acestui popor.

Goethe sau arta de a evita ireparabilul.

Prefer un asasin stilat unui sfânt fără maniere.

Aș vrea să fiu canibal, mai puțin pentru plăcerea de a-l devora pe imbecilul de X, cât pentru a-l putea voma apoi.

Exclamații. Ce titlu minunat!

Am fost oare făcut ca să exclam sau ca să rânjesc?
Pentru amândouă, pentru o sinteză irealizabilă.

22 mai. Disprețul profund seamănă cu durerea.

În timp ce mă bărbieream, mi-am amintit de familia Barcianu din Rășinari, și mai cu seamă de unul dintre frați, al cărui prenume l-am uitat, mare chefliu, care spre patruzeci de ani s-a amorezat de o tânără tuberculoasă și, la două–trei luni de la căsătorie, a trimis-o la Davos. Ca să-i poată plăti sanatoriul, a intrat casier la un spital, el care nu muncise niciodată. Nevastă-sa a murit în Elveția la doi–trei ani după asta. Cam tot atunci s-au descoperit lipsuri mari în gestiune: banii deturnați îi trimisese la sanatoriu ca să plătească întreținerea nevestei. Știind că va fi arestat, s-a sinucis. — Toți membrii familiei respective au avut o soartă tragică. Erau fermecători; copil fiind, când mergeam să-i văd, dus de tata, îmi bătea inima. Știam că intru într-un teritoriu straniu.

Numesc poezie ceea ce lovește ca un cuțit în inimă (după lectura poemului lui Juan Ramón Jimenez: *Yo no soy yo*[1]).

Tot ce se adresează celorlalți, tot ce e conceput pentru ei, poartă stigmatul epocii, al modei și al stilului. Cel mai puțin datează reflecția intimă, tocmai fiindcă nu e făcută să acționeze, să convingă sau să emoționeze. Poemele mor; fragmentele, fiindcă n-au trăit, nu mai pot muri.

Mai mult decât preliminariile, la o operă mă interesează eșecurile, *rămășițele*. Dintr-un scriitor citim scrisorile, măr-

[1] Eu nu sunt eu. (*N.t.*)

turisirile, amintirile lui și amintirile *despre el*; tot ce ilustrează caducitatea operei, oricât de splendidă ar fi, și vitalitatea, permanența accidentului, a anecdotei, a fiorului în stare de improvizație și de lucru neelaborat (opera fiind obligatoriu ceva elaborat).

Mi-a trebuit multă vreme ca să scap de fascinația pe care o exercita asupră-mi jargonul filozofic. În fine, m-am eliberat de ea. Stilul ăsta profesoral, pedant, laborios, care se învârtește în cerc și al cărui țel esențial este de a ascunde, de a îndepărta problema, este până la urmă insuportabil. E de înțeles însă că-i seduce pe tineri și-i satisface pe profesori. Dacă Hegel n-ar fi predat și ar fi refuzat să construiască un sistem, ar fi putut să fie pandantul filozofic al lui Goethe. Și ar fi putut avea alura liberă și meditativă a acestuia, în loc să se lanseze în elaborări greoaie, care-i încântă pe universitari și-i aduce la disperare pe oamenii de gust. (A vorbi despre *gust* când în joc se află Hegel e o aberație. Chiar Goethe a spus foarte nimerit despre el că a „pervertit" gândirea nemților.)

Orientarea mea „filozofică" a fost influențată de această vorbă a lui Simmel din micul său eseu despre Bergson pe care l-am citit prin 1931: „Bergson n-a sesizat caracterul tragic al vieții care, pentru a dăinui, trebuie să se nimicească."

Goethe sau arta de a îmbătrâni.

Goethe a fost un virtuoz în arta de a îmbătrâni. L-am neglijat prea multă vreme. E timpul să recâștig tot ce-am pierdut. Iată un personaj care mă poate învăța câte ceva în privința detașării. Și am mare nevoie de așa ceva. Nu te poți lecui de la sine (căci orice sine, și cu atât mai mult orice eu!, e o boală) decât frecventându-i pe cei ce-ți sunt opuși. Te izbăvești doar prin ceea ce te neagă.

I-am frecventat prea mult pe „romantici". Ei m-au împins spre catastrofă, spre mine însumi. Aș fi putut însă ajunge aici și singur, fără efort. Nu merita să le cer ajutorul.

Ființa căreia, după Dumnezeu, îi datorez cel mai mult este Bach, fără îndoială.

Fără el, aș fi fost mai sărac, mai sterp, mai neajutorat. El mi-a dat un nou suflu, m-a înălțat mai presus de mine însumi, în clipele în care eram în contact cu el, se înțelege, căci după aceea..., a urmat prea adesea o cădere jalnică.

Nu există în Istorie crimă care să nu fi fost reabilitată într-o bună zi. Și nici criminal. Dar Nero? Răbdare: o să vină și ceasul său cândva. Dacă până acum a fost lăsat puțin deoparte, e fiindcă nimeni n-a vrut să se atingă de martirii creștini. Dar amintirea acestor martiri se va pierde o dată cu dispariția creștinismului.

Celui care și-a pierdut majoritatea iluziilor nu-i este prea plăcut să trăiască în sânul unor popoare agitate. El visează la națiuni placide, în care nu se comit gesturi, în care nu se spun impertinențe, în care chiar și vanitatea e calmă și pare să se odihnească.

În copilăria mea, la Rășinari, aveam multă admirație pentru un țăran care a murit pe la patruzeci de ani, după ce și-a risipit averea în cârciumi și bordeluri. Îl chema Ion (numele de familie îmi scapă acum). Câteva zile după înmormântarea lui, pe la miezul nopții, un alt țăran, care căra lemne, a trecut pe lângă mormântul lui (cimitirul era tăiat în două de o stradă). Cineva, în întuneric, fuma. Cine-i acolo? — a întrebat omul cu lemnele. — Sunt eu, Ion, am ieșit din mormânt ca să fumez o țigară, a sunat răspunsul.

Ce se întâmplase? Un tovarăș de petreceri al defunctului, după o beție, venise să se reculeagă la mormântul prietenului său și a avut ideea trăsnită să se dea drept defunctul.

Se zvonea, în copilăria mea, că celălalt țăran s-a întors acasă îngrozit și că a fost cât pe ce să înnebunească.

Blestemat fie oricine a intervenit în curgerea vieții noastre, pentru a o schimba sau opri.

Eu însumi voi fi blestemat, căci, având mania să dau sfaturi, am făcut mai mult rău decât bine — nimeni, fie el și sfânt, neputând interveni în viața altuia fără urmări nefaste.

Orice formă de atașament e un păcat împotriva clarviziunii.

Am citit de curând un lucru foarte just în corespondența unui critic englez. După Aristotel, n-a mai existat poezie în Grecia.

Filozofia ucide inspirația.

(Hölderlin era contemporan cu Hegel. Dar după Hegel, n-a mai existat un poet de talia lui Hölderlin și nici un filozof de talia lui Hegel.)

Orice lucru dus până la capăt e un impas, în viață ca și în artă.

În toate, trebuie să lăsăm deschisă către viitor portița nedesăvârșitului.

Sunt atât de pătruns de ideea zădărniciei, încât e pur și simplu de neconceput că mai sunt încă în stare să săvârșesc cel mai neînsemnat gest. Și totuși continuu, măcar pentru faptul, tocmai, că fiecare gest are pentru mine farmecul unei minuni, al unui lucru de neconceput. Nu ne întâlnim cu existența decât după ce am negat-o până la capăt. Căci negarea totală ne readuce în prima zi a lumii.

1 iunie

Am început să scriu o scrisoare și m-am oprit după prima frază. M-am trezit deodată în imposibilitatea de a mai adăuga ceva.

Oroarea de accesoriu mă paralizează. Or, accesoriul este esența comunicării (și deci a gândirii). E carnea și sângele verbului și scrisului. A vrea să renunți la el — e totuna cu a-ți închipui că faci dragoste cu un schelet. Numai că nu e vorba de voință, ci de o stare de fapt, mai exact de o *oroare*.

Bunul-simț și metafizica sunt absolut ireconciliabile.

(Am ajuns la această observație ori de câte ori am avut o conversație cu un gânditor angajat în elaborarea vreunui sistem, filozofic sau de alt ordin. Marile perspective nu sunt doar compatibile cu obnubilarea, provin din ea.)

Am hotărât să adun laolaltă cugetările risipite în aceste treizeci și două de caiete. Abia în două sau trei luni voi vedea dacă pot alcătui substanța unei cărți (al cărei titlu ar putea fi „Interjecții" sau „Eroarea de a te naște").

Istorie și ură: cea din urmă este motorul celei dintâi. Ura face să meargă lucrurile pe acest pământ, ea împiedică Istoria să-și piardă suflul. A suprima ura înseamnă să ne privăm de *evenimente*.

Ura și evenimentul sunt sinonime. Unde există ură se petrece ceva. Bunătatea, dimpotrivă, e statică: ea păstrează, *oprește*, e lipsită de virtute istorică, frânează orice dinamism. Bunătatea nu-i e complice timpului; ura în schimb îi este esență.

6 iunie

Eliberare, eliberare —

Să suprimi interdicții, să scapi de ele e un lucru foarte bun, dar nu riscăm cu acest joc să ajungem într-o bună zi să nu mai avem de ce să ne eliberăm? De când s-au constituit, societățile n-au făcut decât să elaboreze interdicții, grație cărora se puteau bucura de oarece stabilitate: *zeii* au fost născociți în acest scop. O furie a lichidării a pus stăpânire pe umanitate. Îi vor trebui timp și răbdare ca să găsească lanțurile unor noi superstiții.

Tot ce am scris nu slujește la nimic și nu duce la nimic. Iată de ce nu sunt pe de-a-ntregul nemulțumit de ce-am făcut. Am urmărit adevărul. Or, ce este adevărul, dacă nu ceea ce stânjenește viața, ceea ce o contrazice chiar? Sau mai degrabă: ceva de care ne putem lipsi ca să trăim.

Știu foarte bine că ideea de „țel" e lipsită de sens. Ca să mă pun de acord cu inutilitatea ordinii și a dezordinii universale, mă străduiesc și eu să trăiesc fără un țel, numai că în chip conștient. Reușesc adesea, nu fără efort. Isprava asta e mai rară decât se crede. Păcat că n-o putem împlini fără să ne împăunăm.

Dostoievski îi scrie fratelui său, în chiar ziua în care, după simulacrul de execuție din piața Semionovski, își vede pedeapsa comutată în patru ani de muncă silnică la ocnă, după care urma să fie simplu soldat.

„Să fie oare cu putință să mai reiau pana? Cred că peste patru ani va fi posibil... Da, dacă nu voi fi lăsat să scriu, voi pieri. Mai bine cincisprezece ani de ocnă, dar cu pana în mână!"

Stranie reacție din partea cuiva care a scăpat de la moarte. În aceleași împrejurări, sunt sigur că acest gând ar fi fost ultimul care mi-ar fi venit în minte. Iată de ce e limpede că nu sunt scriitor, că ambiția mea se limitează la a cunoaște, *a înțelege*, și nicidecum la a reda, a exprima, a inventa.

13 iunie — Spre deosebire de ceea ce se crede, discuțiile interesante, în care se abordează marile probleme, nu sunt fecunde, fiindcă în ele se spune totul, iar apoi nu mai avem nici un chef să reluăm pe îndelete aceleași teme și să le deslușim. Un dialog cuprinzător ne golește pentru multă vreme, fiindcă ne împiedică să explodăm în scris.

Îi spuneam aseară lui R.M. că Georges Bataille a fost un om interesant, un dezechilibrat complex, ciudat, dar că nu-mi place felul lui de a scrie, că nu era înzestrat pe măsura dezechilibrului său.

Sunt omul post-Istoriei. De fapt, nu mă mai interesează decât timpul *fără evenimente*, Istoria *de după* Istorie. Timpul istoric propriu-zis nu mai are sens pentru mine.

Meritul meu nu este de a fi absolut ineficace, ci de a fi vrut să fiu.

Sunt un învins, n-am reușit să descurajez pe nimeni; la fel ca prietenul meu Molinié[1], care n-a reușit să convertească pe nimeni.

E mai bine să trăiești după o revoluție decât înaintea ei.

Momentul cel mai prielnic este acela în care un ideal se șubrezește fără a se epuiza, în care dăinuie fără a mai avea puterea să-și impună tirania. Dezagregarea extrem de lentă a unui sistem, imediat după ce a trecut beția care i-a dat naștere.

Ne zbuciumăm și ne frământăm ca să putem fi dezamăgiți. Totul, dar absolut totul în istorie sfârșește prin a dezamăgi. Nu-i vorba aici de o constatare, ci de o lege. Foarte puțini sunt aceia care încep cu Decepția și stăruie în ea.

30 iunie. Când sunt singur, sunt nemulțumit de lume, iar când ies în lume, sunt nemulțumit de mine.

Am văzut astăzi expoziția Proust, la muzeul Jacquemart-André. La început, fotografiile atâtor paiațe mondene m-au umplut de scârbă; pe urmă, fără voia mea, au sfârșit prin a se impune, au dobândit realitate. Când am ieșit, eram mișcat.

În fond, amintirea tuturor acelor mondeni care-l disprețuiau pe „drăguțul" Marcel a dăinuit doar datorită lui. Care ar fi fost reacția contesei Greffulhe dacă pe vremea când abia catadicsea să-l primească pe Proust, i s-ar fi spus că, grație lui, peste cincizeci de ani rochiile ei vor fi expuse pentru toată lumea? Mă rog, un lucru este cert: una din rochiile ei, cu adevărat somptuoasă, este obiectul cel mai impresionant din expoziție.

Ceea ce e caduc la Proust e poezia, izul stilului simbolist, acumularea de efecte, saturația poetică. E ca și cum

[1] Molinié era călugăr dominican. (*N. ed. fr.*)

Saint-Simon ar fi suferit influența Prețioaselor[1]. Mi-e teamă că peste cincizeci, peste o sută de ani, volumele din *În căutarea* o să devină ilizibile.

2 sept. Am ascultat o înregistrare: Dinu Noica citind Iov și Psalmii!

Totul e posibil cu un om dat naibii cum e el. Ce spirit derutant, extraordinar vreau să spun.

17 sept. — Oamenii au inventat *viitorul* ca să nu fie nevoiți să-i spună morții pe nume.

Ideea de progres este o idee inevitabilă, chiar indispensabilă, dar care nu înseamnă nimic. Nu ne putem lipsi de ea și totuși nu merită să ne oprim asupra ei. E ca și cu „sensul" vieții. *Trebuie* ca viața să aibă un sens; însă ce sens, ce conținut să-i dăm, care să nu fie derizoriu?

Să-ți începi ziua cu o criză de descurajare nu este poate o metodă atât de rea. Ai cel puțin împotriva a *ce* să lupți în ceasurile următoare; îți faci de lucru, ești sigur că scapi de criza de urât.

Am încercat să citesc *Imperiul semnelor* de Roland Barthes. Ce stil! Lucruri simple prezentate într-un scris sibilinic, de-o afectare delirantă, de-o prețiozitate care-ți întoarce stomacul pe dos. Cu toate astea, individul e inteligent și subtil, și deloc gol. Dezgust fără margini.

Tot ce evocă ideea de fatalitate are pentru mine ceva seducător și voluptuos.

Tragedia îmi ține de cald.

Nimic nu e mai rău decât prețiozitatea combinată cu jargonul științific.

---

[1] Nume dat în secolul al XVII-lea femeilor care au adoptat o atitudine nouă și rafinată față de sentimentele omenești, exprimându-se într-un limbaj căutat; au fost ținta ironiilor lui Molière în *Prețioasele ridicole*. (*N.t.*)

25 sept. Dezgustul de sine este o disperare năruită, istovită, lamentabilă.

26 sept. Bois-le-Roi. Duminică superbă.

Nu toată lumea are privilegiul unei copilării nefericite. A mea a fost mai mult decât fericită: *desăvârșită*. Nu găsesc un adjectiv mai bun care să exprime ce a fost sublim în ea, ce a fost triumfal până și în spaimele ei. Așa ceva trebuia plătit, nu putea rămâne nepedepsit.

Să te calomniezi e o plăcere cu mult mai mare decât să fii calomniat.

12 oct. Progresăm numai în treburile practice, numai în ele avem un țel spre care tindem. În treburile inutile, să spunem metafizice, nu înaintăm, ne învârtim inevitabil în cerc. Pe acestea nu le aprofundăm, le rumegăm așa cum se rumegă o nenorocire.

13 oct. Am primit azi-dimineață o scrisoare de la o prietenă din Sibiu, pe care am văzut-o ultima dată în 1937, cred. De atunci, nici un semn de viață. Îmi spune cum o duce și-mi zice că moartea nu-i departe, că se pregătește să intre în Necunoscut.

Clișeul ăsta, nu știu de ce, m-a făcut să tresar. Nu intrăm în nimic prin moarte, nu e limpede *în ce* am putea intra, în orice caz nici în cunoscut, nici în necunoscut. Orice afirmație e abuzivă aici. Moartea nu e o *stare*; nu are nici o realitate în afara vieții. Tot ce putem afirma este: sunt viu, adică sunt prezent deopotrivă în viață și în moarte. Nu există viață diferită de moarte. Iată de ce *muritor* e singurul calificativ inatacabil când vrem să definim ceea ce este viu.

Regentul. Corupția agreabilă. Era mai *liber* ca Voltaire, mai „înaintat". Acest grad de libertate prevestește întotdeauna un sfârșit. Toleranța împinsă până la autodistrugere. Pasiunea pentru desfrânați, fiindcă desfrânații nu au păreri.

Cel mai mare sceptic aflat vreodată în fruntea treburilor statului în Franța. Mult mai sceptic decât un Talleyrand care avea slăbiciunea de a crede în aparențe, în maniere, în ceremonial.

Fascinația pe care o exercita asupra lui Saint-Simon — om cu principii, intransigent, soț fără cusur, legat de casă, evlavios când îi cădea bine — un om ca ducele de Orléans — spirit nestatornic ca nimeni altul, schimbător la culme, lipsit de convingeri și incapabil de a avea. Dezgustat, excedat, *pierdut*, refuzând regula jocului. Lipsit de orice prejudecată (deși întreaga societate, întregul corp social și politic e doar o sumă de prejudecăți), își submina rațiunea de a fi, se îngrijea de propria lichidare, și de cea a regimului pe care-l reprezenta.

Saint-Simon era pradă unei duble fascinații: sfâșiat între Regent și Rancé, între diletantism și rigoarea trapistă.

El, care știa ce înseamnă să iubești și să urăști, se simțea atras de un om fundamental incapabil de iubire și ură, căci Regentul asta era: *sila nemărginită*. Nu înțeleg de ce un Baudelaire n-a fost interesat de un personaj cu care avea puncte comune.

Am avut întotdeauna o pasiune pentru Regent. Treburile importante, le rezolva cu *pungașii* dând cu banul. Totul pentru el era *joc*. De aici și toleranța cârmuirii sale. În timpul ei, revocarea edictului de la Nantes n-ar fi putut avea loc. Venea după o lungă domnie în care „convențiile" făcuseră ravagii. Cu el, se trecea la dezinvoltură, la toleranță; iar cine spune toleranță spune *dizolvarea credințelor*. Regentul avea toate viciile antifanatismului.

Nimic nu este mai ridicol decât doi profeți *contemporani*. Unul dintre ei trebuie să se dea deoparte și să dispară, dacă nu vrea să devină ridicol. Afară doar dacă nu se prăbușesc amândoi — ceea ce ar reprezenta soluția cea mai echitabilă.

Pofta de a demola e atât de adânc sădită în om că nimeni, nici măcar un sfânt, nu reușește s-o stârpească. Este cu sigu-

rantă inseparabilă de condiția ființei vii. Fondul vieții e demonic.

Demolarea are rădăcini atât de profunde în fiecare dintre noi, încât e foarte probabil că n-am putea trăi fără ea, vreau să spun fără *dorința* de a-i ceda. Ea face parte din datele noastre originare. Nașterea fiecărei ființe înseamnă nașterea unui alt demolator.

În fiecare ființă văd un demolator.

Înțeleptul e un demolator domolit, tras pe linie moartă. Ceilalți însă sunt demolatori *în acțiune*.

14 oct. În scrisoarea vechii mele prietene de la Sibiu, o expresie revine de trei ori: „fără noroc"[1]. Pentru român, *nenorocul* este un dat consubstanțial ființei. Ne naștem fără noroc și așa rămânem.

A scrie înseamnă a *îndrăzni*.

Când răsucești în minte ideea nașterii, tot ce faci pare o aiureală, căci e lipsit de sens. Ești ca un nebun care, vindecat, n-ar reuși nici o clipă să-și uite nebunia; s-ar gândi la ea întruna, și, din pricina asta, vindecarea nu i-ar sluji la nimic, fiindcă nu s-ar putea bucura de ea.

15 octombrie. Deunăzi, vizită a lui J.B., douăzeci și doi de ani. E obsedat de sinucidere, nu poate face nimic în viață etc. Aproape toți tinerii care vin să mă vadă sunt dezechilibrați mintal, vrednici de plâns, cei mai mulți „deșeuri", însă doar pe plan social, căci altminteri au înțeles; ba au înțeles atât de bine că au devenit inutilizabili.

De cum se interesează cineva de cărțile mele, știu că e „terminat", că ceva s-a frânt în el, că nu va fi în stare să se „descurce" în viață. Nu strâng în jurul meu decât învinși.

Patronul Învinșilor.

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

18 oct. Nu comitem o faptă josnică pentru a ne umple de voluptate, ci de suferință.

Căci dorința de a suferi înseamnă pentru unii ceea ce înseamnă mirajul câștigului pentru alții.

19 octombrie. Ori de câte ori mă gândesc la *esențial*, mi se pare că-l întrevăd în tăcere sau în izbucnire, în consternare sau în țipăt. Niciodată în cuvânt.

Am observat că acei — sau acele — care se interesează cât de cât de ceea ce scriu au o trăsătură comună: neurastenia (ca să simplificăm).

Nimeni să nu deschidă această carte dacă n-a fost bântuit de anxietate — iată ce ar trebui să scrie pe banderola fiecăreia dintre cărțile mele.

Când comiți o josnicie, pe moment simți că trăiești, sângele ți se pune în mișcare, ești mulțumit și plin de elan. De parcă ți-ar fi reușit o ispravă. Curând însă buna dispoziție dispare, iar euforiei îi urmează rușinea și crisparea.

22 octombrie. Îi spuneam ieri Doinei G. că am devenit „fatalist", că l-am regăsit pe țăranul român — la Paris! Aș fi putut la fel de bine să rămân acolo, având în vedere rezultatul!

23 octombrie. Surâsul lui Buddha. Buddha surâde când, la capătul unei serii de întrebări despre înțelesul ultim al dorinței, al dezgustului, al seninătății, este întrebat: Care este țelul, înțelesul ultim al nirvānei?

Buddha socotește această întrebare *exagerată*, excesivă; ea nu comportă nici un răspuns. Și atunci *surâde*. S-a glosat mult asupra acestui surâs. De ce n-am vedea în el o reacție normală în fața unei întrebări stânjenitoare, chiar indiscrete, în orice caz *imposibile*? Este ceea ce facem ori de câte ori cineva ne pune întrebări care nu comportă răspuns. Este comportamentul nostru în fața *de ce*-ului absurd al copiilor sau neciopliților, al indiscreților. Surâdem fiindcă răspunsul este imposibil, și asta fiindcă întrebarea e lipsită de sens.

Mecanismul meu e atât de stricat încât suport durerile mai bine decât remediile.

Fără eșec nu există împlinire spirituală.

Trecerea timpului este cumplită în sine. Dar cu cât ar fi mai cumplit un timp încremenit! Dacă s-ar opri pentru totdeauna! Moartea însă tocmai asta înseamnă. Iată poate motivul profund al spaimei pe care o inspiră. *Distruge*, nimicește timpul, îl împiedică pe vecie să mai curgă...

Îi spuneam adineaori lui Roger Munier că Franța n-a avut poate Inchiziție, cum a avut Spania, dar că și-a scos pârleala cenzurând limba...

29 octombrie. Vizita lui Brejnev la Paris.

Deschizând azi după-amiază o carte despre Rasputin, în care apare o fotografie ce-l reprezintă pe călugărul blestemat bându-și ceaiul împreună cu țarina, am înțeles pe dată de ce e B. aici în acest moment. Ca să înțelegi Revoluția rusă nu e nevoie să-l citești pe Lenin. E de-ajuns să citești o biografie a acestui straniu și abject călugăr.

Am cunoscut scriitori obtuzi și chiar proști; dar toți traducătorii pe care i-am întâlnit, fără excepție, erau inteligenți și adesea mai interesanți decât autorii pe care-i traduceau. (Traducerea comportă mai multă *reflecție* decât „creația".)

Duminică 30 oct.

Canalul Ourcq de la Crouy la La Ferté-Milon. Lumină divină, care dădea peisajului o măreție supranaturală. La un moment dat mi-am spus că mă bucur că n-am murit înainte, căci aș fi dispărut *fără să fi trăit o asemenea zi*.

Toată ziua am rumegat un detaliu mărunt dar extraordinar. Când vorbește despre om, Pascal spune: ce haos, ce contradicții etc. Omul, *ce noutate*! „Noutatea", ce cuvânt minunat pentru a defini caracterul anormal al apariției omului, tot

ce e neprevăzut și deconcertant într-un atare fenomen. Omul este, în natură, o noutate într-adevăr, o noutate catastrofală.

Când vrei să studiezi o revoluție, ca s-o înțelegi nu trebuie să te interesezi de cei care au făcut-o, ci de cei care au îndurat-o. Aplecați-vă asupra abuliei lui Ludovic al XVI-lea și mai mult încă asupra celei a lui Nicolae al II-lea, și opriți-vă la un amănunt ca ăsta: țarina căzând în genunchi în fața lui Rasputin! — veți înțelege totul. Nu merită să citiți literatura revoluționară.

În țara mea de baștină, în orașe, domnește o melancolie vulgară, iar la țară, o melancolie surdă, continuă, sporită de o deznădejde nostalgică.
(Nu, nu e asta — dar cum să definești sentimente inevitabil lipsite de contur?)

7 noiembrie. „Omul superior e întotdeauna fericit; omul de nimic e trist." (Confucius)
Îmi place expresia asta *om de nimic*, mai cu seamă de când știu că sunt și eu unul.

Ori de câte ori sunt întrebat ce profesie am, abia mă abțin să răspund: *Escroc multilateral.*

Apocalipsa, da; revoluția, nu. Pot să colaborez la un sfârșit sau la o geneză, la o catastrofă finală sau inițială, dar nu la o schimbare, la un mai bine sau un mai rău oarecare.

Neurastenia e o stare de depresie nedeclarată, o depresie fără criză de depresie.

Un regim dispare când reprezentanții lui nu mai cred în ei înșiși. Tot astfel, omul va dispărea când nu va mai crede în destinul său. Clipa se apropie, de nu cumva a și sosit. Nu va mai avea nevoie de puteri adverse ca să-l doboare; se va prăbuși de la sine.

13 nov. De ani de zile, în fiecare zi, la sculare, iau calmante ca să-mi domolesc indignarea.

Când ești nemulțumit din naștere, tuni și fulgeri împotriva a tot, bun sau rău, nu ca să îndrepți ceva, ci ca să-ți cheltui rezerva zilnică de indignare.

17 nov. Nefericirea de a fi român.

Drama insignifianței.

18 nov. Aseară, pe la miezul nopții, plimbare pe insula Saint-Louis. Ultimele frunze ce cădeau într-un dans de albine zănatice.

23 nov. Văzut expoziția Valéry la Biblioteca Națională. Ce m-a impresionat mai mult e telegrama fiicei lui Mallarmé care anunța moartea tatălui ei.

Apoi vine ultima pagină din *Caiete*.

24 nov. Trezit în miez de noapte. M-am gândit la planeta asta suspendată în gol, și la noi toți lipsiți de temelie ca și ea. Dacă legile naturii ar intra în grevă, cu câtă voioșie ne-am întoarce în haos!

Când citim despre societățile primitive, ceea ce frapează mai mult e rolul pe care-l joacă interdicțiile în cadrul lor. Ele n-au fost inventate din superstiție, ci fiindcă sunt absolut indispensabile bunei funcționări a unei societăți, a unui clan, a unei familii. O societate fără interdicții e o contradicție în termeni. Oamenii nu pot trăi împreună decât în măsura în care acceptă să nu facă anumite lucruri. E vorba în majoritatea cazurilor de interdicții fără rost, ridicole? Și ce dacă! Important este că-i stânjenesc pe indivizi și le impun o disciplină. Anarhia este suprimarea *tabuurilor*.

La expoziția Valéry m-am oprit îndelung în fața unui document: o temă de școală a elevului Valéry, pe marginea căreia profesorul scrisese *prost construit*. E vorba de o frază,

dar ce contează. Și mi-am spus că eu a trebuit să învăț și să rezolv aceste probleme ale scrisului, *în franceză*, pe la patruzeci de ani, și că această anomalie trebuie să fie una din cauzele randamentului meu scăzut.

25 nov. Dineu după dineu, palavre etc. Sunt sătul până-n gât. Toți oamenii ăștia cărora n-am nimic să le spun și pe care trebuie să-i *distrez*. Am vrut să trăiesc la Paris, îmi merit soarta.

1 dec. Expoziție Francis Bacon. Sinistru cât poftești și superb.

2 dec. Să savurezi *absența gândurilor* — ce desfătare! Numai că a fi conștient că nu gândești înseamnă tot gândire. Vidul care se știe vid nu este vidul. Altminteri, trebuie să închipuim o *idioție lucidă*...

Cu toate astea, *senzația* golului de gânduri există; e reală, oricare ar fi dificultățile teoretice pe care le suscită.

În grădina Luxembourg, după ce am citit în grabă un text al lui B., am scuipat pe jos de scârbă. Omul ăsta pretențios, confuz, atins de constipație verbală, mă calcă pe nervi. Când te gândești că e călăuza în materie de gândire și de... scris a tinerilor de azi!

„Sfântul Duh nu e sceptic." (Luther) Păcat!

Anti-revoluționar *din nihilism*.

5 dec. Am terminat de parcurs câteva cărți de etnologie. N-o să-i mai invidiez în veci pe indigeni. De groaza „civilizației" îmi închipuisem că trăiesc în pace și seninătate, într-un soi de paradis. În realitate, tremură mult mai mult ca noi. Trăiesc cu o teamă egală, dacă nu mai mare, cu a dobitoacelor. Concluzia este că răul e înscris în condiția ființei vii ca atare și că e inutil să invidiezi ceva, indiferent

ce. Afară doar de cazul că părăsești regnul ăsta blestemat care e regnul animal.

I-am văzut pe X și Y care iubesc banul cu patimă, cu furie. E zeul lor. Abia când vezi asemenea înverșunați înțelegi cât e de important să n-ai nimic.

Un câine de pripas face mai mult decât un bogătaș.

Vizită a lui G. și a soției sale. El — profet evreu, vizionar confuz și sublim, ea — țărancă română, înduioșătoare, fără să scoată un cuvânt și, pare-se, bună poetesă. N-au un sfanț, sunt puri, gata să accepte orice situație. Ce contrast cu vizita de ieri.

G. spune lucruri extraordinare înecate într-un potop de cuvinte. Trebuie să-l lași să vorbească despre toate cele și despre Dumnezeu, și să încerci să desprinzi cele câteva vorbe fulgurante pe care le scapă. Cel mai adesea, ceea ce spune n-are nici o noimă; e o irupție verbală fără sens, un vulcan de cuvinte, izbucnire a unui suflet încins și cu siguranță profund. Ar fi trebuit să trăiască în secolul al XVIII-lea, într-un sat sau un ghetou polonez, pe lângă un rabin hasidic, și să joace un rol de sfânt histrion sau de nebun.

G. îl iubește nespus de mult pe Mâșkin. E limpede că au puncte comune. G. este Idiotul *inepuizabil*.

Mi-a spus lucruri răscolitoare despre Mâșkin, dar nu mi le mai amintesc... A fost ca o conversație postumă, între spectre pătimașe.

I-am spus și eu că toate cărțile mele se învârt în jurul unui naufragiu spiritual, i-am explicat cum era cât pe ce să ating absolutul și cum, trezindu-mă în fața unui zid, a trebuit să dau înapoi, nefiindu-mi sortit să-l străpung ori să-l arunc în aer. Tot ce am scris este un comentariu asupra retragerii și a înfrângerii mele.

Îi spuneam lui G. că misticii n-ar trebui să scrie.

Când i te adresezi lui Dumnezeu, nu scrii, spui rugăciuni, nu le scrii. Dumnezeu *nu citește*.

8 dec. Vorbeam de persecuții, de martiri, de încercările ce i-au fost date unuia sau altuia. La ce slujește atâta suferință? La ce slujește orice suferință? m-ai întrebat.

Suferința nu are decât un singur țel: acela de a deschide ochii, de a trezi spiritul, de a face să avanseze cunoașterea. „A suferit, deci a înțeles", e tot ce putem spune despre cineva care a îndurat boala sau nedreptatea, sau orice altă formă de nenorocire.

Să crezi însă că suferința are o valoare în sine sau că-l face pe om mai bun... Toate vorbele despre valoarea morală a suferinței sunt simple baliverne: ea nu face pe nimeni mai bun (afară de cei care erau deja *buni*); n-are nici o valoare absolută; se uită, așa cum se uită toate lucrurile; nu dăinuie, nu intră în „patrimoniul umanității"; se pierde, așa cum se pierde totul.

Numai că, încă o dată, te face să vezi lucruri pe care altfel nu le-ai fi văzut. Deci suferința nu e utilă decât cunoașterii și, în afară de asta, nu face decât să otrăvească viața. Ceea ce, în paranteză fie spus, favorizează tot cunoașterea.

Nu m-au interesat cu adevărat decât înfrângerile. Fără îndoială fiindcă nu te poți înțelege în adânc decât cu un înfrânt. Orice victorie, indiferent de ce natură, aduce după sine o obnubilare spirituală, adică uitarea a ceea ce ești.

Singurul lucru pe care l-am înțeles vreodată până la capăt: drama conștiinței.

A fi conștient este o dramă care se încheie o dată cu moartea. Să tragem nădejde măcar.

Extraordinară liniște la gândul că, fiind om, ești născut sub o stea nenorocoasă, și că tot ce-ai întreprins, și tot ce va să întreprinzi, va fi legănat de nenoroc și, mai devreme sau mai târziu, va trebui să eșueze.

Credeam că fac bine. M-am apucat să citesc cărți despre „sălbatici", despre moravurile și obiceiurile lor. Mi-am pier-

dut toate iluziile în ceea ce-i privește. Sunt cruzi, neîndurători, odioși. Totul la ei este reglat prin teroarea cutumei, printr-o serie de interdicții incomparabil mai severe decât cele care înfloresc într-un stat polițienesc. Dezgustat de civilizație, mă apucase simpatia pentru canibali. Dar vai!, aveau și ei să mă dezamăgească.

Omul a pornit-o cu stângul. Pățania din Paradis a fost cea dintâi consecință. Restul avea să urmeze.

10 decembrie. Pretutindeni unde și-au făcut apariția pentru întâia dată, albii au fost socotiți de indigeni drept ființe răufăcătoare, strigoi, spectre. Niciodată drept *ființe vii*! Intuiție fără egal, strălucire profetică cum nu e alta.

Mi-am amintit adineaori de o întâmplare petrecută într-o cafenea de pe bulevardul Saint-Michel, acum aproape douăzeci și cinci de ani. Inginerul C. îmi explica, în românește, cum inventase el un nou tip de elice de avion. Firește, nu înțelegeam nimic din explicațiile lui, dar mă prefăceam că ascult. Lângă noi, un tânăr își pune pe masă o imensă foaie de hârtie albă. Îl observ; ia un aer meditativ, își sprijină bărbia în mâini, adoptă o poză de gânditor și rămâne mult timp cu privirea pierdută în depărtare. Nu era stânjenit de monologul tovarășului meu, care se desfășura, cum spuneam, în românește. Privea în continuare în gol, când deodată, și-a luat stiloul așezat pe foaie și a scris pe ea cu litere mari: „Viața, ce mister insondabil!" Asta a fost tot. Și-a reluat atitudinea visătoare de mai înainte doar pentru câteva minute. Apoi, și-a împăturit hârtia și a ieșit.
Trecuse printr-un *moment filozofic*.

Motivele pentru care problemele abstracte ale limbajului îmi sunt indiferente sunt extrem de simple: am trudit atâta pentru a reuși să scriu în altă limbă decât a mea proprie, încât nu văd cum m-aș mai ocupa acum de limbaj în sine.

Necazurile concrete pe care le-am întâlnit îmi sunt de-ajuns, la ce bun să le înfrunt pe cele abstracte?

În apropiere de capul Horn, în largul coastelor chiliene, există o insulă: *Insula Dezolării.* Sunt obsedat de ea.

Pe când eram student la București, îmi căzuse cu tronc altă insulă: *Tongarewa*, în Polinezia, dacă nu mă înșel.

14 dec. M-am întrebat astă-noapte dacă e cu putință să existe măcar o ființă care să nu fi fost atinsă niciodată de gândul că ar fi fost mai bine să nu se fi născut. Nu cred, adică nu pot să cred că este cu putință să trăim fără să fi cunoscut niciodată un *moment metafizic.* Apoi, nostalgia după o lume anterioară propriei noastre nașteri constituie un regret visceral, nemărturisit. Nu scria nicăieri că ființa trebuie să existe. E un lucru pe care fiecare îl simte în chip nelămurit și nu și-l spune decât rareori. Ori de câte ori și-l spune, trăiește un *moment metafizic.*

Scrisorile „literare", dintre șaisprezece și optsprezece ani, ale lui Rimbaud sunt scrisorile unui *cuceritor.*

Faptul că reușim să trăim știind că nu suntem eterni, iată un lucru care mă depășește.

De vreme ce nu suntem eterni, orice moment e bun ca s-o ștergem, ca să ne pierdem în absența imemorială, *cealaltă față* a veșniciei.

Îmi place avangarda, cu condiția să nu fie plicticoasă. Cel mai adesea însă, este.

Oare Nietzsche sau Pascal se revendicau de la vreo avangardă?

Cel mai rău lucru este să *vrei* să fii în avangardă.

Ca toate marile evenimente de pe pământ, „sfârșitul lumii" va fi opera unui ins „rudimentar", a unui nebun... mediocru.

Ceremonia de înmânare a spadei lui R.C. — Spada — foarte frumoasă — părea, în cutia ei, întinsă pe un catafalc.

P.R. îmi povestește că, în avionul care-l ducea la București, o stewardesă s-a pornit pe plâns din pricina dispariției unei linguriță *de aluminiu*, de care era răspunzătoare. Toată lumea s-a apucat s-o caute și în cele din urmă a fost găsită. Amănuntul ăsta e mai grăitor despre starea de lucruri din țara mea decât o întreagă carte.

De îndată ce abordează problema „socială", francezul își pierde orice bun-simț, devine *inspirat*.

Gaston Gallimard are nouăzeci de ani. Îmi povestește că memoria îl cam lasă, dar își amintește foarte bine lucrurile de demult... Astfel, când era mititel, a avut o guvernantă nemțoaică. Germana a fost deci prima lui limbă, pe care ulterior a uitat-o complet. Acum îi vin în minte cuvinte nemțești. Altceva. Pe când era tânăr, începuse un Diogene, pe care l-a abandonat. Ar vrea să-l reia acum...

Toate astea spuse cu un zâmbet ironic. Mi-a mai spus că nu mai poate citi poezie. Ce bine îl înțeleg! După o anumită vârstă, nu mai poți s-o iubești, mai cu seamă în Franța.

18 dec. Eram nu mai știu unde; la un bal? la un dineu? într-un salon? Succes pe toată linia. Femeile, una mai frumoasă ca alta, îmi făceau curte, fiecare sperând la un gest din partea mea.

Când m-am trezit, dezgustul meu a fost atât de mare că era cât pe ce să strig: *„Trăiască coșmarurile!"*

Visele „favorabile", măgulitoare trebuie îndurate ca o pedeapsă.

Dumnezeu: o boală de care te crezi lecuit fiindcă nimeni nu mai moare din pricina ei și care te surprinde din timp în timp, când afli că mai există încă.

19 dec. Hoinăreală: Sermaise — Angervilliers — Saint-Chéron. Vânt necontenit. Ce-ți poți dori mai mult? Vântul este poezia *imediată*.

Porfir povestește că un discipol al lui Plotin, Amelius, „era nelipsit de la ceremoniile de lună nouă și celebra toate sărbătorile ciclului. Într-o zi a vrut să-l ia și pe Plotin cu el; dar Plotin i-a răspuns: «Zeii trebuie să vină la mine, nu eu să mă duc la ei.» Care i-o fi fost gândul când a rostit aceste vorbe atât de trufașe? N-am fost în stare să înțelegem ce-a vrut să spună și nici n-am îndrăznit să-l întrebăm."

(de comparat cu *surâsul* lui Buddha)

Mort, „această silabă", cum spune Montaigne.

Văzând cine sunt cei care triumfă, nu pot să nu mulțumesc Providenței că mi-a dat gustul pentru înfrângere.

Adineaori, am ascultat muzică țigănească ungurească. M-am gândit la părinții mei cărora le plăcea, m-am gândit la sosirea mea la Sibiu, în 1920, la melodiile sfâșietoare ce se cântau acolo în cafenele și restaurante, și m-am gândit iarăși la părinții mei și la copilăria mea, așa cum nu mă mai gândisem niciodată, și am avut o criză de plâns. Fiindcă nu poți să plângi decât evocându-ți copilăria, și cum a mea a fost extraordinară, tot ce-mi amintește de ea mă răvășește.

În vreme ce muzica populară românească, cu excepția doinei, mă lasă rece, mă oripilează chiar, cel mai banal refren maghiar mă răscolește cum nimic nu mă poate răscoli. În mod normal, dacă „România" n-ar fi existat, mi-aș fi făcut studiile la Budapesta și la Viena; sunt un om al Europei centrale și am în sânge tot fatalismul acestui popor fără noroc, dar în același timp sunt austro-ungar, aparțin vechii monarhii. Refrenele pe care le auzeam în copilărie îmi aduc aminte că aproape toți cei cu care le ascultam sunt morți.

La Sibiu, seara, pe la ora 11, prindeam radio Budapesta, și această muzică țigănească mă înnebunea de melancolie.

Nu știu să existe ceva mai sfâșietor; prin ea mă întâlnesc cu toți morții *mei.*

Drama, catastrofa celei mai neînsemnate amintiri! Să-ți amintești lucruri, *amănunte* de acum *cincizeci* de ani, cu o acuitate alarmantă. De parcă le-aș fi trăit ieri! Cincizeci de ani, o viață. Nimica toată. Singurii filozofi pe care-i aprob sunt cei care reduc viața la un vis. Ceea ce m-a împiedicat poate să-i pun capăt e faptul că nu mi s-a părut util să atentez la un lucru care nu există. Nu poți ucide irealul.

Această lume este ireală, sub orice aspect am privi-o, chiar dacă există.

Chiar dacă aș fi văzut toate imaginile posibile ale Sibiului, nu m-ar fi mișcat deloc; muzica însă, cea pe care o ascultam în vremea aceea, are puterea de a readuce la viață toți morții.

N-am plâns când a murit tata, nici mai târziu când a murit mama, am plâns astăzi gândindu-mă că nu mai sunt, fiindcă ascultam un refren care le plăcea.

Sunt răscolit, chiar întors pe dos, ori de câte ori dau peste un *inocent.* De unde vine? Ce caută printre noi? Apariția lui indică oare o cotitură, anunță vreo nenorocire?

Asemenea inocenți sunt rari, se înțelege, totuși am întâlnit câțiva. Dar nu s-a întâmplat nimic. Afară de tulburarea atât de neobișnuită simțită în fața unei ființe pe care n-ai putea în ruptul capului s-o numești aproapele tău.

Refuzul viitorului. (Titlu)

26 dec. Eugen, revenit de la Graz, după șase săptămâni de absență, arată mai obosit ca de obicei. Îmi spune că aceste șase săptămâni i s-au părut extrem de lungi. Și adaugă: *„Dacă mai am încă șase săptămâni de trăit, tot înseamnă ceva."*

M-a luat cu frig pe șira spinării. Avea o *faraway look*[1]. (Este expresia folosită de Churchill când evoca ultima lui întrevedere cu Roosevelt.)

[1] O privire pierdută, detașată. (*N.t.*)

În curgerea Timpului, viața nu reprezintă decât un episod, cel mai cumplit dintre toate.

Ceea ce mă caracterizează în chip specific este *furia*. Și apoi apatia. N-am reușit să găsesc o cale de mijloc. Cu atât mai rău pentru mine!

29 dec.

N-avem interes să ne naștem, e lucru hotărât. Dar atașamentul față de existență e anterior existenței, e mai puternic decât ființa însăși. Și în zadar ne spunem că n-ar trebui să depășim în longevitate un născut-mort, la cel dintâi prilej, în loc să ne dăm deoparte, ne agățăm ca smintiții de o zi în plus.

În fiecare noapte, revizuirea generală a valorilor.

Luciditatea nu extirpă dorința de a trăi, ne face doar incapabili să trăim.

30 dec. Astă-seară, vizită la Notre-Dame. Când te gândești că francezii au fost în stare, în secolul al XII-lea, să conceapă și să execute proiectul unui asemenea monument! Pe atunci era un popor dăruit cu suflet, pe care l-a păstrat multă vreme. Acum însă, e pe cale să-l piardă.

(Totuși nu acesta e locul în care m-aș converti. E de neînțeles că Claudel a putut trăi aici răscolirea care l-a marcat pentru tot restul vieții.)

Vizita tânărului S. Drama băieților fără vocație. S-a dat trup și suflet pe mâna psihanalizei. Trei ședințe pe săptămână: tot ce câștigă ca supraveghetor se scurge aici. Când i-am destăinuit rezervele mele asupra acestei terapeutici, mi-a replicat că am o concepție „primitivă" despre ea. Aparține evident unei secte. În sfârșit, e mai bine să trudești pentru psihanalist decât să-ți cheltui banii ca să-ți cumperi droguri. E total descumpănit, și asta după un an și jumătate de tratament.

Regentul sau dezgustul.

31 dec. Astă-noapte, coșmar grandios, disproporționat, delirant. M-am trezit strigând-o pe mama să-mi vină în ajutor...
Cât despre conținutul coșmarului, nu mă simt în stare să spun nimic.

1 ianuarie 1972. Criză de urât pe care mi se pare inutil s-o analizez.

Am ascultat un interviu cu X care vorbea despre *oamenii răi*, fără să-și dea seama nici o clipă că face parte dintre ei. Naivitatea filozofilor depășește înțelegerea. Vorbesc tot timpul despre „cunoașterea de sine", în chip abstract, și nu în practică.
Dacă mă gândesc bine, toate defectele pe care le-am denunțat la alții le-am găsit în mine; și numai *ascultându-mă* am putut să le descriu.

2 ianuarie 1972
Plimbare înspre canalul Saint-Martin și Saint-Denis.
Urâțenia, când devine fantastică, încetează să mai fie urâtă. (Dacă așa stau lucrurile, ar trebui să am curajul de a merge să mă plimb pe-acolo noaptea.)

Dacă toată lumea ar fi „înțeles", Istoria ar fi încetat de mult. Numai că este biologic cu neputință să „înțelegi".
Și chiar dacă într-o zi toți ar ajunge să înțeleagă afară de unul singur, Istoria ar continua din pricina lui. Din pricina unei *singure* iluzii!

5 ianuarie
„El [omul] știe acum că, aidoma unui țigan, se află la marginea universului în care îi e dat să trăiască." (Jacques Monod, *Hazardul și necesitatea*)
Iată o imagine pe care ar fi trebuit s-o întrebuințez, care-mi aparținea de drept, căci cine vorbește la Paris despre țigani mai mult ca mine?

După război, prin 1955 (?), Laurence Olivier și trupa sa au fost la Moscova să joace *Romeo și Julieta*. La încheierea spectacolului, spectatorii, în culmea emoției, s-au îmbrățișat ca în noaptea de Paști.

Iată ce înseamnă să ai un *suflet*.

Să fii naufragiat undeva între epigramă și suspin!

10 ianuarie

Omul a spus ce avea de spus. Ar trebui să se odihnească acum. Dar el nu se lasă, și, cu toate că a intrat în faza de supraviețuitor, se agită de parcă ar fi în pragul unei cariere formidabile.

Hindușii ăștia au totuși clasă. La Dacca, după încheierea ostilităților, ofițerii pakistanezi sunt adunați laolaltă. Au armele asupra lor. Comandantul suprem al armatei indiene ține un mic discurs lipsit de orice aroganță, pe care îl încheie cu: „*Jocul* s-a sfârșit."

În Vedānta, existența e asimilată unui joc (lila?).

19 ianuarie. Am făcut prostia să accept ca *Lacrimi și Sfinți* să fie reeditată la Paris[1]. Corectez șpalturile în acest moment. Ce chin! E rău scris (e în ardelenește, nu în românește) și e de demult. Din ce dereglare interioară au ieșit divagațiile astea! Mă văd, la Brașov, în casa cocoțată pe deal, cufundat în viețile sfinților! Această parte a vieții mele mi s-a șters din memorie; acum o retrăiesc din nou, așa că (se cuvine s-o spun) *încercarea*[2] n-a fost cu totul inutilă.

Mai degrabă decât înger, omul este un animal căzut, sau, în cel mai bun caz, rătăcit.

---

[1] E vorba despre reeditarea cărții în limba română, apărută la Editions de l'Herne. (*N.t.*)

[2] Joc de cuvinte intraductibil între *épreuves* (= șpalturile unei cărți) și *épreuve* (= încercare). (*N.t.*)

Voința de distrugere este expresia dinamică a tristeții.

Corectând șpalturile la *Lacrimi și Sfinți* în vederea reeditării, trec, cu fiecare pagină, de la admirație la dezgust. Ce individ! Mă văd la Brașov, în cabana de pe vârful dealului, Livada Poștii, scriind inepții despre Dumnezeu, despre sfinți și despre mine însumi. Și-mi amintesc de refrenele sfâșietoare ale slujnicelor unguroaice. De altfel, nu le-am uitat în cartea mea.

Mai e și cultul pentru Rilke, pe care îl așezam pe vremea aceea mai presus de toți poeții. Ne *demodăm* mai puțin prin dezgusturile decât prin entuziasmele noastre. Aproape toți poeții din care am citat și-au pierdut „situația" pe care o aveau la vremea aceea. Nu trebuie să ne raportăm decât la Dumnezeu. Dar chiar și el se demodează.

28 ianuarie. Sunt pe cale să termin corectura șpalturilor la *Lacrimi și Sfinți*. Ultima parte e mai bună decât prima. Sunt însă îngrozit de atâta tristețe, de atâta cruzime, de atâta disperare. Cum am putut să sufăr în așa hal? Când mă gândesc că am scris această carte acum treizeci și cinci de ani, și că de atunci am îndurat suferințe morale și fizice la fel de mari ca înainte, mă încearcă un sentiment față de propria mea persoană în care intră tot ce vrei, de la milă la orgoliu.

(Și îmi mai spun prostește că, dacă aș fi scris această carte într-o limbă cunoscută, n-ar fi trecut neobservată. Dar să ne oprim aici.)

E o carte cumplită. Jenny Acterian îmi spusese, într-o scrisoare, că nu există pe lume alta mai cumplită. Avea dreptate. De altminteri, a fost singura care n-a denigrat-o.

Sunt „întors pe dos" de *Lacrimi și Sfinți*, de singurătatea care se desprinde din ea. Încă puțin, și aș izbucni în plâns.

(Nu cartea m-a întors pe dos, ci amintirile pe care le-a trezit în mine. E vorba acolo, la un moment dat, despre bradul ce se înalță în fața cabanei în care locuiam pe înălțimile

de la Livada Poștii. Dintr-o dată, imaginea acelui brad, a cărui amintire o pierdusem cu desăvârșire, mi-a apărut cu o extraordinară claritate. Aceste amănunte ne răscolesc și declanșează emoțiile, nu frazele mai mult sau mai puțin frapante.)

1 februarie. Azi-dimineață, în pat, am avut viziunea cum nu se poate mai precisă a trupului meu așa cum va arăta atunci când viermii îl vor fi luat în stăpânire.

Cum se mai poate merge înainte după experiențe atât de... definitive?

Dar nici nu merg înainte!

2 februarie. Totul poate fi iertat cuiva, afară de faptul de a fi plicticos. Trăiască vulgaritatea! Măcar e distractivă.

Până acum eram *străin* în toate sensurile cuvântului, adică un non-cetățean. Acum, nici nu mă mai definesc față de această lume. Am încetat să mai joc vreun rol în sânul ei. În ființă, nu mai sunt decât un fost.

7 februarie 1972. Am frunzărit ieri o traducere recentă din Meister Eckhart. Nici un chef s-o citesc. Îndepărtarea mea de mistică e uluitoare. O întreagă parte din trecutul meu este pe veci pierdută.

Nu știu ce-aș mai putea face cu Dumnezeu (dacă oi fi știut vreodată).

17 februarie

Trei zile în Jura. Lacul Saint-Point, valea râului Loue.

Am pierdut pofta de a scrie, am pierdut mai ales pofta de a cultiva stilul. Adică am încetat să mai fiu scriitor. Cu atât mai bine.

21 februarie. A exista înseamnă să zămislești trecut.

23 februarie. M-am gândit astă-noapte la o perioadă nefericită din viața mea. În pensiunea săsească de la Sibiu (în

care am locuit de la zece la paisprezece ani), stăteam cinci într-o odaie mare. Patru dintre noi dormeau în paturi... normale; eu, care nu plăteam pensiunea completă, fiindcă părinții mei erau săraci, aveam un pat de campanie care era adus seara și era strâns a doua zi. Acest regim „special" de dezmoștenit era extrem de umilitor pentru mine. Mi-am adus aminte de el astă-noapte...

„Ajuns în Place de la Concorde, gândul meu era să mă nimicesc." (G. de Nerval)

E fraza cea mai mișcătoare din toată literatura franceză...

Se spune *Ființă* — și cuvântul e repetat în toate împrejurările, fiindcă e mai puțin uzat decât cel de Dumnezeu.

Și cei care spun: Revoluție, tot pe acesta din urmă îl înlocuiesc. În orice caz, acționează ca și cum l-ar invoca.

27 februarie. Cinci ore de plimbare prin ceață, între Étampes și Dourdan.

Ceața, singurul lucru care nu m-a dezamăgit niciodată, lucrul cel mai izbutit de pe fața pământului.

Schopenhauer e singurul filozof german care are umor, singurul care mă face să râd. Exploziile lui de mânie, indignările lui. Asemănarea lui cu Swift.

Ar fi putut fi englez. Nietzsche, niciodată.

1 martie. Am remarcat că pofta de răzbunare îmi vine în toiul muzicii celei mai pure sau în mijlocul unui peisaj de un farmec supranatural.

Orice adevăr dă o senzație de libertate în clipa când îl descoperi; apoi devine o servitute. Se poate spune același lucru despre un zeu; la început, când te atașezi de el, respiri, apoi te sufoci.

În toate merită atenție doar începutul și sfârșitul; și unul, și celălalt reprezintă un moment de libertate: facerea și des-

facerea, ambele sunt mișcări. Calea ce duce către ființă și cea care ne scoate în afara ei; asta e „viața", asta e libertatea. Dar starea de ființă este o piedică.

Există doar o regulă de aur în literatură și în artă: să lași o imagine incompletă despre tine.

5 martie. Reacția mea de ieri, din grădina Luxembourg, a fost într-adevăr o reacție de bătrân. Senzația că sunt „depășit", că am ieșit din joc. Straniu e însă faptul că mi-a provocat o anumită amărăciune, deși situația în care mă aflu e tocmai cea pe care „ideile" mele au pus-o întotdeauna mai presus de orice.

Îți supraviețuiești din clipa în care nu mai faci decât să înregistrezi evenimentele. Acestea nu te mai privesc. Ai devenit *iremediabil* spectator. Un spectator întristat, să spunem, tristețea fiind singura stare care te mai leagă de viață.

S-a spus că înțelepciunea antică se rezuma la acel *Taci* în fața destinului. Acel *Taci*, trebuie acum să-l redescoperim și să-l reînviem, căci împotriva lui s-a răzvrătit victorios creștinismul. Mutenia în fața hotărârilor sorții..., iată care trebuie să fie obiectul strădaniilor noastre, iată care e lupta noastră, dacă e potrivit cuvântul când e vorba despre o înfrângere prevăzută și acceptată.

8 martie. În tot freudismul, doar Freud este interesant.

P.V., întrebat de ce și-a închis cabinetul de medic, răspunde: „Din pricina alcoolismului."
De altminteri ăsta-i adevărul. Datorită brutalității lui, răspunsul are avantajul că taie pofta de a fi indiscret. După așa ceva, nu se cer explicații.

9 martie
După ce a băut cucuta, cum discipolii lui se jeluiau, Socrate le-a amintit dictonul potrivit căruia trebuie să părăsim viața cu vorbe de bucurie.

Ce actor! Și ce regie! Cel mai renumit dintre înțelepți trăgând, în ceasul morții, cu ochiul către galerie!

Detest înfloriturile, subtilitățile inutile, grația falsă a stilului prețios. Ce greșeală am făcut citindu-l atât de mult pe Valéry! Să fugim de anemia salonardă. Să fugim de retorică, dar nu și de pasiune, de prolixitate, dar nu și de izbucnire.

Iată însă că de izbucnire nu mai sunt în stare. Sunt prea detașat de lucruri pentru asta.

11 martie. Cazul lui G. mă impresionează. Mă fascinează. Iată un ins mai inutil decât mine. Nu există pe întreaga planetă nici o situație, nici un post care să-i convină. Totalmente neadaptat la orice. Nu e făcut pentru nici o muncă, n-are nici o înzestrare, nici un talent, nici un viciu și nici o virtute. E confuz, nu știi niciodată unde vrea să ajungă, e prolix, e în plină irupție. Se compară el singur cu un vulcan, e chiar cuvântul ce revine cel mai des în izbucnirile sale verbale, în acel potop de cuvinte al căror înțeles rămâne aproape întotdeauna de nepătruns, fiindcă nu există nici un înțeles în ele. E o apariție, un fenomen nemaivăzut, un neant unic.

Au ales libertatea.

Ea are talent; el nu are nici unul. Dar își închipuie că o să poată scrie, acuma că e *liber*. Este o iluzie, ba nu, o minciună cu care a trăit ani de-a rândul. A te minți pe tine este un subterfugiu clasic, mijlocul cel mai sigur de a-i înșela pe ceilalți înșelându-te pe tine.

Culmea în treaba asta este că ea, care e dotată, crede că el va putea în fine să se exprime. Pentru el, și numai pentru el, a ales libertatea. Iluzie inimaginabilă, iluzie răscolitoare. Deci nu e vorba aici despre Don Quijote și Sancho Panza, ci de *doi Don Quijote*. Dublă nesăbuință, dublă iluzie, dublă sminteală.

Sunt un violent. Dar din pricina *ideilor* mele, nu pot să mă dedau violenței, nici măcar în ce scriu — de aici indispoziția permanentă în care trăiesc.

Mă gândesc iar la smintitul de G. Credea, încă mai crede că nu se putea realiza în România. De parcă trecând granița ai dobândi talent!

Acum câțiva ani, neputând să lucrez, credeam că e din pricină că nu găsisem un creion adevărat, un creion care să alunece pe hârtie, care să mă „ajute"... În fiecare zi cumpăram unul nou, cu formă și culoare diferite de cel luat înainte. Dar inspirația nu mi-a venit.

Mă gândesc și la Benjamin Fondane care, cu câteva luni înainte de Eliberare, spunea că sfârșitul Ocupației nu va însemna, cu siguranță, și sfârșitul ulcerului său. Fondane era lucid. Dar nu e toată lumea. G. nu e deloc. Căci toate raționamentele lui sunt la polul opus celor ale lui Fondane. G. era încredințat că înfrângerea nemților înseamnă pentru el eliminarea tuturor obstacolelor.

Numai iluzia este inepuizabilă.

Se vorbea altădată, în stil pompos, de „făclia" transmisă noilor generații. *Iluzie* ar fi trebuit spus, nu făclie. E adevărat că iluzia nu trebuie s-o transmitem, de vreme ce ne naștem și murim cu ea.

Toată viața am dat sfaturi în stânga și-n dreapta. Nimeni n-a ținut seama de ele vreodată. Curios e să vezi însă că, după ce-au comis greșeala de care-i preveneai în ajun, oamenii vin iar în ziua următoare să-ți ceară sfatul.

Situația mea de scriitor: e ca și cum aș fi murit de cincizeci de ani. Cel puțin în Franța. În fața acestei stări de lucruri, am, ca în toate împrejurările vieții mele, o senzație de amărăciune și de satisfacție deopotrivă. Ceva se lamentează în mine; ceva exultă, cu aceeași intensitate. N-am avut niciodată (sau foarte rar), și față de nimic, un sentiment neamestecat. N-a fost înfrângere care să nu mă bucure, nici succes care să nu mă întristeze, în parte, firește, într-un caz ca și în celălalt.

(Orice succes este dezonorant: nu-ți mai revii niciodată în totalitate de pe urma lui.)

Chinurile prilejuite de adevărul despre tine însuți sunt cu neputință de îndurat. Cel care nu se mai minte pe sine (dacă există o asemenea ființă) este cu adevărat vrednic de plâns!

În fața unuia din articolele lui Claude Roy, scris acum circa zece ani: *De la Leopardi la Sartre*, am avut un șoc din care nu mi-am revenit nici până azi. E ca și cum ai spune de la Isus la Mauriac.

Nu știu să existe vreo carte în care deriziunea să fie împinsă atât de departe ca în *Iliada*. În ea, omul pare o jucărie, mai puțin decât o jucărie, un nimic, un nimic extraordinar, e adevărat, fiindcă respectă regula jocului știind că nu face două parale. Un vârtej de acțiuni smintite pentru amuzamentul galeriei, în speță al Olimpului.

12 martie — Adineaori, la piață, priveam la o tânără (mulatră?). Avea în expresie ceva trist, crâncen și de demult. Și mi-am spus că figura *ei* venea din urmă cu două sau trei milioane de ani, că suntem toți în fond de o vechime înspăimântătoare și că e foarte greu de crezut că cromozomii noștri nu sunt istoviți! Dacă e să judec după mine, „viața" va mai dura multă vreme, firește, dar n-are viitor.

13 martie. Am încercat pentru a treia oară să repar ușa de la balcon. Mi-am petrecut toată dimineața cu treaba asta. Imposibil de făcut ceva. Am distrus totul. E nevoie de altă ușă. Nu știu de unde poate veni o asemenea încăpățânare la o ființă atât de indecisă ca mine. Puținul pe care am reușit să-l realizez în viață, îl datorez acestei înverșunări care nu încetează să mă uimească și pe care o atribui antecedentelor mele transilvane. (Ar fi mai potrivit să vorbesc de dezechilibrul și de tarele mele. Căci înverșunarea mea e a unui smintit, nu a unui sârguincios.)

În fiecare zi, un incident oarecare, un fapt divers, o amintire, o plimbare pe stradă mă fac să cred, pentru o clipă, că

viziunea mea despre lucruri nu e atât de falsă. Orice confirmare face plăcere, chiar și atunci când ne deservește, ca în cazul de față.

Văd numele meu pe un plic și-mi vine să vomit.

Ce păcat că *greața* e un cuvânt compromis din pricina folosirii pe care i-a dat-o Sartre!

Un scriitor celebru pângărește cuvintele de care abuzează. Ele devin la rândul lor la fel de cunoscute ca și el, ceea ce le face inutilizabile pentru altcineva decât marele public.

Scrisorile pe care le primesc din când în când ar fi trebuit adresate unui psihiatru. Marea mea greșeală e că răspund la ele. Și astfel sporesc numărul pisălogilor din jurul meu.

Prin încrâncenare reușim, și tot prin ea ne pierdem.

Nu *cred* în nimic, nu am nici o convingere fermă. Sunt opusul unui om angajat. Unii îmi invocă totuși numele. Ce nebunie!

Nu suntem mulțumiți de noi înșine decât atunci când socotim propria noastră moarte drept o avansare.

Tot potrivit tratatelor de asceză, călugării cei mai înaintați, cei mai aproape de „desăvârșire", sunt și cei căzuți pradă orgoliului, trufiei, viciu spiritual, cel mai grav dintre toate.

De ce mai perseverăm în istorie? Ca să avem din ce în ce mai clară conștiința abisului spre care ne îndreptăm.

Îi spuneam aseară lui Christabel că iubesc „viața", dar asta nu mă împiedică să socotesc că ar fi fost mai bine, pentru mine și pentru toată lumea, să nu fi existat niciodată. Nu e de acord, și-mi răspunde că fiecare ființă e unică și deci că...

Am remarcat că oamenii sunt incapabili să-și pună nașterea în discuție în chip radical. De ce? Fiindcă fiecare se

privește *din interior*, crezându-se necesar, indispensabil, se simte ca un tot, simte că este totul; de îndată ce te identifici cu tine însuți într-un mod absolut (și asta fac aproape toate ființele), reacționezi ca Dumnezeu, *ești* Dumnezeu. Atunci cum să accepți ideea că ar fi fost mai bine să nu fi fost nicicând?

Numai atunci când trăiești deopotrivă în interiorul și în marginea ființei tale, poți trăi simultan sentimentul unicității și al nulității tale și poți admite totodată, fără urmă de deprimare, că, la urma urmei, era mai bine să nu fi fost nicicând.

Să fii profetul sfârșitului.

Aș vrea să fiu un profet disprețuit și uitat, de care să nu-și amintească decât ultimul om.

În clipele mele de megalomanie, îmi spun că e cu neputință ca avertismentele, prezicerile mele să fie disprețuite la nesfârșit, că ceasul meu va veni inevitabil într-o bună zi, că nu trebuie decât să aștept venirea ultimului om.

Lui F.B., care m-a invitat să particip la un colocviu despre Boală, i-am răspuns că nu pot, fiindcă n-am fost niciodată destul de sănătos ca să pot vorbi despre Boală.

Avantajele spirituale incontestabile ale proscrierii. Ce-ar fi fost Dante dacă n-ar fi fost surghiunit din Florența?

Un scriitor nu are influență asupra noastră fiindcă l-am frecventat, ci fiindcă ne-am gândit la el. Nu i-am citit în mod special nici pe Pascal, nici pe Leopardi, nici pe Baudelaire. Însă n-am încetat să mă gândesc la ei, iar mizeriile lor m-au însoțit la fel de fidel ca ale mele.

Expoziție Van Gogh. Iată-l pe adevăratul *contemporan* al lui Nietzsche. M-am gândit la acesta din urmă în fața acelor pânze de foc.

Lan de grâu cu corbi de la Auvers-sur-Oise.

Îți trebuie pasiune ca să scrii. Or, eu m-am străduit să sfărâm acest resort, spre marea mea pagubă. N-o să-i mai citesc pe înțelepți. Îmi fac prea mult rău. Ar fi trebuit să mă las în voia instinctelor, să-mi las sminteala să se desfășoare. Am făcut taman pe dos, mi-am pus masca detașării, iar masca a sfârșit prin a se substitui chipului.

Oriunde m-aș afla, senzație de singurătate ce copleșește spiritul.

A înțelege nebunia dinlăuntru, prin aceste senzații de singurătate, de creier pustiit.

Trebuie să ne izbăvim de viață fără s-o detestăm.

Mă gândesc iarăși la ce mi-a spus Eugen, acum mai mult de două luni: „Ești vesel și ai scris cărți pesimiste; eu sunt trist, și am scris cărți vesele."

Dacă cei care ne cunosc de patruzeci de ani se înșală în privința noastră în așa hal, ce să mai spunem despre ceilalți.

Rămâne totuși adevărat că eul meu real nu se manifestă în fața nici uneia dintre persoanele pe care le frecventez, nici măcar a prietenilor. Înclinația mea spre turuială biruie întotdeauna și înșală pe toată lumea. Când mă gândesc că nu există infern în care să nu fi coborât! Căci în infern coborâm din pricina tristeții, lucru în care am fost mai bine înzestrat ca orișicine.

Veșnicele mele crize de furie mă fac ridicol în propriii mei ochi.

Ceea ce ar trebui să învățăm în viață este modestia, care nu e nimic altceva decât un fel de a fi acordat cu sentimentul „neantului".

29 martie 1972

M-au consultat astăzi trei medici. Hipertrofia prostatei. Boală de bătrân. Hipertensiune arterială, hipertrofia ficatului etc., etc.

Beteșugurile vârstei. Din nenorocire, ele au început pentru mine încă din adolescență, din copilărie. Bătrânețea le cumulează, nu e nimic altceva decât depunerea lor, contabilizarea lor — bilanțul lor.

Ori de câte ori intru într-un spital pentru o consultație, am impresia că iau o lecție de înmormântare.

Să-i spunem mai simplu: de umilință. După o întrevedere în timpul căreia ți s-a umblat prin măruntaie, ce misiune să-ți mai arogi? Cum să mai crezi în tine însuți? În spital facem experiența *sordidă* a propriului nostru neant. Iată ce înseamnă să fii mai puțin decât nimic.

30 martie. Nimic nu te dezgustă mai tare de viață decât mizeriile fiziologice. Bătrânețea este o umilire de fiecare clipă. A spune despre ea că e „senină" este un nonsens ridicol. Orice bătrân încă stăpân pe judecata lui va regreta că n-a murit în floarea vârstei.

La toate vârstele, semne mai mult sau mai puțin vizibile ne avertizează că a venit vremea să ieșim din scenă. Noi însă amânăm, încredințați că, o dată cu venirea bătrâneții, aceste semne vor fi în fine atât de limpezi că ezitarea ar fi necuviincioasă. Ele sunt limpezi, într-adevăr, dar noi nu mai avem destulă forță ca să comitem actul decent prin excelență.

O boală nu e cu adevărat a noastră decât din clipa în care ni s-a spus numele ei, în care ni s-a legat piatra de gât.

Nu se poate respira — și urla — decât în regimurile putrede. Dar nu ne dăm seama de asta decât după ce am contribuit la năruirea lor și nu ne-a mai rămas altceva de făcut decât să le regretăm.

30 martie

Dacă am reușit s-o duc până acum, e fiindcă beteșugurile mele, atât de numeroase și de contradictorii, s-au neutralizat reciproc.

Întotdeauna mi-au inspirat teamă, și admirație, oamenii care dorm prost.

Am citit că Lenin suferea de insomnie. Acum îi înțeleg mai bine excesele, obsesiile, intoleranțele.

Azi după-amiază, după un pui de somn, mi-a venit în minte numele *Dita Parlo*, o stea a anilor treizeci. Ce bătrân sunt! am exclamat. Acum... patruzeci și cinci de ani, îmi plăcea cinematograful. Cine-și mai amintește *încă* de actrița asta? Acesta este genul de amănunte care ne dezvăluie, mai bine decât o reflecție filozofică, cumplita realitate și irealitate a timpului.

Mă străduiesc zadarnic să-mi închipui acest univers fără... mine. Din fericire, moartea e pe aproape ca să suplinească insuficiența închipuirii mele.

Nietzsche e complet lipsit de umor.
E unul din motivele succesului său la tinerii de ieri și de azi.

Dacă vrem ca numărul decepțiilor și furiilor noastre să scadă, ar trebui să ne amintim că existăm ca să ne facem nefericiți unii pe alții și că e ridicol să ne ridicăm împotriva acestei stări de lucruri, la fel de veche ca societățile și ca tot ce-i viu, pur și simplu.

Trebuie să fii de partea oprimaților, chiar când nu au dreptate, fără a pierde totuși din vedere că au același fond cu opresorii.

3 aprilie. Fratele meu îmi scrie că în Bucovina, în timpul cununiilor, se repetă această vorbă cu referire la miri: „Să se rabde unul pe altul."
Îmi scrie asta vorbind despre dispariția feței, a chipului omenesc în pictură: nu ne mai putem suporta.

Păi, cu atât mai bine că *omul* este exclus din arte; să sperăm că va fi exclus și din realitate.

Ori de câte ori nu mă simt ispitit de resemnare, sunt un monstru ca oricare altul.

Orice naștere este o capitulare.

Ceea ce-mi place la Meister Eckhart este *exagerarea.*
(După ce m-am ocupat câteva zile de Lenin, m-am cufundat din nou în Meister Eckhart. Două lumi ireductibile. Cu toate astea, *exagerarea*, înclinația spre exces, spre refuzul total al lumii la mistici, al cerului la revoluționari, fac ca amândoi să se asemene în privința virulenței și intensității reacțiilor lor.)

5 aprilie. Câte josnicii, câte mojicii, câte acte inumane voi fi comis din *timiditate*!

Plimbare obișnuită astă-seară. Violență insuportabilă. M-am certat cu toată lumea, am declarat război universului — în gând.
Toate gândurile mele sunt îndreptate către resemnare, și nu trece zi să nu trimit un ultimatum către Dumnezeu sau către ceea ce ține loc de Dumnezeu.

Remușcarea: extraordinară căldură *în stările de indispoziție.*

Tot ce e viu este înfrânt, nașterea nefiind decât începutul unei capitulări.

Am greșit lăsând deoparte filozofiile detașării, nemaicitindu-i pe înțelepții care mă ajutau să-mi înving mâniile cotidiene. Ca orice furios nemulțumit de faptul că-i furios, ar trebui să încerc să mă îndobitocesc frecventându-i pe cei care au aflat liniștea.

Câtă vreme am crezut în Diavol, tot ce se întâmpla era clar și inteligibil. De când nu mai credem în el, trebuie să căutăm, pentru fiecare eveniment, o explicație nouă, inevitabil ocolită și arbitrară, care intrigă pe toată lumea și nu mulțumește pe nimeni.

Pentru cel ce caută *adevărul*, arta nu e decât un accident, iar el împărtășește prejudecata lui Pascal împotriva picturii sau ura lui Tolstoi, spre bătrânețe, împotriva literaturii.

Nu se apropie de adevăr decât ceea ce emană din emoție sau din cinism.

Nimic nu te ajută mai bine să eviți confuzia decât un strop de emoție turnat în cinism.

Ce manie, în biografiile actuale, să se vorbească despre viața sexuală a oamenilor! Citesc o carte despre Pavese în care, din primul capitol, se insistă asupra neajunsurilor ejaculării precoce, infirmitate de care suferea Pavese. — În *Le Monde*, articol al lui M.R. despre impotența lui Kafka. Psihanaliza a poluat totul. În orice caz a distrus genul numit „biografie interioară".

8 aprilie. Șaizeci și unu de ani. Sănătate compromisă — dintotdeauna, la drept vorbind. Știu prea bine ce-mi rezervă viitorul.

O toleranță prea mare anulează râsul, căci acceptă deosebirile de orice fel.

Moda călugăriei la începutul erei noastre. Imperiul pârâia din toate încheieturile, barbarii își făceau simțită prezența sau așteptau... Ce altceva era de făcut decât să evadezi din lume?

... Fericite vremi în care puteai să fugi de lume, în care spațiile vaste nu aparțineau nimănui, în care erai liber să pleci când vrei! Am fost deposedați de toate, chiar și de pustiu.

11 aprilie. Ori de câte ori citesc ceva despre oarecine, am o senzație de fals și de grotesc.

... Când te gândești că de mii de ani îndrăznim să scriem despre Dumnezeu!

Singurul lucru pe care-l citesc cu plăcere sunt confesiunile.

Senzația încercată adineaori că pot rivaliza cu orice zeu... Simultaneitate a tuturor momentelor timpului. Viitorul și trecutul topite laolaltă cu prezentul într-o plenitudine alarmantă.

Și toate astea fără nici un rânjet din parte-mi.

Am cunoscut remușcarea în stare pură, lipsită de motiv și de folos, remușcarea fără început.

Nu se prevede nici o pedeapsă pentru refuzul de a ajuta o ființă aflată pradă remușcării.

Am terminat de citit câteva conferințe despre moarte ținute de teologi. N-am reușit să scot nimic din ele, pesemne fiindcă, despre acest subiect, creștinismul poate oferi doar consolări și nici o privire *dezinteresată*. Oricare dintre cei vechi e mai mulțumitor în acest domeniu.

Nu mai poți să *mergi înainte*, vreau să spun să înduri viața, cu atari baliverne. Cei vechi nu-ți cereau să *crezi*, ci să *iei în considerare*. Or, despre moarte, se pot face considerații și nimic altceva. Nu mai am, cu adevărat, nici o legătură cu creștinismul, nici măcar aceea pe care o mai ai cu o credință detestată. Am *părăsit* această religie, dacă oi fi fost vreodată adeptul ei.

Sunt de partea *Qoheleth*-ului, a tânguirii fără de speranță.

12 aprilie. Dacă e să-l credem pe Maxime Du Camp, în Egipt, Flaubert nu se arăta interesat nici de peisaje, nici de monumente, ci se gândea tot timpul la obiceiurile normande și la personajele din *Madame Bovary*, aflat în stare de proiect. Iată ce înseamnă un scriitor adevărat: nimic nu există

în afara operei sale. A crea înseamnă să *excluzi*. Fără o enormă capacitate de refuz, nu poți face nimic. *Suntem* doar în măsura în care nimic nu există pentru noi, afară de noi înșine, nu în sens moral ci, să spunem, metafizic.

Am încercat să recitesc *Filocalia*. Cu neputință. *Vreau să mă rog, dar fără să mă adresez nici unui zeu.*

Să urmezi drumul invers al Genezei, să joci rolul unui anti-Dumnezeu — nu cunosc vis care să mă umple de o mai mare bucurie.

H.B., tânăr cam țicnit, îmi spune că nimeni nu vorbește despre mine. Îi răspund că nu sunt apreciat. Nu, îmi răspunde, nu e asta. Sunteți necunoscut, chiar numele vă e necunoscut.

Oamenii pe jumătate nebuni au simțul nuanțelor și gustul preciziunii. Sunt *exacți*, în vreme ce nebunii de-a binelea sunt doar brutali.

13 aprilie. Pe de o parte, respins și lipsit de legături, pe de alta agățat de aparențe cum numai un spirit frivol poate fi.

Distrugându-mi toate rădăcinile, ar trebui să am o senzație de libertate.

Am o asemenea senzație, într-adevăr, dar atât de puternică încât nu îndrăznesc să mă bucur de ea.

Păcatul originar, Diavolul, izgonirea din Paradis — fie că le luăm ca atare, fie că le transpunem în limbaj științific — sunt de-ajuns ca să explice Istoria în ansamblul ei. Pentru amănunte, n-avem decât să-i citim pe istorici...

N-ar trebui să vorbim niciodată despre ceea ce facem. Miroase a propagandă.

Un om pe care-l prețuim în mod deosebit ne devine mai *apropiat* când face un act nedemn de el. Prin asta, ne scutește

de calvarul veneraţiei. Şi abia din acea clipă simţim faţă de el o adevărată afecţiune.

15 aprilie. Întreaga istorie nu e decât o suită de confuzii. Aş spune chiar că *orice schimbare este o confuzie*. Ne înşelăm, *vrem* să ne înşelăm; fără această dorinţă, cel mai adesea inconştientă, lucrurile ar rămâne ceea ce sunt: nesmintit rele, în loc să fie rele dar să-şi schimbe chipul.

Confuzia ca *resort* al Istoriei. Istoria ca suită de confuzii. Orice revoluţie este o confuzie. Şi orice antirevoluţie la fel.

Pentru cel care a căpătat prostul obicei să privească dincolo de aparenţe, *confuzie* şi *eveniment* sunt sinonime. A merge în adâncul lucrurilor înseamnă să depui armele.

Caietele lui Wittgenstein. De îndată ce abordează etica, devine vulnerabil şi... îndoielnic. Nu e de-ajuns să fii subtil ca să ataci adevărurile omeneşti.

18 aprilie. Pentru fiecare individ, există un soi de limită, pe care din decenţă n-ar trebui s-o depăşească. Vorba „i-a trecut timpul" e valabilă la orice vârstă. A continua, după aceea, înseamnă să dai dovadă de prost-gust. Un prost-gust universal, de vreme ce toată lumea merge înainte. Pretutindeni supravieţuitori... Motivul profund al dispreţului de sine constă în faptul că nu te-ai dat deoparte când trebuia, la primul avertisment. Să fii unul din aceşti nenumăraţi supravieţuitori — iată ruşinea, laşitatea, oprobriul.

Gândirea discontinuă convine numai gânditorului obosit.

Cât priveşte oboseala, nu mă tem de nimeni. Am acumulat prea multă oboseală, nu mai ştiu unde s-o *plasez*.

În toiul nopţii, un ochi care se dilata, căpăta dimensiunile lumii — devenea la fel de vast ca spaţiul însuşi... o privire care străpungea spaţiul.

Să lași lucrurile așa cum sunt, în loc să alergi după noi erori — iată ce înseamnă izbăvirea.

E lesne de înțeles de ce adevăratul Mesia întârzie. Sarcina care-l așteaptă nu este ușoară: cum va face să izbăvească omenirea de *mania mai binelui*?

22 aprilie. Dejun cu B. O cunosc de treizeci de ani. Cusururile ei, atât de evidente, nu fac decât să se agraveze. Ceilalți, ale căror cusururi sunt mai puțin perceptibile, trebuie să sufere o evoluție asemănătoare. Frumoasă perspectivă!

Dar propriile mele cusururi? S-au diminuat în măsura în care am intrat în declin.

Par să devină mai buni cu vârsta doar aceia care au știut întotdeauna să-și ascundă cusururile.

23 aprilie. *Corbreuse* — lângă Dourdan.

Îmi spuneam, în pădure, că nimic nu mi-a dat vreodată senzația de *realitate* pe care mi-o dă un copac.

24 aprilie. Am terminat de parcurs o carte a lui X, cu cea mai mare scârbă. Nu mai pot să sufăr inflația poetică. Fiecare frază se vrea o chintesență de poezie. Asta dă un aer artificial, nu *exprimă* nimic. Te gândești tot timpul la zădărnicia cuvintelor căutate. — Încă de multă vreme detest toate „stilurile"; dar cel care mi se pare de departe cel mai rău este stilul poeților care nu uită niciodată că sunt poeți.

„Veșnica năpastă a oboselii." (Kafka)

Oboseala mea vine de mii de ani.

Singurul mod de a suporta o înfrângere după alta este să iubești Înfrângerea în sine. După aceea, nu mai ai surprize: ești mai presus de tot ce se întâmplă, ești stăpânul eșecurilor. O victimă invincibilă.

Tot ce seamănă mai mult sau mai puțin cu o victorie mi se pare o asemenea dezonoare, încât, în orice împrejurare,

nu pot lupta decât cu scopul neabătut de a fi biruit. Am depășit stadiul în care ființele contează și nu mai văd nici un motiv să lupt în lumile știute...

Gramatica vindecă de melancolie.

Mânia care nu se potolește degenerează în angoasă, astfel încât se poate spune că angoasa este o *complicație* a furiei.

Mila de sine are rădăcini tot atât de adânci ca și orgoliul, poate că e vorba chiar de aceleași rădăcini pentru amândouă.
După milenii de orgoliu, omul va folosi timpul ce i-a mai fost dat ca să-și plângă de milă.

„*Omul cade pradă dorinței doar fiindcă nu vede lucrurile așa cum sunt.*" (Dhammapada)
Dacă aș fi întrebat ce este Adevărul, aș cita această sentință budistă, la care nu mai e nimic de adăugat.

Nu poți să trăiești și să știi că trăiești. Trebuie să alegi: dar această alegere înseamnă deja o imposibilitate.

Cu cât ai mai multe iluzii, cu atât ai mai mult curaj.
Curajul nu este compatibil cu o prea mare clarviziune.

Câtă dreptate aveau „părinții" noștri să înceapă fiecare zi cu o rugăciune! Căci fără o chemare în ajutor, fie ea adresată zeilor sau demonilor, cum să înfrunți trecerea orelor?

„Ai lungit-o destul, e timpul să-ți iei tălpășița", mi-am spus întruna toată dimineața. — Pe urmă, fără să știu cum, am reușit să intru în curgerea timpului și să-mi regăsesc, intacte, grijile și accesele de furie.

Cunosc mai bine ca oricine nefericirea de a te naște cu o sete de viață aproape morbidă. E un dar otrăvit, o răzbu-

nare a Providenței. În aceste condiții, nu puteam reuși nimic, în plan spiritual firește, singurul care contează. Deloc accidental, eșecul meu se confundă cu ființa mea, îmi e consubstanțial.

Senzația de precaritate generală n-a încetat să crească. Și încă mai crește, în chip primejdios. Nu e departe de *cota de alarmă*.

Singurul lucru pe care l-am urmărit pe acest pământ a fost să devin la fel de indiferent față de viață și față de moarte. N-am reușit.

M-am obișnuit prea tare cu mine însumi, ca să mă pot detașa de mine fără să sufăr. De asemenea, m-am detestat prea mult — și asta e rău, căci legăturile cele mai trainice sunt cele ale urii.

Am trăit în compania sinuciderii zi de zi: ar fi nedrept din partea mea s-o vorbesc de rău. Ce poate fi mai puțin morbid, mai firesc, mai normal? Nesănătoasă este dorința înverșunată de a exista, viciul cel mai grav de care poate fi afectat un muritor, viciu prin excelență, viciul meu.

Conștiința acută de a avea un trup, iată ce înseamnă să nu dispui de sănătate. Cu alte cuvinte, pot spune că n-am fost niciodată sănătos.

M-am gândit azi-dimineață din nou la Emily Brontë. Ce exemplu! Refuzul ei de a se lăsa îngrijită. Ce bine-l înțeleg! Să te abandonezi în liniște morții! *Nu există tărie sufletească decât în resemnare*.

În culmea unei crize de furie, îți spui câteodată că nu lipsește mult ca să devii egalul unui zeu *în plină activitate*. Iar unei asemenea crize, ca să se manifeste, îi trebuie galaxii, iar nu o biată, o mizerabilă planetă.

Bolile ne sunt la îndemână ca să ne aducă aminte că, dacă nu ne este interzis să facem proiecte, nu trebuie totuși să credem prea mult în ele.

Perceperea precarității ridicată la rang de viziune, de experiență mistică.

1 iunie. Am recitit portretul pe care i l-am făcut Sfântului Pavel în *Ispita de a exista*. N-aș mai putea să scriu cu aceeași frenezie, sunt prea obosit pentru așa ceva. Mi-am păstrat vechea nebunie, dar fără pasiunea care o făcea interesantă. Fără lirism, mai degrabă. Nebunia mea actuală e o nebunie *în proză*.

6 iunie. Noapte albă. Dureri precise — și generale.

În durerile foarte puternice, mai mult decât în cele slabe, rămânem mereu *observatori*. Vrem să ne dovedim nouă înșine că nu suntem copleșiți de senzații, oricât ar fi ele de insuportabile. Astfel, ne rămânem exteriori nouă înșine, chiar dacă urlăm de durere.

Nu există clipă extremă care să nu-l trezească în noi pe *psiholog*.

Buddha e mai important decât orice reformator politic. Datul fundamental nu e revoluția, ci boala, nu *viitorul*, ci moartea.

Ce reprezintă nedreptatea în raport cu boala? E adevărat că putem socoti nedrept faptul de a fi bolnavi. De altminteri, așa reacționează fiecare, fără să-i pese dacă are dreptate sau nu.

Boala *este*: nimic nu e mai real decât ea. Dacă o declarăm nedreaptă, trebuie să avem curajul să facem același lucru și pentru ființă, să vorbim în fond de nedreptatea de a exista.

9 iunie

Vremea cuiva se poate încheia la orice vârstă. Fiecare existență are o limită, un *plafon*. (Astă-noapte, îmi spuneam că am atins plafonul existenței mele.)

12 iunie. Bat la mașină *Despre neajunsul*[1]. — Mi se pare proastă, dar continuu. Luat individual, fiecare „aforism" e facil, decepționant, dar simt totuși că ansamblul are oarecare pondere. Dacă nu e decât o iluzie, cu atât mai rău pentru mine.

17 iunie. În seara asta, după *treizeci* de ani, am auzit din nou (la telefon) vocea lui Dinu Noica. M-a întors pe dos.

19 iunie. Îl aștept pe Dinu Noica. Ne cunoaștem de patruzeci de ani! Ultima oară ne-am văzut în ianuarie 1941.

Nu pot să cred că suntem ființe vii. Am senzația unei întâlniri între două spectre.

După treizeci de ani de despărțire, nu ne mai revedem *în viața asta*, ci într-o altă viață. Nu mai suntem aceiași; rămân amintirile, și ele sunt cele care creează legăturile profunde.

Peste o anumită limită, subtilitatea dă inevitabil senzația de falsă subtilitate.

Subtilitatea e falsă prin definiție.

Nu e decât o ispravă verbală.

M-am zbătut[2] — cum să traduc această expresie? Sărăcia limbii franceze mă înspăimântă.

Să treci de la limba română la limba franceză e ca și cum ai trece de la o *rugăciune* la un *contract*.

Lucru greu de explicat. *Irlanda este una din țările în care oamenii se sinucid cel mai puțin.*

Să fie catolicismul cauza?

24 iunie

Variațiunile Goldberg

... După așa ceva, nu mai e nimic de făcut.

---

[1] *Despre neajunsul de a te fi născut* (1973). (*N.ed.fr.*)

[2] În românește, în original. (*N.t.*)

Dumnezeu *este*, chiar dacă nu este.

Adineaori, am citit niște istorii amoroase în legătură cu câteva personaje secundare ale epocii romantice din Germania. Toate astea au dispărut fără urmă, cum fără urmă vor dispărea încurcăturile și suferințele noastre.

Nu-i nici o umbră de îndoială: viziunea cea mai profundă asupra lucrurilor este cea a jocului universal și a irealității funciare.

Cei cu care ne înțelegem cel mai puțin sunt vechii prieteni. Ne cunosc prea bine ca să-i putem convinge de profunzimea și de sinceritatea trăirilor noastre. Pentru ei rămânem așa cum eram când ne-au cunoscut.

29 iunie

Mai mult de o jumătate de zi în pat. Cu neputință să intru în curgerea timpului.

X — Are un suflet de discipol. De discipol perfid. E lunecos, nestatornic: imposibil de prins.

Nevoia lui de a se băga, de a se vârî în treburile tale. E subtil și indiscret, nu îndrăznesc să spun nedelicat, fiindcă e fin, prea fin.

Voința de originalitate care nu se sprijină pe o nebunie reală cade în grotesc. Acolo însă unde există nebunie, originalitatea nu este voită; căci nebunia *este* originală în chip spontan și inconștient.

Cum funcționează spiritul lui N. — Exagerări peste exagerări debitate pe un ton simpatic și dezarmant. Exagerări stupefiante, care dezvăluie un oarece dezechilibru sau oarece naivitate... gravă.

N. își atribuie responsabilități. E activ și vrea să-și impună ideile sale despre eficacitate. Îl las să vorbească, știu

că dacă i-aș spune ce cred în adâncul sufletului, l-aș întrista. Cum ar putea să înțeleagă că am abandonat tot ce apără el, că nimic nu mă mai privește cu adevărat? Nu mai pot dialoga cu cineva care predică iluzia, care nu suferă din pricina trecerii timpului și nu trage nici cea mai mică învățătură de pe urma ei. *Le cer prietenilor mei să-mi facă hatârul să îmbătrânească.*

Nu-l întrerup, îl las să cântărească meritele fiecăruia, aștept să-mi vină rândul. E uimitor cât de puțin înțelege oamenii. Subtil și naiv deopotrivă, te judecă în absolut, de parcă ai fi o entitate sau o categorie, fără să-i pese nici un pic de vârstă sau de împrejurări. Neatacat de timp, nu poate admite că mă aflu în afara tuturor lucrurilor pe care le susține, că nimic din ce predică nu mă mai privește.

Dialogul cu cineva inalterabil, care scapă de perindarea anilor, devine lipsit de obiect. Le cer acelora la care țin să-mi facă plăcerea să îmbătrânească.

7 iulie

Azi-dimineață, la biserica românească, slujba de înmormântare pentru Bazil Munteanu.

... „În deșert se turbură tot pământeanul"[1] (În van se agită (se tulbură) ființa plămădită din pământ... din lut sau simplu: terestrul...?)

De câte ori aud acest „pasaj" în românește sunt adânc mișcat. Se află în el tot ce-am gândit, tot ce-am simțit vreodată. Nu mai am nimic de adăugat. Pot spune că întreaga mea „operă" nu e decât diluarea acestui „*În deșert*".

Umbră, și vis.[2]

D. e incapabil să asimileze Răul. Îi constată existența, dar nu-l poate încorpora gândirii sale. Chiar dacă s-ar întoarce din infern, n-am ști-o, într-atât se află, prin ce spune, mai presus de tot ce-l vatămă.

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

[2] *Idem.*

A suferit mult. Dar am căuta zadarnic o urmă de amărăciune în reflecțiile lui. Nu are decât *reflexe* de om rănit, de care, evident, abia dacă-și dă seama. E închis față de tot ce este negativ, față de tot ce subminează integritatea ființei. Cu toate astea, are gesturi care dezvăluie un spirit demonic. Distrugător fără s-o știe. Un distrugător obnubilat de Bine.

Cu cât conștiința sporește, cu atât se ridică împotriva lucrurilor și ființelor. Ea tinde spre opoziția absolută.

C.N. a mai spus că de la mine nu se învață, se *dezvață*[1].

Curiozitatea de a vedea până unde se poate coborî, până unde se poate merge în decădere, e singurul motiv pe care-l avem ca să înaintăm în vârstă. Ne credeam ajunși la limită, credeam că orizontul s-a astupat pentru vecie, ne lăsam pradă deznădejdii. Și pe urmă ne dăm seama că se poate cădea și mai jos, că apar lucruri noi, că nu e pierdută orice speranță, că primejdia încremenirii, a împietririi poate fi îndepărtată. Câtă vreme ne mai înfundăm un pic, scăpăm de marasm, de scleroză. Căci pentru a ne menține în formă, nimic nu e mai potrivit decât asigurarea unui lung naufragiu.

17 iulie

E cald, foarte cald. Căldura îmi amintește de Ibiza și de crizele de deprimare provocate de căldură, această vrăjmașă a speranței, a inocenței, a *râsului.*

31 august. Beteșugurile mi-au irosit existența, dar grație lor exist, vreau să spun *știu* că exist.

1 sept.

Nu există poziție mai falsă decât aceea de a fi înțeles totul și de a rămâne încă în viață.

---

[1] În românește, în original. (*N.t.*)

1 sept. Vizită a fiicei verișoarei mele Zorița. Îmi povestește toate tragediile petrecute în familia mea din partea mamei. Orori, nedreptăți, umilințe monstruoase și, firește, boală peste boală. Totul spus fără emoție, fără patetism. La un moment dat, evocând casa uneia dintre mătușile mele, îmi spune că toți copacii din fața casei au fost doborâți, și izbucnește pe dată în hohote de plâns.

Hitler: neantul înzestrat cu un *glas*.

Totul este real. Totul este ireal.

Aflăm un egal echilibru dacă subscriem fără echivoc la una sau alta din cele două propoziții. Dar dacă, ispitiți de amândouă, le adoptăm pe rând sau deodată, sfârșim într-o zi în ambiguitate.

Neacceptarea morții este cea mai mare tragedie a muritorului.

Ideea că, o dată cu moartea noastră, totul, dar absolut totul, încetează pentru totdeauna este ideea cea mai mângâietoare și cea mai imorală. Ce ne mai pasă de imaginea pe care lumea și-o va face despre noi, de vreme ce vom fi pentru vecie în afara oricărei imagini? Moartea e providența celor care au avut gustul și darul înfrângerii, este înalta recompensă, triumful celor care n-au reușit nimic, care s-au *străduit* să nu reușească. Ea le dă dreptate, îi încununează. Pentru ceilalți, pentru neghiobii viteji care s-au zbătut, ea reprezintă dezmințirea a tot ce au făcut.

Faptul de a muri este extraordinar. Cel care moare ne insultă: nimic nu mai contează pentru el; iată-ne reduși la zero în ochii lui, așa cum și el este în ochii noștri.

Cu moartea noastră, totul moare, încetează pentru vecie. Ce privilegiu, ce abuz e moartea! Fără nici un efort din partea noastră, iată-ne stăpâni ai universului, de vreme ce-l luăm cu noi în dispariția noastră. Faptul de a muri este imoral.

Scepticul este un martir al lucidității.

A ști să dozezi banalitatea și paradoxul, iată la ce se reduce arta fragmentului.

Când privim la rece fragmentul de durată ce revine fiecăruia, el pare deopotrivă complet și derizoriu, fie că e vorba de o zi sau de un secol.

„Mi-a trecut timpul" — nu există expresie care să trimită mai direct la orice clipă a vieții, inclusiv cea dintâi.

Silă — am scris acest cuvânt și deja nu mai știu în legătură cu ce; într-atât se aplică tuturor celor ce gândesc și simt, tuturor lucrurilor pe care le iubesc și tuturor celor pe care le urăsc, ba chiar și silei înseși.

Să-ți denigrezi țara, s-o ponegrești, s-o reduci la neant, s-o faci praf, să te lovești pe tine însuți la rădăcină, să-ți ataci temeiurile, să-ți nimicești punctul de plecare, să te pedepsești pentru obârșia ta... Ce eliberare!

Să-i frecventezi pe Părinții Deșertului și să te lași totodată tulburat de ultimele știri!

Trebuie doar puțină răbdare, va veni clipa în care nimic nu va mai fi posibil, în care omenirea va rămâne singură față în față cu ea însăși, cu absoluta-i lipsă de viitor. Nu va mai putea face nici un pas mai departe, în nici o direcție.

Deși ne putem reprezenta în mare acest impas, am vrea cu toate astea câteva detalii... Iată de ce regretăm totuși că nu suntem martori ai unui spectacol atât de important.

Scris cu majusculă sau nu, cuvântul *ființă* nu spune nimic, absolut nimic. E de necrezut că un om cu bun-simț îl poate folosi.

La douăzeci de ani nu aveam în minte decât exterminarea bătrânilor; continuu să cred că e urgentă, dar i-aș adăuga

acum exterminarea tinerilor; cu vârsta, capeți o viziune mai completă asupra lucrurilor.

Gandhi își lua masa la ora 6 după-amiaza, invariabil. Dacă se afla în fața unui public, i se aducea de mâncare la oră fixă, iar el își consuma laptele bătut și fructele în fața tuturor. Iată cum și-a formulat principiul: „*Cine vrea să se înalțe în sfera binelui trebuie să-și regleze fără milă actele materiale ale existenței.*"

21 sept. — Sinuciderea lui Montherlant. S-a răscumpărat în ochii mei. Gata cu atitudinile, cu poza. Sau mai degrabă: atitudinea supremă, poza supremă.

Să încetezi să fii om..., să visezi la o altă formă de decădere.

Deunăzi, ducându-mă la R., știam că, potrivit obiceiului său, o să mă îngroape în complimente, cu neputință de suportat de față cu martori, mai cu seamă față de W., critic englez bine cunoscut. Seara începe bine, cu discuții oarecare. Am vorbit de una și de alta. La un moment dat, discutam despre limba franceză. R. a profitat ca să-mi spună: „Domnule Cioran, dumneavoastră care sunteți unul din cei mai mari..." — Roșu de furie, mă ridic și îi tai vorba: „Fără complimente, vă implor."
Cred că am răcnit. Această intervenție, această izbucnire a uimit pe toată lumea, cu atât mai mult cu cât mi-a fost imposibil să ofer vreun motiv.

În *Jurnal din exil*, printre considerații politice care datează inevitabil, Trotki intercalează această observație, care răscumpără tot restul: „*Bătrânețea e lucrul cel mai neașteptat din toate câte i se întâmplă omului.*"

„Speranța este visul omului treaz." (Grigore din Nazianz)

Octombrie de o strălucire nemaiîntâlnită. Nu sunt făcut pentru atâta lumină. Criză de urât ucigătoare. În paradis, n-aș rezista un „anotimp", nici măcar o zi. Cum să explic atunci nostalgia pe care o am pentru el? N-o explic, m-am născut cu ea, o târam după mine chiar înainte de a mă fi născut.

Nimic nu merită să fie desfăcut, desigur fiindcă nimic nu merită să fie făcut. Astfel, ne detașăm de toate deopotrivă, de obârșie și de sfârșit, de înălțare și de prăbușire.

Îl prețuiam pentru clarviziunea lui agresivă, pentru ansamblul refuzurilor lui. În acea noapte, pe străduța unde vorbeam de una și de alta, mi-a spus, cu un strop de emoție absolut neașteptat, că ideea dispariției omului îl tulbura întru câtva...

Auzind asta, l-am părăsit, știind că nu-i voi ierta niciodată această înduioșare și această slăbiciune.

T. pregătește caiete despre M. Ernst, Eliade, Dorothea Tanning. Îmi cere *trei* texte. Fac o criză de furie.

Dorința ca alții să scrie despre noi mi se pare inacceptabilă. N-am cerut nimănui să-mi celebreze... meritele. Nu, nu am această slăbiciune, am altele, evident, dar măcar acestea nu mă deranjează decât pe mine.

Să ceri să fii tămâiat, ce indiscreție. Temperamentul mă face mai degrabă pamfletar decât lingău. Și toată lumea mi se adresează doar pentru... complimente, osanale, salamalecuri!

Am văzut în librărie (la Didier) un raion întreg de cărți despre Keats, una mai groasă decât alta. Oamenii care le citesc nu-l vor citi pe Keats însuși; or, numai el contează. Comentariile pe marginea lui nu slujesc absolut la nimic.

... Mai încolo, am zărit un cărțoi voluminos despre Mrs. Gaskell, romancieră pe care probabil n-o mai citește nimeni azi. La ce bun atâtea sute de pagini? A scris poate cea mai frumoasă biografie a surorilor Brontë, dar asta nu justifică o carte despre ea. Cea mai mare parte a acestor

lucrări sunt scrise de profesori. Sunt deci inutile și nule. În cel mai bun caz, nocive.

Durerea se învârte la nesfârșit în jurul ei înseși. Tot așa și gândul care se inspiră din ea.

Tot ce e profund e monoton.

Când nu mai credem în noi înșine, încetăm să mai producem sau să mai polemizăm, încetăm chiar să ne mai punem întrebări sau să le dăm răspuns; deși ar trebui să se întâmple tocmai pe dos, de vreme ce abia de-acum încolo, detașați, suntem capabili să cuprindem adevărul, să deosebim ce e real și ce nu. O dată însă ce credința în propriul nostru rol, sau în propriul nostru destin, a încetat, devenim indiferenți față de toate, chiar față de „adevăr", în ciuda faptului că suntem mai aproape de el ca niciodată.

Unui compatriot, J.M., care îmi cere un interviu, îi răspund că nu trebuie să-și piardă timpul cu scriitorii, „conversația cu o târfă sau cu un șofer de taxi e mult mai fecundă". La asta îmi răspunde cu injurii și anateme și cu considerații despre situația peripateticienelor și a șoferilor. Mai tare ca un neamț! Hotărât lucru, umorul nu se găsește pe toate drumurile... Credeam însă că Balcanii sunt mai sensibili la el.

Mă gândesc dintr-o dată la M. care, la mânăstire, nu ieșea decât ca să se ducă la notar...

David:
„Dumnezeu a risipit oasele celor ce plac oamenilor." (Ps. 52, 7)

Dacă aș fi fost în Deșert în primele veacuri ale erei noastre, aș fi făcut parte dintre călugării despre care se spune că, după o anumită vreme, au „obosit să-l caute pe Dumnezeu".

Nu mă satur să citesc despre pustnici, de preferință despre aceia care, cum s-a spus, au „obosit să-l caute pe Dumnezeu". Sunt obsedat de *ratații* Deșertului.

Am oroare de „filozofie": nu iubesc decât metafizica și anecdota.

Ora 11 seara
Am trecut adineaori pe lângă cimitirul Montparnasse. Mi-am spus: să fii mort e totuși un lucru nu tocmai banal.

21 oct. Călătoream într-o țară necunoscută. Prin fața mea treceau peisaje pe care nici un pictor n-ar putea, *în mod normal*, să și le închipuie. Nu-i om mai puțin imaginativ ca mine: cum se face că în vis dau dovadă de atâta imaginație? Nenumărate imagini pe care nu le-am văzut niciodată treceau prin fața ochilor mei uluiți. Sau poate că-mi veneau de la strămoși, iar ceea ce numesc eu invenție nu e decât o moștenire.

Să umbli printr-o pădure între două șiruri de boscheți de ferigă luminați de toamnă, iată un *triumf*. Ce înseamnă pe lângă asta aprobările și ovațiile?

Să mergi mai departe decât Buddha, să te ridici mai presus de nirvāna, să înveți să te lipsești de ea. Să nu te mai oprească nimic, nici măcar izbăvirea, s-o consideri o simplă etapă, o constrângere, o înfrângere provizorie...

A înțelege înseamnă să fi înțeles timpul.

O carte nu e demnă de interes decât dacă se distruge pe sine.

Îi spuneam prietenului meu R.M. că fiecare casă ascunde taine nebănuite, că nu ne putem închipui mulțimea frământărilor jalnice sau impunătoare dintr-o asemenea aglomerație. Căzând de acord asupra acestui truism, ne-am despărțit și

am luat metroul — ultimul, cel al confidențelor și al debandadei. Trecând prin fața ghișeului, am auzit-o pe casieriță spunându-i pe un ton patetic unei colege cu care părea cufundată într-o conversație aprinsă: „Ce destin am mai avut și eu! Ce destin!"

... Te-ai fi crezut pe Sfânta Elena.

A fi legat pe veci de cineva, fie și din admirație, echivalează cu o moarte spirituală. Ca să scapi, trebuie să-l ucizi, așa cum se spune că trebuie să-l ucizi pe Buddha. A fi iconoclast e singurul mod de a te face demn de un zeu.

Este extravagant să credem că Rimbaud ar fi putut „continua". Ni-l *putem* oare închipui pe Nietzsche după *Ecce Homo*?

Totul este de neînchipuit, totul e anormal la Rimbaud, în afară de „tăcerea" lui. A început cu sfârșitul, a atins dintr-o dată o limită pe care n-ar mai fi putut-o depăși decât tăgăduindu-se. Dac-ar fi trăit până la optzeci de ani, ar fi sfârșit prin a-și comenta izbucnirile, prin a le explica și a se explica. Sacrilegiu în ambele cazuri.

Ar trebui să citim și să recitim o carte, fără s-o cântărim. Tot ce iubim într-un chip *conștient* este sterilizant.

Extazul este o extremitate *atinsă*. Ceea ce vine după el pare lipsit de sens și de savoare. Interesul textelor mistice constă în descrierea acestor momente de după uluire, a acestei degringolade consecutive trăirii celei mai înalte. Să ne închipuim perioada de efervescență a lui Rimbaud ca un extaz de o durată neobișnuită dar care, o dată epuizat, nu putea în nici un caz să reînceapă. „Tăcerea" lui nu e nimic altceva decât intrarea într-o ordine diferită a existenței, într-o stare pe care o cuprindem mai bine în categoriile ascezei decât ale literaturii.

Așa cum s-a spus că nu poți iubi în același timp Italia și Spania, aș spune și eu că nu poți fi deopotrivă pentru

Baudelaire și pentru Rimbaud. Am fost întotdeauna pentru Baudelaire, și, oricât aș dori, nu reușesc să-l neg.

N-am aprofundat decât o singură idee, respectiv că tot ce face omul sfârșește prin a se întoarce împotriva lui. Ideea nu e nouă, dar mă îndoiesc că a existat vreodată muritor care s-o fi trăit cu o intensitate asemănătoare și cu o forță de convingere de care nu s-au apropiat nici fanatismul, nici delirul. Nu e martiriu și nici dezonoare pe care nu le-aș fi îndurat pentru ea, și n-aș schimba-o pentru nici un alt adevăr, pentru nici o altă revelație.

Compatrioții mei — escroci elegiaci.

Slăbiciunea mea pentru dinastiile osândite, pentru imperiile în pragul prăbușirii, pentru acei Montezuma dintotdeauna, pentru cei sătui de ei înșiși și de lume, pentru cei ce cred în inevitabil, pentru sfâșiați și tarați, pentru Romanovi și Habsburgi, pentru toți cei ce-și așteaptă călăul, pentru cei aflați în primejdie, pentru mistuiții de pretutindeni.

Să trăiești cu o intensitate fără pereche și să nu împlinești nimic! Să te consumi în zadar.

29 oct. Am traversat cimitirul Montparnasse. Mormântul lui Sainte-Beuve, pe care nu-l remarcasem până acum. Mutra schimonosită de satir bătrân mă indispune. Aici se află așadar rămășițele unui scriitor căruia i-am consacrat un număr considerabil de ore! Îmi amintesc că citeam una dintre *Lunile* lui în Scoția... Apoi mă gândesc la Vacuitatea din Madhyāmika, a cărei doctrină se verifică atât de bine într-un atare loc.

Dioclețian. Carol Quintul.
Aș vrea să scriu o *Istorie a Abdicărilor*.

Trec fără să mă opresc prin fața mormântului acelui critic ale cărui vorbe amare le-am rumegat adesea. Nu mă opresc

mai mult înaintea mormântului acelui poet care, în viață fiind, nu se gândea decât la dispariția lui finală. Mă urmăresc alte nume, nume de aiurea, legate de o învățătură neîndurătoare și mângâietoare, de o viziune anume făcută ca să scoată din minte toate obsesiile, chiar și pe cele funebre. *Nāgārjuna*, *Śandrakírti*, *Śantideva* — luptători fără egal, dialecticieni mistuiți de izbăvire, acrobați și apostoli ai Vacuității..., înțelepți între înțelepți, pentru care Universul era doar un cuvânt...

Viziune profetică a lui Blok (Aleksandr): „Noi suntem ultimii arieni", scrie el la 11 ianuarie 1918.

Și adaugă: „Europa [tema ei] este *arta și moartea*. Rusia este viață."

1 noiembrie

M-am dus în parcul de la Sceaux, între orele 12 și 2. Aproape nimeni. Ultima oară am fost acolo acum vreo cincisprezece ani.

Două ore „sublime". Frunzele arămii pe cerul azuriu. Din pricina căldurii poate, senzație de oboseală, de indiferență deprimată, de bătrânețe. Da, de bătrânețe.

Nu există decât o singură cale de a avea totul: să nu dorești nimic.

3 noiembrie 1972

În grădina Luxembourg, frunzele platanilor cad cu o iuțeală care mă răscolește. Am în urma mea șaizeci și una de toamne; o mie de-aș avea, și tot nu m-ar lăsa vreodată indiferent acest spectacol.

Spectacolul acestor frunze atât de grăbite să cadă, degeaba îl observ de nenumărate toamne, de fiecare dată sunt surprins și simt „un fior pe șira spinării", care m-ar copleși dacă n-ar izbucni, în ultimul moment, o bucurie căreia nu i-am aflat încă originea.

5 nov. În pădurea Dourdan, patru tinere fete cântau atât de fals că nu m-am putut abține să mă întreb, pentru a nu știu câta oară, prin ce miracol negativ acestui popor atât de înzestrat i-a fost refuzat totalmente darul pentru cântec.

Nu „creăm" pornind de la admirație, ci de la încredințarea că predecesorii noștri imediați sunt niște cadavre — și că trebuie deci înmormântați.

6 nov. L-am întâlnit ieri la miezul nopții, pe strada Vavin, pe Sam. Am stat două ceasuri la Closerie. Mi-a vorbit de ultima lui piesă, *Not I*, cu o pasiune aproape juvenilă. Despre un chip din care nu se vede decât gura care rostește gâfâit niște cuvinte. Un personaj îmbrăcat în burnuz ascultă și reacționează.

Mi-a spus că spectacolul îl stimulează și că e foarte bucuros să meargă pentru trei săptămâni la Londra ca să asiste și să colaboreze la repetiții.

9 nov. *Eul*, iată obstacolul. Nu pot să-l depășesc. Sunt țintuit de el, fără scăpare.

Timpul, bogat în resurse, mai inventiv și mai caritabil decât credem, are o remarcabilă capacitate să ne vină în ajutor, să ne dăruiască în fiecare ceas câte o nouă umilință.

Avantajul de a îmbătrâni este că poți să observi îndeaproape lenta și metodica degradare a organelor; toate încep să pârâie, unele în chip izbitor, altele, discret. Se desprind de trup, așa cum trupul se desprinde de noi: ne scapă, ne trădează, nu ne mai aparține. E un dezertor pe care nici nu-l putem denunța, căci nu se oprește nicăieri și nu se pune în slujba nimănui.

Există clipe în care, oricât de departe am fi de orice credință, nu putem concepe alt interlocutor decât Dumnezeu. A ne adresa altcuiva ni se pare o imposibilitate sau o aberație. Singurătatea, în stadiul ei extrem, cere o formă de conversație nu mai puțin extremă.

14 nov. Trei zile în Jura. Grotele de la Oselle.

Orele nu voiau să curgă. Ziua părea departe, de neînchipuit. De fapt, nu ziua o așteptam, ci uitarea acelui timp ce refuza să înainteze. Fericit condamnatul la moarte, îmi spuneam, care, în ajunul execuției, e măcar sigur că va petrece o noapte liniștită!

C.R., care se întoarce din România, îmi spune că n-a înțeles harababura care domnește acolo decât fiindcă a stat multă vreme în Congo...

Îmi mai spune că H.B., care a făcut cincisprezece ani de închisoare, i-a povestit următoarea întâmplare: într-o zi propune să curețe singur celula în care stăteau cincisprezece oameni. Ceilalți acceptă și, ca să-l răsplătească, îi cedează porția lor de mămăligă. El renunță însă pentru o huidumă, ins cam mărginit, care se pune îndată pe înfulecat. Înainte să termine îl întreabă: „Dar de ce mi-ai cedat toată asta? — Fiindcă ai mai multă nevoie decât mine." La care individul nu spune nimic, dar îl privește straniu câteva ore în șir. Pe urmă, până la sfârșitul detenției, nu i-a mai adresat niciodată cuvântul.

Uneori mă scol în chip de Lucifer și-mi sfârșesc ziua în chip de laș; alteori, invers.

Oricine își supraviețuiește se disprețuiește fără s-o recunoască, și uneori fără s-o știe.

Ce este un înțelept? Un Lucifer ramolit.

Când obiceiul de a privi lucrurile în față devine manie, plângem după nebunul care am fost și nu mai suntem.

L-am revăzut după un sfert de veac. E neschimbat, intact, mai proaspăt ca niciodată, pare chiar că s-a întors la adolescență.

Unde s-a pitit și ce-a urzit pentru a se sustrage acțiunii timpului, pentru a scăpa de smochinire și riduri? Și cum a trăit, dacă a trăit cumva? E un strigoi mai degrabă. Cu siguranță a trișat, nu și-a făcut datoria de ființă vie, n-a respectat regulile jocului. Un strigoi, da, și un parazit. Nu disting nici un semn de distrugere pe chipul lui, nici una din acele urme ale ruinei care atestă că suntem ființe reale, indivizi, nu apariții. Nu știu ce să-i spun, mă simt stânjenit, mi-e chiar teamă. Într-atât ne descumpănește oricine scapă timpului, sau doar îl eludează.

Nu există ceva mai rău pe lume decât lingușitorul. Despre el, putem fi siguri că, la cel dintâi prilej, o să ne dea o lovitură, o să se răzbune fiindcă s-a umilit în fața noastră. Și cum se umilește în fața tuturor...

Lingușitorii sunt trădători, fără excepție. I-am disprețuit întotdeauna, dar nu m-am ferit destul de ei.

Spre nenorocul nostru, suportăm mai bine pe cineva care ne face complimente decât pe cineva care ne spune lucruri adevărate, deci dezagreabile, despre noi. Așa că noi înșine îi favorizăm, îi încurajăm pe cei mai mari dușmani ai noștri.

Omul pe care l-am putea ucide fără regret: un „prieten" care ne-a lingușit de fiecare dată și care ne-a părăsit nu se știe de ce.

X care m-a îngropat în complimente vreme de ani de zile și care, acum, nu catadicsește să-mi răspundă la scrisori.

Lingușitorul nu e un viitor calomniator; e un calomniator deghizat; în timp ce ne cântă osanale, își pregătește loviturile.

Dușmanii noștri mor după ce răul a fost săvârșit, când nu ne mai pot vătăma.

Fără ideea unui univers ratat, spectacolul nedreptății sub toate regimurile l-ar aduce chiar și pe un indiferent în cămașă de forță.

La prețul de vânzare se adaugă 2%,
reprezentând valoarea timbrului
literar ce se virează
Uniunii Scriitorilor din România,
cont nr. RO92 RNCB 5010 0000 0171 0001,
B.C.R. Filiala sector 1, București.

Redactor
VLAD ZOGRAFI

Tehnoredactor
DOINA ELENA PODARU

Corector
IOANA CUCU

Apărut 2010
BUCUREȘTI – ROMÂNIA

Lucrare executată la
„PRO EDITURĂ ȘI TIPOGRAFIE“

Vreme de cincisprezece ani (1957–1972), Cioran a umplut treizeci și patru de caiete cu însemnări. Ele au fost găsite după moartea autorului de Simone Boué, prietena sa de o viață, și au fost publicate, în 1997, la Gallimard. Nu avem de-a face cu un jurnal propriu-zis, deși numeroase însemnări sunt datate. Ne găsim mai degrabă în fața unui „laborator" de încercări pentru cărți ulterioare. Oricum, se regăsesc în aceste *Caiete* toate obsesiile și toate imprecațiile lui Cioran, toate furiile și toate regretele sale, exprimate într-un stil a cărui exactitate nu e cu nimic mai prejos de aceea pe care o cunoaștem din eseuri și din aforisme. Câteva „personaje" revin frecvent în însemnări: Ionesco, Michaux, Beckett sau Noica îl determină adesea pe mizantrop să-și dezvăluie nebănuitele resurse de prietenie; altele, anonime sau desemnate doar prin inițiale, îi provoacă obișnuitele răbufniri de sarcasm. Nu altă voce răzbate, așadar, din aceste *Caiete*, ci modulațiile glasului inconfundabil al ultimului moralist al veacului trecut.

Ediția Humanitas a *Caietelor* lui Cioran apare în trei volume.

ISBN 978-973-50-2654-7
ISBN 978-973-50-2657-8